

ნოდარ ცაბიძე

ილია
ჭავჭავაძის
პუბლიცისტიკა

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი — 1988

წიგნში ნახეწეწბია, რაოდენ დიდ მწიშენელობას აწიჰებდა ილია პუბლიცისტუას და როგორი წარმატებით მუშაობდა ამ სფეროში. განხილულია სხვადასხვა ჟანრის ნაწარმოები. ყურადღება გამახვილებული იმ ხერხებსა და მეთოდებზე, რომელთა მომარჸვებითაც აღწეწდა ჟურნალისტი თვალსაწწწიო წარმატებებს.

მკელეეწარს ილია-რედაჰტორის შემოჰმედებით ლაბორატორიაშიაც შეეყეწართ.

წიგწი დახმარებას გაუწეწს ილია ჰეჰეჰაძის შემოჰმედებითა და, საერთოდ, XIX საუკუნის მეორე ნახეწრის ჰართული პუბლიცისტუის ისტორიით დაინტერესებულ ჟართო საზოგადოებას.

T 4603020000 · 278--88
M601 (08) 88

© გამომცემლობა „საბჰოთა საქართველო“, 1988.
ISBN 5-329-29121-1

ჟურნალისტური შეხედულებანი

ქართული ჟურნალისტიკამცოდნეობა არსებითად ილია ჭავჭავაძიდან იწყება. მართალია, სოლომონ დოდაშვილთან და „ცისკრის“ თანამშრომლებთან გვხვდება ცალკეული გამონათქვამები პრესის შესახებ, მაგრამ ისინი მაინც ფრაგმენტული, ვიწრო მნიშვნელობის მოსაზრებებია.

ილიას რომ წილად ხვდა ქართული ჟურნალისტიკამცოდნეობის ფუძემდებლობა, ეს სრულიად კანონზომიერია. ამ შემთხვევაში ობიექტურ-სუბიექტური მხარეების სასურველ შერწყმასთან გვაქვს საქმე. სამამულო პრესას სწორედ XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ეძლევა ფართო გაქანება. საგნის გამოკვეთა-გაძლიერებამ კი ლოგიკურად მოითხოვა მისი შემსწავლელი დისციპლინის ძირითადი ასპექტების გარკვევა.

თერგდალეულთა პროგრამა — საზოგადოებრივი ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის ბრძოლა — მასების განათლებასა და პოლიტიკურ გამოწრობასაც გულისხმობდა. ეს კი შეუძლებელი იყო პრესის გარეშე.

ვ. ი. ლენინის თქმისა არ იყოს, ცივილიზებულ ქვეყანაში ვერცერთი მასობრივი მოძრაობა ვერ განვითარდება, თუ მას ჟურნალისტური აპარატი არ გააჩნია¹. ამიტომაც კაპიტალიზმის რელსებზე მდგარ ქართველოშიაც წინ იწევს პრესის გათავისების, მისი კონკრეტული ამოცანების ღრმად და მრავალმხრივ შეცნობის, თეორიული გააზრების საქმეობა.

მეორე მხრივ, პიროვნულმა თვისებებმა: დიდმა ნიჭმა, ფართო განათლებამ, სოციალურ-პოლიტიკური მოვლენების არსში სწრაფად წვდომისა და ნააზრევის მკაფიოდ ჩამოყალიბების უნარმა ილიას გზა გაუწალდა ლიდერობისაკენ.

ი. ჭავჭავაძის შეხედულების შესწავლით ფაქტობრივად XIX საუკუნის ქართული ჟურნალისტური აზროვნების სპეციფიკასაც ვეცნობით. ამდენად, კიდევ უფრო იზრდება საკვლევი თემის მნიშვნელობა.

ვიდრე საკითხს უშუალოდ შევხებოდეთ, ორიოდ წინასწარი შენიშვნა. საქმე ის არის, რომ ილია ტერმინ „ჟურნალისტიკის“ სინონიმად არცთუ იშვიათად ხმარობს „ლიტერატურასა“ და „მწერლობას“.

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზულებანი, მეოთხე გამოცემა, ტ. 31, გვ. 125.

„საქართველოს მოამბის“ საპროგრამო წერილში ნათქვამია, რომ ჟურნალი განეკუთვნება პოპულარულ ლიტერატურას. თერამეტი წლის შემდეგ გამოქვეყნებულ სტატიაში „კატაოვის პასუხად“ პუბლიცისტი თავს ესხმის „მოსკოვსკიე ვედომოსტის“ კორესპონდენტს ს. რიჟოვს და მისი ყაიღის კალმოსნებს. ილიას აზრით, მამბეზლარს როგორმე მოიგერიებდა კაცი, მას რომ „...არ აქეზებდეს იმისთანა წმინდა რამ, როგორიც ლიტერატურაა. როცა ლიტერატურა, — ეგ ადამიანის ჰკუისა და ზნეობის საგანძე, — შეიკედლებს მაგ საძაგლობას, — როცა მამბეზლარს თავის კარს გაულებს ხოლმე, მაშინ თვით საზოგადოების გახრწნილება ცხადია და სულთ-მობრძაობა მისის წყობისა უეჭველია“¹.

ციტატიდან აშკარაა, რომ მამბეზლარის შემკედლებელი ჟურნალ-გაზეთებია. მაშასადამე, „ლიტერატურა“ მოხმობილია „პრესის“ დუბლეტად.

ჟურნალისტიკასა და ლიტერატურას შორის ტოლობის ნიშანი დასმულია აგრეთვე „ივერიის“ მეთაურ წერილში „საზოგადო საქმის მსახურთა სახელის დაცვისათვის“. იგივე ტენდენცია შეინიშნება სტატიაში „ყალბი და ნამდვილი“. ავტორი ამბობს: „კითხულობთ ჟურნალ-გაზეთებს და გიკვირთ, — რაზედ შემოსწყრომია მწერლობა ლოლი-ქასაო“².

მსგავსი მიდგომა ყოველთვის არ ფიქსირდება. ზოგჯერ ტერმინ „ლიტერატურაში“ მხოლოდ სიტყვაკაზმული მწერლობა იგულისხმება. მაშასადამე, თავიდათავია კონტექსტის გათვალისწინება.

გასულ საუკუნეში ჟურნალისტიკა და პრესა იდენტურ ცნებებად მოაზრებოდა. ამიტომაც მათ შორის ტოლობის ნიშნის დასმა გასაგებია. უფრო საყურადღებო ის არის, რომ ილია ხშირად ხმარობს ტერმინს „ჟურნალ-გაზეთობა“, რაც სინონიმია „პრესისა“. მაგალითად, „ჩვენ დღეს მართო ზოგიერთს ჩვენს აზრს გამოვსთქვამთ მასზედ, თუ გაზეთ-ჟურნალობა რა ღონეა, რა ძალაა, რა ფარ-ხმალია“³. „ჟურნალ-გაზეთობა არის ერთ-გვარი ნაწილი მწიგნობრობისა“⁴. „ჟურნალ-გაზეთობა წარმოგვიდგენს ერთს უდიდეს სასწავლებელს“⁵ და სხვ.

აქ არ შეიმჩნევა სახელწოდებით საგნის არსის გამჟღავნება. ამიტომაც ჟურნალისტიკის როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის გარკვეული სფეროს შეფასებისას მას ვერ მივანიჭებთ გადამწყვეტ მნიშვნელობას. ამ შემთხვევაში მასობრივი ინფორმაციის საშუალებათა კრებობობაა ხაზგასმული.

1 ი. ჯავახიძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. 8, გვ. 8.

2 იქვე, გვ. 267.

3 ი. ჯავახიძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 256.

4 იქვე.

5 იქვე, გვ. 257.

გასაგებია, რომ თანამედროვე მეცნიერებაში დამკვიდრებული ზოგერთი ტერმინი ილიასთან არ გვხვდება. მათ ნაცვლად ნაირგვარი გამოთქმა თუ სიტყვა არის გამოყენებული. მაგალითად, დღეს საკმაოდ გავრცელებული „სიმართლისმოყვარეობა“ (ამით აღინიშნება საბჭოთა-ქურნალისტიკის ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპი) ილიასთან იხსენიება როგორც „გულწრფელობა“, „სინდისიანობა“, „მართებულობა“.

ყოველივე ამის აღნიშვნა იმიტომ ჩავთვალეთ საჭიროდ, რომ ზოგჯერ ჩვენს მსჯელობაში იგულისხმება და გათვალისწინებულია კიდეც ტერმინოლოგიურად გაუფორმებელი, მაგრამ შინაარსობრივად ძალზე ზუსტი და მკაფიო საგნები თუ პროცესები.

დამშული პრობლემის კვლევისას ჩვენთვის ამოსავალია ვ. ი. ლენინის მითითება: „მარქსისტული თეორიის უთუო მოთხოვნას ყოველგვარი სოციალური საკითხის გარჩევის დროს წარმოადგენს მისი ჩასმა განსაზღვრულ ისტორიულ ჩარჩოებში, ხოლო შემდეგ, თუ ლაპარაკია ერთ ქვეყანაზე (მაგალითად, ნაციონალურ პროგრამაზე ამა თუ იმ ქვეყნისათვის), იმ კონკრეტულ თავისებურებათა აღრიცხვა, რომლებიც ამ ქვეყანას სხვებისაგან განასხვავებენ ერთი და იმავე ისტორიული ეპოქის ფარგლებში“¹.

მაშასადამე, არსებითია კლასობრივი ანალიზი, მოვლენების განხილვისას კონკრეტული სოციალურ-ეკონომიკური ფორმაციის კანონზომიერების გათვალისწინება და კიდეც, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ჩვენთვის, მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული საქართველოს მდგომარეობა. ილია თავისი ეპოქის ღვიძლი შვილია და როგორც არ უნდა უსწრებდეს დროს, მისი აზროვნებისათვის ნიშანდობლივია მაშინდელი სოციალური სისტემის, ქვეყნის ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი თავისებურებანი.

რუსეთთან შეერთების შემდეგ საქართველომ მოიპოვა სანუკვარი მშვიდობა და გარკვეულად ტერიტორიული სიმტკიცე — მთლიანობა. აღმავლობა დაეტყო მეურნეობასაც და ა. შ. მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ ცარიზმი ახალი მხარის სრულ კოლონიზაციას, ადგილობრივი მოსახლეობის ასიმილაციას ესწრაფოდა. საქართველო თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებად იქცა. მოცისპო თვითმმართველობა, იდეენებოდა ქართული ენა, მუხრუჭდებოდა კულტურული წამოწყებები და სხვ.

ასეთ ვითარებაში ქართველი საზოგადოების ერთმა ნაწილმა უპირველეს ამოცანად დაისახა ერის გადარჩენა, მისი მეობის შენარჩუნება. ამიტომაც წამოყენებულ იქნა „ერის მთლიანობის“ იდეა. ამ კონცეფციის მომხრეები აუცილებლად თვლიდნენ დაქსაქსული ძალების კონსოლიდაციას, მოსახლეობის ერთი სულისკვეთებით განმსჭვალვას, ერთ

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 20, გვ. 489.

ბირთვად შეკვრას. წინააღმდეგ შემთხვევაში დალუპვა გარდაუვლად ესახებოდათ. ხსენებული თეორიიდან გამომდინარე, საჭიროდ დაინახეს კლასთა შორის არსებული წინააღმდეგობის არა გაღრმავება, არამედ შესუსტება. წოდებათა გარკვეულად მორიგება. რა თქმა უნდა, ვერც იმას დავივიწყებთ, რომ ილია აღზარდილია რუს რევოლუციონერ-დემოკრატი იდეებზე და განმანათლებელთა შეხედულებებს იზიარებს. განმანათლებლობისთვის კი, როგორც ვ. ი. ლენინი მიუთითებს, დამახასიათებელია: 1) ბატონყმობის წინააღმდეგ ბრძოლა; 2) განათლების, ცხოვრების ევროპული ფორმების, თვითმმართველობის დაცვა; 3) გულწრფელი რწმენა იმისა, რომ ბატონყმობისა და მისი ნაშთების ლიკვიდაციას მოჰყვებოდა საყოველთაო კეთილდღეობა. ვ. ი. ლენინი იმასაც დასძენს, რომ „განმანათლებლები მოსახლეობის არც ერთ კლასს არ გამოჰყოფდნენ, როგორც თავიანთი განსაკუთრებული ყურადღების საგანს, ლაპარაკობდნენ არა მარტო ხალხზე საერთოდ, არამედ ერზეც კი საერთოდ“¹.

ილიასთანაც ამგვარი მიდგომა შეინიშნება.

როგორც ცნობილია, განმანათლებლები არსებითად ბურჟუაზიის მესიტყვენი იყვნენ. მათი გამოცხადება კლასობრიობის მიღმა მდგარ შემოქმედად შეცდომაა. საერთოდ, ასეთი მოღვაწეები არ არსებობენ. ანტაგონისტურ-კლასობრივ საზოგადოებაში ყველა ჟურნალისტი ნებისთ თუ უნებლიეთ რომელიმე კლასის ინტერესების გამომხატველია. ილიას მიერ მთელი ხალხის, ერის ინტერესებზე საუბარიც განმანათლებლობის არსიდან მოდის.

ცხადია, მხედველობაში მისაღებია ის გარემოებაც, რომ თავისი შემოქმედების გარიჟრაჟზე ილია ვერ ხედავს (ნაწილობრივ არც შეეძლო დაენახა) წინააღმდეგობებს იმ წყობილებისა, რომელიც ბატონყმობიდან ამოიზარდა.

აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ გასული საუკუნის 60-იანი წლების საქართველოში ბურჟუაზია იმ ფაზაში იმყოფებოდა, როცა მისი ინტერესები სოციალურ პროგრესს ეხამებოდა, ერწყმოდა.

ჟურნალისტიკის საკითხების გაშუქებისას ილია მატერიალური თვალსაზრისიდან ამოდის. მისი რწმენით, ბუნებაც და ცხოვრებაც ობიექტური რეალობაა. იგი აღიარებს ყოფიერების პირველადობას და ცნობიერების მეორადობას. ილიას, უწინარესად, ცხოვრება აინტერესებს და ამიტომაც უფრო მეტად მასზე მსჯელობს. პუბლიცისტი საგანგებოდ გახაზავს, რომ ცხოვრება განვითარებადია, წინ მიდის და „მოაქვს განახლება ყოველივესი“. რამდენადაც ბაზისის შეცვლა აპირობებს ზედნაშენის ტრანსფორმაციას, ამდენად კონკრეტული ფაქტებისა თუ მოვლენების შეფა-

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზ. ტ. 2. გვ. 656.

სებისას გათვალისწინებულ უნდა იქნეს რეალობის განმსაზღვრელი ფაქტორები.

მთელი ეს მსჯელობა წინამძღვარია, რათა გაკეთდეს ლოგიკური დასკვნა: საზოგადოება ობიექტური კანონების მიხედვით ვითარდება. მაშასადამე: აუცილებელია ამ კანონების არა მხოლოდ შეცნობა, არამედ პრაქტიკულ საქმიანობაში გათვალისწინებაც.

რამდენადაც არსებობს ჟურნალისტიკა, უნდა არსებობდეს ჟურნალისტიკის საგანიც (ამ სიტყვის ფართო გაგებით). საკითხი ასე არ დაუყენებია ილიას, მაგრამ მის ნაწერებში უთუოდ იგულისხმება მსგავსი მიდგომა. ილია არც საგნისა და ობიექტის სუბორდინაციაზე მსჯელობს. გასაგებიცაა. იგი სპეციალურ გამოკვლევას როდი წერს ამ საკითხებზე. ეხება იმდენად, რამდენადაც „საქართველოს მოამბის“ თუ „ივერიის“ კონკრეტული ამოცანების გარკვევამ მოითხოვა მათზე საუბარი.

რა არის ჟურნალისტიკის საგანი? ილია პირდაპირ უპასუხებს: „...ჩვენის „მოამბის“ უმთავრესი საგანი აწინდელი ცხოვრება იქნება თავის სრულის წარმოებითა, სრულის ვითარებითა“¹.

ეს გამონათქვამი ძირითადად ორი თვალსაზრისით იპყრობს ყურადღებას. ჯერ ერთი, პრესის საგნად მიჩნეულია არა აბსტრაქტული, საერთოდ აღებული ცხოვრება, არამედ „აწინდელი“². მაშასადამე, აქცენტირებულია სწორედ ის თავისებურება, რითაც ჟურნალისტიკა ესოდენ გამორჩეულია. გავიხსენოთ ვ. ი. ლენინის დებულება: პუბლიცისტთა მთავარი ამოცანაა წერონ თ ა ნ ა მ ე დ რ ო ვ ე ბ ი ს (ხაზი ჩვენია. — ნ. ტ.) ისტორია³.

ილია თითქოს შიშობს, რომ „აწინდელი ცხოვრება“ დოგმატურად იქნება გაგებული და ცოტა ქვემოთ აზუსტებს აზრს. ამ გამოთქმაში ნუ იგულისხმებთ „დღევანდელი ცხოვრების წრეში მოქალოებულსავეთ გაჩერებასო“. პირუკუ, ჟურნალის თვალი მიპყრობილი უნდა იყოს მომავლისაკენ.

„აწინდელი ცხოვრება“ სხვა ნიუანსის შემცველიცაა. მასში ნავარაუდევია აქტუალობაც, საჭირობოროტო საკითხების განხილვა-შეფასება პოლიტიკური თვალსაზრისით.

მეორეც: ილია მოითხოვს ცხოვრების ასახვას „სრულის წარმოებითა“, „სრულის ვითარებითა“. ეს ნიშნავს რეალობის აღქმას არა მხოლოდ ფართო მოცულობით, არამედ დიალექტიკურადაც. ხსენებული თვალსაზრისი ცნაურდება პუბლიცისტის სხვა გამონათქვამებშიაც.

¹ ი. ჯავახიშვილი, თბზ., ტ. 3, გვ. 67.

² „აწინდელი ცხოვრება“ სხვა ადგილასაც არის ხაზგასმული.

³ ვ. ი. ლენინი, თბზ., ტ. 8, გვ. 108.

ამრიგად, ილიას გაგებით. ჟურნალისტიკის ასახვის საგანია სინამდვილე — თანამედროვეობა. პრესაში უნდა ჩანდეს ცხოვრება მთელი თავისი სიღრმითა და მრავალფეროვნებით. უნდა შელავნდებოდეს საზოგადოების მისწრაფებები და სურვილები.

ჟურნალისტიკის საგნის ზემოხსენებული გაგება ილიას სხვა ნაწარმოებებშიც გვხვდება, რაც პუბლიცისტის დაკვირვების სიღრმესა და პოზიციის სიმტკიცეზე მიგვანიშნებს. ყოველკვირეული „ივერიის“ წინასიტყვაობაში¹ ილია წერს: „...ჟურნალ-გაზეთობას საგნად ადამიანის ცხოვრება აქვს“¹. აქაც იგივე მოსაზრებაა, მაგრამ ერთი ნიუანსი მაინც აქცენტირებულია: „ადამიანის ცხოვრება“. ის „საქართველოს მოამბის“ საპროგრამო წერილშიაც იგულისხმებოდა და თუ „ივერიის“ წინასიტყვაობაში² ხაზგასმულია, ამას შემთხვევითად ვერ მივიჩნევთ.

„ადამიანის ცხოვრებაში“ მოიაზრება სოციალური ყოფა დამახასიათებელი სიტუაციებით.

„ცხოვრება“ ფართო გაგებით ესმის ილიას, მატერიალურ და სულიერ მხარეთა ერთობლიობად. „ცხოვრება ყოველთვის ორ დიდ ტოტად დიდის. ერთი ტოტი მოაზრე ცხოვრებაა (идейная жизнь), მეორე მოსაქმე (практическая), რომელნიც ისე არიან ერთმანეთზე დამოკიდებულინი, რომ ხან ერთია მეორისაგან წარმოდგენილი, ხან მეორე პირველისაგან“². ამიტომაც მოითხოვს ილია თვალსაჩინო ადგილი დაეთმოს როგორც ეკონომიკური, ასევე პოლიტიკური თუ ესთეტიკური საკითხების გაშუქებას, თანაც ყოველთვის გათვალისწინებულ იქნეს ინდივიდის სოციალური ბუნება.

ილია ურთიერთისაგან მიჯნავს „შინასა“ და „შინაურს“ ანუ კერძოსა და საზოგადოს. ადამიანს აქვს საკუთარი სამყარო, „შინა“ ქვეყანა, სადაც იგი მბრძანებელია. ეს კერძოობითობა შეწყნარებასა და პატივისცემას იმსახურებს. უფრო მეტიც, მის დარაჯად დგება საზოგადოება, სახელმწიფო. „ეგრე ეპყრობიან განათლებული ქვეყნები საკუთარს „შინას“ ადამიანისას. ეგრე ეპყრობა მაგას განვითარებული, ზრდილი, მართებული და პატიოსანი ლიტერატურა — ეგ ყოვლად-ძლიერი ფარხმლი, ეგ უანგარო მოსარჩლე და მფარველი ადამიანის ღირსებისა, უფლებისა და მოვალეობისა“³.

ადამიანი შორს ვერ წავა, თუ იზოლირებულად იცხოვრებს, მხოლოდ საკუთარ კერას მიეჯაჭვება. იგი „...იმისთანა თვისებით არის ქვეყანაზედ გაჩენილი, რომ ყველაფერში განცალკევებული ვერ მოიხდენს, თავისთა მსგავსთა გარე ცხოვრებას ვერ შეიძლებს ვერასგზით და ვერას მანქა-

¹ ი. ქავჭავაძე, თხ., ტ. 3, გვ. 256.

² იქვე, გვ. 204.

³ ი. ქავჭავაძე, თხ., ტ. 8, გვ. 243.

ნებით. რაკი ეგრეა, მრავალგვარი დამოკიდებულება ერთმანეთზედ აუცილებელია ადამიანისათვის, უმაგისოდ ადამიანთა ერთმანეთში მოთავსება შეუძლებელია და წარმოუდგენელი. აი ამ დამოკიდებულების გამო ყოველს ადამიანს თავის საკუთარს „შინას“ გარდა, სხვაგვარი „შინაც“ აქვს, საცა იგი ერთი მრავალთაგანია და საცა ამის გამო მისი „მე“ მოვალეა და „ჩვენ“ მბრძანებელი“¹.

აქ კარგად არის გარკვეული ინდივიდისა და კოლექტივის ურთიერთობა. ისინი ჰარმონიულ კავშირში უნდა იყვნენ. პირველი განსაზღვრავს მეორის სიძლიერეს და მეორე აპირობებს პირველის აღმავლობას. და თუ მაინც დაისმის წარმართელობის საკითხი, პრიორიტეტი მეორეს უნდა მიენიჭოს. საზოგადო ცხოვრება ყველაფრის საფუძველი და საყრდენია. „აი ამ სფეროში ჩნდება და იბადება, სხვათა შორის, იგი საქმეები, რომელსაც საზოგადოება თავის შინაურს საქმეებს ეძახის და რომელიც კაცს შეუძლიან საგნად აილოს ჯეროვანის განსჯისა და განკითხვისათვის. აი მართო ეგ სფეროა იგი სარბიელი, საცა ღირსეული, თავისისთავის პატივმცემელი ლიტერატურა და ლიტერატურის მოღვაწე ხან თავის ფარს ხმლად უნდა აქცევდეს და ხან ხმალს ფარად.

რამდენადაც თითოეული ადამიანი მონაწილეა საზოგადოების საქმეებისა, რამდენად იგი, ავად თუ კარგად, მოქმედი და მოღვაწეა ამგვარ შინაობაში, იმოდენად იგი განსასჯელია და განსაკითხავი. საყოველთაოდ და საქვეყნოდ“².

როგორც ვხედავთ, ილია ჟურნალისტიკის საგნად საზოგადოების ცხოვრებას მიიჩნევს. პრესას საქვეყნო საქმეთა მეთვალყურეობასა და განმკითხველობას ავალებს. ეს სწორი თვალსაზრისია. რაც შეეხება ადამიანის შინაურ მხარეს, კერძო ინტერესებს, მათზე საჯაროდ საუბარს მიზანშეუწონლად თვლის. „...ივანესა და პეტრეს შინაური საქმე, იმათის საკუთარის კერის ვითარება, იმათი ვინაობა ცალკე — ლიტერატურის საქმე არ არის. ვინც ყოველი ამას ლიტერატურისა და მწერლობის საგნად აჰხდის, იგი — კვლავ ვიმეორებთ — უწურთენელია, გონებაგაუხსნელია, გულგაუშენდელია. იგი შეუსაბამოდ და უკადრისად ექცევა ლიტერატურასა და მწერლობას ერთის მხრით და მეორეს მხრით თვით საზოგადოებას“³...

ილიამ კარგად იცის, რომ „მესა“ და „ჩვენს“ შორის ზღვარის გავლება მეტად ძნელია, რადგან ისინი ურთულესად არიან შერწყმულ-გადაწეული. და მაინც, ჟურნალისტიკის ამოცანაა მონახოს ეს ზღვარი, რათა არ მოხდეს ადამიანის „მეს“ გაბაიბურება.

¹ ი. ჯავჭავაძე, თხზ., ტ. 8. გვ. 243-244.

² იქვე, გვ. 244—245.

³ იქვე, გვ. 247.

ზეპომოტანილი დებულებიდან და მსჯელობიდან სრულიადაც არ გამოდინარეობს პიროვნების ზელშეუხებლობის მოთხოვნა. პიროვნება შეიძლება გახდეს განსჯის ობიექტი, როცა მისი მოქმედება, თუნდაც ოჯახური, სოციალური თვალსაზრისით წარმოჩინდება.

ილია მიუთითებს: რამდენადაც გაზეთი კონკრეტული საზოგადოების ნაყოფია. ამდენად რედაქცია უნდა ითვალისწინებდეს აუდიტორიის სპეციფიკას, უპირატესად ადგილობრივი ცხოვრებით უნდა ინტერესდებოდეს. არა ზოგად საკითხებზე მსჯელობა, არამედ მიმდინარე პროცესში აქტიურად ჩარევა და პრაქტიკული დახმარება. „თუ გაზეთი ჩვენ ჩვენს თავზედ ცოტათი მაინც არ მოგვახედებს, ჩვენს ცხოვრებას კვალში არ ჩაუდგება, ჩვენის ცხოვრებისაგან ამორიყულს, თუ მოტივტივებულს მოვლენას მთელს სიგრძე-სიგანეზედ არ აგვაწონინებს, ბრმას თვალს არ აუხელს იმ მოვლენაზედ და თვალხილულს მხარს არ მისცემს, იგი გაზეთი უფერულია და უგემური“¹.

ეს სრულიადაც არ ნიშნავს ვიწრო ნაჭუჭში ჩაქეტვას. ილიამ კარგად იცის, რომ საქართველოს ბედი თუ უბედობა დაკავშირებულია განვითარებულ სახელმწიფოებზეც. იგულისხმება არა მარტო პოლიტიკური, არამედ კულტურული და სხვა ასპექტები. ამიტომაც სცემს მახვილს შეზღუდულობა-თვითმოკვეთას; ამიტომაც მოითხოვს სხვათა ცხოვრების გაცნობას, უცხოთა მიღწევების გადმონერგვას. მკითხველთა თვალსაწიერის გაფართოებას. ყოველკვირეული „ივერიის“ საპროგრამო წერილში ეკითხულობთ: „სამეცნიერო ცნობათა გადმოტანა და გავრცელება საზოგადოებაში, ჩვენისა და უცხო ხალხთა ცხოვრების დაკვირვება და განმარტება, — აი რაში მდგომარეობს ჩვენის გაზეთის პროგრამა“².

მაშასადამე, საჭიროა რედაქცია მრავალი საკითხით ინტერესდებოდეს, მისი დიაპაზონი ფართო იყოს. ამასთანავე, ადგილობრივი და უცხო ამბების გაშუქება გეგმაზომიერად, პირველის უპირატესობით წარმოებდეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში გაზეთი სტერეოტიპული გახდება და დაკარგავს სიცხოველეს.

რეალობისადმი ერთგულება არ ნიშნავს ნებისმიერი ფაქტისა თუ შემთხვევისადმი საგულდაგულო ინტერესის გამოჩენას. ილია წერს: „საქართველოს მოამბემ“ უნდა მიაგნოს „ცხოვრების მაჯის ცემასა“. ეს მეტად ფასოვანი მოსაზრებაა. მაშასადამე, არა ყველაფრისა და ყოველივეს აღნუხება-კვალიფიკაცია, არამედ ძირითადი ტენდენციებისა და ნაირგვარი ფორმით გამოვლენილი მათი განმსაზღვრელი ფაქტორებისა.

ამ შემთხვევაშიც ილია სწორ პოზიციაზე დგას.

სინამდვილის ჩვენება სხვადასხვა ასპექტით, გამიზნულობითა და

¹ ი. ჰაეკავაძე, თბ., ტ. 8, გვ. 241.

² ი. ჰაეკავაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 259.

ინტენსივობით ხდება. ამიტომაც მსჯელობის სიზუსტე — ობიექტურობის ხარისხი და პროპაგანდის სიხშირე მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს რედაქციის დამსახურებას. ილიას აზრით, ჟურნალისტი შორი დისტანციიდან მოვლენების გულგრილი აღმნუსხველი კი არ არის, არამედ ცხოვრების შუაგულში მდგომი, მძაფრი განმცდელი და ტენდენციის ფიცხლად გამომხატველი. პუბლიცისტი არა მარტო აღიქვამს, არამედ იაზრებს, აცნობიერებს, აანალიზებს. აქედან გამომდინარე, მისი დასკვნები გზის გამნათებელია. „ჩვენ წინააღმდეგ ვერას ვიტყვით ამის მეტსა, რომ აწინდელის ცხოვრების წრეში ჩადგომა გვინდა, მისგან ყრუდ ჩაძახილის ამოძახნა, მისის ვითარების ცნობაში მოყვანა, მოძრაობისათვის გზის გახსნა“¹.

ეს არის აქტივობის მოთხოვნა და ეს აქტივობა, რედაქციის მთელი საქმიანობა უნდა ემყარებოდეს ობიექტურ საწყისებს, ცხოვრების განვითარების კანონზომიერებას. „ღმერთმა გვიხსნას იმ სულელურ თამაშობისაგან, რომელიცა ფიქრობს გადაასხვაფეროს ცხოვრება თავისებურად. ჩვენ ისე არ გავბრიყვდებით, რომ ჩვენ საკუთარ წესზედ მოვიდნოდეთ ცხოვრების გატარება. თითონ ცხოვრება აღმოშობავს ხოლმე თავისათვის წესსა, განსაზღვრავს ხოლმე თავის რჯულსა და კანონსა, — მხოლოდ ამ კანონსა ვაგება უნდა, გამოფენა საქვეყნოდ და შეძლებისამებ გზის გახსნა, რომ მისი წამოწყება არაფერმა არ შეაყენოს“².

ეს დებულება. მატერიალური თვალსაზრისის გამჟღავნებად, მოვლენის დიალექტიკური გაგების ნიმუშად რჩება. ილიას მტკიცებით, ჟურნალისტიკის ამოცანაა საზოგადოებაზე ზემოქმედება, მაგრამ ეს უნდა ხდებოდეს სინამდვილის ღრმა გააზრების საფუძველზე. პიროვნების სუბიექტური მოსაზრებები უნდა გამოირიცხოს. ცხოვრების წესის წვდომა თავისთავად მოითხოვს არა მარტო ალლოს, არამედ ცოდნასა და განათლებას. საყურადღებოა ისიც, რომ ილია მიგვანიშნებს ჟურნალისტიკის ობიექტურ როლზე. და თუ მსჯელობის ამ ხაზს გავყევით, მაშინ უნდა ვთქვათ: ილია მომხრეა, პრესას არ წავუყენოთ მოთხოვნები, რომლებიც შინაგანად არ გამომდინარეობს მისი ბუნებიდან.

სინამდვილის ობიექტური, შეუფერადებელი ასახვა გულისხმობს როგორც ფაქტების სიზუსტეს, ასევე ძირითადი მიმართულებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების განმსაზღვრელი ტენდენციების გამოკვეთას. არცთუ იშვიათად ნამღვილად მომხდარი ამბავის ზუსტი აღწერით იჩქმალემა მთავარი, ძირითადი სიმართლე. ამიტომაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება რედაქციის პოზიციას.

¹ ი. პავლევიძე თხზ., ტ. 3, გვ. 67.

² იქვე, გვ. 66—67.

ეს საკითხი მთელი სიმწვავეით იდგა XIX საუკუნის საქართველოში, რაც ძირითადად პირობადებული იყო არსებულისა და სასურველის პოლარულობით. ილიაც საგანგებოდ მსჯელობს ამ საკითხზე: „იქ, ცხოვრების ძირში, ის იპოვის ბევრ მარგალიტსა და უფრო ბევრ ლექსა და ლაფსა; არც ერთის გამოხატვა არ უნდა აშინებდეს ხელოვნებასა და არც მეორისა, არც ერთის გამოთქმა და არც მეორისა არ უნდა აშინებდეს ჟურნალსა“¹.

„მარგალიტში“ ცხოვრების დადებითი მხარე იგულისხმება, „ლექსა და ლაფში“ — უარყოფითი. ორივეს წარმოჩენით რეალობის მკაფიო სურათი იხატება. მაგრამ რომლის განფენას უნდა მიენიჭოს უპირატესობა? საკითხის ამგვარად დასმით არა მარტო ჟურნალისტიკის კონკრეტული ამოცანა ინაკეთება, არამედ ავტორის მრწამსიც.

ილია წერს: „დაე ორივემ იარონ ცხოვრების მდინარეში, მონახონ მარგალიტები და თუ იმათ ამოკრეფაში ლაფი და ლექი თან ამოჰყვება, რა უყობ? ლაფი ჩამოვირეცხოთ, ჰუჰჰეი მოვიშოროთ, რომ მხოლოდ მარგალიტები დაგვრჩეს ჩვენის ცხოვრების სასახელოდ“².

მაშასადამე, მთავარია დადებითის („მარგალიტის“) ძიება და წინ წამოწევა. ამ პროცესს შეიძლება ახლდეს ხარვეზის („ლაფის“) ჩვენებაც, მაგრამ იგი მეორადია.

მოტანილ ნაწყვეტში საბოლოო მიზნის მიღწევაზე, იდეალის ძიებაზეა საუბარი. აქცენტირებულია ხელოვნებისა და მეცნიერების სოციალური ფუნქცია — სიკეთისა და ხალხის ბედნიერებისათვის ბრძოლა. გარდა ამისა, კრიტიკული პათოსის გაღრმავება-გაძლიერება, მანკიერების დაგმობა სასურველი მომავლის მოპოვების წინაპირობად არის მიჩნეული.

ამრიგად, ილიას შეხედულება აღძრულ საკითხზე შემდეგნაირად ყალიბდება: ჟურნალისტიკის საგანია ცხოვრება, თანაც: „აწინდელი“, „ჩვენი“ (ადგილობრივი), უპირატესად „ადამიანის“ და ასახული „სრულის ვითარებითა“.

აქ უნდა დაზუსტდეს, თუ როგორ ესმის ილიას სინამდვილის პროცესის ჩვენება. ქართველი პუბლიცისტი გაცილებით სწორ პოზიციაზე დგას, ვიდრე ბევრი მისი უცხოელი თანამედროვე. ბურჟუაზიულ მკვლევართა ერთი ნაწილი ფიქრობს, რომ პრესის მოვალეობაა სიახლეთა შეტყობინება. ილია ასე არ ავიწროებს ფარგალს. იგი „ასახევაში“ გულისხმობს არა მხოლოდ კონსტატირებას, არამედ კვლევას, ანალიზს, კვალიფიკაციას...

¹ ი. ჰაქევაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 69.

² იქვე, გვ. 70.

„როგორიც უნდა იყეს ცხოვრება, ძლიერი თუ უძლური, მაღალი თუ დაბალი, ჟურნალ-გაზეთმა უსათუოდ უნდა თვალი დააკვირვოს, უნდა შეისწავლოს, უნდა განმარტოს“¹.

ილია აქ არ სვამს წერტილს. მან კარგად იცის, რომ ფაქტებისადმი მიდგომა ნაირგვარია. სხვადასხვა მსოფლგაგებისა და მრწამსის პირები სხვადასხვაგვარად აფასებენ მოვლენებს, რაც მკითხველთა დაბნევის იწვევს. ილია მოითხოვს: პერიოდულ გამოცემას მყარი პოზიცია, მკაფიოდ ჩამოყალიბებული თვალსაზრისი ჰქონდეს: „...ყოველს საგანს, ყოველ მოვლენას ცხოვრებისას, ავს თუ კარგს, დიდს თუ მცირეს, ჟურნალ-გაზეთობამ უნდა მიაქციოს ჭეშრავანი ყურადღება და შეძლები-სამებრ მისცეს სასტიკს გარჩევას, განმარტებას თავისი რწმენისა, აზრისა და ცოდნის დაკვალად. ამ შემთხვევაში მძიმე საქმეზედ ექნება ლაპარაკი, თუ უმცირეს საგანზედ — ყოველგან და ყოველსფერში ჟურნალ-გაზეთმა უაღრესი და უპირველესი მნიშვნელობა უნდა მისცეს იმ იდეას, იმ დედააზრს, რომლითაც თითონ სულდგმულობს, იმ გონებითს მხედველობას, რომლითაც თვით უყურებს საგანსა“².

ეს არის ერთ-ერთი ძირითადი მოთხოვნა, რომლის გათვალისწინებითაც უნდა მოხდეს თანამშრომელთა მოზიდვა და რედაქციის დაკომპლექტება. თუმცა ისიც გასაგებია, რომ პლატფორმის ერთიანობა არ გულისხმობს განსხვავებული მოსაზრებების გაქრობას. ცალკეულ საკითხზე აზრთა დაპირისპირება შეიძლება ცხარე დებატებშიაც გადაიზარდოს, რაც საფუძველი უნდა გახდეს ჭეშმარიტების დადგენისა.

ზემომოტანილი მსჯელობიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ილია ანალიტიკური მასალების წინ წამოწევას უჭერს მხარს. სხვაგვარად შეუძლებელი იქნებოდა საქმეთა და საგანთა გარჩევა, ახსნა და მათთვის ადგილის მოზომვა³.

საერთოდ, ნაირგვარ სიტუაციაში გამოვლენილი თანამედროვე სოციალური ცხოვრების მიჩნევა პრესის საგნად სწორია. ილია ამ შემთხვევაში ევროპის მოწინავე მოაზროვნეთა სიმალეზე დგას.

დასასრულს ვიტყვი, რომ ჟურნალისტიკის საგანზე მსჯელობისას უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ პრესა მოიცავს როგორც პუბლიცისტიკას, ასევე მხატვრულ ლიტერატურასა და მეცნიერებას... თითოეულს კი საქმე აქვს განხილვის განსხვავებულ სფეროებთან. აქედან გამომდინარე, ჟურნალისტიკის ობიექტი თითქმის კონგლომერატია. მაგრამ სინამდვილეში რაოდენობრივი ცვლილებები თვისებრივში გადადის. ამიტომაც წარმოჩინდება ჟურნალისტიკის საგნისა და ასპექტე-

¹ ი. ქაეკავაძე, თბზ., ტ. 3, გვ. 259.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 256.

ბის სპეციფიკური ნიშნები. წინ იწევს ის საერთო, რაც შემოქმედების სხვადასხვა სფეროს პრესის მეშვეობით აერთიანებს.

ილიას საგულისხმო მოსაზრება აქვს გამოთქმული პრესის ფუნქციებზე. მათ შესწავლას იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ დიდ პუბლიცისტსა და საზოგადო მოღვაწეს სწორად ესმის ჟურნალისტიკის დანიშნულება.

დღეს პრესის ამოცანად მიჩნეულია კოლექტიური პროპაგანდა, კოლექტიური აგიტაცია და კოლექტიური ორგანიზაცია. ამ თეზისში არსებითად საქმიანობის ფორმები არის აქცენტირებული და არა საქმიანობის მიზანი. ვ. ი. ლენინი შიფრავს ზემომოტანილ დებულებას და საუბრობს პრესის იდეოლოგიურ დატვირთვაზე: აღნიშნავს, რომ აგიტაცია-პროპაგანდის მიზანია მკითხველთა იდეოლოგიური გაერთიანება-დარაზმვა.

მაშასადამე, პრესის დანიშნულებაზე მსჯელობისას გათვალისწინებული უნდა იქნეს მიზნისა და მოქმედების ერთიანობა.

ილიასთან სიმძიმე გადატანილია პრესის იდეოლოგიურ ფუნქციაზე. ეპოქისა და ვითარების ხასიათიდან გამომდინარე, ყურადღება გამახვილებულია ჟურნალისტიკის სოციალურ-პოლიტიკურ ამოცანებზე, წინ არის წამოწეული განმანათლებლური და აღმზრდელობითი მხარეები.

ილიას გაგებით, საზოგადოების პროგრესი შეპირობებულია სინამდვილის სწორი და ღრმა შეცნობით, მეცნიერებისა და ხელოვნების მიღწევათა გამოყენებით. მაგრამ ეს ძალზე რთული საქმეა: საჭიროა ზუამავალი, რომელიც ოპერატიულად და გასაგებად გააცნობს ხალხს მეცნიერება-ხელოვნების მიღწევებს. ასეთად ესახება ილიას „პოპულარული ლიტერატურა“. „ამ-გვარ ლიტერატურას ეკუთვნის ჟურნალიცა, ნამეტნავად ის ჟურნალი, რომელსაც ეძახიან: „საზოგადო ჟურნალი“. აი, რა-რიგ სამსახურისათვის ვნიშნავთ ჩვენს „საქართველოს მოამბესაცა“¹.

ილიას მოსაზრება ჟურნალისტიკის ფუნქციებზე ძნელი გასაგები იქნება, თუ წინასწარვე არ გავეცანით მის თვალსაზრისს მეცნიერებისა და ხელოვნების დანიშნულებაზე.

ილიას მტკიცებით, „მეცნიერება და ხელოვნება, რომელნიც დღემოდამ ზედ დასტრიალებენ ცხოვრებასა, რომ ყოველი ცვლილება მისი ცნობიერად გადმოიღონ, რომ ყოველი ყვაილი მისი მოჰკრიფონ, შეიტყონ, რისთვის არიან იგინი და რანი არიან, — მეცნიერება და ხელოვნება სხვა-და-სხვა გზით იკისრებენ ახალის ვითარების ახსნასა, ცნობაში მოყვანასა“².

¹ ი. ჰავაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 65.

² იქვე, გვ. 60.

ამრიგად, მეცნიერებასა და ხელოვნებას საზოგადოების სამსახური ეკისრებათ. მათ უნდა შეიცნონ სინამდვილე, გააცნობიერონ ფაქტები, ახსნან მოვლენები. ისინი ხალხის აზრის გამომთქმელნი არიან და პროგრესის დამჩქარებელნი. ეს ხაზგასმულია ცოტა ქვემოთაც. „მეცნიერებას და ხელოვნებას ჩვენ ვუყუარებთ, როგორც ცხოვრების გასამჯობინებელ ღონისძიებათა“¹.

მეცნიერებაზე საუბრისას ილია ყურადღებას ამახვილებს „ცნობიერების წინ წაწევაზე“, „ფაქტთა ახსნასა და ცნობაში მოყვანაზე“, კანონის დადგენაზე, რომელიც სახელმძღვანელო იქნება ხალხისათვის და ა. შ. იგრძნობა, რომ მას ძირითადად მხედველობაში აქვს საზოგადოებრივი მეცნიერებანი. ამასთანავე, შეინიშნება ტერმინ „მეცნიერების“ ფართო გაგება-გამოყენება. მასში არცთუ იშვიათად პუბლიცისტიკაც მოიაზრება. იქნებ ნაწილობრივ ამითაც აიხსნებოდეს, რომ „საქართველოს მოამბის“ საპროგრამო წერილში სიტყვა არ არის დაძრული პუბლიცისტიკაზე. ეს გარემოება თუ არ გავითვალისწინეთ, შეიძლება გარკვეულ უზერხელობაში აღმოვჩნდეთ. მაშინ უნდა ვთქვათ, რომ ილია არ ცნობს პუბლიცისტიკას როგორც შემოქმედების გარკვეულ სფეროს, როგორც სინამდვილის ასახვის თავისებურ ფორმას. ეს კი სწორი არ იქნებოდა. ილია არა მხოლოდ ცნობს პუბლიცისტიკას, არამედ აქტიურადაც მოღვაწეობს ამ უბანზე. სხვა საკითხია, რომ პირველ ხანებში არ იყენებს ხსენებულ ტერმინს.

მეცნიერებისა და ხელოვნების ნაყოფის ხალხში გატანა როდი დაიყვანება პოპულარიზაციაზე. ასე რომ იყოს, ჟურნალისტიკის როლი უკიდურესად დაკნინდებოდა. იგი არსებითად ინფორმაციის გავრცელების ტექნიკურ საშუალებად წარმოჩინდებოდა.

პრესას, ჯერ ერთი, მეცნიერების დედააზრი გადააქვს ცხოვრებაში. სწავლულთა აღმოჩენების დანერგვით, პრაქტიკული მომარჯვნით ადვილებს ბუნებასთან ბრძოლას, ხელს უწყობს საზოგადოების განვითარებას... მეორე მხრივ, მეცნიერებას აწვდის მასალას კვლევისა და დასკვნების გამოსატანად...

პრესა „... უნდა თვალგაფაციებით თან აჰყვეს აწინდელ ცხოვრებასა, რათა ყოველ აღმოშობილ ფაქტსა თვალი და გონება ადევნოს, ყოველ აზრის საკეთილო მოძრაობას გზა მისცეს, ყოველიფერი შენიშნოს და ყოველიფერს პასუხი გასცეს, ერთი სიტყვით, უშველოს ცხოვრების წინ ფეხის გადადგმასა გასამჯობინებლად, გასაქებლად“².

ერთ დაუმთავრებელ წერილში ილია ამტკიცებს, რომ „ცისკარი“ ცხოვრებას ჩამორჩა, რამაც განსაზღვრა მისი ფერმიხდილობა და სი-

¹ ი. ჰაქაბაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 68.

² იქვე, გვ. 67.

სუსტე „...არამც თუ არჩევს და ხსნის, რაც თვალწინ უტრიალებს საზოგადოებას, არამედ თავმოწონებით ჰკრევს. რაც თვით საზოგადოებას თავის განვითარების გზაზედ გადაუყრია, როგორც უეარგისი და გამოუსადეგი“¹.

აქ გამჟღავნებულია ნიჭიერი მოაზროვნისა და დაკვირვებული რედაქტორის შეხედულება ჟურნალის დანიშნულებაზე.

ამრიგად, პერიოდული გამოცემა უკიდურესად. მგრძნობიარე და ქმედითი უნდა იყოს. იგი უნდა ინტერესდებოდეს ცხოვრებისეული საკითხებით, იმ პრობლემებით, რომლებიც ხალხს ალელვებს. პრესამ უნდა შენიშნოს ახლად აღმოცენებული მოვლენა, საფუძველშივე გაარკვიოს მისი აკვარგიანობა და ხელი შეუწყოს მის ზრდა-განვითარებას ან აღმოფხვრას. უმთავრესად კი ისეთ ფაქტს უნდა მიაქციოს ყურადღება, რომელსაც მიმდინარე პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. ილია ჟურნალისაგან მოითხოვს „დროის ინტერესის“ გათვალისწინებას, სწორედ ეს აკლდა „საქართველოს მოამბეს“, რაც რედაქტორმა თვითკრიტიკის სახით აღნიშნა. იგი მტკივნეულად განიცდიდა, რომ „არც ერთი ჩვენი შინაგანი ცხოვრების გამოჩინება, არც ერთი თითქმის ფაქტი, არც ერთი საქმე, რომელიც ყველას თვალწინ გვიტრიალებს და რომელიც ყოველი ცოცხალი კაცისათვის საინტერესოა, არამც თუ ვერ აღსნა ჩვენმა ჟურნალმა, არამედ ვერც კი გახედა, რომ მიჰყარებოდა, თუმც ზოგჯერაც ჰსცადა, კიდევ იმავე მიზეზით, რომ „დრონი მეფობენო“. ამის გამო ჩვენს ჟურნალს ფერი დააკლდა, „მოამბემ“ შორიდან დაუწყო ტრიალი მას, რაც ახლოდ გასაშინჯავი იყო და „ცისკარმა“ თავის ჩვეულების წინააღმდეგ — მართლა ჰსთქვა, რომ „მოამბე“ „სბორნიკს“ ჰგავსო“².

ამ განცხადებაში შეიძლება ზოგი რამ გადაჭარბებულად მოგვეჩვენოს, მაგრამ ძირითად ხაზებში იგი სწორია. მასში მკაფიოდ იხატება ილიას შეხედულება ცხოვრებასთან ჟურნალის დამოკიდებულებაზე.

პერიოდული გამოცემა მართლაც დაიღუპება, თუ მოსწყდა თანამედროვეობას, თუ ვერ გრძნობს დროის მოთხოვნებს და ფეხი ვერ აუწყო ეპოქას.

ბეჭდვითი სიტყვა აქტიური ძალაა, რომელსაც შეუძლია საზოგადოებაზე მნიშვნელოვანი ზეგავლენის მოხდენა და ცხოვრების წინ წაწევა. აქაც ილია პრესის სოციალური დანიშნულების სწორი გაგებიდან გამოდის. საგულისხმოა შემდეგი დაზუსტებაც: „რაც შორსა სცემს

¹ ი. ჯავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 454.

² „საქართველოს მოამბე“, 1863, № 11, გვ. 2.

ჟურნალის თვალი, მით უფრო კარგია, ჩვენის ფიქრით, ჟურნალი და დღეგრძელი“¹.

დღევანდლობის აღქმა-შეფასება უნდა ხდებოდეს არა მხოლოდ აწმყოს, არამედ მომავლის ინტერესებიდან გამომდინარეც.

ვერც იმას დაევიწყებთ. რომ დიდმა სამოციანელმა სინამდვილი-სადმი აქტიური მიდგომის წანამძღვრებაც განსაზღვრა. ეს არის „მეცნიერების სინათლე და ხელოვნების კალამი“.

ილიასათვის თავიდათავია რეალურ მონაცემებზე დაყრდნობილი ლოგიკური მსჯელობა. სასურველი თვალსაზრისის გამჟღავნება უნდა მოხდეს ემოციურად, შთამბეჭდავად, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მკითხველის მიმხრობა გაჭირდება და შეიძლება მიზანიც განუხორციელდელი დარჩეს. აუცილებელია დარწმუნების საშუალებათა ფართო სპექტრი.

„საქართველოს მოამბის“ საპროგრამო წერილში ყურადღება გამაზვიანებულია მეცნიერების მონაპოვართა ცხოვრებაში გადმოტანაზე. ყოველკვირეული „ივერიის“ წინასიტყვაობაში ეს საკითხი გაღრმავებული და გაფართოებულია. ამასთანავე, პრესის ფუნქცია უფრო სრულად არის წარმოჩენილი: სახელდობრ, მას ცხოვრების ავ-კარგის გამოხატვა აქვს დაკისრებული; ყოველდღიურობასთან მიახლოება სინამდვილის შეცნობა-შეფასების მიზნით, რასაც უნდა მოჰყვეს მკითხველთა შეგნებისა და ქცევის წარმართვა. „ამ-სახით, ჟურნალ-გაზეთობას ორ-გვარი დანიშნულება აქვს. ერთის მხრით იგი არის შუამავალი ცხოვრებისა და მეცნიერების შორის, გამავრცელებელი კაცობრიობის ჭკუით მოპოვებულის, გამოქვეყნების და აღიარებულის სიმართლისა, ჭეშმარიტებისა²; მეორეს მხრით, იგი არის სარკე საზოგადოების რთულის ცხოვრებისა, მისი გონებითის, ზნეობითის მოძრაობისა. მასში სჩანს და ისახება ყოველდღიურის აზრის მიდენ-მოდენა“³.

ჟურნალისტიკის ამგვარი დახასიათებით ილია წარმოგიდგება ერუდიტულ და საქმეში ღრმად ჩახედულ სპეციალისტად. იგი პრესის როლს არ ფარგლავს მარტოოდენ განმანათლებლური ფუნქციით. მეცნიერული ცოდნის პროპაგანდა საკითხის ერთი მხარეა. პრესა სარკეა, რომლის ზედაპირზეც ირეკლება სინამდვილე მრავალი განშტოებით. ილია მისგან მოითხოვს ყოველდღიური ცხოვრების ასახვას, ხალხის ჭირ-ვარამის გამოხატვას და საზოგადოებრივი ტკივილების დაამბვას. აქ

¹ ი. ჯავახიშვილი, თბ., ტ. 3, გვ. 67.

² ილიას ეს დებულება მოგვაგონებს ნ. ჩერნიშევსკის აზრს: „Одна из главных задач журналиста есть распространение положительных знаний между своим читателями, ознакомление публики с фактами науки“.

³ ი. ჯავახიშვილი, თბ., ტ. 3, გვ. 257.

სინამდვილის სურათისა და სინამდვილისადმი დამოკიდებულების სინკრეტულობაც იგულისხმება.

ჟურნალისტიკის ამ ორ დანიშნულებას შორის რომელია მთავარი? ეს საკითხი წყდება ეპოქის სპეციფიკისა და საზოგადოების ინტელექტუალური დონის გათვალისწინების საფუძველზე. შეიძლება ერთ შემთხვევაში პრიმატი პირველს მიენიჭოს, სხვა შემთხვევაში — მეორეს. მაგრამ ილიამ კარგად იცის, რომ XIX საუკუნის საქართველოში რომელიმე მათგანის სრული იგნორირება შეუძლებელია. პრესამ დიდი ადგილი უნდა დაუთმოს განათლებას. ერთ-ერთ შინაურ მიმოხილვაში ილია ამბობს: „მეორე სახსარი სწავლა-ცოდნის მოფენისა, რასაკვირველია, ჟურნალ-გაზეთობაა“¹.

შემთხვევითი არ არის, რომ ილია პრესას ადარებს სკოლას. ჟურნალ-გაზეთების უპირველეს ამოცანად მიიჩნევს საზოგადოების აღზრდას, თანაც არა მხოლოდ პოლიტიკურად, არამედ ეკონომიკურად, ზნეობრივად და სხვ.

მაგრამ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები მხოლოდ განათლების გავრცელებით, მეცნიერული ცოდნის პოპულარიზაციით თუ შემოიფარგლებიან და გვერდს აუვლიან მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკურ საკითხებს, ხალხის ყოველდღიურ მოთხოვნილებებს, ისინი დაკარგავენ აქტუალობას, ნაკლებ საინტერესო იქნებიან. ამ შემთხვევაში პრესა ვერ შესძლებს მასების მრავალმხრივ გამოწრთობას, ცხოვრების გარდაქმნის საქმეში თვალსაჩინო წვლილის შეტანას. პირიქით თუ მოიქცევა და მხოლოდ ყოველდღიური ფაქტებისა და მოვლენების ზოგადი აღწერა-კვალიფიკაცია გაიტაცებს, საკითხი მაშინაც არადამაკმაყოფილებლად გადაწყდება. ასე რომ, პრესამ ორივე მიმართებით უნდა გამახვილოს ყურადღება.

ილია ღრმად სწვდება ჟურნალისტიკის არსს და სწორადაც განსაზღვრავს მის უდიდეს ამოცანას. ეს არის საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება. „როგორც აზრისა და ცოდნის გამავრცელებელი, ჟურნალ-გაზეთობა წარმოვედგენს ერთს უდიდეს სასწავლებელს, რომლის მეოხებითაც უნდა აღორძინდეს, აღიზარდოს, დაფუძნდეს და გამშვენიერდეს საზოგადოების აზრი და რწმენა, გრძნობა და გემოვნება“².

ავტორი არ აკონკრეტებს თეზისს. მაგრამ თუნდაც აღიარება იმისა, რომ ჟურნალისტიკის ამოცანაა საზოგადოებრივი აზრის ფორმირება, ძალზე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია.

ცნობილია, საზოგადოებრივი აზრი საზოგადოებრივი შემეცნებით არის განსაზღვრული. საზოგადოებრივი შემეცნება კი თავის მხრივ

¹ ი. ჰავეკაძე, ოზ., ტ. 5, გვ. 117

² ი. ჰავეკაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 257.

ადამიანთა ეკონომიკურ-მატერიალურ მდგომარეობას ეფუძნება. აქედან გასაგებია, რომ ანტაგონისტურ საზოგადოებაში რამდენიმე საზოგადოებრივი აზრი არსებობს. ილია არც ამ გარემოებაზე ამახვილებს ყურადღებას.

როგორც მარქსიზმი გვასწავლის, შეუძლებელია ბურჟუაზიულ სახელმწიფოში ერთიანი საზოგადოებრივი აზრის არსებობა. მაგრამ ეს არ გამორიცხავს, ცალკეულ მოვლენებზე დაპირისპირებულ მხარეებს რომ მსგავსი შეხედულებები ჰქონდეთ. საფიქრებელია, ამას ითვალისწინებდა ილია და ამიტომაც შესაძლებლად თვლიდა ეროვნულ პრობლემასთან დაკავშირებით გარკვეული ასპექტებით ერთიანი საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბებას. თუ ასეა, მაშინ შედარებით ადვილი ასახსნელია მისი მტკიცება, რომ ჟურნალისტიკა პროგრესული, დემოკრატიული საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებას უნდა უწყობდეს ხელს.

უდავოდ დიდი საქმეა საზოგადოებრივი აზრის შექმნა; პიროვნებათა და მოვლენათა შესახებ ობიექტური შეხედულების შემუშავება, მართებული თვალსაზრისის ჩამოყალიბება. მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვანია საზოგადოებრივი აზრის გავრცელება-გაცნობიერება. ამით კიდევ უფრო სრულად იკვეთება ჟურნალისტიკის როლი. პრესა მოწოდებულია საზოგადოებრივი აზრის განფენითა და პროპაგანდით მკითხველს სწორი მიმართულება მისცეს, ცხოვრების ლაბირინთში სვლა გაუადვილოს, ე. ი. საზოგადოებრივი აზრი მატერიალურ ძალად აქციოს. ეს კი ნიშნავს არსებულის გარდაქმნისათვის ბრძოლას.

ილია მიუთითებს, რომ საზოგადოებრივი აზრის ფორმირება და გავრცელება განსხვავებული მოვლენებია. რომელიმე მათგანის გამახვილება განპირობებულია ეპოქის თავისებურებებით. ერთ შემთხვევაში პრესის ძირითადი ამოცანაა საზოგადოებრივი აზრის შექმნა, რაც მკითხველთა თვითცნობიერების აღორძინების, მათი გონებრივი ამაღლების, აღზრდის საფუძველზე მიიღწევა. ეს საკითხი საგანგებოდ მაშინ ისმის, როცა მასა განვითარების დაბალ დონეზე დგას. საპირისპირო შემთხვევაში წინ იწევს საზოგადოებრივი აზრის განფენა, ძალთა კიდილის ფიქსაცია, მჩქეფარე რიტმის ასახვა. ამ მსჯელობით კვლავ მჟღავნდება ილიას სწორი თვალსაზრისი, საკითხისადმი დიალექტიკური მიდგომა, ბაზის-ზედნაშენის ურთიერთგანპირობებულობის აღიარება.

ილიასათვის სანუკვარი იყო ვითარება, როცა „...ჟურნალ-გაზეთობა და ცხოვრება და-ძმასავით ხელი-ხელს გაყრილნი მიდიან, ჟურნალ-გაზეთობა წინ მიუძღვის ცხოვრებასა და გზას უნათებს, და

ცხოვრება. კიდევ მწიგნობრობის მოედანსა თავისი უკეთესი ყვაე-
ლითა ჰყენს¹.

ზემოთ მოტანილ ფაქტებს, ცალკეულ გამონათქვამებს ერთხელ
კიდევ თუ გავიზარებთ და სისტემაში მოვიყვანთ, შეიძლება დავას-
კვნათ: ილიას შეხედულებით, პრესა მეცნიერება-ხელოვნების მიღწე-
ვათა გამავრცელებელია, მკითხველთა განმანათლებელი. მეორეც, იგი
საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებისა და გავრცელების საშუალებაა,
საბოლოოდ კი პროგრესის დამჩქარებელი.

ამრიგად, ილია ცნობს ჟურნალისტიკის იდეოლოგიურ ფუნქციას.
რაც შეეხება კულტურულ-რეკრეაციულ და უშუალო-ორგანიზატორულ
ფუნქციებს, მათზე საგანგებოდ არ მსჯელობს, მაგრამ გულისხმობს.

ბარემ იმასაც დავსძენ, რომ XIX საუკუნის ქართული პრესის უშუა-
ლო-ორგანიზატორული ფუნქცია იმ სისრულითა და სიძლიერით ვერ
ვლინდებოდა, როგორც თანამედროვე ჟურნალისტიკისათვის არის და-
მახასიათებელი. ეს გარემოება აირეკლა კიდევ ილიას შემოქმედებაში.

საქმე ის არის, რომ „საქართველოს მოამბის“ ან „ივერიის“ ზეგავ-
ლენა ცალკეულ სოციალურ ინსტიტუტებზე, ვთქვათ, სახელმწიფო და-
წესებულებებსა და ოფიციალურ პირთა კორპორაციებზე შესუსტებუ-
ლი იყო. მხედველობაში გვაქვს საგაზეთო თუ საჟურნალო გამოსვლე-
ბის შესაბამისად ადმინისტრაციული ღონისძიებების გატარება. ეს, რა
თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ XIX საუკუნის ქართული პრესის როლი
ამ მხრივ უმნიშვნელოა. იგი გავლენას ახდენდა როგორც ხალხზე, ასე-
ვე ადგილობრივ ხელისუფლებაზეც. მაგრამ მთავარი მაინც პირველი
ადრესატი იყო.

ძირითადი ფუნქციები ყოველთვის არსებობს სხვადასხვაგვარი შე-
ფარდება-სიძლიერით. ამასთანავე კონკრეტულ ეპოქასა და ვითარე-
ბასთან დაკავშირებით წინ იწევს პრესის უფრო ლოკალური ამოცანე-
ბი. ილიას არც ეს გარემოება რჩება მხედველობიდან და მათზეც მსჯე-
ლობს. ეს იმიტაც აიხსნება, რომ მისი ჟურნალისტური შეხედულებანი
უმთავრესად სწორედ საქართველოს რეალური ყოფით არის შეპირო-
ბებული, ხოლო უტილიტარულმა ჩანაფიქრმა კონკრეტული ამოცა-
ნების გაცნობიერება-დაზუსტება მოითხოვა.

ილიამ თავის თანამედროვე ქართულ პრესას ამოცანად დაუსახა
„საზოგადოების თვითმოქმედებითი ძალის აღორძინება“. ეს მეტად
მნიშვნელოვანი თეზისია. რა თქმა უნდა, ჟურნალისტიკის საბოლოო
დანიშნულება მკითხველთა მოქმედებაა. პროპაგანდა, აგიტაცია და
დარაზმვა გაუმართლებელი იქნებოდა ამგვარი ჩანაფიქრის გარეშე.
მაგრამ ზშირად მსოფლიო ჟურნალისტიკა საგანგებოდ არ განაზავს ამ

¹ ი. ჯავახიშვილი, თბ., ტ. 3, გვ. 258.

მომენტს. ილია კი გამოყოფს მას და თანაც არაერთხელ. ამაშიაც მელაღნდება მისი, როგორც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მეთაურის, დიდი მიზნები.

ილიას საწუხარი ისიც იყო, რომ ქართველები მოდუნდნენ, დაკარგეს აქტიურობა და საქვეყნო საქმისათვის ბრძოლის უნარი. თვითმოქმედების გარეშე კი შეუძლებელი იყო თვალსაჩინო წარმატებების მოპოვება. ამიტომაც მოითხოვდა ინიციატივის გამოჩენას, შინაგანი ძალების მიზანსწრაფულ გამოვლენას.

ილიამ ბეჭდვითი სიტყვა დაუქვემდებარა თერგდალეულთა ეროვნულ კონცეფციას. რამდენადაც უპირველეს საქმედ დაცემული ვინაობის აღდგენა და განმტკიცება გამოცხადდა, ამდენად პრესის წინაშეც პრინციპულად დაისვა შესაბამისი ღონისძიებების გატარების საკითხი. აქედან გამომდინარე, გამოიკვეთა რამდენიმე ასპექტი: სახელოვანი წარსულის გაცოცხლება, ევროპის ჩაგრულ ხალხთა განმათავისუფლებელი მოძრაობის შესწავლა და მათი ბრძოლის ხერხების გამოყენება, თანამედროვე მისაბამი მამულიშვილთა პორტრეტების გამოძერწვა და ა. შ.

რა თქმა უნდა, პრესის კონკრეტული დანიშნულება არ უპირისპირდება ძირითად ფუნქციებს, პირუქუ — ორგანულ ელემენტად შედის მასში.

პრესის ფუნქციების არსებობა მისი განხორციელების აუცილებელი წესების, ე. ი. პრინციპების დადგენასაც გულისხმობს. ამდენად, მათ შორის უალრესად ღრმა შინაგანი კავშირია.

ილია მსჯელობს ხალხურობის პრინციპზე. „საქართველოს მოამბის“ საპროგრამო წერილში იგი აღნიშნავს: „ჩვენი საქმე საქართველოს ხალხის ცხოვრებაა; მისი გამჭობინება ჩვენი პირველი და უკანასკნელი სურვილია“¹.

იგივე მოსაზრება გამოთქმულია სხვა ადგილასაც. „...ხალხი დაბალი, თუ მაღალი — ყველა მოყვასია ჩვენი, შეძლებისამებრ ყველამ უნდა ვუშველოთ...“².

წამოყენებული თეზისი კვალიფიცირებული უნდა იქნეს ეპოქის თავისებურებებიდან გამომდინარე. ეს იყო არსებული სოციალური სისტემის დაგმობა, მასების ინტერესების დაცვა. ილიამ ყურადღების ცენტრში მთელი ერი დააყენა და ამით ახალ სიმაღლეზე აიყვანა ქართული პრესა.

დიდ სამოციანელს პრესის ხალხურობა ესმის როგორც ხალხის

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3. გვ. 66.

² იქვე, გვ. 71.

ცხოვრების ასახვა, ხალხის ინტერესების დაცვა და ხალხისათვის გასაგები ენით წერა.

ილიამ მკაცრად გააკრიტიკა პოეტები, რომლებიც მშობლიურ ნი-
ადაგს მოწყდნენ და „ღრუბლებში ცურავდნენ“. მან ხელოვნებას ხალ-
ხის ყოფის, მისი ჭირ-ვარამის გამოხატვა დააქისრა. ეს დებულება თა-
მამად შეიძლება გავავრცელოთ ჟურნალისტიკაზეც. თუ რა დიდ მნიშ-
ვნელობას ანიჭებდა ილია ხალხის ცხოვრების ასახვას, მისი სულისკვე-
თების წარმოჩენას, ეს კარგად ჩანს დავით ერისთავისადმი გაგზავნილი
ბარათიდანაც: „ეგ ოხერი ჩვენი ისტორია... მარტო ომებისა და გე-
ფეების ისტორიაა, ერი არსადა ჩანს, მე კი ასეთის აგებულების ადა-
მიანი ვარ. რომ მეფეების და ომების სახე არ მიმიზიდავს ხოლმე. საქ-
მე ხალხია და ხალხი კი ჩვენს ისტორიაში არა ჩანს. ეწუხეარ და
ვდრტვინავ და განკითხვა არსაით არი“¹.

მშრომელთა ცხოვრების აღწერა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს პრესის
ხალხურობას. გამორიცხული არ არის, რომ ეს ხდებოდეს ვიწრო ჯგუ-
ფის სასარგებლოდ. არსებითია ხალხის ინტერესების დაცვა, მისი
მსოფლმხედველობის, მისწრაფებების გამჟღავნება. ეს კარგად აქვს გა-
აზრებული ილიას. ამიტომაც ამბობს:

ერის წყლული მაჩნდეს წყლულად,
ბეწოდეს მის ტანჯვით სული,
მის პედით და უბედობით
დამეღავოს მტკიუე გული...?²

ხალხურობასთან დაკავშირებით საინტერესოა შემდეგი შენიშვნაც:
„...წმირადაც მოხდება ხოლმე, რომ ხალხი რასაცა პგრძნობს, იმას ეყრა
სცნობს და ვერ არჩევს სხვათა შორის“³.

ამ შემთხვევაში დამხმარედ ჟურნალისტიკა უნდა მოგვევლინოს. მან
უნდა გააცნობიეროს საზოგადოების ნაგრძნობი და მისცეს მკითხვე-
ლებს სწორი მიმართულება.

ილიას მსჯელობიდან ჩანს, რომ მასების ყველა სურვილის დაკმა-
ყოფილება არ შეიძლება. ზოგიერთი მოთხოვნა შეიძლება ხალხისათვის
საზიანო აღმოჩნდეს. საჭიროა საბოლოო შედეგის განკვერტა და შე-
საბამისად მოქმედება. ილიამ კარგად იცის, რომ პრესის ეფექტურობა
მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ლიტერატურულ სტილზე, ენა-
ზე. საგაზეთო მასალები ხალხისათვის გასაგებად უნდა იწერებოდეს.
ეს არ ნიშნავს ენობრივი ნატურალიზმის მოთხოვნას და არც სუსტი
მკითხველის დონემდე დასვლას. პერიოდული გამოცემა წინ ენდა

1 ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 10, გვ. 34.

2 ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 1, გვ. 61.

3 ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 60.

უძღვოდეს მკითხველს, თანდათანობით უნდა ამცლებდეს მას, უზევ-
დეს გემოვნებასა და უფართოებდეს თვალსაწიერს.

„ორიოდე სიტყვაში...“ ილიამ პრინციპულად მოითხოვა სალიტე-
რატურო ენის გახალსურება, რათა პუბლიკაციები ადვილგასაგები
ყოფილიყო. „ილიას ბრძოლა სალიტერატურო ენის რეფორმისათვის,
არქაიზმებისაგან მისი განთავისუფლებისათვის, სასაუბრო ენასთან და-
ახლოებისათვის, გარდა იმისა, რომ ქართულ მწერლობას უკაფავდა
გზას და განაპირობებდა მის შემდგომ განვითარებას, მოასწავებდა აგ-
რეთვე პრესის დემოკრატიზაციისათვის ხელის შეწყობას. ამ თვალსა-
ზრისით ილია გვევლინება არა მარტო ქართული ლიტერატურის, არა-
მედ პრესის რეფორმატორადაც“¹.

პრესა ობიექტურად უნდა ასახავდეს ცხოვრებას. ეს თვალსაზრისი
მკაფიოდ არის გამოხატული ილიას ბევრ ნაწარმოებში. მაგალითის-
თვის გამოდგება „ისევ გაზეთ „კავკაზის“ გამოლაშქრების გამო“. ამ
ოფიციალურ დაიბეჭდა მოწინავე, რომლის ავტორი აცხადებდა: მარ-
თალია, ივერია ძველთაგანვე ცნობილია მსოფლიო ისტორიაში. მაგ-
რამ ეს ქართველებს არ ეხება. ისინი გვიან მისულნი არიან. მათ არც
საამაყო ისტორია აქვთ და არც კულტურა! პუბლიცისტი არა თუ
შეეცადა ხსენებული თეზისის გამაგრებას, პასუხისმგებლობაც კი მო-
იხსნა ნათქვამის გამო. ილია განრისხებით წერდა: „განა სადმე გაგონი-
ლა, ესე სასაცილოდ აგდება ბექდვისა, სიტყვისა, ადამიანისა და ქვე-
ყანისა. გაგონილა, კაცმა ისე დაიბრიყვოს თავისი მსმენელები, რომ დი-
ლიდამ სალამომდე ატყუოს და ბოლოს უთხრას: რაც გითხარით, მე
მაგის პასუხისგებას არა ვკისრულობ, ეს იცოდეთო!“²

ილია მოითხოვს სამართლიანობის პრინციპის დაცვას, რაც არა
მხოლოდ ფაქტების შერჩევაში, არამედ ძირითადი ტენდენციების გამ-
ჟღავნებაში უნდა გამოვლინდეს.

ილიას პუბლიცისტურ მემკვიდრეობაში თვალსაჩინო ადგილი ეთ-
მობა კრიტიკაზე მსჯელობას. ეს ობიექტური მიზეზებით აიხსნება. არ-
სებული სისტემის მიუღებლობა და მისი გადახალისებისაკენ სწრაფვა
ბუნებრივად ბადებდა ბევრი ფაქტისა თუ მოვლენისადმი უარყოფით
დამოკიდებულებას.

ილია ორგვარ კრიტიკას ცნობს: კეთილსა და ბოროტს. ამგვარ და-
ყოფას საფუძვლად უდევს მათი მიზანდასახულობა — შინაარსი და
არა ფორმა. ბოროტი კრიტიკა სახელს უტეხს პიროვნებას, ლახავს მის
ღირსებას. ამიტომაც არის დასაგმობი. „ლანძღვა-თრევა გოგო-ბიჭე-

¹ შ. გაგოშიძე, ჟურნალისტიკა და საზოგადოებრიობა, 1985, გვ. 243—244.

² ი. კავკაზაძე, თხზ., ტ. 8, გვ. 24.

ზის ჩალურშიაც საზიზლარია და გარეთ, მთელის ერის, მთელის ქვეყნის მოედანზედ — რალა თქმა უნდა“¹.

რაც შეეხება კეთილ კრიტიკას, მას სიყვარული ასულდგმულებს. იგი საზოგადოების წინსვლას ემსახურება. „როდი უნდა იწყინოს ქართველმა, როცა ჩვენი „მოამბე“ სხვათა შორის ხელოვნების შემწეობით დაუნდობელად გამოჰფენს ჩვენი ცხოვრების ჭეჭყსაცა. ქართულის უსიყვარულობაში ნუ ჩამოგვართმევენ, როცა ჩვენი ჟურნალი მკაფიოდ საქვეყნოდ გამოსთქვამს მას, რაც ქართველში ცუდია და საზიზლარი. საქართველოში თუ სადმე ორსა და სამს უყვარს ქართველი, ჩვენ იმათში უკანასკნელი არა ვართ“².

ილია პრინციპულად ემიჯნება იმათ, რომლებიც ცუდს ჩქმალავენ, რათა არ „შებლაღონ“ ერის პრესტიჟი. ეს გზა მოლიბულად ესახება პუბლიცისტს. ღუმილი ხელს კი არ უწყობს ნაკლის დაძლევას, არამედ საფუძველს ქმნის მისი გახანგრძლივებისა და ზოგჯერ გამრავლებისთვისაც კი.

ილიას რწმენით, პერიოდული გამოცემა კრიტიკული ალღოს გარეშე მოდუნებულო, ინერტული და კბილმოცვეთილია. რედაქციამ მკაფიოდ უნდა გამოხატოს თავისი დამოკიდებულება ცუდისა და უარყოფითისადმი. შეიძლება ამის გამო ზოგიერთებმა ჟურნალისტს სამშობლოს სიძულვილიც დასწამონ, მაგრამ ამან არ უნდა დააფრთხოს ჭეშმარიტი პატრიოტი.

ილიას სამართლიანი გაგებით, „რაც უფრო მკაფიოდ და დაუნდობელად არის გამოთქმული ბოროტება და ნაკულლოვანება ცხოვრებისა, ზოგჯერ მით უფრო სჩანს გამომთქმელის გულის სიმხურვალე, მოუთმენელი, ცხარი წადილი გასწორებისა. ვისაც ძალიან სძულს ბოროტება, მას ძალიან ეყვარება კეთილი — ეგ აშკარაა“³.

პუბლიცისტის მტკიცებით, კრიტიკა ცხოვრების მამოძრავებელი ძალაა. ამიტომ პრინციპულად მოითხოვს პრესის მუშაკებისაგან ნაკლევანებებისადმი შეურიგებლობას.

კრიტიკის მიზანია ცდომილის გამოსწორება ან სხვების დაზღვევა დანაშაულის ჩადენისაგან. ამის გათვალისწინებით უნდა წარიმართოს მხილება, რომ ობიექტი არ გაბოროტდეს. „... გამჩელა და გაეციხვა წუნის დადების საზღვარს არ უნდა გადასცილდეს. წუნის დადება და ლანძღვა-თრევა შორის-შორია, შუა დიდი მანძილი უდევთ. განა ცუდს ცუდი, ავს ავი არ დაერქმის ადამიანის ღირსების შეუღახებლად, ადამიანის გაულანძღველად, თავლაფ-დაუსხმელად?“⁴

¹ ი. ჰაეკავაძე, თხზ., ტ. 3 გვ. 263.

² იქვე, გვ. 69.

³ იქვე, გვ. 69—70.

⁴ იქვე, გვ. 264.

ილია არაერთგზის უბრუნდება ამ საკითხს და ყოველთვის სწორ თვალსაზრისს ავითარებს. მხარს უჭერს ისეთ კრიტიკას, რომელიც თავისუფალია ღვარძლისაგან, ქვენა ზრახვებისაგან. მოთხოვნა იმისა, რომ პრესამ კრიტიკა აწარმოოს პიროვნების ღირსების შეუღახავად, ეფექტობთ, არ ვრცელდება სატირულ ჟანრებზე, ვთქვათ, ჰამფლეტზე, რომლებშიაც ობიექტისადმი მიდგომის ახალი და მაღალი საფეხური იჩენს თავს.

ამრიგად, პრესის პრინციპებთან დაკავშირებით ილია დღეისთვის მთლიანად მისაღებ დებულებებს ავითარებს.

ილიას სპეციალური გამოკვლევა არ მიუძღვნია პრესის თავისუფლების პრობლემისადმი, მაგრამ მის ნაწერებში ეხვდებით საგულისხმო მოსაზრებებს ხსენებულ თემაზე.

ილია ემიჯნება იმ ჟურნალისტებს, რომლებიც პრესის თავისუფლებაში გულისხმობენ ყველაფრის პუბლიკაციის უფლებას. დიდი სამოციანელის აზრით, გაზეთის ფურცლებზე ადგილი უნდა დაეთმოს მხოლოდ საზოგადოებრივად ღირებულ მასალებს. რედაქციამ მრავალმხრე უნდა შეისწავლოს და შეამოწმოს ფაქტები, თავიდანვე უნდა დაადგინოს სიცრუე და სიმართლე. პიროვნების კრიტიკა იმ მოტივით, რომ გაკრიტიკებულს უფლება აქვს პასუხის გაცემისა და თავის მართლებისა, სწორად არ მიაჩნია. „...ჯერ ბრალმდებელს უნდა დაასაბუთებინოთ ბრალდება იმდენად, რომ დასაჯერი მაინც იყოს, და მას მერმეთ, ღიად, მხოლოდ და მხოლოდ მას მერმეთ მოეკითხოს ბრალდებულს პასუხი. უამისოდ ბრალდებულთა სკამზე დასმა ადამიანის პასუხის საგებლად წაწყმედაა, მიწასთან გასწორებაა, პირქვე დამხოვაა იმ საკაცობრიო სამართლისა, მართლმსაჯულებისა, რომელზედაც აშენებულია მთელი ადამიანური ურთიერთობა, მთელი ადამიანური ყოფაცხოვრება.

ეს ყველაზე უწინარეს პრესამ, ვით სალარომ ადამიანის ჭკუა-გონებისამ, უნდა იცოდეს და თითოეულს გაზეთს თუ ჟურნალს თავის დროშაზე დიდის ასოებით ეწეროს. ეს უნდა აუცილებლად კისრად იდოს პრესამ, ამას უნდა აქეთ-იქით გადაუხვეველად ემსახურობოდეს. ამას უნდა თავგამოდებით და უკანასკნელად სდევნიდეს თითონ იგი ნაწილი პრესისა, რომელსაც ძირს არ დაუშვია ყოველად პატიოსანი დროშა ბეჭდური სიტყვისა“¹.

ხსენებული პრინციპი თუ არ იქნა დაცული, გზა გაეხსნება ურცხოებასა და შანტაჟს. პრესის მოვალეობა კი ბოროტების შეზღუდვაც არის.

როგორც ეხედავთ, ილია ზუსტად ანსხვავებს პრესის თავისუფ-

¹ ი. ე. ნ ა ე კ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 9, გვ. 272.

ლებას ცილისწამების თავისუფლებისაგან. მკაცრად გმობს ამ უკანასკნელს და მის წინააღმდეგ ბრძოლას ერთ-ერთ უპირველეს ამოცანად მიიჩნევს.

ზემოთ აქცენტირებული იყო პრესის თავისუფლების ერთი ასპექტი — ობიექტისადმი მიდგომის პრინციპი. უფრო საინტერესოა მეორე მხარე, კერძოდ, ბეჭდვითი სიტყვის თავისუფლების ობიექტური საფუძვლების გარკვევა; იმის დადგენა, თუ როგორ მიმართებაშია პრესა ხელისუფლებასთან და საზოგადოების გაბატონებულ ნაწილთან.

საქმე ის არის, რომ ჟურნალ-გაზეთების გამოცემის უფლების არსებობა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს რეალურ თავისუფლებას. მისი კანხორციელებისათვის აუცილებელია არა მხოლოდ იურიდიული, არამედ ეკონომიკური საფუძვლები.

ილიამ იცის, რომ ჟურნალ-გაზეთები მატერიალურად დამოკიდებული არიან დამკვეთზე, ხოლო ეს ფინანსური კავშირი განსაზღვრავს პერიოდული გამოცემის ხასიათს. „ორიოდე სიტყვაში...“ იგი სამართლიანად მიუთითებს: „ცისკრის“ ნაკლოვანებები იმითაც არის გამოწვეული, რომ რედაქტორი იძულებულია მდიდარი და გავლენიანი ხელის მომწერლობის პრეტენზიები დააკმაყოფილოს, მათი უნიჭო ნაწარმოებები გამოაქვეყნოს. წინააღმდეგ შემთხვევაში შემოსავალი მოესპობა და ჟურნალიც დაიხურება. „ეგრეთ ჯოჯოხეთში არის ხოლმე ყოველი რედაქტორი, რომლის ჟურნალსაც საკუთარი კაპიტალი, ანუ თანხა არა აქვს. გინდა თუ არა, უნდა დამოკიდებული იყო იმ კაცებზედ, რომელნიც წინადაუხედავად, უთავბოლოდ, რაც მოხვდებათ და როგორც მოხვდებათ, ჰბლაჯნიან, რადგან იმედი აქვსთ, რომ საბრალო „ცისკარი“ მათგან ფულით დავალებული, ნებით, თუ არა ნებით, ალავს მისცემს თავის ფურცლებში იმათ გამოუსადეგ სტატიასა. რათ უნდა ვემდუროდეთ უ. რედაქტორს, რომ ჟურნალი არ უფარგა? აბა რა თანხები გაუმართეთ, რომ თავისუფლად ამოერჩია სტატიები და არ ჰშინებოდა წყენისა, როცა იძულებული იქნებოდა ჩაებარებინა უკანვე გამოსადეგ პატრონისათვის მისი გამოუსადეგი სტატია“¹.

ილიას შესაძლებლად მიაჩნია, რედაქციას საკუთარი კაპიტალი ჰქონდეს. ეს უფლებას მისცემს უფრო დამოუკიდებლად იმოქმედოს და ერთეულთა ჭირვეულობას ანგარიში არ გაუწიოს. მაგრამ ბოლოს და ბოლოს სარედაქციო კაპიტალიც ციდან ზომ არ ვარდება. ამ შემთხვევაშიც თვალსაჩინოა წყალქვეშა დინებები. მაშასადამე, კლასობრივ საზოგადოებაში პრესა არ არის თავისუფალი. ამაზე ილია მხოლოდ მოგვანიშნებს, მაგრამ ეს მინიშნებაც ბევრის მთქმელია.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად ის მიგვაჩნია, რომ ილიამ ქარ-

¹ ი. კავკავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 16.

თულ სინამდვილეში ერთ-ერთმა პირველმა წამოაყენა პრესის თავისუფლების ლოზუნგი, რაც უთუოდ პროგრესული აქტია, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ პრესის თავისუფლებას იგი მთელი ხალხისთვის მოითხოვდა. ეს კი ფაქტობრივად ფეოდალიზმის წინააღმდეგ გალაშქრებას ნიშნავდა.

ილიას მტკიცებით, მასობრივი ინფორმაციის საშუალებათა აღმოცენებას აპირობებს ობიექტური მიზეზები, საზოგადოების განვითარების დონე, მისი მართვის ტენდენციები. „ქურნალი, როგორც სხვა, ისე ჩვენიცა, არ არის ერთი კაცის სურვილის ნაყოფი: მოუვიდა ჟინი წერისა და გამოსცა. არა, მაგისტანა ქურნალი თავს დიდხანს არ დაიჭერს. ჩვენა ვსთქვით, რომ ყოველი საჭიროება ცხოვრებიდან წარმოდგება. თუ ცხოვრებას არ უნდა, ვერაფერს ვერ მიაყნობთ ისე, რომ იმ ნამყნობმა იხიროს და ნაყოფი მოიტანოს. მართო ის საქმეა მკვიდრი და მტკიცე, რომლის ფესვიც შიგ ცხოვრებაშია გამოკვანძილი; უამისოდ ვერა საქმე ვერ გასძლებს, ვერ მოიტანს ნაყოფს, როგორც თესლი უღეღამიწოდ“¹.

აქ ნათლად ჩანს ილიას მატერიალისტური მსოფლმხედველობა. პუბლიცისტს მშვენიერად ესმის ცხოვრების ანუ ყოფიერების პირველადობა — წარმართველობა და ზედნაშენთან, ცნობიერებასთან მისი დამოკიდებულების თავისებურება.

ილიას მსჯელობა საგულისხმოა როგორც ჭეშმარიტების დადგენით, ასევე ქურნალისტა სამოქმედო გზის განსაზღვრითაც. პერიოდულ გამოცემას მხოლოდ მაშინ შეიძლება მოჰყვეს წარმატება, როცა იგი საჭირობოროტო, მტკივნეულ საკითხებს უღრმავდება და პროგრესს უწყობს ხელს, როცა მისი არსებობა აუცილებლობით არის შეპირობებული. თუკი გაზეთები ან ქურნალები სოციალური ცხოვრების ნაყოფია, მაშინ ისინი სოციალური მიზანსწრაფვითაც უნდა ხასიათდებოდნენ. ამიტომაც საფუძველშივე უნდა გამოირიცხოს სუბიექტური ფაქტორების გაფეტოშება, ქურნალისტური საქმიანობის დაქვემდებარება ახირებული ინდივიდუალური მისწრაფებებისადმი.

ილიას მოთხოვნა, რომ რედაქციის მოღვაწეობა ობიექტურ ხასიათს ატარებდეს, დღესაც სრულ მხარდაჭერას იმსახურებს.

ქურნალისტიკა სინამდვილეს ასახავს, სინამდვილე კი ფრიალ განშტოებულია. ამდენად, პრესაც უნდა ხასიათდებოდეს მრავალფეროვნებით.

სისტემური დიფერენცირებისა და ინტეგრაციის შემთხვევაში ილიას ბუნებრივად მიაჩნია პერიოდული გამოცემების სიმრავლე. მისი გაგებით, ეს, უწინარეს ყოვლისა, მასალის სიუხვით აიხსნება. „რამო-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 65.

დენადაც მოსავალი მრავალია, ასე რომ ერთი ჟურნალის თვალი ვერ გადასწვდება, ერთი ჟურნალის ღონე ვერ შესძლებს იმის ზიდვასა, იმოდენადაც მომეტებული ჟურნალები გამოდიან ხალხში. ეს ჟურნალები სხვადასხვა მხრით მოექცევიან იმ ცხოვრების მოსაველსა. სხვადასხვა მხრით სინჯავენ, სხვადასხვა მხრით ცნობაში მოჰყავთ, — და ამ სხვადასხვაობითაც ურთიერთ შორის განირჩევიან“¹.

მოტანილ ციტატაში ძნელი არ არის დარგობრივი გამოცემების მოთხოვნაც შევნიშნოთ. მაშასადამე, ილიას კარგად ესმის ამ ტიპის ჟურნალ-გაზეთების სპეციფიკა და სარგებლიანობა, მათი მეშვეობით საზოგადოებრივი ცხოვრების სრულყოფილად გაშუქების შესაძლებლობა.

მეორეც, პერიოდულ გამოცემათა სიმრავლეს ილია უკავშირებს საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკურ დიფერენციაციას, განსხვავებულ შეხედულებათა და მიმართულებათა არსებობას, რაც განსაზღვრავს სინამდვილისადმი ნაირგვარ მიდგომას. „ჟურნალების სიმრავლე ცხადად აჩვენებს, რომ ხალხს არ სძინავს, ფიქრობს, სჯის, რომ ხალხში ტრიალებს, მოძრაობს სხვადასხვა-ნაირი აზრი რომლის გამომეტყველადაც არიან სხვადასხვა-ნაირი ჟურნალები“².

ილია დუბლირების წინააღმდეგია. მისი ღრმა რწმენით, პერიოდული გამოცემები ორიგინალური პროფილით, სინამდვილის ასახვის თავიანთი ასპექტებით უნდა გამოირჩეოდნენ.

„შრომის“ პირველი ნომრის შეფასებისას იგი ამ მოსაზრებით ხელმძღვანელობს. ამიტომაც უკიყინებს ხსენებულ გაზეთს ზოგადობას. ილია ასე სვამს საკითხს: „შრომა“ თუ იმავე მიზანს ემსახურება, რასაც „დროება“, მაშინ რა საჭიროა მისი დამოუკიდებლად არსებობა და ისედაც მცირე პუბლიცისტური ძალების დაქსაქსვა. გამოცალკევებას მხოლოდ ერთი მიზეზი უნდა განსაზღვრავდეს. „მე სხვა გზას უნდა დავადგე, სხვა მიმართულება უნდა დავამყარო, სხვა საფუძველი უნდა დავუდგა ჩვენს ცხოვრებასა და სხვა აზრი უნდა ვიქადაგო. განცალკევებას ამ შემთხვევაში სხვა მიზეზი არ უნდა ჰქონდეს, ნამეტნავად ჩვენში, საცა ჟურნალი და გაზეთი, ხარჯისა და გარჯის მეტს, არაფერს გამოორჩომას არა უქადის მწერალსა“³.

ილია რედაქციებისაგან მკაფიოდ გამოკვეთილ პროგრამას მოითხოვს, რაც ფაქტობრივად მათი არსებობის გამართლებად უნდა იქცეს.

ყოველდღიური „ივერიის“ მოწინავეში ილია სწერს: „სხვაგან, საცა

¹ ი. ჯავახიძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 65—66.

² იქვე, გვ. 66.

³ ი. ჯავახიძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 118.

ცხოვრება მრავალ-კეცია და საცა თვითოეული ნაკეცი იმოდენად გაძლიერებულია, რომ თავის ადგილს და თავის საკუთარს ხმასა თხოულობს ცხოვრების სარბიელზედ, იმდენი გაზეთია, რამდენიც წყობაა, მოწადინე ხმისა და ადგილისა ცხოვრების საომარზედ¹.

ამ მსჯელობიდან შეიძლება ის დასკვნა გამოვიტანოთ, რომ გაზეთი კლასობრივი ბრძოლის საშუალებაც არის. მაშასადამე, იგი გარკვეული წოდების თუ ფენის მესიტყვეა, მიუხედავად იმისა, რა ფორმითა და სიძლიერით ავლენს ტენდენციას.

ილიას მტკიცებით, სადაც ცხოვრება ნაირფეროვანია, იქ მრავალი პერიოდული გამოცემა არსებობს და, ამდენად, თითოეულის ტვირთი შემსუბუქებულია. გამომცემელი-რედაქტორი თავიდანვე განსაზღვრავს, ვის ემსახუროს, ვისი თვალთახედვით გააშუქოს მოვლენები. აუდიტორიის მისწრაფება-სურვილებიც ერთია. ყოველივე ეს კი აადვილებს ძირითადი ხაზის გატარებას. „იქ, სხვაგან, ერთ-ერთს წყობას საზოგადოებისას, თუ ერისას, თქვენის მიდრეკილებისა დაგვარად ირჩევთ, იმ წყობის შემოფარგლულ მოედანზედ სდგებით. ეს გარემოება წინ გიძღვებათ, რომ თქვენი თვალი იმოდენად გადააწვდინოთ საგანს, რამოდენადაც თქვენის რჩეულის წყობის თვალი იმავ დღეს გასწვდება, თქვენი გონება იმდენად ამოქმედოთ, რამოდენადაც იმავ დროს თქვენის წყობის გონებას ძაღლონე აქვს მოგყევით; თქვენი გული იმოდენად ამოაქნესოთ — ნატვრა იქნება ხვალისა, თუ მწუხარება და სამღურავი გუშინდლის — რამოდენადაც იმისი გული შესძლებს ამოიკნესოს, და იმ სიტყვით ელაპარაკოთ, რომელიც იმ წყობაში ცნობილია და მიჩნეული“².

ამ მსჯელობის მიხედვით, როცა ერი თუ საზოგადოება სხვადასხვა „წყობისაგან“, ე. ი. კლასისა, წოდებისაგან შედგება, გაზეთი ერთ-ერთის ინტერესების გამომხატველია, აუდიტორიას მისივე „სიტყვით ელაპარაკება“. ეს მართებული თვალსაზრისია და პრესის კლასობრივ ბუნებაზე მიგვანიშნებს. მაგრამ ილია ამ ზოგად კანონს გამონაკლისს უძებნის.

ერთი სიტყვით, საკითხს — თუ ვის უნდა ემსახურებოდეს ჟურნალისტიკა — ილია წყვეტს თავისი ძირითადი სოციალურ-პოლიტიკური შეხედულებებისა და საზოგადოებრივი იდეალების შესაბამისად.

ილიას საგულისხმო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული სხვა მნიშვნელოვან საკითხებზეც. მაგალითად, იგი მსჯელობს რედაქტორისა და თანამშრომლების ურთიერთობაზე, გამოცემის ტექნიკურ გაფორმებაზე და სხვ. ილია რედაქტორისაგან მოითხოვს პერიოდული გამოცემისა-

¹ ი. კ ა ე ქ ა ე ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 261.

² იქვე, გვ. 261—262.

თვის მიმართულების მიცემას, მკითხველის სწორ გზაზე დაყენებას. აქედან გამომდინარე, სამართლიანად აკრიტიკებს ი. კერესელიძეს: „... რედაქტორის „წინადადებული საგანი“ ის არის, რომ არავის არა ჩააგონოს რა. როგორ მოგწონთ? მაშ, მკითხველებო, რა უნდა ქნათ? მაშ, თქვენ ჩააგონეთ მაინცა“¹.

ილიამ იცის, რომ ჟურნალის ბედი ერთ კაცზე არ არის დამოკიდებული. პერიოდული გამოცემის ცხოველმყოფელობას ხალხის ხმა, აზრი აპირობებს. მის სიძლიერეს თანამშრომელთა ღირსება, მათი ლიტერატურული პროდუქციის ხარისხი განსაზღვრავს. ილია „ცისკარის“ სისუსტეს პოეტების უნიჭობითაც ხსნის. „თუ „ცისკარი“ უვარგისია, კიდევ თქვენგან, ყვავებო ფარშევანგის ფრთებითა, ბულბულებო ყორხის ჩხავილითა!“².

ყოველკვირეული „ივერიის“ წინასიტყვაობაში“ ვკითხულობთ: „...რის უფლებას აძლევს მას, ვინც მაგის ასპარეზად გამოვა და რა მოვალეობასა სდებს კისრად“³.

კითხვის ამგვარად დასმა ლოგიკურია, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ჟურნალისტურ ასპარეზზე ზოგი ქვენა ზრახვებით გამოდიოდა. ეს კი იწვევდა როგორც უაზრო ვნებათაღელვას, ასევე მკითხველთა იმედების გაცრუებას და საზოგადოების გარკვეული ნაწილის განდგომას ბეჭდვითი სიტყვისაგან.

ილია ჟურნალისტიკას მაღალ ტაძრად თვლის, რომელშიც შესვლა წმინდა მიზნით და კრძალვით უნდა ხდებოდეს. ამიტომ მოითხოვს თანამშრომლებისაგან სულიერ სიფაქიზეს, გულწრფელობასა და სამართლიანობას.

პუბლიცისტის პასუხისმგებლობა დიდია, რადგან იგი მოქმედებს არა როგორც მხოლოდ ინდივიდი, არამედ უპირატესად როგორც საზოგადოებრივი ორგანიზაციის წარმომადგენელი. ამიტომ მისი საქმიანობით ხასიათდება თვით პერიოდული გამოცემა.

რედაქციას თუ სურს მკითხველთა პატივისცემა დაიმსახუროს, თავად უნდა იძლეოდეს ამის საბაზს და მაგალითსაც. „ეგ პატივისცემა კერძო პირისა და საზოგადოებისა დედა-კანონად უნდა ჰქონდეს ყოველს რიგიანს და მართებულს ჟურნალს თუ გაზეთსა“⁴.

ამ აზრს ასე გულწრფელად და გაბედულად გამოთქვამს კაცი, რომელიც თავად იყო ცოცხალი განხორციელება მაღალი ჟურნალისტური ეთიკისა.

საგულისხმოა ის დაზუსტებაც, რომელიც ზემოთხსენილ სიტყვებს.

¹ ი. ჰავჭავაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 337.

² იქვე, გვ. 31.

³ იქვე, გვ. 256.

⁴ იქვე, გვ. 260

მოსდევს: „ხოლო პატივისცემა იმაში კი არ უნდა მდგომარეობდეს, რომ ადამიანს პირმოთნეობით ექცეოდეს. ეგ ადამიანის პატივისცემა კი არა, ეგ შეურაცხყოფა იქნება. ცუდია, თავის მეცნიერების შემაგინებელია, ადამიანის მოლაღატეა ის ექიმი, რომელიც სწეულს უებარს წამალს არ ასმევს მარტო იმის გამო, რომ მწარეაო. არა, კუშმარიტი პატივისცემა ის არის, რომ პირში, გულახდილად, ადამიანმა ადამიანს მართალი სიტყვა უთხრას. ისე უთხრას, რომ არ შეუვინოს, არ შეურაცხყოს მისი ადამიანობა, მისი კაცობრიული გრძნობა, ღირსება და პატივი, არ დაურღვიოს ის ძვირფასი და უკეთესი ზნეობითი კანონი, რომელიც კაცს კაცად ჰქმნის და რომლის მეოხებითაც იგი თავის-თავს კაცად სცნობს და აღიარებს“¹.

ფიქსირებული ციტატი იმითაც არის საყურადღებო, რომ მასში საუბარია პიროვნების ღირსების შემლახავ შედარებით დაფარულ ზერზვეც. დაუმსახურებელი ქება არანაკლებ შეურაცხყოფელია, ვიდრე ძაგება. ამის აქცენტირება იმიტომაც. იყო საჭირო, რომ საზოგადოებაში პირმოთნეობა უფრო და უფრო იკიდებდა ფეხს.

გვერდს ვერ ავუვლით ილიას მოსაზრებებს პერიოდული გამოცემის ტექნიკურ გაფორმებაზეც. მისი. შეხედულებით, საუკეთესო შინაარსს თუ შესატყვისი ფორმა არ მიესადაგა, იგი ძნელად მიაღწევს ადრესატამდის და საგრძნობლად დაკარგავს ღირებულებას. ამიტომ რედაქტორებმა ყურადღება უნდა გაამახვილონ წერილების შერჩევასა, კაბადონის მოხაზულობასა, ანაწყობის ზომაზე და ა. შ.

ილია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა მასალების განლაგებასა და ტექსტის კომპაქტურად, რაციონალურად ბეჭდვას. ამაზე მეტყველებს პეტრე უმიკაშვილისადმი გაგზავნილი ბარათიც. ილიამ ჟურნალ „ქრებულში“ „მეფე ლირის“ დასტამბვა როცა გადაწყვიტა, რედაქციას ორი პირობა წაუყენა: „1) ისე უნდა დაბეჭდონ, რომ ლექსი არ გატეხონ, ესე იგი, მთელი სტრიქონი ერთს სტრიქონზედ უნდა დაჰსტიონ და 2) რომ ეს პირველი მოქმედება ერთს ნომერში სრულად, ხელუხლებლად დაბეჭდონ და კორექტურა კი შენს გაფაციცებულს თვალს მიანდონ“².

ჩვენი დასკვნები დაფუძნებულია ი. ჯავჭავაძის ჟურნალისტურ მოსაზრებებზე. საკითხის მეტი სისრულით წარმოჩენისათვის კი ისიც გასათვალისწინებელია, რომ საქართველოში დაბრუნებისთანავე, ილიამ მიზნად დაისახა ჟურნალის გამოცემა. ეს ამტკიცებს, თუ რაოდენ დიდ ძალად თვლიდა იგი პრესას. „ივერიის“ ხელმძღვანელობაც მთელი მე-

¹ ი. ჯავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 260.

² ი. ჯავჭავაძე, თხზ., ტ. 10, გვ. 39.

ოთხედი საუკუნე ამის დასტურია. ზოგიერთები საყვედურობდნენ კდეც: თავისი ნიჭი, დრო და ენერგია უფრო მეტად პუბლიცისტიკაში მოახმარა. ვიდრე მხატვრულ ლიტერატურასო.

ილიას არც ერთი ნაბიჯი არ გადაუდგამს ღრმა და მრავალმხრივი განსჯის გარეშე. ჟურნალისტიკისადმი თავდადებაც შეგნებული აუცილებლობაა. მან პრესა ქართველი ხალხის საარსებო ამოცანების გადაჭრას დაუქვემდებარა და ამიტომაც სრულიად ბუნებრივი ჩანს მისდამი საგანგებო ინტერესი.

დასასრულს ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ილია პრაქტიკაში მტკიცედ და თანმიმდევრულად ახორციელებდა ღრმა დაკვირვებების საფუძველზე შემუშავებულ პრინციპებს. თუმცა ეს მისგან არაადამიანურ ჭაფასა და დიდ მსხვერპლს მოითხოვდა. სამართლიანად შენიშნავდა ი. ხონელი: „... მწერლობა, და განსაკუთრებით საყოველღეო გაზეთის გაძღოლა, ჩვენში მართლა რომ ნამდვილი გამბედაობაა“¹.

თუ როგორ დაუღალავად და გატაცებით შრომობდა ილია რედაქტორის პოსტზე, ეს კარგად ჩანს ა. ახნაზაროვის მოგონებიდან: „ივერიის“ გაზეთად გადაკეთების პირველ ორ სამ წელიწადს ილია თითქმის ყოველ დღე მეთაურ წერილებსა სწერდა გაზეთისათვის და ეს წერილები ხელმოუწერლად იბეჭდებოდა. თუ სხვა ვინმე დასწერდა მეთაურს, მხოლოდ მაშინ აღინიშნებოდა წერილის ბოლოში დამწერის ვინაობა, ფსევდონიმი ან სახელისა და გვარის ინიციალები. იგივე ადგენდა ყოველდღე გაზეთისათვის „დამაკვირდი“-ს, სხვადასხვა მწერალთა აზრსა და ბრძნულ ნათქვამს თვითვე არჩევდა და თუ საჭირო იყო, თითონვე სთარგმნიდა. ამ დროს ილია რედაქციაში გამუდმებულ შრომას ეწეოდა. დილით ადრიანად მოგვცემდა წინა ღამეს დაწერილ მეთაურ წერილს, შემდეგ მიდიოდა ტფილისის სათავადაზნაურო საადგილ-მამულო ბანკში, რომლის თავმჯდომარედაც იყო არჩეული. იქიდან დაბრუნებისას, ნაშუადღევს 3-4 საათზე შემოგვხედავდა რედაქციაში და იკითხავდა, ხომ არაფერი საქმე გაქვთო, მოგველაპარაკებოდა და შევიდოდა სახლში. საღამოს 8, 9 საათზე, როდესაც შემდეგის დღის გაზეთი უკვე აწყობილი იყო, შევიყრებოდით ზოლზე სარედაქციო ოთახში და მიეუსხდებოდით დიდ მაგიდას, ილიაც იქ შემოვიდოდა და აქ ყველა ჩვენგანს ვისაც რა ჰქონდა თითონ დაწერილი ან სხვისი განსაზღვრული, რიგ-რიგად წავუკითხავდით ოლას და იგი ენას გვისწორებდა. ან შინაარსის შესახებ რაიმე შენიშვნას მოგვცემდა და თავის აზრს გაგვიზიარებდა. ჩვენსას მოისმენდა, თავისას გვეტყოდა, დასაბეჭდ ნაწარმოებს გააშალაშინებდა. ასე გვასწავლიდა ქართულს ენას და ყო-

¹ „ივერია“, 1986, № 8.

ველს სიტყვას გვისწორებდა იმ დრომდე, ვიდრე არ დარწმუნდა, რომ ცოტად თუ ბევრად ქართული ენა შეთვისებული გვქონდა“¹.

წინამდებარე გამოკვლევაში არ ხერხდება ილიას ყველა მოსაზრების აღნუსხვა და კვალიფიკაცია. მაგრამ ძირითადი ასპექტები, ვფიქრობ, გამოიკვეთა.

ი. ჭავჭავაძე ჟურნალისტიკამცოდნეობის მრავალ საკითხს შეეხო და საფუძვლიანადაც გაარკვია. მისი მოსაზრებანი პრესის ფუნქციების, პრინციპების თუ სხვათა შესახებ ეპოქის მოწინავე იდეების შემოქმედებითი ათვისების ნაყოფია.

ილია ბეჭდვით სიტყვას ეროვნული და სოციალური პროგრესის იარაღად მიიჩნევს. ჟურნალისტური შეხედულებებიც ამით არის გაპირობებული. ისიც ფაქტია, რომ უტილიტარიზმის პრინციპი თვით საგნის არსს ეფუძნება.

ილიას მთელი შემოქმედებისათვის დამახასიათებელი დემოკრატიული ტენდენციები ამჟღავნად მკაფიოდ მჟღავნდება. მის ბევრ მოსაზრებას დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა და პრაქტიკის საყრდენად რჩება.

პუბლიცისტის ჰორიზონტები

ილია ჭავჭავაძე დედაბოძად ედგა ქართულ ჟურნალისტიკას. მან არა მხოლოდ „თანამედროვეობის ისტორია“ შექმნა, არამედ მომავლის კონტურებიც მოხაზა და ეროვნული პუბლიცისტის განვითარების გზები გამოკვეთა.

პუბლიცისტისადმი ილიას საგანგებო ინტერესი ლოგიკურია. ისტორიულმა ვითარებამ, მატერიალური ცხოვრების პირობების შეცვლამ ახალი იდეები წარმოშვა და მოწინავე საზოგადოება მანამდე უცნობი ამოცანების გადაჭრის წინაშე დააყენა. აუცილებელი გახდა მასებზე პირდაპირი, ოპერატიული და პერმანენტული ზემოქმედება. ამ მიზნის მისაღწევად კი პუბლიცისტის ფრთხილ ხელჩასაჭილია. მასში მომენტალურად და მრავალმხრივ ირეკლება მიმდინარე ამბები, საზოგადოებრივი ვენებები და მისწრაფებები. იგი არა მხოლოდ ვითარების ამსახველია, არამედ ცხოვრების წარმმართველიც. ბეჭდვით სიტყვას ნამდვილად ძალუძს ძველი კერპების მსხვერვეა და იდეალის დასურათება.

ილიამ ღრმად და სწორად განკვირტა პუბლიცისტის მნიშვნელობა. ამიტომაც დროისა და ენერგიის უდიდესი ნაწილიც ჟურნალისტურ საქმიანობას შესწირა. შემთხვევითი არ არის, რომ მისი უმდიდრესი

¹ ი. ჭავჭავაძე, საიუბილეო კრებული, 1939, გვ. 297—298.

ლიტერატურული მემკვიდრეობის ძირითად ნაწილს სწორედ პუბლიცისტური ნაწერები შეადგენს.

ყველა ჭეშმარიტი პუბლიცისტი საზოგადოებრივი აზრის შექმნას თუ განფენას გარკვეული კონცეფციის საფუძველზე ახდენს. ამიტომაც უწინარესად უნდა გაირკვეს, თუ რომელ პოზიციაზე დგას იგი, რა კვებავს მის მსოფლმხედველობას.

ი. ჭავჭავაძის მთელ შემოქმედებას ერთი ძარღვი გასდევს: ძარღვი, რომელიც ხშირად დაფარულია და ბევრისთვის შეუმჩნეველი. ამიტომაც არცთუ იშვიათად ყურადღება მახვილდება ჟურნალისტის მიერ აღწერილ ფაქტებსა და კონკრეტულ დასკვნებზე, ხოლო განსჯის უშიშრობადღესი საფუძველი და საბოლოო მიზანი იჩქალდება.

ილიას პუბლიცისტიკა გამსჭვალულია პიროვნების ემანსიპაციისათვის, ადამიანის დამოუკიდებლობისა და თანასწორობისათვის, ადამიანის ბრძოლის იდეით. საბოლოოდ ყველაფერი ხსენებულ იდეას ემორჩილება და ერწყმის. ილიას თვალსაზრისი ამ მხრივ მწყობრ სახეს იღებს. ეს უკვე თვალსაჩინო სიახლეა, რითაც თერგდალეულთა ბელადი პრინციპულად ემიჯნება წინამორბედ ქართველ პუბლიცისტებს.

ხსენებული გარემოება თუ სათანადოდ არ იქნა გათვალისწინებული, შეიძლება სრულად ვერ ჩაეწვდეთ ილიას აზროვნების სიღრმეს და არასწორი კვალიფიკაცია მიეცეთ მის ზოგიერთ დებულებას.

პიროვნების ემანსიპაციის იდეა ეპოქამ წამოჭრა. ეს იყო ლოგიკური რეაქცია კლასობრივ-წოდებრივი დისკრიმინაციის წინააღმდეგ.

ილიას გაგებით, ადამიანი სამყაროს გვირგვინი, უმაღლესი ფენომენია. ამიტომაც, რომელ ფენასაც არ უნდა ეკუთვნოდეს, პატივისცემასა და თანაგრძნობას იმსახურებს. „ერთი ღირსი და სახელოვანი საქმე მეცხრამეტე საუკუნისა, სტავთა შორის, ის არის, რომ მაგარს საფუძველზე დააყენა და ფრთა გააშლევინა იმ კაცთმოყვარულს მოძღვრებას, რომ ყოველი ადამიანი, რა წოდებათა კიბის საფეხურზედაც გინდ იდგეს. მა-ნ-ც ადამიანია, და ვითარცა ადამიანი — ყველასთან თანასწორი, თანასწორად შესაწყნარებელი და გულ-შესატკივარი“¹.

ვინ არის ადამიანი? რა ღირსებით უნდა გამოირჩეოდეს იგი?

მოთხრობაში „კაცია-ადამიანი?“ ილიამ პირდაპირ დასვა კითხვა და პასუხიც გასცა. „მოკვდა ლუარსაბიცა ისე, როგორც ხოცებთან ბევრნი ჩვენგანნი, რომელნიც არც თავის სიცოცხლით უმატებენ რასმეს ქვეყანასა და არც თავის სიკვდილით აკლებენ“²

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 8.

² ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 2, გვ. 221.

ჩვენს მიერ ხაზგასმული სიტყვები პირდაპირ მიგვანიშნებს, რომ ადამიანის უპირველესი მოვალეობაა არგოს ქვეყანას, ცხოვრებას.

ხსენებული თვალსაზრისი პუბლიცისტიკაში ვარაირით არაერთხელ გვეძლევა, ზოგჯერ გაშიფრულ-გავრცობილადაც.

ერთ მეთაურ სტატიაში ილია წერდა: „დედობა, ცოლობა და დობა დიდი საქმე არ არის. ეს ზოგი ბუნების საქმეა, ზოგი გარემოებისა. საქმე კაი დედაკაცობაა, კაი ადამიანობაა, ანუ, უკეთ ვსთქვათ, კაი კაცობაა და მერე დედობა, მამობა, ქმრობა, ცოლობა და სხვა. კაცს დედობის, ქმრობის და სხვა ამისთანის გარდა კიდევ სხვა ბევრი მოვალეობა აწევს საზოგადოებისა და ქვეყნის წინაშე და ყველაზედ უწინარეს ამ მოვალეობას უნდა გაუძღვეს, მამაკაცია, თუ დედაკაცი. ამას მარტო კაი-კაცობა შესძლებს. ვინც კაცად არ ვარგა, ის არც მამად ივარგებს, არც დედად და არც სხვად რადმე, იმიტომ რომ მამობა და დედობა ადამიანური, მარტო შვილების გამზავლება და ძუძუს წოება არ არის“¹.

აქ ყურადღებას იპყრობს შემდეგი საკითხი: მრავალი მოვალეობი-საგან რომელია პირველი? ილია წინ წევს პიროვნების საზოგადოებრივ ფუნქციას.

ანდა გავიხსენოთ ქართული პუბლიცისტიკის მშვენიერება „პატარა საუბარი“, რომელშიაც ქალისა და დედაკაცის განსხვავებაზე არის საუბარი, „ქალი შესანახია და არა შემნახველი, იგი ბარგია და არა ჭირნახული, იგი პეპელაა და არა ფუტკარი. ქალისათვის ეს წუთისო-ფელი სასეირნო წალკოტია, დედაკაცისათვის — სახლია პათიოსანის შრომისა, მინდორია სახნავ-სათესი, ყანაა სამკალი, ძნაა სალეწი, სარ-ბიელია საომარ ჭკუითა და მარჯვენითა. ქალი უფარხმალო დედაკაცია. დედაკაცი ფარ-ხმალიანი ქალია და საღ მოვლენ ერთმანეთთან!..“²

კარგად არის ჩამოყალიბებული კაცობის, ადამიანობის არსი. ამავე წერილში ილია მიუთითებს, რომ „...მარტო ასაკოვანება სულისა ადამიანს კაცადა ჰხდის“³.

პუბლიცისტის ღრმა რწმენით, პროგრესისათვის ხელის შეწყობა მას შეუძლია, ვინც აქტიურია. „გამრჩელი და მშრომელი არის შემქმნელი და მომქმედი ამ ცხოვრებისა“⁴.

საერთოდ, ილიას თვითმომქმედება მიაჩნია სიკეთის სათავედ. ერთ-გან პირდაპირ ბრძანებს: თვითმომქმედება, გამრჩეობა და მხნეობა წარმატების დედაბოძები არიანო. მეორეგან კი შენიშნავს: „მხნეობა, გარ-

1 ი. ჯავახიძე, თხზ., ტ. 8, გვ. 330.

2 ი. ჯავახიძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 429.

3 იქვე, გვ. 428.

4 ი. ჯავახიძე, თხზ., ტ. 8, გვ. 325.

ჯა აჩენს ფულსა და სხვა ყოველსგვარს სიკეთეს და ვისაც ეს არა სჯერა, იმას ის უნდა, რომ შეიღმა დედა ჰშვას“¹.

ილია უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს პიროვნების ინტელექტუალურ და მორალურ სიმაღლეს. მისი აზრით, ჭეშმარიტი კაცობა პირველ რიგში საკუთარი ღირსების შეცნობას მოითხოვს. ასევე ადამიანობის გამოვლენის ერთ-ერთ ნიშნად მოყვასისათვის ხელის გაწვდენას თვლის და სხვ.

ამრიგად, ადამიანის ძირითადი დანიშნულება, მისი არსობაა შემეცნება და შემოქმედება. რადგანაც ცხოვრების აზრი პიროვნების სრულყოფაა, ამდენად საზოგადოების მთავარ ამოცანას ადამიანის, როგორც ასეთის, ბედნიერებისათვის ბრძოლა წარმოადგენს. ამ სულისკვეთებით უნდა იყოს გამსჭვალული პუბლიცისტიკა, მხატვრული ლიტერატურა და, საერთოდ, ყველა საზოგადოებრივი ინსტიტუტი.

ღრმად თუ ჩაუყვირდებით ილიას მოსაზრებებს, შეიძლება ვთქვათ, რომ მან მოხაზა კაცობრიობის საბოლოო იდეალი. მართლაც, რა უნდა იყოს იმაზე სანეტარო, როცა სოციალური ანტაგონიზმი მოსპობილია, როცა წოდებრივი უფლებებით ამაღლებას ნიდაგი გამოცლილი აქვს. ამ მხრივ ილია პროგრესულ ევროპელ მოაზროვნეთა სიმაღლეზე დგას და თამამად უსწორებს თვალს მომავალს.

ბევრის მთქმელია მისი წინასწარმეტყველება — სოციალური ტკივილები მეოცე საუკუნემ უნდა დააამოსო.

მაშასადამე, ილიას არცთუ ძალზე შორეულ მომავლად ესახება სანუკვარი წესწყობილებისათვის საფუძვლების ჩაყრა.

მაგრამ როგორ შეიძლება იდეალის მიღწევა? როგორ უნდა ვიმოქმედოთ კლასობრივ საზოგადოებაში? ილიას ღრმა რწმენით, ადამიანის სრულყოფისათვის ან, როგორც დღეს ვამბობთ, ჰარმონიული პიროვნების ჩამოყალიბებისათვის ბრძოლა ხანგრძლივი პროცესია. იგი შეუწყვეტლად და თანმიმდევრულად უნდა ხორციელდებოდეს საბოლოო მიზნის მიღწევამდე. საზოგადოებრივი ფორმაციები, თავიანთი სპეციფიკიდან გამომდინარე, მეტნაკლებად უნდა უწყობდნენ ხელს ამ დიდ საქმეს.

აქვე იბადება კითხვა: ეს ბრძოლა როგორ ხასიათს უნდა ატარებდეს, მხოლოდ ზედნაშენს უნდა შეეხოს თუ ბაზისსაც?

აშკარაა, რომ ილია ადამიანის აღზრდას, მის ინტელექტუალურ, ზნეობრივ ამაღლებას ესწრაფვის და ამ მხრივ მართლაც შეიძლებოდა გარკვეული წარმატების მოპოვება. ესეც არის ილიას აზროვნების, მისი პუბლიცისტიკის რაციონალური მარცვალი. მაგრამ ხსენებული გზა

¹ ი. ჰავეკაძე, თბ., ტ. 8, გვ. 320.

საბოლოო, ოპერატიული და გადამწყვეტი არ არის იდეალის მისაღწევად.

ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად გასათვალისწინებელია საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობის ილიასეული შეფასება. დიდი მამულიშვილი არა მარტო ხედავდა, არამედ მძაფრადაც განიცდიდა ერის უფსკრულისკენ დაქანებას. ასეთ ვითარებაში უპირველეს საქმედ მისი გადარჩენა ესახებოდა. ამიტომაც ყველაფერი ამ მიზანს დაუქვემდებარა და წოდებათა მორიგების თეზაც წამოაყენა. ქვეყნის ხსნა მხოლოდ ძალების კონსოლიდაციაშიაო.

როგორც ვხედავთ, ზოგადსაკაცობრიო და კონკრეტული მოთხოვნები ურთიერთს შეერწყა. ამან მნიშვნელოვნად განაპირობა კლასთა მშვიდობიან თანამშრომლობაზე ხშირი საუბარი.

ამრიგად, ილიას პუბლიცისტური მოღვაწეობის მიზანია ადამიანის (განურჩევლად წოდებისა, სოციალური მდგომარეობისა) და ქვეყნის (განურჩევლად სიდიდისა, სუვერენიტეტობისა) ბედნიერებისათვის ბრძოლა.

სწორედ ეს საყოველთაო კეთილდღეობისა და თანასწორობის იდეა უდევს საფუძვლად ილიას მთელ საქმიანობას. საკითხებიც შესაბამისად განიხილება.

ილიას პუბლიცისტიკა გამორჩეულია. ეს მკაფიოდ მჟღავნდება პრობლემების დასმასა და საკითხთა მრავალფეროვნებაში, ეპოქის მაჩისცემის შეცნობასა და მოწინავე იდეების ქადაგებაში, ანალიზის სიღრმესა და ნაწარმოებთა კომპოზიციაში.

უპირველეს ყოვლისა, თემათა ნაირგვარობასა და განშტოებულობაზე.

ამპლუის საკითხი ჟურნალისტიკაშიც იჩენს თავს. ბევრი ცნობილი პუბლიცისტი მხოლოდ ერთი სფეროს, ერთი დარგის საკითხებს აშუქებს და ამგვარ შემოფარგვლას ხსნის როგორც პირადი მიღრეკილებითა და უნარით, ასევე მსჯელობის ავტორიტეტულობის აუცილებლობით, ანალიზის სიღრმისეულობის საჭიროებით. ხსენებული თვალსაზრისი ანგარიშგასაწევია, მაგრამ ვერც იმას დავივიწყებთ, რომ ჩვეულებრივ მოკვდავთათვის მიუღწეველი გენიოსისათვის ადვილდასაძლევია. ილია კი სწორედ იმ ტიპის ჟურნალისტი იყო, რომლის ინტერესების სფეროში სრულიად სხვადასხვა რიგისა და ხასიათის საკითხები შემოდიოდა და რომელსაც ხელეწიფებოდა მათი თითქმის ერთნაირი სიძლიერით, მაღალ პუბლიცისტურ დონეზე გაშუქება. ამის შესაძლებლობას იძლეოდა ენციკლოპედიური ცოდნა, ხალასი ნიჭი და საქმის სიყვარული. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ცალკეულ შემთხვევებში თანამშრომელთა სიმცირე აიძულებდა მრავალ საკითხს ჩაღრმავებოდა.

ეს განსაკუთრებით იგრძნობოდა ყოველკვირეული „ივერიის“ გამოცემისას.

ზემოთქმული სრულიადაც არ ნიშნავს პროფესიონალიზმისადმი ზერელე დამოკიდებულებას. ილიამ ძალიან კარგად იცოდა კომპეტენტურობის ფასი. ამის საუკეთესო დადასტურებაა იაკობ გოგებაშვილთან თანამშრომლობა. ცნობილია, რაოდენ გაძნელდა ჟურნალ „ივერიის“ 1879 წლის იანვრის შინაური მიმოხილვის ავტორის ვინაობის დადგენა. პ. ინგოროყვამ თავდაპირველად იგი მთლიანად ილიას მიაკუთვნა, გ. თავზიშვილმა კი — ი. გოგებაშვილს. საპოლოოდ დადგინდა, რომ ხსენებული ნაწარმოების პირველი ნახევარი ილიასია, მეორე კი იაკობის.

რედაქტორს სწორად უვარაუდნია, რომ განათლების საკითხებს ი. გოგებაშვილი, — პედაგოგიკის სფეროში ღრმად განსწავლული პიროვნება, — ყველაზე კარგად გააშუქებდა და ამიტომაც უთხოვნია მისთვის მკითხველებს გასაუბრებოდა თავად-აზნაურთა სკოლის, ქალთა აღზრდის, ადგილობრივი სემინარიისა თუ სასწავლო ოლქის უფროსის იანოვსკის შესახებ.

რაგორც პ. ინგოროყვა მიუთითებს, „... ასეთი თანამშრომლობა მეცხრამეტე საუკუნის ამ ორი დიდი მოღვაწისა არ იყო დროებითი, არც შემთხვევითი ხასიათისა. მათ მუდამ ერთი გზა ჰქონდათ სამშობლო-ქვეყნის სამსახურის საქმეში“¹.

დავსძენთ, რომ ილია სხვებთანაც თანამშრომლობდა. ეს განპირობებული იყო ანალიზის საფუძვლიანობის სურვილით, საგაზეთო გამოსვლების ავტორიტეტულობის მოთხოვნით. მაგრამ ძირითადი ტვირთის ზიდვა მაინც მას უხდებოდა.

არ დარჩენილა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის არცერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა, რომელსაც ი. ჭავჭავაძე არ გამოხმაურებოდეს. უფრო მეტიც, მას -განა-ლიზებული აქვს რუსეთისა და ევროპის ბევრი კარდინალური საკითხი. მაგრამ ეს არ არის მრავალფეროვნება მრავალფეროვნებისათვის.

ჟურნალისტი ძირითადი ელემენტია იმ ფუნქციური სისტემისა, რომელიც ასე წარმოგვიდგება: გამომცემელი — სინამდვილე — ჟურნალისტი — ინფორმაციის არხი — აუდიტორია. ამდენად, პუბლიცისტის საქმიანობა მხოლოდ სუბიექტური ლტოლვით როდია მოტივირებული. მისი გამოსვლების ეფექტურობა განსაზღვრულია სისტემის ობიექტურ მოთხოვნათა ურთიერთგანპირობებულობით. ვერც იმას დაგვიწყებთ, რომ ილია სისტემის ორი კომპონენტის გამომხატველია: გამომცემლისა და ჟურნალისტის. ეს კიდევ უფრო ზრდის მის პასუხისმგებლობასა

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 398.

და მოვალეობას, როგორც მასობრივ-ინფორმაციული პროცესის განმსაზღვრელისას.

ილია არჩევს თემებს, რომლებითაც ყველაზე მეტად არიან დაინტერესებული მკითხველები, რომელთა გაშუქებითაც პასუხი გაეცემა დროის მიერ წამოჭრილ კითხვებს. ამრიგად, პირველი ნაბიჯი გადადგმულია საზოგადოების ინტერესებიდან გამომდინარე, ჟურნალისტური გამოსვლის აქტუალობა განსაზღვრულია დროის პულსით.

ისიც უნდა ითქვას, რომ „მკითხველთა ინტერესის“ გათვალისწინება მასის ყოველგვარი მოთხოვნის დაკმაყოფილებას არ ნიშნავს. ზოგჯერ მასა ვერ წვდება მოვლენის არსს. შეიძლება მცდარადაც აღიქვამდეს და შიფრავდეს ცალკეულ ფაქტებს. ამ შემთხვევაში ჟურნალისტი ვერ აპყვება ფეხის ხმას. მას მეწინავეობა მართებს. იგი განმანათლებლისა და მოძღვრის როლში უნდა მოგვევლინოს. სწორედ ასეთი იყო ი. ჭავჭავაძე.

ილია აშუქებს ყველა კლასისა და ფენის ცხოვრებას, მაგრამ უმთავრესად მაინც გლეხთა ყოფით ინტერესდება. მშრომელთა ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება, მათი განათლება და აღზრდა, ფართოდ ჩაბმა ახალი საქართველოსათვის ნიადაგის მომზადების საქმეში და სხვა მსგავსი თემები ილიას პუბლიცისტიკის საყრდენია. ჟურნალისტი არ გაურბის საყოფაცხოვრებო წვრილმანებრს გამომზეურებასაც, მაგრამ მათ ყოველთვის დიდ საკითხებს უკავშირებს.

ილიამ სპეციალური ნარკვევები მიუძღვნა ხიზანთა საკითხს. იგი გულწრფელად იყო დაინტერესებული, რომ მიწის მუშა მამულის მუდმივი მფლობელი ყოფილიყო.

პუბლიცისტი ბევრს წერს თავდაზნაურობაზე, მის წარსულსა და აწმყოზე. ამ მასალებიდან განსაკუთრებით საგულისხმოა ისინი, რომლებშიაც აქცენტირებულია შრომის ფერხულში თავად-აზნაურების ჩაბმის აუცილებლობა და ხაზგასმულია საერთო-საბალხო საქმეში პრივილეგირებული წოდების მონაწილეობის მნიშვნელობა.

ილია თვლის, რომ ინტელიგენცია მძლავრი ძალაა. მასზე თვალსაჩინოდ არის დამოკიდებული როგორც პოლიტიკური, ასევე ეკონომიკური პრობლემების გადაჭრა. ამიტომაც დიდ ადგილს უთმობს მისი საქმიანობის გაშუქებას. სკოლა, ბიბლიოთეკა, გამომცემლობა, თეატრი... ჟურნალისტის ყურადღების ცენტრშია.

პუბლიცისტი გვერდს არ უვლის ვაჭრობისა და რელიგიის საკითხებს. შედარებით ცოტას წერს მუშათა კლასზე. მიზეზი გასაგებია.

ილიას მიერ დამუშავებული თემების ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა. საკმარისია იმის გახსენება, რომ მწერლის ათტომეულის შვიდი ტომი პუბლიცისტიკას ეთმობა (ეს მხოლოდ ნაწილია მისი უმდიდრესი ჟურნალისტური მემკვიდრეობისა). ტომების სარჩევთა გადათვალიერებაც

კი გვარწმუნებს. თუ რაოდენ მრავალფეროვანია პუბლიცისტის პალიტრა, როგორი ფართოა მისი თვალსაწიერი. ერ.თმანეთს ცვლის ფილოსოფიის, ეკონომიკის, პოლიტიკის, ისტორიის, განათლების, კულტურის. და სხვა თემებიანდმი მიძღვნილი მასალები.

ზაზი უნდა გაესვას იმასაც. რომ ჟურნალისტი არ იფარგლება თბილისისა და ქუთაისის ამბებით. იგი მსჯელობს აჭარისა და ხევის გაქირვებაზე, აფხაზეთისა და საინგილოს მომავალზე, სამეგრელოსა და მესხეთ-ჭავჭავთის ყოველდღიურობაზე, კახეთისა და გურიის სიახლეებზე...

გეოგრაფიულ მრავალფეროვნებაზე ყურადღების გადატანა შეგნებული აქტია. ჟურნალისტი სრულიად საქართველოს მთლიანობისათვის, მოსახლეობის შეკავშირებისათვის იბრძოდა. ამდენად, „ივერიაში“ სხვადასხვა რეგიონის ამბავთა ასახვას პრინციპული მნიშვნელობა. ჰქონდა. ერთის ტკივილი სხვათა ტკივილად უნდა ქცეულიყო, ერთის ღზინი სხვათა სიხარულად.

როგორც ვხედავთ, თერგდალეულთა იდეა ნაირგვარ პუბლიცისტურ ტექსტში მატერიალიზდება.

ილია ფაქტებს არჩევს მათი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ღირსებების მიხედვით. ერთ შემთხვევაში შეიძლება ფაქტი კომენტარის გარეშეც ძალზე მეტყველი იყოს. მეორე შემთხვევაში იგი გამორჩეულია. როგორც საბაბი ან მასალა სასურველი მსჯელობისათვის. მაგრამ ორივე შემთხვევაში ფაქტი სოციალური სიტუაციის ანარეკლია და ავტორის ნებელობას დაქვემდებარებული.

მაგალითად, სტატიაში „ისევ განათლების საკითხებზე“ ილია ეყრდნობა კონკრეტულ მონაცემებს, რომ თბილისის რეალურ სასწავლებლებში სწავლობს 358 ახალგაზრდა. მათ შორის ქართველია 27, რუსი — 138, სომეხი — 136, გერმანელი — 24, პოლონელი — 16, თათარი — 10 და ებრაელი — 3. ფაქტი რეალურია. სხვადასხვა ავტორის ხელში მან შეიძლება ნაირგვარი ჟღერადობა შეიძინოს. ილიაც ხსენებულ ფაქტს ეყრდნობა და მისი ღრმა გააზრების, სტატისტიკური მონაცემების ურთიერთ-შეპირისპირების საფუძველზე საგულისხმო დასკვნას გვთავაზობს.

პირველი კომენტარი ასეთია: „მოდით და გული ნუ დაგეწვით მწუხარებით ამისთანა ამბის გაგონებისაგან! 358 შეგირდს შორის მარტო 27 ქართველია... მერე სად? საქართველოს დედაქალაქის, საქართველოს შუა-გულის სასწავლებელში!..“¹

ეს ძირითადად მაინც ემოციის გამჟღავნებაა. ფაქტს ახსნა უნდა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, პუბლიცისტის ტენდენცია შეიძლება არაბუ-

¹ ი. ჰავეჰაჰაძე, თბ., ტ. 4, გვ. 362.

ნებრევიდაც მოგეჩვენოს. ილიაც ქალაქის მოსახლეობისა და მოსწავლე-თა რაოდენობის პროპორციულობის საკითხს სვამს. „თუ 20 000 რუსი სასწავლებელში ჰზრდის 138 ყმაწვილსა, თუ ორი ათასი გერმანელი ზრდის 24-ს, 1500 პოლშელი — 16-სა, ჩვენ რა წყრომა ღვთისა გვეწია, რომ 22 000 ქართველი თითქმის მარტო იმოდენასა ჰზრდის, რასაც ორი ათასი გერმანელი“¹.

ილია არ კმაყოფილდება სავალალო სურათის წარმოჩენით. ყურადღებას ამახვილებს მდგომარეობის განმსაზღვრელ ფაქტორებზე. სწორად მიუთითებს, რომ ასეთი ჩამორჩენილობის ძირითადი მიზეზი ისევ ქართველებშია საძიებელი. „... ჩვენ შვილი მიგეყავს სკოლაში მარტო იმისათვის, რომ თავიდან მოვიშოროთ, ან სახელმწიფოს მოვახვიოთ კისერზედ, ან სხვას ვისმე კეთილშეოფელსა და რადგანაც სხვისი ჯიბე იმოდენად უხვი არ არის, რამოდენადაც დიდი სურვილი მუქტად შვილის გაზრდისა და გამოკვებისა, ამიტომაც ბევრი დედ-მამა იძულებულია შვილი უკან წაიყვანოს. ეს სწორედ იმასა ჰგავს, — ყვავს ბახალა მოუყვდაო და ბუს მიუგდო, დიდი თავი შენა გაქვს და შენ იტირეო.

ერთხელ და ერთხელ საჭიროა ყურებიდან ბამბა გამოვიღოთ. ერთხელ და ერთხელ საჭიროა ვიცოდეთ, რომ შვილის გაზრდა, შვილის კაცად გამოყვანა უწმინდესი და უდიდესი ვალია მშობლებისა. რასაკვირველია, ამას ხარჯი უნდა, და აი სწორედ ამის სახარჯოსათვის ჩვენ არ ვირჩებით, არა ვმოქმედობთ, არა ვმონაგრობთ, ერთს წვეთს ოფლსაც არ ვიმეტებთ. პური როცა გვაკლია, თავში ქეას ვიხლით და ვშობთ. ღვინო როცა გვაკლია — ვირჩებით, ტანთ გვაკლია, ფეხთ გვაკლია, იქით ვეცემით, აქეთ ვეცემით, რომ როგორმე ვიშოვოთ, — და როცა შვილის გასაზრდელი სახარჯო არა გვაქვს, ბუზსაც არ ავიფრენთ, ხელსაც არ გაუძრავთ, თუნდა მთელი დღე იმოდენად მოცლილი ვიყვნეთ, რომ გულალმა ვიწვნეთ და პერში ბუზებსა ვსთვლიდეთ. გაზრდა შვილისა-კი ისეთი მოვალეობაა, რომ სხვა ყველაფერი ამას უნდა შეესწიროთ, ამას უნდა შევალხოთ, სხვაგან და სხვაში უნდა დავიკლოთ და ყოველივე ნაწევ-ნადაგი, ყოველივე ამაგი და უფროს — ერთი დრო ამას უნდა შევახმაროთ“².

ფაქტი ნატურაში და ფაქტი ტექსტში არ არის იდენტური. იგი ავტორის პოლიტიკურად გაცნობიერებულ ტენდენციას ექვემდებარება და საკმაოდ ტრანსფორმირდება, კერძოდ, თავისუფლდება უმნიშვნელო შენაკადებისაგან და აქცენტირდება მთავარი.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ფაქტის კონკრეტული საგნობრიობა არ გამოირიცხავს ზოგადობას. ილიას ბევრ ნაწარმოებში მოხმობილი ფაქ-

¹ ი. პავკავაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 363.

² იქვე, გვ. 364—365.

ტები ყველა მსგავსი ფაქტის იდეას გამოხატავს და, ამდენად, გარკვეული აზრით ისინი უნივერსალური ბუნებისაა.

ილიას პუბლიცისტური ნიჭი მჟღავნდება არა მხოლოდ თემათა შერჩევაში, არამედ მოვლენათა სწორ ანალიზსა და შემთხვევათა საფუძვლიან განზოგადებაში. ილია, უპირველეს ყოვლისა, ანალიტიკოსია. ფაქტი აინტერესებს არა განცალკევებულად, არა როგორც მხოლოდ დამოუკიდებელი ფენომენი, არამედ სხვებთან კავშირსა და ურთიერთგანპირობებულობაშიც. რაც მთავარია, საზოგადოებრივი ცხოვრების წინსვლისა თუ შეფერხებისათვის ხელის შეწყობის შინაგანი პოტენციით.

სწორედ ამ ასპექტით იხილავს ცალკეულ მოვლენებს, პროცესებს. მაგალითებს. ილია ყოველთვის წინა პლანზე აყენებს მშობელი ხალხის ინტერესებს, მაგრამ ამგვარი პოზიცია არ გულისხმობს საქართველოს დაპირისპირებას სხვა ქვეყნებთან. ილია უდიდესი პტმანისტია, ხალხთა მეგობრობის გულწრფელი მომღერალი და ეს მაგისტრალური ხაზი წითელ ზოლად გასდევს მთელ მის შემოქმედებას.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ქართული თემატიკის დომინირება სრულიადაც არ ნიშნავს ეროვნულ ნაქუქში ჩაყვრას და პუბლიცისტის გამოცხადებას ვიწრო რეგიონალურ მოღვაწედ. თემატიკა და გეოგრაფიული ფარგლის გაშლილობა არასდროს ყოფილა. და ვერც იქნება მწერლის საკაცობრიო მნიშვნელობის განმსაზღვრელი. არსებითია ანალიზის სიღრმე — სისწორე და განზოგადების მასშტაბურობა.

ამ კუთხით თუ შევხედავთ ი. ჰავჭავაძის შემოქმედებას, აშკარა გახდება მისი ბუმბერაზობა. ბევრი თანამებრძოლისაგან, და არცთუ უნიჭო პუბლიცისტისაგან, განსხვავებით ილია გაურბის კომპილაციას. იგი ცდილობს განსჯის საგანს დიალექტიკურად მიუდგეს და დასკვნას გლობალური ხასიათი მისცეს.

ილიას პუბლიცისტუკის შესწავლა უფლებას იძლევა განვაცხადოთ, რომ საქმე გვაქვს ევროპული დონის შემოქმედთან, რომელიც მსოფლიო მოვლენების კურსშია. იგი დაფიქრებით განიხილავს საკაცობრიო პრობლემებს და მართებულ დასკვნებს გვთავაზობს. ადგილობრივი ფაქტების განხილვისას ხელმძღვანელობს პრინციპით: წყლის წვეთი ზღვის თვისების მატარებელია.

ამ წინასწარი დახასიათების შემდეგ უფრო დაწვრილებით შევიჩრდეთ ილიას პუბლიცისტუკის ძირითად მოტივებზე.

რამდენადაც ი. ჰავჭავაძე XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაბის სულის ჩამდგმელი და მეთაური იყო, ამდენად, საკითხებსა და პრობლემებს სწორედ ამ მოძრაობის ინტერესებიდან გამომდინარე აშუქებდა.

როგორც ითქვა, ილიამ უპირველეს ამოცანად დაისახა მშობელი

ხალხის სამსახური, უფრო კონკრეტულად: ქართველების ხსნა ეროვნული გადაგვარებისაგან. პუბლიცისტური ნაწერებიც ამ იდეით არის გამსჭვალული. მათი მთლიანობაში გააზრების საფუძველზე ირკვევა, რომ ილიას ფართო გეგმა შეუმუშავებია, რომლის ძირითადი პუნქტებია: დედაენის შენარჩუნება-გაძლიერება, საქართველოს ტერიტორიული გაერთიანებისთვის ხელის შეწყობა, მოსახლეობის სულიერი შეკავშირება, თვითმმართველობის ფორმების შემოღების მცდელობა, ხალხის ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება, სასურველი მერმისის წარმოჩენა და მისი მოპოვების სულისკვეთებით მკითხველთა აღზრდა და ა. შ.

მიზნის მისაღწევად ილიას საჭიროდ მიაჩნდა ცარიზმის და, საერთოდ, ქართველი ხალხის მტრების კრიტიკა, ერის თვითმოქმედების განვითარება, თანამოაზრეთა და თანამებრძოლთა მოპოვება...

მიზანი და მისი განხორციელების გზები ნაირგვარი ასპექტითა და მიმართებით იჩენს თავს, რაც თვით ცხოვრების მრავალფეროვნებითა და ქვეყნის პოლიტიკური მდგომარეობით არის განპირობებული.

აქ ერთ გარემოებასაც უნდა გაესვას ხაზი. ეროვნულ-განმათავსუფლებელი მოძრაობა სრულიადაც არ გულისხმობს საკაცობრიო იდეალებისადმი ზურგის შექცევას და ვიწრო პრაგმატისტული თვალსაზრისით მოქმედებას. პირიქით, თავისუფლება ადამიანის განწმენდასა და ამაღლებას ითვალისწინებს, მოითხოვს. ილიას პუბლიცისტის თავისებურებად ისიც უნდა მივიჩნიოთ, რომ ლოკალური საკითხების გადაჭრა ეფუძნება საყოველთაო კეშმარიტებას, ზოგადსაკაცობრიო მოთხოვნებს. თანაც უმეტეს შემთხვევაში ნაგულისხმევი კი არ არის, არამედ აქცენტირებული.

ამ გზით მტკიცება შეუვალი ხდება და მკითხველის ამოძრავების მიზანიც ფართოვდება.

ქვემოთ განხილულ მასალებში ეს რელიეფურად ცნაურდება. მაგალითად გამოდგება თუნდაც ეროვნული სახის შენარჩუნების მოტივიზაცია

ილიას პუბლიცისტიკაში დომინირებს კრიტიკული მასალები. ეს ბუნებრივიცაა არსებული სოციალურ-პოლიტიკური სისტემისადმი მტრულად განწყობილი პიროვნებისაგან.

პუბლიცისტი, უპირველეს ყოვლისა, ცარიზმის წინააღმდეგ მიმართავს მახვილს, რადგან მას თვლის პროგრესის მთავარ შემფერხებელ ძალად.

ცნობილია, რომ ილიას მოღვაწეობის პერიოდში აკრძალული იყო საქმის ქართულად წარმოება, დედაენაზე სწავლება და ა. შ.

„რადგან არსებითი მიზანი ეროვნობისა, მისი გული და სული — ენაა, ამიტომაც ტლანქი ხელი უმეცარის მოხელეობისა ყველაზედ

უწინარეს ენას მისწვდა. თუ რომელსამე მოხელის ხელს ამ შემთხვევაში აზრი რამ ამოქმედებდა, ეგ ის აზრი იყო, რომ სახელმწიფოს ერთიანობა შეუძლებელია იქ, სადაც ყველანი ერთსა და იმავე სახელმწიფო ენაზედ არ ლაპარაკობენო“¹.

ილიამ კარგად იცის, ვის ებრძვის და რატომ, იცის, რომ ეს ბრძოლა მეტად სახიფათოა და თუ გონივრულად არ წარმართა, შეიძლება საქმესაც ავნოს და თავადაც დაზარალდეს.

რა თქმა უნდა, აქცენტის გადატანა მოხელეებზე მანევრია. სინამდვილეში ავტორი არა მხოლოდ ცალკეულ უეიკ ჩინოვნიკებს ესხმის თავს, არამედ მთელს სისტემას, პოლიტიკად ქცეულ მიმდინარეობას.

ილია არ კმაყოფილდება ფაქტთა ფიქსაციით. მათ გამომწვევ მიზეზებს ეძებს. ქართული ენის დევნა ახსნილია მცდარად გაგებული სახელმწიფოს ერთიანობის თეორიით.

ილიას მტკიცებით, დიდ სახელმწიფოში გაერთიანებულ ერებს შეუძლიათ შინაგანი საქმეები დედაენაზე აწარმოონ და ამით არათუ შეასუსტონ, არამედ გააძლიერონ და განამტკიცონ სახელმწიფო. ეს მართებული თვალსაზრისი ბევრისთვის მიუღებელი იყო. ამიტომაც ურწმუნოთა დასარწმუნებლად საჭირო გახდა მძლავრი არგუმენტის მოხმობა. ილიამაც მომგებიანად მიიჩნია ავტორიტეტთა მოშველიება. იგი ეყრდნობა რუსულ პრესას, პირველ რიგში, ჟურნალს „ვესტნიკ ევროპი“. რომელმაც ხმა აიმაღლა ეროვნებათა დევნის წინააღმდეგ საგულისხმოა ისიც, რომ ამ პერიოდულ გამოცემას პუბლიცისტი „ყველაზე უფრო ჰკვიანურ ჟურნალს“ უწოდებს. ამით წინასწარვე არის გახაზული, რომ რედაქციის მოსაზრებები ანგარიშგასაწევია. ილია საგანგებოდ გამოყოფს წერილს „აღმოსავლური პოლიტიკა და გარუსება“. „თუმცა ამ წერილში არ არის განსაზღვრული ეროვნობის და სახელმწიფოს სამოქმედო მოედანი, თუმცა არ არის ნაჩვენები — სად უნდა დაიდვას ამ ორთა შუა მიჯნა, მაგრამ აღიარებულია, რომ ეროვნობის უფლებას სახელმწიფოში თავისი ადგილი უნდა ჰქონდეს, თავისი ცალკე მოედანი უნდა ექიროს“².

მეტი დამაჯერებლობისათვის ილია არ კმაყოფილდება მხოლოდ ხსენებული ჟურნალის დამოწმებით, სხვა გამოცემებსაც ასახელებს. „... თითქმის ყველა დაწინაურებულმა ჟურნალ-გაზეთობამ რუსეთისამ ამ აზრს მიაქცია თავისი განათლებული ყურადღება. „Молва“, „Порядок“, „Голос“, „Вестник Европы“, „Слово“ და თითონ ყველაფერში უკან-ჩამორჩომილი „Петербургские Ведомости“-ც კი ამ საგანზედ ბჭობენ და ლაპარაკობენ, და მათ შორის ერთიც არ არის, რომ

¹ ი. კავკაზაძე, თბზ., ტ. 5, გვ. 80—81.

² იქვე, გვ. 81.

არ ჰქადაგობდეს ეროვნობის უფლების აღდგენასა სახელმწიფოში, როგორც ენის შესახებ, ისეც შესახებ შინაურის საქმეების გამგეობისა“¹.

„პეტერბურგსკიე ვედომოსტის“ ჩამორჩენილობაც შეგნებულად არის გახაზული. თუკი ეს გაზეთიც ინტერესდება აღძრული საკითხით, მაშასადამე, ეროვნული პრობლემა ფრიად მნიშვნელოვანი და აქტუალური ყოფილა.

ჟურნალისტს ამ მიზნით დამატებით კიდევ ერთი ახალი მაგალითი მოაქვს — პროფესორ ელადიმერ სპასოვიჩის მოსაზრება.

ავტორიტეტთა სიმრავლეზე აქცენტის გადატანა ამ შემთხვევაში მომგებიანია, ისინი საკმაოდ განსხვავებულნი არიან და მათი ერთად მოხსენიებით მასობრიობის შთაბეჭდილება იქმნება.

ვერც იმას დაევიწყებთ, რომ ილია ეყრდნობა არა ჩაგრული, არამედ გაბატონებული ერის წარმომადგენლებს. ამდენად, საკითხის გარკვევისას ჟურნალისტს მიეკრძოებას ვერაფერს დაასწრებს. ამ გზით ილია მკითხველებს არწმუნებს, რომ თანამოაზრენი სხვა ერებშიაც ვკვავს და მეტი გაბედულებით შეგვიძლია ბრძოლაო.

ილიამ სხვა კუთხითაც შეხედა პრობლემას და დედანის მოქმედების საზღვართა გაფართოება მოითხოვა. იგი ამოდის იმ ქეშმარიტებიდან, რომ ენა კომუნიკაციის საშუალებაა. მაგრამ ეს ძირითადი ფუნქცია მან ბევრგან დაკარგა. რუს მოხელეებს არ ესმით ქართული, ადგილობრივი მოსახლეობისათვის კი გაუგებარია რუსული. ეს ძაბავს ვითარებას და ქმნის ბევრ უხერხულობას. სახელმწიფოც ზარალდება. აქ გამოყენებულია ილიას საყვარელი ხერხი — მოწინააღმდეგის კრიტიკა მისივე ინტერესების გათვალისწინებით.

პუბლიცისტი არ კმაყოფილდება აქსიომის შესხენებით. ეფექტურ პარალელს მიმართავს, რათა კიდევ უფრო განამტკიცოს პოზიცია. ევროპელებს „... კანონად მიღებული აქვთ, რომ თუ ენა არ იცის, კაცს ფეხსაც არ შეადგმევინებენ იმ ხალხში, საცა მოხელეობას პნდომობს. ასე მოქმედობს, მაგალითებრ, ინგლისი — შესახებ ინდოეთისა“².

დაკონკრეტებამ ძალა შემატა მტკიცებას. მაგალითი მოტანილია რუსეთის უპირველესი მეტოქის პრაქტიკიდან. ამან კიდევ უფრო მეტად უნდა დააფიქროს და აამოქმედოს ადრესატი.

არგუმენტაცია შეუვალა. მოთხოვნა ისე მკაფიოდ არის ჩამოყალიბებული, რომ თითქოს არც ისმის მისი შესრულება-შეუსრულებლობის საკითხი. ამიტომაც პუბლიცისტი ასეთ დასკვნას გვთავაზობს:

¹ ი. ქაეკავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 82.

² იქვე, გვ. 38.

„მთავრობა, რასაკვირველია, მიაქცევს ყურადღებას ამ დიდს ნაკლს და ეცდება იგი ნაკლი თავიდან მოაშოროს აქაურს მმართველობას და ყოველს მოხელეს მოსთხოვს იმ ხალხის ენის ცოდნას, რომელი შორის სამსახურს ჰდამოხსნის“¹.

როგორც ვხედავთ, ილია კი არ ეაჩება. არამედ ავალდებულებს მთავრობას. იმედის გამჟღავნება ამოქმედების საწინდარია. ეს ხელისუფლებასთან მიმართების ძალზე საინტერესო ფორმაა.

ილია ისეთი გულუბრყვილო არ არის, რომ სჯეროდეს თავისი მოთხოვნის დაუყოვნებლივ შესრულება. თუმცა არც იმას გამოირიცხავს, რომ შეიძლება ოდნავ მაინც შეტოვდეს დამყაყებული გუბის ზედაპირი. რაც მთავარია, მან იცის: ამგვარი გამოსვლები ხელს უწყობს საზოგადოებრივი აზრის შექმნას. გონიერი მკითხველი ლოგიკურად განსჯის და აუცილებლობისადმი ხელისუფლების ინდიფერენტობის შემთხვევაში თუ მტრულად არა, კრიტიკულად მაინც განეწყობა მთავრობისადმი. ეს კი ცოტას როდი ნიშნავს.

ილიას პუბლიცისტიკას წითელ ზოლად გასდევს დედაენაზე სწავლების მოთხოვნა. ერთ შემთხვევაში ჟურნალისტი წმინდა მეცნიერულ მოსაზრებებს ავითარებს, მეორე შემთხვევაში მასების პრაქტიკულ მოთხოვნას ითვალისწინებს, მესამე შემთხვევაში სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდის და ა. შ.

სამივე შემთხვევაში პუბლიცისტის ტონი ბუნებრივია, რადგან დანაკვი კეშმარიტი წანამძღვრებიდან გამომდინარეობს. მაგალითად, ილია ამტკიცებს, რომ მთავრობა ვალდებულია იზრუნოს ქვეშევრდომებზე. ამიტომაც თხოვნას ზედმეტად, რამდენადმე ალოგიკურად თვლის. უფრო უპრიანად მიიჩნევს მოთხოვნა-შეხსენებას: „ჩვენში, საცა თვითმოქმედება ხალხისა გაღვიძებულია განათლების გავრცელება-სათვის, მთავრობამ, როგორც განათლების ხელმძღვანელმა, ხელი უნდა შეუწყოს ამ თვითმოქმედებას, წაახალისოს თაოსნობა ხალხისა, ფულით თუ სხვა რაიმე საჭირო ღონისძიებით დაუღალავად და ხანდაუხმელად მიეშველოს, და ამასთან უფრო ფართო და ადვილი ვაზა მისცეს ხალხის ხალისს და თვითმოქმედებას შკოლების დაარსებისათვის, ესე იგი ტყუილ-უბრალო მიწერ-მოწერით არ დააგვიანოს ხოლმე ნებისრთვა. სადაც ეგ თვითმოქმედება არ არის ჯერ გაღვიძებული, იქ კი ყოველი ღონისძიება უნდა იხმაროს მთავრობამ თვითმოქმედების გაღვიძებისათვის. იქ თვითონ მთავრობამ თავისის ხარჯით, თავისის თაოსნობით უნდა დამართოს შკოლები, და მერე იმისთანა სიფრთხილით, იმისთანა თვალ-გაფაციცებით, იმისთანა წინმხედველობით, რომ არა-

¹ ი. კავკავაძე, თბ., ტ. 5, გვ. 39.

მიზეზი არ მისცეს კაცს აფიქრებინოს, რომ განათლებისა და სწავლის მეტი აქ შკოლას სხვა რამე წადილი აქვს“¹.

ილიამ ისიც კარგად იცის, რომ ლოგიკური განსჯით მიზნის ნილწევა ყოველთვის არ ზერხდება და დამატებით სხვა საშუალებებსაც ეძებს. მაგალითად, იგი იმოწმებს ალექსანდრე მეორის წერილს: ხელმწიფემ ბრძანა, რომ საერთო სკოლებში, განსაკუთრებით ქვედა კლასებში, სწავლება უნდა წარმოებდეს მოსახლეობის დიდი ნაწილის მშობლიურ ენაზეო.

ნიკიერი პუბლიცისტი არ კმაყოფილდება ამ დებულების მოტანით და კომენტარს ურთავს: „გვიკვირს ჩვენ: ზოგიერთებმა როგორ შესძლეს უმაღლესის ნების შეცვლა ეგრე დაუსჯელად“².

აქ არა მარტო გაოცებაა, არამედ დამნაშავეთა დასჯის მოთხოვნაც. ამ გზით ილია შეტევაზე გადასვლასაც ახერხებს და საზოგადოებრივ აზრს აცხოველებს.

მასალათა ანალიზი ცხადყოფს, რომ ილია, ერთი მხრივ, ხელისუფლებას უტევს, მეორე მხრივ კი თვით ქართველებს და მათ ამოძრავებას ისახავს მიზნად. ესეც საშური საქმე იყო, რადგან ისეთი ატმოსფერო შეიქმნა, რომ ზოგიერთ ქართულ ოჯახში ქართულად საუბარი ესირცხვებოდათ. „ჩვენს ენას ჩვენში მოედანი არ აქვს სავარჯიშოდ. ჩვენი ეგრეთ-წოდებული მაღალი საზოგადოება, ნამეტნავად ქალაქში, თავის სამარცხვინოდ თავილობს თავის დედა-ენით ლაპარაკსა. ნათქვამია, თევზი თავიდან აყროლდებაო, სწორედ ეგრე მოგვდის ჩვენი, ჩვენს ეგრეთ-წოდებულ მაღალ საზოგადოებას თუ დავაკვირდებით. ცოცხალი ლაპარაკი, ის დარბაისი ქართული საუბარი, ის საამური ქართულის სიტყვის მიხვრა-მოხვრა, ის სიძლიერე ქართულის სიტყვიერებისა აღარ ისმის, აღარ ღრის“³.

მიზნის მისაღწევად პუბლიცისტი, ჯერ ერთი, მეცნიერულად ასაბუთებს ქართული ენის არსებობა-განვითარების აუცილებლობას. დედაენას პიროვნების ინტელექტუალურ-სულიერი ამაღლების საძირკველად თვლის. იგი ხაზს უსვამს ქართული ენის ძირძველობას და მრავალმხრივ გამორჩეულობას. მაშასადამე, ამ უნიკუმის დაცვა მეცნიერული თვალსაზრისითაც არის აუცილებელიო. ამასთანავე, მკითხველის პატრიოტულ გრძნობაზე მოქმედებს და ენის სიყვარულს აღვივებს.

სამივე ასპექტით საკმაოდ ბევრი აქვს გაკეთებული. ილუსტრაციების მოტანა შორს წაგვიყვანდა. გავიხსენებთ მხოლოდ იმას, რომ სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე ილიამ გაბედულად განაცხადა:

¹ ი. ქაეჯაძე, თბ., ტ. 5, გვ. 22.

² იქვე, გვ. 24.

³ იქვე, გვ. 39.

„სხვისა არ ვიცი და ჩვენ-კი შშობელ მამასაც არ დაუთმოვდით ჩვენ შშობლიურ ენის მიწასთან გასწორებას“¹.

ილია მთელი სიცოცხლე ამ პრინციპის ერთგული იყო. X I ა საუკუნეში ქართულ ენას მასზე დიდი ჰირისუფალი არ ჰყოლია.

ეროვნულ თვითმყოფადობას სხვა მხრივაც დამუქრნენ და შეუტყეს. ერთნი წერდნენ, რომ საქართველოს არ გააჩნია არათუ სახელოვანა, არამედ საერთოდ ხანგრძლივი ისტორია. მეორენი ირწმუნებოდნენ, რომ არ არსებობს მთლიანი ქართული ორგანიზმი. მესამენი ცდილობდნენ დაესაბუთებინათ, რომ პატარა ერებს მოსპობა ელით და ყოველგვარი სწრაფვა დამოუკიდებლობისაკენ უაზრობაა...

ილია პირველი ეგებებოდა ამგვარ შემოტევებს. გავიხსენოთ „აი ისტორია“, „ქვათა ღალადი“, „კატკოვის პასუხად“, „გზა-და-გზა და სხვათა შორის“, შინაური მიმოხილვები და სხვ.

1887 წელს გაზეთ „კავკაზში“ დაიბეჭდა წერილი, რომლის ავტორი აცხადებდა: იმერლები, მეგრელები, ხევსურები, სვანები ქართველები არ არიან. შეიძლება მათ ჰქონდეთ საერთო სიტყვები, მაგრამ დიდად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ენით, თვით ზნე-ჩვეულებებითა და ჩაცმულობითაცო.

ამგვარი მტკიცების მიზანი გასაგებია: გათიშე და იბატონე, დაასუსტე და მოსპე.

ილიამ ხსენებულ მოსაზრებას კოსტიუმების თეორია უწოდა და ირონიულად შენიშნა: თუ ამ გზას გვეყვებით, არა გვეგონია წერილის ავტორი იმ თესლისა გამოდგეს, რომელსაც ეკუთვნისო. უფრო მეტიც, ალბათ ტულელ გლეხს რუსად ვერ ჩავთვლით, რადგან იგი სულ სხვაგვარ ქუდს ატარებს, ვიდრე მოსკოველიო.

პუბლიცისტმა სწორი გზა აირჩია — დაცინვით გადარღვევა მოწინააღმდეგის ღობისა. სხვაგვარად შეუძლებელიც იყო, რადგან სერიოზული მსჯელობა იმის თაობაზე, იმერელი ქართველია თუ არა, ირონიულ ლიმილს გამოიწვევდა.

ილია კონკრეტული შემთხვევის ღრმა გააზრებას იძლევა და ანალოგიური ტენდენციის წინააღმდეგ იმალლებს ხმას. „კავკაზის“ კორესპონდენტის „მტკიცება“ მიჩნეულია უაზრობად. მაგრამ რატომ უბეჭდავენ, რატომ უსმენენ ამგვარ პირებს? აი, კითხვა, რომელიც აწუხებს პუბლიცისტს. „სულელობა ხომ სულელს ექნება და საკვირველი ეს არის, — სულელს იმოდენა გონიერება ვინ მისცა, რომ ასე ეშურება თავისის განძის გასაღებას. რაკი ეშურება, სჩანს იცის, რომ სულელობის ბაზარს დიდი ხანი არა აქვს და რაკი ეს იცის, სჩანს სულელი მთლად სულელი არ ყოფილა. მაშ რა ხათაბალა ამოქმედებს ამისთანა კაცს? თუ

¹ ი. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 27.

მთლად სულელი არ არის, მთლად რათა ჰსულელობს? აქ მარტო ერთი პასუხია: ან სხვისი სულელობა აქეზებს, ან სხვის გასულელებასა ჰლამის და ამით მუშტრის შოვნასა. რაც გინდა სთქვათ და არც ეს არის მთლიანი სულელობა. აქაც ანგარიშია და ანგარიში შეუცდომელი..."¹

ილია სხვებსაც გადასწვდა და „ივერიის“ მკითხველები სერიოზულად დააფიქრა. მან სწორად განსაჯა: მსგავს გამოლაშქრებებს არ შეიძლება გულგრილად მოვეყიდოთ. ეს არ არის ერთი ცულლუტი პიროვნების ახირება. მას უფრო ღრმა ფესვები აქვს. ამიტომაც საჭიროა მეტი სიფხიზლე, ეროვნული შემჭიდროება და თვითრჩულის დაცვა.

ამ წერილისა და სხვა სტატიების ანალიზი გვარწმუნებს, რომ ილია არა მხოლოდ იცავს, არამედ უტევს. ეს არსებითი მხარეა და მას საგანგებოდ უნდა გაეცვას ხაზი. შეტევაზე გადასვლა სიმძაფრეს მატებს ნაწარმოებს, ავტორის სიძლიერეში არწმუნებს მკითხველს და მის პოზიციასზე გადასვლაში შეეღის. მოცემულ შემთხვევაში ამას ხელს უწყობს პუბლიცისტის ტონი და, საერთოდ, წერის მანერა. ილიას მიმართება მოწინააღმდეგესთან აღიქმება არა როგორც ტოლის ტოლთან შებმა, არამედ ყოველმხრივ ძლიერისა და სამართლიანის მიერ სუსტისა და უგვანოსათვის ზემოდან გადმოხედვა. ამ შთაბეჭდილებას აძლიერებს სატირული ნოტებიც. მაგალითად, „ერიჰაა!.. აი, დაუშტვინეს რომ იტყვიან, სწორედ ეს არის. თქვენ ვინა ჰყრიხართო, ჰყროყინებს „Камказ“-ი თავმოწონებულის ყოყინითა“. „გაგიგონიათ ვისმე ასეთი პირმოხეული ურცხვობა“. „თუ კაცს ღმერთი გასწყრომია და ყური დახშული აქვს სმენისათვის, თვალთახედვის უნარი სად ჯანაბაშიდა დაჰკარგვია“. „ერთი ვიკითხოთ, — რა აკაკანებს ეგრე ლაღად, ეგრე ურცხვად?“ „მოდი და ამისთანა თავში დაკრულს და დამთხვეულს სულიერს ეშხზედ ელაპარაკე!“

სატირული სიმძაფრით ხასიათდება აგრეთვე „კატკოვის პასუხად“. მასში ზოგადად კი არ არის გაკრიტიკებული მოწინააღმდეგე, არამედ თითქმის მუხლობრივად არის მოხსნილი მისი ბრალდებები. არსებითია ისიც, რომ პუბლიცისტი ფაქტთა გამომწვევ მიზეზებს ჩხრეკს და კონკრეტული შემთხვევების ფართო განზოგადებას იძლევა.

1882 წელს „მოსკოვსკიე ვედომოსტში“ (№ 44) დაიბეჭდა კორესპონდენცია, რომლის ავტორი ს. რიჟოვი ქართველ და სომეხ ინტელიგენციას ბრალს სდებდა სეპარატიზმში. იგი დასცინოდა ყოველივე ეროვნულს და ქართული დროშის ცირკისთვის მიყიდვას გვირჩევედა.

ეს იყო ცინიზმის უმაღლესი გამოვლენა, რამაც მთელი საქართველო ააღელვა. რიჟოვი ცალკეულ პიროვნებებს კი არ ლანძღავდა, არამედ მთელს ერს. ამიტომაც არ შეეძლო ილიას ჩვეულებრივი ქილიკით,

¹ ი. ჯავახიშვილი, თბ., ტ. 8, გვ. 19—20.

ხუმრობანარევი ზტყიციებით გამასპინძლებოდა მას. „გაცვეთილის კაცისაგან ყველაფერი მოსალოდნელია, მაგრამ ეგრე უკადრისად ხსენება მისი, რასაც ყოველი პატიოსანი კაცი, ყოველი ერი თაყვანსა სცემს, როგორც ემბლემას ერის პატიოსნებისას, ერის ღირსებისას, რომლის შეუმწიკვლელად დაცვისათვის — არამთუ ცალკე კაცი, არამედ მთელი ერი ყველგან დედამიწის ზურგზედ სიცოცხლეს არა ზოგავს და მისთვის სიკვდილი სახელად და დიდებად მიაჩნია, — იმის ეგრეთ უკადრისად ხსენებას, არ ვიცი, რა სახელი დავარქვათ და მისი ეგრეთ მომხსენებელი რა სულიერებში შევრაცხოთ.

ქართული დროშა ორი ათასის წლის განმავლობაში ქართველობას სახელით და დიდებით ხელში სჭერია, თავის სისხლში ამოუვლია და რუსეთისათვის შეუმწიკვლელად და უჩირქოდ გარდაუცია; გაჭირვების დროს ქართული დროშა რუსეთის დროშასთან ერთად არა-ერთხელ გამოსულა საომარ ველად და მის წანამძღვარობით და სახელით ქართველობას არა-ერთხელ დაუღერია თავისი სისხლი რუსებთან ერთად.

ეგ დროშა, რომელიც ეგეთის სასოებით და პატივით უტარებია იმოდენა ხანს უწინდელს ქართველს, ეგ დროშა, რომელიც წინ დახვედრია მოზღვავებულს თათრობას და მუსულმანობას და ქრისტეს ჭვარი თამამად წინ წაუმძღვარებია, ძლევამოსილობით ომიდამ გამოუტანია და დაუმკვიდრებიათ კავკასიაში, ეგ დროშა, რომელსაც აწინდელი ქართველი იმავე ვაჟკაცობით და თავგამომეტებით თან გაჰყოლია და რუსებთან ერთად სისხლი უთხევია მამულისათვის, — დღეს ეგ დროშა საცირკოდ გაგვისადა ერთმა ვილაცა კორესპონდენტმა და ბნმა კატკოვმა ბანი მისცა“¹.

ამგვარი ტონი მოტივირებულია როგორც ს. რიჟოვის გამოხდომით, ასევე შეერაზმული გაზეთის საერთო პოზიციით. რაც კი უწმინდურობა მოგუბდება კატკოვის დამქაშთა გულში, ყველაფერი ცენტრისკენ მიედინება და იმ თავახდელ და პირმორღვეულ აუზში გროვდება, რომელსაც „მოსკოვსკიე ვედომოსტი“ ჰქვია, წერს ილია.

პუბლიცისტს სასაცილოდაც არ ჰყოფნის ს. რიჟოვის არგუმენტაცია. „კორესპონდენტს ჩვენის სეპარატისტობის და გადადგომის სურვილის დასამტკიცებლად საბუთებიც მოჰყავს. მაგალითები: ქართველებსა და სომხებს როცა წარმოდგენები აქვთ, თეატრი კარგად განათებული და გამთბარიაო, და როცა რუსები არდგენენ, მაშინ კი არაო. ქართულ და ნამეტნავად სომხურ თეატრში ხალხი ბევრი დაიარებაო და რუსულში — კი არაო. ქართველებმა „სამშობლოს“ გადმოშვებული ავტორი დიდის ყოფით მიაცილეს შინამდინაო და სომხებმა კიდევ ბევრი საჩუქარი მიართვეს სომხურს აქტრისას გრაფიასაო.

¹ ი. პავლევიძე, თბ., ტ. 8, გვ. 12—13.

სასაცილოა, რომ საზიზღარი არ იყოს, ამისთანა ბეზლი, ამისთანა საბუთებზედ აშენებული! ქარაუღლებს თუ სომხებს რომ სციოდეთ და თეატრი გაათბონ, აქ გადადგომა და ორგულობა რა შუაშია? ქართველებმა რომ მოწონებულის თხზულების ავტორს პატივი სცენ და სომხებმა კიდევ თავის აქტრისას საჩუქარი მიართვან, — აქ სეპარატირება რა მოსაყვანია? ¹.

ილიას მსჯელობიდან აშკარაა, რომ ს. რიჟოვთან დარღვეულია საკმაო საფუძვლის კანონი.

„მოსკოვსკიე ვედომოსტის“ კორესპონდენტი იმასაც წერდა, რომ დიდი მთავრის კავკასიაში ყოფნისას ქართული და სომხური თეატრები არ არსებობდა (ე. ი. ხელისუფლება მათ ზედმეტად და მიუღებლად თვლიდა). მაგრამ მხარის ადმინისტრაციული ცვლილებებით ისარგებლეს სეპარატისტებმა და მოახერხეს დრამატული დასების ჩამოყალიბება. ამგვარი ცილისწამება გათვალისწინებული იყო ახალ მმართველობაზე ზემოქმედებისათვის.

ილიამ ცხადპყო, რომ კორესპონდენტი ცრუობდა. ქართულმა თეატრმა სწორედ დიდი მთავრის მეფისნაცვლობის დროს აიღგა ფეხი. „ჩვენ მარტო იმისი მადლობელნი ვიყავით და ვართ, რომ დამშლელი არ გამოგვიჩნდა. სხვას ვერაფერ ვერას დაგვაყვედრებს“ ².

ეს ციტატა იმიტომაც მოვიტანეთ, რომ კარგად გამოხატავს ილიასა და მისი თანამშრომლების სიამაყეს, საკუთარი ღირსების გრძნობას. ამა ქვეყნისა ძლიერთა წინაშე არა გართხმა, არამედ თავაწეული საუბარი. ეს იყო ილიას, როგორც პუბლიცისტის, ერთ-ერთი დამახასიათებელი თვისება.

ილიამ კონკრეტული ფაქტები მთელ მიმდინარეობას დაუკავშირა და სწორად ახსნა მოვლენა.

რიჟოვსა და მისი ყაიდის კალმოსნებს პირადული ზრახვები ამოძრავებდათ. სხვათა დაბეზლებით ხელისუფლების ყურადღების მიპყრობას ცდილობდნენ და სარფიან ადგილებზე გამწესებას მოელოდნენ.

ჟურნალისტის აზრი გასაგებია. თვით სისტემა უწყობს ხელს ასეთი პიროვნებების ჩამოყალიბებას. ამიტომაც სრულიად ბუნებრივია ის მოსაზრება, რომელიც წერილის დასაწყისშივე არის ფიქსირებული.

პოლიტიკური ბეზლობა ერის უბედურებაა. იგი გვარწმუნებს, რომ არსებული წესწყობილების საძირკველი შერყეულია, მისი აღსასრული მოახლოებულია.

ეს ფაქტობრივად თვითმპყრობელური რუსეთის დაღუპვის წინასწარმეტყველებაა. ილიამ საოცარი გაბედულობა და პირდაპირობა გამო-

¹ ი. კ ა ე ჯ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 8, გვ. 10.

² იქვე, გვ. 11.

იზინა. ქართულ პუბლიცისტიკაში არცთუ ხშირია მსგავსი შემთხვევები.

საკითხის შესწავლას ილია იმ დასკვნამდე მიჰყავს, რომ აუცილებელია არა ეპიზოდური გაბრძოლება, არამედ პრობლემების საფუძვლიანად გარკვევა, ეროვნებათა უფლებების მეცნიერული განსაზღვრა და თანმიმდევრული ბრძოლა დემოკრატიული ჩანაფიქრის განსახორციელებლად. იგიც სწორედ ასე იქცევა.

რუსეთი, წერს ილია, მრავალეროვანი სახელმწიფოა. „ამიტომაც ერთს უდიდესს საპოლიტიკო საგანს რუსეთისას შეადგენს ჯერ ის, რომ სხვადასხვა ტომის ერნი როგორ უნდა მოეწყონ შინაობაში სათითაოდ, და მერე — როგორ უნდა მოთავსდნენ სახელმწიფოსთან“¹.

სასურველისა და აუცილებელის შეპირისპირება რეალურ ვითარებასთან აძლიერებს კრიტიკას. მაგრამ აკადემიური ტონი გარკვეულად ზღუდავს ცენზურას. არსებითაა ისიც, რომ პუბლიცისტი თვით სახელმწიფოს კეთილდღეობისათვის მოითხოვს მდგომარეობის გადახალისებას. „ამას მოითხოვდა არამც თუ მარტო ისტორიული მდინარეობა სამართლიანის ზარისა, არამც თუ მარტო შორმხედველობა დამჯდარის ჭკუისა, არამედ თითონ სახელმწიფოს პირდაპირი ინტერესიცა“².

ეს არის დიპლომატიური სვლა. ილია ჭეშმარიტებას ღალატებს. ამიტომაც მეტი გაბედულებით აგრძელებს: „რუსეთს არა ჰქონდა და არც დღეის-აქამომდე აქვს გამორკვეული და დადგენილი დედაზრი მასზედ, — თუ სად თავდება უფლება ეროვნობისა და სად იწყება სახელმწიფოსი“³.

ჟურნალისტის მსჯელობა საგანგებო დაკვირვებას მოითხოვს, შიდა და ზედაპირული შრეების გარჩევა აუცილებელია. პუბლიცისტი თავს ესხმის მოხელეებს, რადგან ისინი ეროვნულ საკითხს მცდარად უდგებოდნენ. ეგონათ, რომ ნაციონალური უმცირესობის დევნა მათი მთავარი ამოცანაა, რომ ამას მოითხოვდა სახელმწიფოს ინტერესები. „...ორგულობას შერებოდნენ და ერთგულობად კი მიაჩნდათ და იმათი კადნიერება იქამდის მიდიოდა, რომ მთავრობას მუნათსაცა სდებდნენ“⁴.

გონიერმა მკითხველმა იცის, რომ მოხელეობა სახელმწიფო ინსტიტუტის შემადგენელი ნაწილია. ამიტომაც ჩინოვნიკთა ძირითადი ქმედება არსებითად სწორედ სისტემით არის განსაზღვრული. მაშასადამე, დაპირისპირება მთავრობისა და მოხელეებისა ხელოვნურია. და თუ ამას ილია მაინც აკეთებს, იმიტომ, რომ ოფიციალურად შეზღუდუ-

1 ი. პავლევიძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 79.

2 იქვე, გვ. 80.

3 იქვე.

4 იქვე.

ლია და სარკისებური პრინციპის ორიგინალური გამოყენებით ცდილობს მიზნის მიღწევას. მას იმედი აქვს მკითხველისა, იცის, რომ იგი სწორად გაუგებს და მოხელეების მიმართ ნათქვამს მთავრობაზედ გაავრცელებს.

საერთოდ, ილია ოსტატურად მოქმედებს. ერთ შემთხვევაში იგი პირდაპირ ესხმის მოწინააღმდეგეს, მეორე შემთხვევაში შეფარვით კიცხავს, მესამე შემთხვევაში ხელქვეითის განქიქებას ზემდგომის ამოქმედებისათვის გამიზნულ მსჯელობა-თხოვნას ურთავს. სხვათა შორის, ამ ბოლო ხერხს მაშინაც მიმართავს, როცა ხელქვეით-უფროსთა დაპირისპირება არ ხდება. საქმის მოგვარების დიდი შესაძლებლობა არსებობს და პუბლიცისტიც არავის ემუდარება. იგი ლოგიკურად ასაბუთებს საკითხის დადებითად გადაჭრის აუცილებლობას, ამდენად სათხოვარიც თითქმის არაფერი რჩება. დინჯი ტონიც მეტ დამაჯერებლობას ანიჭებს მის ნათქვამს.

მაგალითად, დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია უცხოეთში არსებული ქართული მონასტრების მამულების გაყიდვამ. წინა საუუუნეებში ბევრ ქართულ სავანეს ბერძნები დაეპატრონენ. საქმე ისე წარიმართა, რომ 1885 წელს იერუსალიმის პატრიარქმა ბრძანებაც კი გამოსცა, რათა ჩვენი მეფეების მიერ ამ მონასტრებისათვის აღრევე შეწირული მამულები გაეყიდათ. შორს გამიზნული აქცია იყო. ამით მონასტრებს შემოსავლის წყარო დაეშრიტებოდათ და კიდევ უფრო გაძნელებოდა მათი უკან დაბრუნება.

„ამ საგანზედ, — წერს ილია, — დღეს ათონის მთის კარის ღვთისმშობლის ქართველთა ბერ-მონაზონთა არზა მიუერთმევიათ, — თუ აპირობებენ მირთმევას, კარგად არ ვიცით, — კავკასიის მთავარმართებლისათვის და სთხოვენ თურმე, რომ, თუ მაინც და მაინც არ დაეშლებათ ბერძენთა ბერ-მონაზონებს ჰყიდონ ქართველთა მონასტრების აქაური ქონება, ის განკარგულება მაინც მოახდინოს მთავრობამ, რომ გასყიდულის ფული რუსეთის ჯაზინამ ჩაიბაროს, ბერძნებს მხოლოდ მისი სარგებელი აძლიოს, ვიდრე იგი მონასტრები თავის ქვემარტის პატრონს უკუ დაუბრუნდება განსაგებელად და მოსავლელად“¹.

დასკვნა შეპირობებულთა წინააღმდეგ მსჯელობით და პუბლიცისტიკა გაბედულად აცხადებს: „ჩვენის ფიქრით, ამ თხოვნას დიდი სამართალი და ცხადი საბუთი მიუძღვის და არა გვგონია, მთავრობამ უყურადღებოდ დასტოვოს და თვისი ძლიერი შემწეობა და მფარველობა არ გაუწიოს მთხოვნელთა. სასურველია, რომ ეს ჩვენი იმედი არ გამტყუენდეს“².

¹ ი. პავლევიძე, თბ., ტ. 8, გვ. 311.

² იქვე.

სუბორდინაცია აქ ნაკლებად იგრძნობა. ილია ისე წერს, თითქოს ტოლს ესაუბრებოდეს. ეს გამოწვეულია მოთხოვნის არაალტერნატიულობის ლოგიკური დასაბუთებით. ბოლო ფრაზაც თითქოს ყასიდად არის თქმული. პუბლიცისტს სჯერა, რომ საკითხი დადებითად გადაწყდება, მით უფრო, რომ განმსჯელი „ძლიერი“ და „მფარველი“. მკითხველსაც შესაბამისად განაწყობს.

მაშასადამე, რადგანაც პუბლიცისტის დასკვნა მკითხველისათვის უთუო გახდა, ამდენად, თხოვნას კოლექტიური ხასიათი მიეცა და შემსრულებელსაც არა ინდივიდისთვის, არამედ ფართო საზოგადოებისათვის ანგარიშის გაწევა ევალება.

ცარიზმის კრიტიკა არასდროს გადაზრდილა ნაციონალისტურა ტენდენციების გამოვლენაში. ილია მთელი თავისი ზუნებით, შემოქმედებით ინტერნაციონალისტია. მან კარგად იცის, რომ ერთის ბედნიერება მეორის უბედურებაზე არ უნდა აიგოს. პუბლიცისტი საფუძვლიანად ერკვევა მოვლენებში და სწორად ასკენის: ცალკეულ პირთა თუ ჯგუფთა ცოდვები არ შეიძლება მთელ ერს აეკიდოთ, მაგალითად, კატკოვი და მისი მსგავსნი არ განასახიერებენ რუსეთს. ნამდვილი რუსეთი ბელინსკისა და ჩერნიშევსკის რუსეთია. ეს სწორი თვალსაზრისი ყოველთვის მკაფიოდ არის გამოხატული ილიას პუბლიცისტულ-ში. ამიტომაც ლოგიკურია, როცა იგი, ერთი მხრივ, ებრძვის თვითმპყრობელობას, მეორე მხრივ კი თავს იხრის ნ. გოგოლისა თუ ლ. ტოლსტოის წინაშე.

მართებულ დიფერენციაციას სხვა შემთხვევაშიც მიმართავს პუბლიცისტი. როცა იგი ზოგიერთ სომეხ მეცნიერსა და პუბლიცისტს კიცხავს ანტიქართული გამოსვლებისათვის, იქვე გახაზავს, რომ ერი არაფერ შუაშია. ამ ორ ხალხს შორის თავიდანვე კეთილმეზობლური განწყობილება სუფევდა. სომხეთი ჩვენთვის სამხრეთის ფარი იყო, საქართველო კი მისთვის ჩრდილოეთის ზღუდე. თანამედროვეთა ვალია ყოველმხრივ შეეუწყოთ ხელი ამ ძმური ურთიერთობის დაცვასა და გაძლიერებას. ილია პრაქტიკულადაც აკეთებს ამას. „მოსკოვსკიე ვედომოსტი“ არა მარტო ქართველებს დაესხა თავს, არამედ სომხებსაც. ილიამ ორივე ერის ინტერესები დაიცვა და ერთხელ კიდევ დაამტკიცა, რომ ხალხთა მეგობრობის იდეა მისთვის ფიქცია არ იყო.

ილიას პუბლიცისტულ-ში დიდი ადგილი ეთმობა რუსეთის ცხოვრების გაშუქებას. მსჯელობა არსებითად ორი ხაზით მიიმართება. ერთ შემთხვევაში პუბლიცისტი ყურადღებას ამახვილებს ამ უდიდესი სახელმწიფოს მტკივნეულ და არსებით საკითხებზე. გულწრფელად არის დანტერესებული მოძმე ხალხის წინსვლით და თავადაც ამ პროცესის ხელისშემწყობია. რაც მთავარია, იგი ქართველებში რუსებისადმი პატივისცემის, კეთილი დამოკიდებულების, რუსული კულტურისა

და ხელოვნებისადმი მოკრძალების გრძნობებს აღვივებს. გავიხსენოთ მისი საქრესტომათიო გამოჩენაქვეამი: „თქმა არ უნდა, რომ რუსულმა ლიტერატურამ დიდი ხელმძღვანელობა გაგვიწია წარმატების გზაზე და დიდი ზემოქმედება იქონია ყოველს მასზედ, რაც ჩვენს სულიერს ძალონეს შეადგენს და ჩვენს გონებას, ჩვენს აზრს, ჩვენს გრძნობასა და ერთობ ჩვენს მიმართულებას ზედ დააჩნია მან თავისი ავ-კარგია-ნობა. არ არის დღეს ჩვენში არც ერთი მოღვაწე და მომქმედი კაცი მწერლობაში, თუ საზოგადო საქმეთა სარბიელზედ, რომ თავისუფალი იყოს ხსენებულ ლიტერატურის ზედგავლენისაგან. საკვირველიც არ არის: — რუსულმა სკოლამ — მეცნიერებამ გაგვიღო კარი განათლებისა და რუსულმავე ლიტერატურამ მოაწოდა საზრდო ჩვენს გონებასა და გამოკვეება ჩვენი აზრი მოძრაობის გზაზედ. თვითოეული ჩვენგანი, გინდა თუ არა, უნდა დასწაფებოდა ამ ორს წყაროს თავის სულიერ წყურვილის მოსაკლავად. სხვა გზა არ იყო. ამიტომაც საბუთი გვაქვს ვსთქვათ, რომ თვითოეული ჩვენგანი რუსულის ლიტერატურით გაზრდილია, თვითოეულს ჩვენგანს მის გამონარკვევზედ აუგია თავისი რწმენა, თავისი მოძღვრება და თავისი საგანი ცხოვრებისა საზოგადო საქმიანთის ამ გამონარკვევის მიხედვით გამოუჩენია“¹.

მეორე მხრივ, ყურნალისტი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობას არკვევს და სწორად აფასებს დარიალის კიშკრის გახსნას. წერილში „ასი წლის წინათ“ ილიამ ღრმად გააანალიზა ეს ფაქტი. მან მოგვცა XVIII საუკუნის მიწურულის საქართველოს რეალური სურათი: ალამაჰმად-ხანის შემოსევისგან წელში გაწყვეტილი ქვეყანა, სპარსთა და თურქთა ახალი შემოტევები, ლეკთა განუწყვეტელი თარეში, სამეფო კარის ინტრიგები... და მეფე გიორგიც იძულებულია დაჟინებით თხოვოს პავლე პირველს დახმარება. პუბლიცისტი ყურადღებას ამახვილებს საქართველოს უკანასკნელი მეფის წერილის ძირითად პუნქტებზე. „...მემკვიდრედ დაუმტკიცოს დავით ბატონიშვილი და შემდეგისათვისაც აღთქმული იქმნას, რომ შთამომავალნი ჩემნი საუკუნოდ და შეურყევლად მეფობდნენ საქართველოში და არავინ სხვა არ ერეოდეს ჩემს შინაურ საქმეთა განკარგულებაში, და როგორც ჩემთა თავადაზნაურებთან, ისეც სხვა ქვეშევრდომებთან საქმე არავის არა ჰქონდეს-რამ“².

¹ რუსეთის იმპერატორმაც ყურად იღო გიორგი XII თხოვნა. ამ ფაქტის ფიქსაციით ილია ამტკიცებს, რომ ორი ქვეყნის მჭიდრო კავშირს საფუძველი ჩაეყარა ურთიერთთანამშრომლობის მოთხოვნით, საქართველოს ავტონომიის გათვალისწინებით.

¹ ი. პაეკვაძე, თბ., ტ. 4, გვ. 369.

² იქვე, გვ. 211.

1799 წლის 27 ნოემბრის აქტი კვალფიცირებულია როგორც უდიდესი ეპოქალური მოვლენა. „ამ ღირსსახსოვარ დღიდან საქართველომ მშვიდობიანობა მოიპოვა. შიში მტრისა ერთმორწმუნე ერის მფარველობამ გაუფანტა. დამშვიდდა დიდი ხნის დაუმშვიდებელი, დაღალული ქვეყანა. დაწყნარდა აკლებისა და აოხრებისაგან, დასცხრა ომისა და ბრძოლისაგან. დადუმდა ჟღერა ხმლისა და მახვილისა, მტრისა ხელთ მოღერებულისა ჩვენზე და ჩვენს ცოლ-შვილებზე, გაჰქრა ცეცხლი, რომელიც სწევდა და ჰბუგავდა ჩვენს მამა-პაპათა ბინას, ჩვენს საცხოვრებელს, გათავდა რბევა და აკლება, მიეცა წარსულს და მარტო საშინელ და შემადრწუნებელ სახსოვრად-ღა დაგვრჩა. დაუდგა ახალი ხანა, ხანა მოსვენებულის, უშიშარის ცხოვრებისა, სისხლდანთხეულ და ქრისტეს ჯვრისათვის ჯვარცმულ საქართველოს...“¹

ამგვარ თვალსაზრისს პუბლიცისტი სხვა წერილებშიაც ავითარებს. ილია რუსეთთან მეგობრობის უგულწრფელესი მომხრეა და შეუპოვრადაც იბრძვის ამ მიმართულებით. რაც მთავარია, ორი ქვეყნის ურთიერთობას გონივრულ საფუძველზე, დემოკრატიულ საწყისზე მოითხოვს. ასე რომ, პუბლიცისტიკა არავითარ საფუძველს არ იძლევა ილიას სეპარატისტობაზე მსჯელობისათვის.

ილია რეალისტი, მოვლენების დიალექტიკური თვალსაზრისით განმჩხრეკი. მისთვის აშკარაა რუსეთ-საქართველოს კავშირის პროგრესული ხასიათი. ქართველი ხალხი ფიზიკურ განადგურებას გადაურჩა. რუსეთმა გააერთიანა სამეფოებად და სამთავროებად დაქუცმაცებული ქვეყანა. ოქროს ხანის შემდეგ ივერია ასე შეკრული და ერთიანი არასდროს. ყოფილა.

არაფერს ვამბობთ იმის შესახებ, რომ ფართოდ გაიხსნა გზა ევროპისაკენ, გაძლიერდა მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა. ვაჭრობა, თვალსაჩინო აღმავლობა დაეტყო განათლებასა და კულტურას. მედალიონს მეორე მხარეც ჰქონდა და პუბლიცისტი, როგორც ზემოთ ვნახეთ, მკაცრად აკრიტიკებდა ცარიზმს, მაგრამ მიუყერძოებელი მემკვიდრის პოზას არასდროს ჰკარგავდა.

ძნელი გასაგები არ არის, თუ რატომ იჩენს ილია განსაკუთრებულ ინტერესს რუსეთ-თურქეთის ომისადმი. რუსეთის გამარჯვებას თურქეთის მიერ საუკუნეების წინათ მიტაცებული პროვინციების დაბრუნება უნდა მოჰყოლოდა. მაშასადამე, საქართველო ტერიტორიულად კიდევ უფრო გაძლიერდებოდა.

პუბლიცისტმა სპეციალური წერილი გამოაქვეყნა ყოველკვირეულ „ივერიაში“. რომლითაც მიზნად დაისახა, მკითხველებისათვის გაეცნო ოსმალეთის საქართველოს როლი ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში. ილია

¹ ი. პაექვაძე, თბ., ტ. 4, გვ. 216—217.

წერს: „ივერიის“ წარსულ ნომერში მოხსენიებულს ნაწილებს ოსმალს საქართველოსადმი დიდი პატივსაცემი და სახელოვანი ღვაწლი მიუძღვის ჩვენის ერის ისტორიაში, დიდი შრომა გაუწევია, დიდი მსხვერპლი მოუტანია, მრავალი სისხლი დაუწიებია ჩვენთან ერთად საქართველოს ერის თვითარსებობისათვის. გარდა იმისა, რომ ჩვენ ვართ ერთის სისხლისა და ხორცისანი, ერთისა და იმავე ენით მოლაპარაკენი, ერთი ისტორიაცა გვქონია. ოდეს ბიზანტია, სპარსეთი და ოსმალთა ამ ჩვენს მშვენიერს ქვეყანას ეტანებოდნენ და ურთიერთს ეცილებოდნენ, მაშინ ის საქართველოს ნაწილი, რომელიც დღეს ოსმალთს ხელშია, მედგრად იბრძოდა ჩვენის სარწმუნოების, განათლების, ერთ-მთავრობის დადგინებისათვის და მათდა და ჩვენთა სასახელოდ ძლევეთაც მოსილ იქმნა“¹.

ილია სპეციალურად აღნიშნავს, რომ ქრისტიანობამ პირველად სამცხე-კლარჯეთში მოიკიდა ფეხი; რომ საქართველოს სახელმწიფოებრივი გაერთიანებაც XI საუკუნეში სამხრეთ საქართველოდან დაიწყო, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ უკვდავი ავტორი ამ კუთხის შვილია და ა. შ.

ყოველივე ეს მკითხველებში დიდი ხნის წინათ განშორებული ძმებისადმი პატივისცემასა და სიყვარულს ბადებს.

ილია მრავალთა აზრს და სურვილს გამოხატავდა, როცა აღნიშნავდა: „არ გვაშინებს-მეთქი ჩვენ ის გარემოება, რომ ჩვენ ძმებს, ოსმალთს საქართველოში მცხოვრებთა, დღეს მაჰმადიანის სარწმუნოება უჭირავთ, ოღონდ მოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთმანეთს კიდევ შევუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ, და ქართველი, ჩვენ-და სასიქადულოდ, კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანასა, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინდისს, და დიდის ხნის განშორებულს ძმას ძმურადვე შეითვისებს, თვის პატიოსანს და ღმობიერს გულზედ ძმას ძმურადვე მიიყრდენს თვალში სიხარულის ცრემლ-მორეული ქართველი. და თუ ამისათვის საჭიროა, რომ სიხარულის ცრემლის უწინარეს ჯერ ჩვენი სისხლი დაიღვაროს, ნუთუ ქართველი უკუ-დრკება და თავს არ შესწირავს მას, რისთვისაც ორი ათასი წელიწადი თავი უწირავთ ჩვენთა დიდებულთა მამა-პაპათა...“².

მართლაც, ქართველებმა დიდი მსხვერპლი გაიღეს. რუსეთმა გაიმარჯვა. ოსმალთს საქართველოს თვალსაჩინო ნაწილი დედასაქართველოს დაუბრუნდა. ილიას წინაშეც ახალი ამოცანა წამოიჭრა და პუბლიცისტიმაც სხვა მხრივ წარმართა პროპაგანდა. იგი მოუწოდებს საზოგადოებას, დახმარების ხელი გაუწოდოს აჭარა-ლაზისტანის მოსახლე-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 4, გვ. 9—10.

² იქვე, გვ. 13—14.

ობას: „აბა, ქართველობავ, ეხლა შენ იცი, როგორ დაანახებ თავს შენს ახლად შემოერთებულს ქმებსა! ეხლა შენ იცი, როგორ დაუმტკიცებ ქვეყანას მამა-პაპათ ანდერძს: „ძმა ძმისთვისა და შავი ღლისთვისაო!“ ეხლა გამოინდება, ეს ანდერძი შენთვის ცარიელი სიტყვაა, თუ საცხე საქმეა!... ეხლა გამოინდება, შენ მართო დღევანდელს დღეზედ ხარ მიბმულა, თუ ხვალისთვისაც სწუხ და ჰფიქრობ!...“!

გაერთიანება არ ნიშნავს მხოლოდ ადმინისტრაციულ კავშირს. არსებითია მოსახლეობის სულიერი შეხმატებულება. ამ მიზნით ილიამ ძლიერ გააფარა „ივერიის“ პუბლიცისტის არეალი. სპეციალური რუბრიკებიც კი შექმნა ცალკეული პროვინციების ცხოვრების გასაშუქებლად.

საერთოდ, განუზომელია ილიას დამსახურება ერთიანი საქართველოსათვის საფუძვლის ჩაყრის საქმეში. მის პუბლიცისტურ ნაწერებში სწორად არის აღნიშნული, რომ ქვეყნის სიძლიერე მოსახლეობის საერთო ინტერესებს ეფუძნება.

ილია აუცილებლად მიიჩნევდა არა მარტო მტერთაგან მიტაცებული პროვინციების შემოერთებასა და ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენას, არამედ ადგილობრივი მოსახლეობის გამრავლებასა და მამაპაპეულ ადგილებზე დამაგრებას.

პუბლიცისტი შეაშფოთა გაზეთ „გოლოსში“ დაბეჭდილმა ცნობამ; აჭარლები აყრასა და თურქეთში გადასახლებას აპირებენო. ასეთი ტენდენცია მართლაც შეინიშნებოდა. ილიამ მძლავრად შემოჰკრა საგანგაშო ზარს. „ნუთუ ხალხი სტოვებს ყველაფერს, რაც კი მისთვის ძვირფასია, სტოვებს — ვიმეორებთ — მამულს, დედულს, სახლ-კარს, ადგილს, საცა დაიბადა, საცა გაიზარდა, საცა უმარხია დედა, მამა, ძმა, — და მიდის სად? ოსმალეთში... რაო, რა ამბავია? მოჩვენებაა შეშინებულის გონებისა, თუ მართალი ამბავია!...“²

ილია მოვლენის გამომწვევ მიზეზებს იკვლევს და სამართლიანად ასკვნის: „ეს დაუჭერებელი, ტვინის შემარყევი ამბავი მხოლოდ შეიძლება მაშინ მოხდეს, როცა ხალხს ეტყვიან, ან აქ სიკვდილი, ან იქ სიცოცხლეო“³.

ხალხი ამ მდგომარეობამდე ადგილობრივმა ჩინოვნიკებმა მიიყვანეს.

პუბლიცისტი ორმხრივ აწარმოებს აგიტაცია-პროპაგანდას. ჯერ ერთი, ადგილობრივ მოსახლეობას აფხიზლებს, მის სათუთ სიმებს ეხება, მამულისა და წინაპრების სიყვარულს შეახსენებს, უმძაფრებს და მოუ-

¹ ი. პაეკაძე, თბზ., ტ. 5, გვ. 31—32.

² იქვე, გვ. 32.

³ იქვე, გვ. 33.

წოდებს თავი შეიკავოს მცდარი ნაბიჯის გადადგმისაგან. მეორეც, ხელისუფლებას აკრიტიკებს და უღირსი მოხელეების შეცვლას მოითხოვს.

საქართველოს უგვირგვინო მეფის ამგვარ გამოსვლას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. მას გულისყურით უსმენდა აქარის მოწინავე საზოგადოება და შესაბამის პროპაგანდასაც ეწეოდა მასებში.

ყურნალმა „ივერიამ“ გარკვეულად შეუწყო სელი მცირაიის შესუტებას. არაფერს ვიტყვით ზღვისპირა მიტოვებულ ადგილებში ქართული ელემენტის გასლიერების საქმეში ილიას დამსახურებაზე.

შეეხებით ერთ მტკივნეულ საკითხს, რომელიც პუბლიცისტმა მისთვის ჩვეული გააზრებით და სიღრმით გაარკვია.

XIX საუკუნის 80-იან წლებში რაჭაში თავი იჩინა გასახლების ტენდენციამ. ამ ფაქტს ერთ-ერთმა პირველმა ი. ჭავჭავაძემ მიაპყრო ყურადღება და ფართო საზოგადოების მსჯელობის საგნად აქცია. პუბლიცისტი ეყრდნობა ოფიციალურ მონაცემებს, რომლებიც ამოღებულია წიგნიდან „Материалы для изучения экономического быта Государственных крестьян Закавказского края“. 1879 წელს ონიდან მხოლოდ ერთი ოჯახი წასულა ჩრდილოეთ კავკასიაში და ალაგირში დასახლებულა. 1882 წელს კი 120 კომლს მიუტოვებია მშობლიური ადგილები. მიგრაცია გრძელდებოდა და ეს ძლიერ აფიქრებდა დიდ მამულიშვილს.

პუბლიცისტმა იცის, რომ ხალხის აყრა ცალკეულ შემთხვევაში შეიძლება მოუსაგლიანობამ ან სხვა ეპიზოდურმა შემთხვევებმა განაპირობოს. მაგრამ როცა ეს მოვლენა სისტემატურ ხასიათს იღებს, მაშინ უკვე სხვა მიზეზია საძიებელი. ილიას დეტალურად შეუსწავლია ვითარება. იგი ზუსტ მონაცემებს გვაწვდის, თუ რამდენი სახასო კომლია რაჭაში, თითო სულზე რამდენი დესეტინა მიწა მოდის და ა. შ. ვითარების მეცნიერული ანალიზის შემდეგ ასკვნის: აყრის მიზეზი სავარგულების სიმცირეა, რაჭა ვერ კვებავს ჭარბ მოსახლეობას.

ფაქტი დადგენილია, მაგრამ ჭეშმარიტი პუბლიცისტი ამით ვერ დაკმაყოფილდება. არსებითია მდგომარეობიდან გამოსავლის პოვნა. ილიაც ასეთ წინადადებას აყენებს: ნაწილობრივ გაიკაფოს ტყე და ახოები სახნავ-სათიბად იქნეს გამოყენებული. „შრომისმოყვარეს და დაუზარებელს რაჭველს რომ ამისი ნება დაუთმოს სახელმწიფო ქონებათა გამგეობამ, დღეს ვერაფერში გამოსარჩენს ტყის ადგილს ხუთეკვს წელიწადში რაჭველი წალკოტად გადააქცევს: თვითონაც იხეირებს და სხვასაც ახეირებს. ამ გზით რაჭველი იძულებული აღარ იქნება თავისი მკვიდრი ბინა მოშალოს. მაედურს იმედს ხვალისას მიეცეს და შინვე მოპტრიალდება. ეს მით უფრო სასურველია, რომ რაჭველი თავშენახული შრომისმოყვარე, ფრთხილი, დამზოგველი, გონიერად ხელმოკერილი და ხელღონიერი კაცია და ამ თვისებებით ბევრს ჩვენში

აღმატება. მეტად სანაწიური იქნება, თუ ეს ღირსეული და საყვარელი ხალხი ჩვენს ქვეყანაში ვერ მოთავსდეს, ჩვენ გამოგვაცლდეს და სხვაგან დაბინავდეს“¹.

„იმიგრაცია საქართველოდან“ დაწერილია ილიასათვის ჩვეული ტაქტით. სტატიაში ხაზგასმულია აუცილებელი მოთხოვნების დაკმაყოფილებისათვის ზრუნვა. მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ პუბლიცისტი ობიექტურად ქართველთა კონსოლიდაციას უწყობს ხელს.

ილია რომ ხელისუფლების კრიტიკით შემოფარგულიყო, მისი პუბლიცისტისკა გაღარიბდებოდა და დაკნინდებოდა. იგი იმითაც არის დიდი, რომ ვიწრო პირადულ თუ ჯგუფურ ინტერესებზე მაღლდება, კარგად ანსხვავებს ძირითადსა და მეორეხარისხოვანს, ღრმად წვდება მოვლენათა ურთიერთგანმაპირობებელ მიზეზებს.

ცხადია, სახელმწიფო გარკვეულად აკანონებს ცხოვრების წესსა და ნორმებს, დიდად განსაზღვრავს ყოველდღიური ყოფის სპეციფიკას. მაგრამ ისიც აშკარაა, რომ ცალკეული ადამიანები და ჯგუფები ამ მხრივ პასიურნი არ არიან.

ილიაც სწორედ უნიციტატივო პირებს, უღირს მოქალაქეებს, ხალხისადმი ნებისთ თუ უნებლიედ ანტაგონისტურად განწყობილ კორპორაციებს ამხელს. და აკრიტიკებს. გავიხსენოთ მისი დამოკიდებულება მეისნერის პროექტისადმი. ჟურნალისტმა პოლიტეკონომიის საფუძვლებზე დაყრდნობით მრავალმხრივ გაარკვია მელვინეთა ამხანაგობის შექმნის ავ-კარგი და დაასკვნა: „მასში ჩვენი სახირო არა არის-რა და სავნებელი კია“.

ილიას პირველი კრიტიკული გამოსვლები მიმართული იყო ქართველ მოღვაწეთა ერთი ჯგუფის წინააღმდეგ და იმის ნათელი დადასტურებაა, რომ, როცა საქმე ქვეყნის ინტერესებს ეხება, პუბლიცისტი არც თავისიანს ინდობს და არც გარეშეს.

„ორიოდე სიტყვას...“ ვერ ჩავთვლით რიგითი ლიტერატურული პოლემიკის ნიმუშად. ეს იყო ახალი საზოგადოებრივი მოძრაობის დასაბამი, თერგდალეულთა თავისებური მანიფესტი. ილიამ ამ პირველ წერილსა და მომდევნო ნაწარმოებებშიაც მიზნად დაისაჯა ეჩვენებინა დახვსებული ცხოვრების სავალალო შედეგი, საზოგადოება განემსჭვალა კრიტიკული პათოსით და ხალხი დაერაზმა უკეთესი მერმისისათვის საბრძოლველად.

ასე რომ, ილიას კრიტიკის ობიექტთა გაღერება ძალზე მრავალფეროვანია.

კრიტიკა დიდი საქმეა. იგი სხვათა გამოფხიზლებასა და ამოძრავებას იწვევს. მაგრამ ძირითადი მაინც თვითმოქმედებაა. ილია ხშირად

¹ ი. ჰავეკავაძე, თხზ., ტ. 8, გვ. 304.

მსჯელობს თვითმოქმედების შესახებ, მოწინავეებსაც კი უძღვნის მას, რაც ობიექტური მიზეზებით აიხსნება.

„ეხლანდელი დრო ისეთია, რომ თუ კაცი თვითონ არ არის, თვითონ არ ჰშველის თავის თავს, თვითონ არ ირჩება თავის სიკეთისა და ბედნიერებისათვის და თავის საკუთარ მხნეობის გარეთ ეძიებს სახსარს ცხოვრების ავქარგიანობის გასაძლოდ, — ამისთანა კაცი გადადებულია უფრო სასიკვდილოდ, ვიდრე სასიცოცხლოდ“¹.

ეს მოსაზრება არა მხოლოდ აწმყოზე დაკვირვების, არამედ კაცობრიობის ისტორიის კრიტიკული განჩხრეკის შედეგია. ილია ღრმად წვდება საკითხის არსს და მართებულად შენიშნავს, სხვის იმედზე ყოფნა სათაკილოა. მაგრამ ეს მაინც მორალური სფეროა. უფრო სავალალო ის არის, რომ მათხოვრობით კაცი დუნდება, კნინდება, კარგავს თავის თავის პატრონობის უნარს, ცხოვრების ძალას და ილუპება. ე. ი. თვითმოქმედება კაცობის ერთ-ერთ განმსაზღვრელ თვისებად არის მიჩნეული.

ეს ზოგადი კანონი არა მხოლოდ ცალკეულ პიროვნებებზე, არამედ შთელ საზოგადოებაზე ვრცელდება. ამიტომაც არის საჭირო გარჯა და მხნეობა.

„ამისთანა საკუთარი სულმოკლეობა, მარტო სხვის სულგრძელობაზედ დამყარებული, კარგს არას მოასწავებს. პირიქით, რამოდენადაც დიდს ხანს გასტანს და დიდს მანძილს გაივლის, იმოდენად გაათახსირებს, მოადუნებს, მოაკვდენს თვით არსებობის ძალ-ღონესა. წუთი-სოფლის სუფრა წვეულების სუფრა არ არის: ამ სუფრაზედ ყველამ თავისი საკუთარი კერძი თვითონ უნდა მოიტანოს და დაიდგას, თვითონ უნდა მოჰტეოს, მოჰხნას, მოიმკოს, მოზილოს და გამოაცხოს თავისი არსობითი პური. ამავების იქით ხსნა არ არის და ტყუილად ჰფიქრობენ, ვითომც ეხლანდელ დროში სხვისით რჩენა შეიძლებოდეს. წავიდა ის დრო სამუდამოდ და დღეს ვინც თვითონ არის გამრჩელი და მხნე, ბურთი და მოედანი ცხოვრებისა, კეთილისა და ბედნიერებისა იმისია და მარტო იმისი“².

როგორც ვხედავთ, ილიას თვითმოქმედება მიაჩნია ერის გადარჩენის წინაპირობად, კაცობის საზომად. ამიტომაც მოითხოვს ამ მხრივ აქტიურობას.

ი. ოქროშკველიშვილის დახასიათებისას პუბლიცისტი ხაზს უსვამს ამ ცნობილი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის თვისებებს: მიზანსწრაფულობას, შრომის სიყვარულს, თვითმოქმედებას. ღარიბი ოჯახის შვილმა დამოუკიდებელივ ისწავლა წერა-კითხვა. ნიჭიერ ახალგაზრდას ფული შეუჯროვეს და პეტერბურგს გააგზავნეს. „ადვილად წარმოსად-

¹ ი. ქავჭავაძე. თხზ., ტ. 8, გვ. 314.

² იქვე, გვ. 316.

გენია, რა მხნეობა და რა უკან-დაუხვეელი სულთა-სწრაფვა უნდა ჰქონოდა, რა გაუტეხელი და რკინის სასიათი, რომ თითონ ლუქმა-პურის მონატრულს, სხვისგან ყოვლად უმწეოს, უნუგეშოს, უცხო ქვეყანაში გადახვეწილს, უნივერსიტეტი დაესრულებინა და კაცად გამხდარიყო. საოცარი ღონე ჰქონდა სულისა და ამავე დაუღალავი ღონით იბრძოდა უკანასკნელ დღემდე. რაც ბედი უფრო მეტს ეურჩებოდა, იგი უფრო მეტის ძალღონით უძალიანდებოდა და ომს უსწორებდა“¹.

ბედისადმი ეს დაუმორჩილებლობა და დაუცხრომლობა ხიზლავს ილიას. ი. ოქრომჭედლიშვილისათვის უქმად ყოფნა სიკვდილს უდრიდა, შენიშნავს იგი და ამ დებულებას თეზისის სახეს აძლევს. ილია პიროვნებისაგან უწინარესად სწორედ შრომას, გარჯას მოითხოვს, მაგრამ არა პასიურს, არამედ ინიციატივანს, შემოქმედებითს, რაც განსაზღვრავს თვითმოქმედების არსს.

ილია ალტაცებით ხვდება თვითმოქმედების გამოვლენის ყველა მნიშვნელოვან ფაქტს. მაგალითად, ქებით იხსენიებს იმ ქართველ ქალებს, რომელთაც სკოლის დაარსება განუზრახავთ, შეიძლება პირველ ხანებში მათ ბევრი წინააღმდეგობა შეხვდეთ, მაგრამ ადრე თუ გვიან მაინც მიაღწევენ საწადელს, რადგან დაუღალავი მხნეობა და გულგუთნობა იშვიათად თუ გაცუდებულაო.

მეორე მხრივ. ილია სასტიკად კიცხავს უქნარებსა და მოწუწუნეთ, სხვათა ხელის შემეყურეთ. პირველ რიგში მახვილი მიმართულია თავად-აზნაურობის წინააღმდეგ. ეს წოდება „... დაჩევეულია სხვისით საქმის გასწორებას და გაძლოას: სულ მთავრობას შესცქერის — მუქთად გვიზარდოს შეილებიო“².

გლეხობამ, სამღვდლოებამაც საკუთარი სასწაელებლები გახსნეს, თავად-აზნაურები კი წუწუნს უნდებიან — ღარიბები ვართო. შეპირისპირება ეფექტურია. პრივილეგიური წოდება ეკონომიკური თვალსაზრისით ათი თავით მაღლა დგას გლეხობაზე. ეს ყველასათვის ცხადია. კონტრასტის მომარჯვებით ილიამ აბსურდამდე დაიყვანა თავად-აზნაურთა მსჯელობა და დაცივასაც ბუნებრივი სადინარი მიეცა.

თავად-აზნაურები სხვა მხრივაც იჩენდნენ პასიურობას. მამულები ხელიდან გვეცლებაო, ჩიოდნენ ისინი. „სიმდიდრე იმისთანა ბუნებისაა, რომ ყოველთვის მიუბრუნდება ხელიდან უუნაროს და უქმს და მიეზიდება უნარიან და საქმიან კაცისკენ“³. ილია იმასაც დასძენს, რომ ეს „ეკონომიური კანონია“. ამიტომ მის საწინააღმდეგოდ სულა უაზრობაა.

სხვათა დახმარებამ შეიძლება დროებით ამოასუნთქოს კაცი, საბო-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 4, გვ. 257—258.

² ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 8, გვ. 318.

³ იქვე, გვ. 326.

ლოდ კი ვერ იხსნის. ერთადერთი გზა, პუბლიცისტის ღრმა რწმენით, რიგიანი შრომაა, მსნეობა და გამჭირაობა. „... მიზეზი მამულების ხელიდამ წასვლისა იქ უნდა მოინახოს, სადაც თვით ეკონომიური ბუნება მამულებისა უტყუარად ხელს გვიშვერს და გვანიშნებს. მიზეზი ჩვენი საკუთარი უქმობაა, ჩვენი საკუთარი გაურჯელობაა და ამ მიზეზს იქ უნდა მოწყვეტა, საიდანაც მომდინარეობს. თუ ეს მიზეზი ისევ იბატონებს ჩვენში, მილიონებიც რომ ჩაგვაყარონ, დრო მოვა და მაინც იმავე დღეში ჩავცვივით, რაც მილიონებამდე ვიყავით. რომელს უქმს და გაურჯელს კაცს დაუდგა ხელში მილიონები, აბა ერთი მიიხედ-მოიხედეთ და ისე განიკითხეთ აქ გამოთქმული აზრი?“¹

ხსენებულ საკითხს ილია მრავალგზის უბრუნდება. ნაირგვარი ფაქტისა და მაგალითის მოშველიებით არა მარტო ამტკიცებს „მოძრაობისა და მოძრაობის“ საქიროებას, არამედ სამოქმედოთაც განაწყობს მკითხველებს.

ილია სხვა მხრივაც მოითხოვს ადამიანის გააქტიურებას. ისტორიის ავბედითობის, კოლონიური ჩაგვრისა თუ სხვა მიზეზთა გამო ბევრ ქართველში საკუთარი ღირსების გრძნობა მინავლდა. ხოლო ვისაც დაჩლუნგებული აქვს იგი, ვისთვისაც უტყბოა პატრიოტული ჟრეილა, იგი დიდ საქმეში თანამებრძოლად არ გამოდგება.

ამდენად, აუცილებელი იყო თვითშეგნების ამაღლება, ეროვნული სიამაყის გამძაფრება. ილიაც სხვადასხვა გზასა და საშუალებას მიმართავდა მიზნის მისაღწევად. პუბლიცისტს აქცენტი გადაჰქონდა საქართველოს ისტორიაზე, რადგან იგი ნამდვილად ბადებდა კანონიერ თავმოწონებას.

1888 წელს გამოქვეყნებულ ერთ წერილში ილია აღნიშნავდა: „... ერის დაცემა და გათახსირება მაშინ იწყება, როცა ერი, თავის საუბედუროდ, თავის ისტორიას ივიწყებს. როგორც კაცად არ იხსენიება ის მაწანწალა ბოგანა, ვისაც აღარ ახსოვს — ვინ არის, საიდან მოდის და სად მიდის, ისეც ერად სახსენებელი არ არის იგი, რომელსაც ღმერთი გასწყრომია და თავისი ისტორია არ ახსოვს. რა არის ისტორია? იგია მთხრობელი მისი თუ, — რანი ვიყავით, რანი ვართ და რად შესაძლოა ვიყვნეთ კვლავადაც. ისტორია თავის გულს-ფიცვობაზედ იჭდევს მარტო სულისა და გულის მოძრაობას ერისას და ამ დაჟდევითა, როგორც სარკე, გვაჩვენებს იმ ღონეს და საგზალს, რომელიც მომადლებული აქვს ამა თუ იმ ერსა დღეგრძელობისათვის და გაძლიერებისათვის“²

1 ი. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. 8, გვ. 328.

2 ი. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 179.

ამ სწორი დებულებიდან გამომდინარე, პუბლიცისტი სწორად აცოცხლებს სახელოვან წარსულს.

წყრილში „დავით აღმაშენებელი“ ილიამ ერთხელ კადეც შეასხენა თანამემამულეებს, თუ ვისი მემკვიდრენი არიან. მან გამოკვეთა სახელმწიფო მოღვაწის პორტრეტი, ხაზი გაუსვა მის კეთილშობილებას, ადამიანურ ღირსებებს. „დავით აღმაშენებელი სადიდებელია ჩვენგან არა მარტო სახელოვან მეფობითა, არამედ თავის დიდბუნებოვან კაცობრთაც“¹. იგი იყო სხვა ხალხთა ღირსების თაყვანისმცემელი, სხვა სარწმუნოების პატივისმცემელი. ამის დასტურად მოაქვს საგულისხმო ამონაწერები დავითის თანამედროვე უცხოელი ისტორიკოსების თხზულებებიდან. მათე ედესელი, ვარდან ღიღი, ალ-აინი ქების სიტყვებს არ იშურებენ და ამის მიზეზსაც ასახელებენ.

საგულისხმოა შემდეგი პარალელი: „... დღეს, მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულს საკვირველად მიგვაჩნია გლადსტონი, რომ ირლანდიის ეროვნობას და სარწმუნოებას ესარჩლება იმავე კაცთმოყვარეობით, რა კაცთმოყვარეობითაც დავით აღმაშენებელი სხვა ერს პატივსაც სცემდა!“²

ასეთ პიროვნებას ღიღი ერი წარმოშობს. ქართველებს უფლება აქვთ იამაყონ არა მხოლოდ დავით აღმაშენებლით, არამედ მისი მშობელი ხალხის სიძლიერითაც.

დავით აღმაშენებელი მეტყველი მაგალითია იმისა, „... თუ რა სიმალლემდე შეუძლიან ერს ამა თუ იმ გარემოებაში მიაღწიოს. რამოდენადაც დიდბუნებოვანია ამისთანა მომქმედი, რამოდენადაც ეს დიდი ბუნებოვნება ხშირია რომელსამე ერის ისტორიაში, იმოდენად უფრო უტყუარი საწყაო გვაქვს ხელთ ერის სიკეთის, ძალ-ღონის და შესაძლებლობის აწყვისათვის. თუ გუშინ იყვნენ ჩემის სისხლისა და ხორცის დიდებულნი და სახელოვანნი კაცნი, რა მიზეზია, რომ ხელაც არ გამოჩნდნენ, თუ გარემოების იგივეობას ვიგულისხმებთ?“³.

ფიქსირებულ ნაწყვეტში ძალზე საგულისხმო თვალსაზრისია გატარებული. ძველით ყველაფერი არ უნდა დაიფაროს, თვალი მომავალს უნდა მივაპყროთ.

მართლაც, მთელი ყურადღების გადატანა წარსულზე სწორი არ იქნებოდა. ნუთუ ძველისა და ახლის შუა ისეთი უფსკრულია, რომ ხიდი არ გაიდება? ნუთუ შთამომავლობას არაფერი სცხია დიდებულაწინაპრებისა? ეს კითხვები უთუოდ დაიბადებოდა და თუ მათ დადებითად არ გაეცემოდა პასუხი, მაშინ ბრძოლაც უპერსპექტივოდ ჩაითვლებოდა. შორისმკვრეტელი პუბლიცისტი კარგად გრძნობს ამას და

¹ ი. კაკაბაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 181.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 180.

დასკვნასაც ლოგიკურს აკეთებს, იგი თავის თანამედროვეებშიაც ხედავს მისაბამ მამულიშვილებსკ ესენია: დიმიტრი ყიფიანი, ბესარიონ ღოღობერიძე, ალექსანდრე როინიშვილი და სხვები. მათი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის გამომწვეურებით ჟურნალისტი ამტკიცებს, რომ ტრადიცია გრძელდება, ქართული სული არ დაშრეტილა, მამულისა და მოყვასის სიყვარული კვლავაც მძლავრობს, მხოლოდ საკიროა უფრო მასშტაბური და მრავლისმომცველი იყოს.

ილიას საამაყოდ მიაჩნია ალექსანდრე როინიშვილის, პირველი ქართველი ფოტოხელოვანის, საქმიანობა. მან დაამტკიცა: თუ რა შესძლებია კაცს, როცა იგი მოწადინებული და შრომისმოყვარეა. „გარჯისა და მხნეობის მაგალითი ხომ თავის-თავადაც კარგია და საქები, მაგრამ განსვენებული ალ. როინიშვილი მარტო ამით არ არის ჩვენ-მიერ სახსენებელი და პატივსაცემი. მას გულში ეჯდა იგი პატიოსანი გრძნობა, რომელსაც მამულიშვილურ სიყვარულს ემახიან, რომელიც დედაა, მშობელია გარჯისა და მხნეობისა და რომელიც იქა პსადგურობს, საცა უბრყვილო, უანგარო და პატიოსანი გულია. ამ სიყვარულის სხივებით გულგამთბარი და გაძლიერებული იგი იღვწოდა, ირჩებოდა, კშველოდა ობოლს, ქერივსა, უმწეოს, უნუგეშოს, თითონ იყლებდა, ზოგს სხვას კმატებდა, ზოგს ინახავდა, გროშს გროშზე აწებებდა და ბოლოს თავისი ნაღვაწ-ნაამაგვევი, პატიოსანის შრომით მოგებული, თავისს ქვეყანას მიაართვა: აჰა, შენთვის ვიღვაწე, ვიამაგე ჩემის შეძლებისამებრ და ჩემი ნაღვაწ-ნაამაგვევი შენ მოიხმარე შენს საღლეგძელოდაო“¹.

მსგავსი წერილებით ილია ხელს უწყობდა პატრიოტული გრძნობის გაძლიერების, ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას.

ილიას პუბლიცისტიკაზე სრული წარმოდგენა რომ გვქონდეს, აუცილებელია იმის გახსენება, რომ ავტორი „პრაქტიკული მნიშვნელობის“ წერილებსაც ხშირად აქვეყნებდა. იგი საქმიანი რჩევა-დარიგებით შეელოდა საზოგადოებას მიმდინარე საკითხების მოგვარებაში. მხედველობაში გვაქვს სხვადასხვა თანამდებობაზე ასარჩევი კანდიდატების დახასიათება, საბანკო საქმის წარმართვის კონკრეტული გზების ჩვენება, საწარმოო პრობლემების გარკვევა და ა. შ. არაფერს ვლაპარაკობთ რეცენზიებში გამოთქმულ საქმიან შენიშვნებზე. მაგალითად, ილია სპეციალურად მსჯელობს პოვარდის ინგლისურ-ბულგარულ გუთანზე და მის შეძენას ურჩევს მეურნეებს. ავტორი თავად დასწრებია ხენას და საფუძვლიანად აღწერს ამ პროცესს. მისი მოსაზრებები არგუმენტირებულია. დასკვნაც მისაღები. ახალმა გუთანმა თითქმის სამჯერ გააადვილა და გააიაფა შრომა.

¹ ი. კ ა ე კ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 4, გვ. 263.

ამგვარი მასალების ეფექტი თვალსაჩინოა.

ამრიგად, ი. ჭავჭავაძის პუბლიცისტიკა ხასიათდება თემატურა მრავალფეროვნებით, მებრძოლი სულსკვეთებითა და ფართო რეზონანსით. გასული საუკუნის არცერთ ქართველ ჟურნალისტს არ გამოუხატავს ილიასავით ღრმად და მრავალმხრივ საკაცობრიო იდეალებისადმი თავდადება. ეროვნული ტენდენციები და სულსკვეთება.

ილიამ ქართულ პუბლიცისტიკას ახალი მიმართულება და ფერი მისცა, გაუმძაფრა დემოკრატიული ძარღვი, მკვედრად ჩააყენა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სამსახურში.

„ილია ჭავჭავაძე, როგორც პუბლიცისტი, უაღრესად დიდი და ერთი უშესანიშნავესი მოვლენაა ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიაში. ეს გასაკვირიც არ არის, ვინაიდან საქართველოს ისტორიის, ეკონომიკური ცხოვრების, ენის, პედაგოგიკის, ჟურნალისტიკისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა საკითხები ილია ჭავჭავაძის, როგორც პუბლიცისტისა და მოაზროვნე-მეცნიერის, ფუნდამენტალური კვლევის საგანი იყო“¹.

ილია პუბლიცისტი ისევე ძლიერია, როგორც მხატვარი.

რამდენადაც პუბლიცისტიკა მწერლობის ორიგინალური სფეროა, რომელიც ხასიათდება სპეციფიკური ნიშან-თვისებებით, ანდენად, სტატიის, მიმოხილვის, ფელეტონის თუ სხვა ჟანრის ნაწარმოებთა ანალიზისას გასაოვალისწინებელია მწერლობის ამ სფეროს თავისთავადობა.

სამწუხაროდ, პუბლიცისტურ თხზულებათა კვალფიკაციისას არცთუ იშვიათად განსჯის საგანი ხდება ნაწარმოების შინაარსი — იდეა და იჩქმალება სხვა არსებითი მხარე. როგორც სიტყვაკაზმული ლიტერატურის ნიმუშთა განხილვისას არ შეიძლება შემოვიფარგლოთ ლაიტმოტივის გარკვევით, ასევე პუბლიცისტური ნაწარმოების დახასიათებისას აუცილებელია იმის ჩვენება, თუ რა საშუალებებითა და ხერხებით არის მიღწეული სასურველი შედეგი, როგორია მარგი ქმედების კოეფიციენტი.

შევეცდებით ორი ჟანრის მასალებზე დაყრდნობით ვაჩვენოთ ილიას პუბლიცისტური ოსტატობა, ყურადღება გავამახვილოთ იმ გზებზე, რომელთაც მიმართავდა მკითხველთა განწყობა-ამოქმედების მიზნით...

ვიდრე ანალიზს შევეუდგებოდეთ, აუცილებელია მასალათა ჟანრობრივი სპეციფიკის განსაზღვრა. საქმე ისაა, რომ არცთუ იშვიათად ნაწარმოები (გვაროვნულად) არ ესადაგება რუბრიკა-სახელწოდებას,

¹ გ. ჭიბლაძე, ილია ჭავჭავაძე, 1966, გვ. 639.

რაც გაუგებრობისა და მსჯელობის არასწორად წარმართვის საბაზი
ხდება.

ილიას თხზულებათა კრებულებში ფელეტონად არის შეტანილი
„პატარა საუბარი“. ეს კვალიფიკაცია ერთხმად არის გაზიარებული.
სინამდვილეში კი „პატარა საუბარი“ წმინდა წყლის სტატიაა. მასში
არის კრიტიკა, მაგრამ კრიტიკა სოციალური სიცილის იდენტური რო-
ლია. ნაწარმოებში არ გვხვდება სატირა-იუმორის ან ერთ-ერთი მათ-
განის იმდაგვარად განფენა, როგორც ეს აუცილებელია ფელეტონი-
სათვის. პუბლიცისტი მსჯელობს მეტად მნიშვნელოვან საკითხზე —
ქართველი ქალის როლის დაკნინებასა და სიტყვა „დედაკაცის“ გაუ-
ფასურებაზე. „ვთქვამ, რომ „დედაკაცნი“ წავიდნენ, აღარ გვყავნან და მართო
„ქალები“-და დაგვრჩნენ და, ჩვენის ფიქრით, აქ არის სხვათა შორის
სათავე ჩვენის უბედურებისა“¹.

ასეაა პუბლიცისტის გულისტკივილი, შეშფოთება, ზღვარგო-
ბის გადახალისების სურვილი. მაგრამ ყოველივე ეს მოწოდებულია
არაფელეტონური გააზრებითა და ფორმით. თვით ობიექტი, საგანი
მოითხოვდა სტატიას და ილიამაც სწორედ ამ ქანის მიმართა. ნაწარ-
მოებში დასმულია პრობლემა, ზოგადად ნაჩვენებია მისი გადაჭრის
გზებიც.

ასევე ფელეტონი არ არის „საახალწლო“, როგორც კრიტიკოსები
ფიქრობენ. ისიც სტატიაა.

1881 წლის იანვრის „ივერიაში“ დაიბეჭდა ი. ჭავჭავაძის „შინაური
მიმოხილვის მაგიერ“. მას ტრადიციულად მიმოხილვად მიიჩნევენ. ჩვენი
აზრით, იგი ფელეტონისაა და ეხება. ნაწარმოებში ძირითადად ერთი
საკითხია განხილული და ისიც სატირული ასპექტით. ავტორი თავს
ესხმის ცენზურას და საჩუქარულად იცინის.

მსგავსი შეცდომები უმეტესად ტერმინთა აღრევადან მოდის. რო-
გორც ცნობილია, ფელეტონი ეწოდებოდა არა მხოლოდ ქანს, არამედ
გაზეთის სარდაფში მოთავსებულ ნებისმიერ ნაწარმოებსაც — მო-
თხრობას, ლექსს, მიმოხილვას და ა. შ. ასევე „სტატია“ ხშირად
იზიარებოდა როგორც „მასალის“ დუბლიკატი. ამიტომაცაა, რომ ილია
ფელეტონ „სხარტულას“ (1) სტატიად იხსენიებს². მაშასადამე, თვით
ჟურნალისტთა გამონათქვამიც გარკვეული თვალსაზრისით კრიტიკულ
გააზრებას მოითხოვს.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ზოგიერთი თხზულების მრავალპლანიანო-
ბა, სხვადასხვა ქანის ელემენტთა სიუხვე და სტილური შეფერილობა

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 429.

² „...ეს პატარა სტატია კი უნდა დამიბეჭდო...“, „აი რისთვის მინდა, რომ ეს
სტატია დაბეჭდილი იყოს...“ (იხ. ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 321).

ნამდვილად ქმნის საფუძველს აზრთა სხვადასხვაობისათვის. ჩვენთვის ამოსავალია არა რუბოიკა, არა ავტორის გამონათქვამი, არამედ ნაწარმოების არსი, მისი გვაროვნების განმსაზღვრელ კომპონენტთა ხედრითი წონა.

იმასაც დავსძენთ, რომ ქანრის არჩევას ობიექტური მიზეზები უნდა აპირობებდეს. ფაქტობრივად ქანრთა არსებობა განსაზღვრულია ჩანაფიქრისა და მასალის პარმონიული შერწყმის აუცილებლობით. შინაარსი მოითხოვს ადეკვატურ ფორმას, რასაც საბოლოოდ ქანრის სწორად შერჩევამდე მიყვავართ. თითოეულ ქანრს აქვს თავისი საგანი. კონკრეტული საგნის კონკრეტული მიზნით დამუშავება მოითხოვს შესაბამის ქანრს. ეს ამოსავალი დებულებაა. მაგალითად, რეპორტაჟი უნდა დაიწეროს პროცესზე, რომელიც ვითარდება დროსა და სივრცეში. ხასიათის წარმოსაჩენად ყველაზე უპრიანია ნარკვევი. პრობლემის ან საკითხის გასარკვევად უნდა მივმართოთ სტატიას და ა. შ. ერთი სიტყვით, ქანრის შერჩევა მხოლოდ პუბლიცისტის ნებელობით არ უნდა განისაზღვროს. ამდენად, უპირველეს ყოვლისა, დასადგენია: სწორად გადადგა თუ არა ავტორმა ნაბიჯი.

წინასწარვე შეიძლება ითქვას, რომ ამ მხრივ ილია ჭავჭავაძე დიდ დაკვირვებას და მოვლენის არსში ღრმად წვდომის ნიჰს ამჟღავნებს.

ფელეტონი

ილია ჭავჭავაძემ უდიდესი ამაგი დასდო ქართული ფელეტონის განვითარებას. ის არა მხოლოდ ქმნიდა სატირულ-იუმორისტული ხასიათის პუბლიცისტურ-მხატვრულ ნაწარმოებებს, არამედ, როგორც რედაქტორი, სხვა მხრივაც გულდაგულ იღვწოდა ხსენებული ქანრის განვითარებისათვის. ეს იმით აიხსნება, რომ სინამდვილის გარდაქმნის ერთ-ერთ საშუალებად სოციალურ სიცილსაც მიიჩნევდა. ამიტომაც სწერდა 1858 წელს გაბრიელ სულხანიშვილს: „რა მახვილათ დაეცა მოლაყბე ქართველობას, რა კარგად დაიწყო ქართველის უბედურებაზე დაცინება და რა ლამაზ ქართულ ჯარაზედ დართულ სიტყვებით ტიტინებდა“¹.

ილიას ფელეტონებიც სწორედ ამგვარი თვალსაჩინო საზოგადოებრივი ღირებულებით გამოირჩევიან.

როდის და რატომ მიმართავს ი. ჭავჭავაძე ფელეტონს? რამდენად ითვალისწინებს შინაარსისადმი ოპტიმალური, ზუსტი ფორმის მორგების აუცილებლობას? შეიძლებოდა თუ არა ჩანაფიქრის სხვაგვარად ხორცშესხმა და სასურველი ეფექტის მიღწევა?

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 10, გვ. 18.

ეს კითხვები ბუნებრივად იბადება.

საქმე ისაა, რომ ჟანრის შერჩევის დროსაც ძალუმაღ ვლინდება ავტორის ნიჭი და ოსტატობა. ილიამ კარგად იცის, რომ მიზნის მისაღწევად უმოკლესი გზის გამოიხატა არცთუ იოლია. ამიტომაც გულმოდგინედ ეძებს მას.

მასალათა ანალიზი გვარწმუნებს, რომ ფელეტონის მომარჯვებისას ილია მყარ მოსაზრებებს ეყრდნობა. უმეტესად შემდეგ შემთხვევაში მიმართავს მას: 1) მავანთა მცდარი პოზიცია, საზოგადოებისათვის მიუღებელი ტენდენციები არაერთგზის იყო დაგმობილი, მაგრამ მათი დაძლევა, საბოლოო უკუგდება მაინც ვერ მოხერხდა. ასეთ ვითარებაში საჭიროა ბრძოლის ახალ საფეხურზე აყვანა, „უმაღლესი აკორდის“ აღება — კრიტიკა დაცინვაში უნდა გადაიზარდოს. ნ. ჩერნიშევსკის თქმისა არ იყოს, სატირა ხომ „კრიტიკის უკიდურესი ფორმაა“.

ამის კლასიკური ნიმუშია პირველი „სხარტულა“. ხსენებულ ფელეტონში ილია დასცინის „ცისკარს“ და მის ხელმძღვანელებს. იწუნებს ჟურნალის პოზიციას და მიმართულებას. მაშასადამე, იდეური თვალსაზრისით არავითარ სიახლესთან არა გვაქვს საქმე. ჯერ კიდევ „ორიოდე სიტყვაში...“ მან მკაცრად გაილაშქრა ი. კერესელიძის კონსერვატიზმის წინააღმდეგ. შემდეგ „პასუხში“ გაამჟღავნა იგივე ტენდენციები. ილიას თანამებრძოლებმა ა. წერეთელმა, გ. წერეთელმა, კ. ლორთქიფანიძემ, ს. აბაშიძემ და სხვებმაც არაერთგზის გააკრიტიკეს „ცისკარი“. ახალი თაობის წარმომადგენლები უკიჟინებდნენ რედაქციას მყარი პროგრესული კონცეფციის უქონლობას, მტკივნეული სოციალური საკითხებისადმი ინდიფერენტულ დამოკიდებულებას. არ მოსწონდათ „ცისკარის“ მხატვრული პროდუქცია — სანტიმენტალიზმით შეფუთვადებული უგემოვნო ნაწარმოებები, არ აკმაყოფილებდათ ჟურნალის ენა და ა. შ.

როგორც ითქვა, ეს ნაკლოვანებები არაერთგზის გამომზეურდა. მაგრამ „ცისკარი“ მაინც „ჯოჯოხეთის კარად“ რჩებოდა. ვერც იმას დავივიწყებთ, რომ ძველმა თაობამ „საქართველოს მოამბის“ წინააღმდეგ გაილაშქრა. ყოველივე ამის გამო ილიამ საჭიროდ ჩათვალა ფელეტონით მკაცრად გასწორებოდა ცისკრელებს. მასხრად აეგდო ისინი.

2) არასასურველი თვალსაზრისი საკმაოდ რეკლამირებულია. ამდენად, ჩნდება საშიშროება საზოგადოების გარკვეული ნაწილის შეცდომაში შეყვანისა. ამ დროის აკადემიური კრიტიკა შეიძლება არასაკმარისი აღმოჩნდეს (ცდომილთა გამოსათფხიზლებელ-მოსაქცევად თუ დამნაშავეთა დასასამარებლად), საჭიროა მოწინააღმდეგის განქიქება, დაგესლვა, რათა მას საბოლოოდ მოეჭრას გზა, მისადმი სიმპათიურად განწყობა უხერხულად იქნეს მიჩნეული. მეორე „სხარტულის“ შექმნისას სწორედ ეს მოტივი მძლავრობს.

ილია თავს ესხმის გ. თუმანიშვილს და მის „ალმანახს“ აცამტკევებს. ამჯერად განსხვავებულ ვითარებასთან გვაქვს საქმე. ი. კერესელიძესა და „ცისკარს“ საკმაოდ ჰქონდათ შეღახული სახელი, რასაც ვერ ვიტყვით გ. თუმანიშვილზე. იგი ახალი თაობის წარმომადგენლად იყო მიჩნეული და თვალსაჩინო ავტორიტეტითაც სარგებლობდა. ამას ისიც უნდა დაემატოს, რომ „ალმანახს“ მოწონებით შეხვდა „დროება“ და „კავკაზი“. „დროების“ პუბლიცისტი წერდა: „დიდის მოუთმენლობით მოველოდით თავ. გ. თუმანიშვილის „ალმანახს“ და უაღრესის სიამოვნებით წავიკითხე ეს პატარა წიგნი. ჩვენს ჰკუთხეულ ლაშქარს მწიგნობრებაში რიგიანის წიგნის გამოსვლა ისეთ იშვიათ შემთხვევათ შეეჩქმნა, რომ რეცენზენტს ამისთანა მოვლინება ერთ რამ დღესასწაულად მიაჩნია.

ახალი „ალმანახი“ შარშანდელი პროგრამით არის შედგენილი, — ლიტერატურული ნაწერების შიგა და შიგ ორიოდ საფუძვლიანი კრიტიკული სტატია არის ჩართული. როგორც სხვა-და-სხვა ფერობით, ისე შინაარსით ეს „ალმანახი“ არ დაუვარდება, თუ არ ემჭობინება კიდევ, თავის შარშანდელ პირველ ნაწილს. ამ პატარა წიგნს ეტყობა, რომ ჰკვირავს კაცის ნაწარმოებია, რომელიც არც ერთს პარტიას არ ეკუთვნის და პირუთვნელად ეძებს ჰუმანიტეტს და მამასადამე პოზიციას¹.

ასეთ მაღალ შეფასებას იძლევა არა შემთხვევითი პიროვნება, არამედ ცნობილი ჟურნალისტი და საზოგადო მოღვაწე, გემოვნებიანი კრიტიკოსი ალ. სარაჯიშვილი, რომლის შეხედულებებს ანგარიშს უწევდა ღართო საზოგადოება. ჰქვემოთ პუბლიცისტი კიდევ უფრო აკონკრეტებს თავის მოსაზრებებს. იგი იზიარებს გ. თუმანიშვილის თვალსაზრისს ქართული ჟურნალისტიკის ჩამორჩენის შესახებ: „ეს ყველაზე დიხაბს საფუძვლიანია“.

უნდა ითქვას, რომ „დროების“ რედაქციამ არ გაიზიარა ალ. სარაჯიშვილის მოსაზრება. ბავშვურ ტიტინად მიიჩნია გ. თუმანიშვილის მთავარი სტატია — „ეხლანდელი ქართული ჟურნალ-გაზეთების მიმართულება“. მაგრამ რედაქციის პოზიცია გამჟღავნებული იყო სქოლიოში მოთავსებული შენიშვნა-განცხადებით და არა განსჯა-დასაბუთების შემცველი მასალით. ამდენად, მისი რეზონანსი გაცილებით სუსტი იყო, ვიდრე ალ. სარაჯიშვილის მიმოხილვისა.

„დროება“ კვლავაც შეეხო გ. თუმანიშვილის „ალმანახს“. ამჯერად ტრიბუნა ა. ჰყონიამ დაიკავა. ის „ალმანახის“ მხოლოდ ერთ ნაწარმოებზე შეჩერდა — „ეხლანდელი ქართული ჟურნალ-გაზეთების მიმართულება“. რეცენზენტი იზიარებს გ. თუმანიშვილის დასკვნას, რომ

¹ „დროება“, 1879, № 21.

ქართული პრესა უკანასკნელ წლებში დაქინდა. მაგრამ არ ეთანხმება მიზეზების განსაზღვრაში. პუბლიცისტი იმასაც შენიშნავს, რომ გ. თუმანიშვილის წერილში იგრძნობა აზრობრივი დაპირისპირებულობა-წინააღმდეგობა. კრიტიკოსი შეცდომას უშვებს მხატვრული ლიტერატურის ანალიზისას და სხვ.

„კავკაზის“ თანამშრომელმა დიდად შეაქო გ. თუმანიშვილი: „В заключение не можем удержаться, чтоб не сказать, что грузинская публика должна принести искреннюю благодарность кн. Туманову за то, что хоть в год раз, благодаря ему, ей удается прочесть порядочную книгу на грузинском языке“¹.

რეცენზენტი მთავარ ადგილს გ. თუმანიშვილის წერილის „ეზრან-დელი ქართული ჟურნალ-გაზეთების მიმართულება“ შინაარსის გადმოცემას უთმობს და არა კრიტიკულ განხილვას. ამ გზითაც პოპულარიზაციას უწევს თუმანიშვილის მოსაზრებებს. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ შეიძლებოდა „კავკაზის“ ბევრ მკითხველს საერთოდ არ გადაეფურცლა „ალმანახი“ და აზრი მის შესახებ მხოლოდ ხსენებული რეცენზიის საფუძველზე შეემუშაებინა. როგორც ვხედავთ, „ალმანახი“ საკმაოდ რეკლამირებულია. მაშასადამე, მყარი ნიადაგი იქმნებოდა მასში განვითარებული მოსაზრებების ფართოდ განფენისათვის. ილია ამ შემთხვევაში საკმაოდ არ თვლის ჩვეულებრივი კრიტიკული სტატიის მომარჩევბას და მისი მეოხებით თუმანიშვილის დებულებათა სისუსტისა თუ მიუღებლობის ცხადყოფას².

საჭიროა უფრო მამფრი გალაშქრება, მოწინააღმდეგის მასხრად აგდება, რათა ნამდვილად ჩაიხერგოს თუმანიშვილისადმი თანაგრძნობის გზები. ილიამ კარგად იცის, რომ „დაცინეთ კერპები იმსხვერვიან“.

3) სხვა მხრივ განვითარებული პოზიტიური თვალსაზრისი განმტკიცებას მოითხოვს. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს, ეგრეთ წოდებულ, დადებით ფელეტონთან. რედაქციისათვის სასურველი პოზიცია უფრო მყარი ხდება, თანაც ორიგინალური მიდგომა-ფორმა იცავს მკითხველს მომაბეზრებლობისაგან და ესთეტიურად ატკბობს მას. ამჯერად ფელეტონი არა თვისებრივი, არამედ „რაოდენობრივი“ სიახლის შემცველია.

ასეთი ნაწარმოების ნიმუშად უნდა ჩაითვალოს „კარგი რამ მჭირდეს, გიკვირდეს, ავი რა საკვირელია“. ფელეტონი ყოველკვირეული „ივერიის“ პირველი ნომრის პირველი გვერდის სარდაფში დაიბეჭდა. ამ გარემოებას საგანგებოდ ვუსვამთ ხაზს, რადგან იგი პერმანენტულ აგიტაცია-პროპაგანდაზე მიგვანიშნებს. ფელეტონის ზემოთ მოთავსე-

¹ «Кавказ», 1879. № 38.

² ეს ნაწილობრივ ნ. დავითაშვილმა გააკეთა 1879 წლის „ივერიის“ მეორე ნომერში დაბეჭდილ „ფიქრსა და შენიშვნაში“.

ბულია მეთაური სტატია, რომელშიც მკაფიოდ არის ჩამოყალიბებული გაზეთის დანიშნულება და, საერთოდ, ჟურნალისტიკის ფუნქცია. ფელეტონშიც არსებითად იგივე საკითხებია განხილული. პუბლიცისტი თითქოს ეკამათება მოწინავე სტატიის ავტორს, აკრიტიკებს კიდეც, მაგრამ სინამდვილეში იცავს. ე. ი. ირონიის თავისებურ გამჟღავნებასთან გვაქვს საქმე.

ერთ გვერდზე თითქმის იდენტური გამიზნულების ორი მასალის მოთავსება მოსაწონია, რადგან რედაქციისათვის სასურველი თვალსაზრისის მეტი სიძლიერით წარმოჩენა ხდება. ამ შემთხვევაში დაცულია უწყვეტი დამოძღვრის პრინციპი.

მაგრამ ერთიც ცხადია, იბადება ლაიტმოტივის მომაბეზრებლობის საფრთხე. ამიტომაც საჭიროა ორიგინალური ფორმის გამონახვა, სტილური მრავალფეროვნება. ილიამაც ამ მიზნით ფელეტონს მიმართა. რამდენადაც ირონია დაფარულის ამოცნობას ავალებს მკითხველს, ამდენად მის გამოფხიზლებას იწვევს, რაც საბოლოოდ იდეის მეტი შთამბეჭდაობით აღქმას აპირობებს. ეს გარემოება კარგად მიგვანიშნებს ილიას ოსტატობაზე, შორსმჭვრეტელობასა და ჟურნალისტიკის სპეციფიკის სიღრმისეულ გაგებაზე.

ჩვენს მიერ ხაზგასმული სამი მაზეზით არ ამოიწურება ფელეტონის ჟანრის შერჩევა, სხვა მოტივებიც იჩენს თავს. ისიც ცხადია, რომ ზოგჯერ ნაწარმოებში არა ერთი, არამედ ორი და სამი ფაქტორი ეკვანძება ურთიერთს. მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია შემდეგი მოთხოვნა: საგანი უთუოდ უნდა შეიცავდეს სასაცილოს, მიუღებელს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მასზე ფელეტონი კერძოდ წერება.

დავსძენთ, რომ ილიას სატირა მიმართულია არა გულუბრყვილო ცდომილთა ან მცირე ხარვეზთა წინააღმდეგ, არამედ მანკიერების დასაგმობად. ილია არ ეკუთვნის იმ პუბლიცისტებს, რომლებიც ბელურებს ზარბაზნებს ესვრიან. იგი იზიარებს ბ. ბელინსკის მოსაზრებას: «Под сатирой следует разуть не невинное зубоскольство веселеньких остроумцев, а гром негодования, грозу духа, оскорбленного позором общества»...

ილია მაშინ მიმართავს სატირას, როცა ტკივილი უკიდურესად მძაფრდება, დუმილი თითქმის ღალატს უდრის.

ამრიგად, ჟანრის შერჩევის ამოსავალი პრინციპები სწორია. ახლა ენახოთ, კონკრეტულად რაზე მახვილდება ყურადღება, რამდენად მართებულია ფელეტონისტიკის მოსაზრებები და რა შედეგი მოსდევს მის გამოსვლას.

პირველ „სხარტულაში“ ილია თავს ესხმის ჟურნალ „ცისკარს“ და იცავს „საქართველოს მოამბეს“. ამჯერად საქმე გვაქვს არა პროგრესუ-

ლი პერიოდული გამოცემების ორდინალურ პოლემიკასთან, არამედ იდეურ-მსოფლმხედველობრივად განსხვავებული ჯგუფების მწვავე შეჯახებასთან. საქმე ისაა, რომ თაობათა ბრძოლა თითქმის მწვერვალს აღწევს. მკითხველთა დიდი ნაწილისათვის ბევრი რამ ჯერ კიდევ გაურკვეველ-დაუდგენელია. ასეთ შემთხვევაში „სხარტულას“ პრობლემატიკა, მისი დედააზრი ძალზე მნიშვნელოვანია. ფაქტობრივად ლიტერატურული დებულებები, ლიტერატურული ესთეტიკის პოზიციების დაცვა საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების საერთო კანონზომიერებებს ეხება! და უკავშირდება.

ყურადღება არსებითად ორი მიმართულებით მახვილდება: 1) „ცისკარი“ უსუსურია. მასში განვითარებული დებულებები პრიმიტიულ-მიუღებელი. 2) „ცისკარი“ უსაფუძვლოდ ებრძვის „საქართველოს მოამბეს“ და ცდილობს შეაფერხოს საზოგადოებრივი აზრის განვითარება. ორივე თვალსაზრისი საკმაოდ არგუმენტირებულია. მოხმობილია მეტყველი მაგალითები, რომელთა სწორად გააზრება და, მით უფრო, კომენტირება ბუნებრივად ბადებს სატირულ ნაპერწკლებს. დავესესხოთ რამდენიმეს: „ცისკარი“ წერს, რომ ამერიკა XVI საუკუნეში აღმოაჩინეს. კუდიანი ვარსკვლავის გამოჩენას რედაქტორი შეშფოთებით აღიქვამს — ვინ იცის, რა მოხდებაო. ჟურნალის მესვეურებს არ ძალუძთ ჭეშმარიტი მხატვრული ნაწარმოების შეცნობა: ნ. ბარათაშვილის ბრწყინვალე ლექსი იმიტომ დაიწუნეს, რომ „კუჭს ვერ გვიძლებსო“ და ა. შ.

ფელეტონისტი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „ცისკარი“ მტრულად იყო განწყობილი „საქართველოს მოამბისადმი“, იბრძოდა მისი გამოცემის წინააღმდეგ. შემდეგაც უმართებულო და ღვარძლიანი შენიშვნებით ცდილობს სახელი გაუტეხოს. მაგალითად, 1863 წლის ივნისის „...სკარი“ წერია: „საქართველოს მოამბე“ დატლექდაო. ილიამ დაამტკიცა, რომ ახალი თაობის ჟურნალი მოცულობითაც ჯაბნიდა „ცისკარს“. მისი ხელმძღვანელები ზუსტად ასრულებდნენ დაპირებას: „...რედაქცია შვიდიდამ ათ თაბახამდის დაგვიბრდა, მაგრამ ათამდინა ჰქექდავდა და მეტსაცა, ეხლა შვიდი გამოსცა — ეგ გაგიხარდა? მტრობა რა ცოტასა სჯერდება ხოლმე, დღე ღამედ ნუ გამოგყავს, ნუ, და ნუ!...“¹.

ფელეტონისტი სამართლიანად მიუთითებს, რომ გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ნომერთა არა მოცულობას, არამედ შინაარსს და ამ მხრივაც „საქართველოს მოამბე“ არნახულად მაღლა დგას „ცისკარზედ“.

საანალიზო ფელეტონში საქმე გვაქვს ღრმად გააზრებული პროგრამის განხორციელებასთან. „ცისკრის“ განქიქება და თერგდალეულ-

¹ ი. ჯ ა ე ჯ ა ე ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 322.

თა დაცვა კონსერვატიზმის წინააღმდეგ ბრძოლას, დემოკრატიული ინტერესების წინ წამოწევას, ქართველი ხალხის ეროვნული და სოციალური ბედნიერებისათვის ბრძოლას ნიშნავდა.

„სხარტულამ“ (1) ხელი შეუწყო განმათავისუფლებელი მოძრაობის გაძლიერებას, რევოლუციურ-დემოკრატიული პოზიციების განმტკიცებას, ამიტომაც იმსახურებს მაღალ შეფასებას.

ასევე მნიშვნელოვანია მეორე „სხარტულა“. მასში მკაცრად არის გაკრიტიკებული გ. თუმანიშვილის „ალმანახი“. ფელეტონისტი დასცინის დ. ერისთავსა და ნ. ნიკოლაძესაც. მაგრამ ისინი როდია მთავარი სამიზნეები. ვერ გავიზიარებთ პ. ინგოროყვას მოსაზრებას, თითქოს „...გ. თუმანიშვილი აქ მხოლოდ საბაბია, უმთავრესად კი ეს პამფლეტი მიმართულია ნიკო ნიკოლაძის წინააღმდეგ, რომელიც იმ დროს გაზეთ „ობზორის“ რედაქტორად იყო“¹. სინამდვილეში ფელეტონი არსებითად „ალმანახის“ გარჩევას, გ. თუმანიშვილის განქიქებას ეთმობა, ხოლო ნ. ნიკოლაძე, ისევე როგორც დ. ერისთავი, მეორე პლანზეა.

მართალია, „სხარტულაში“ გაქილიკებულია ნ. ნიკოლაძე, მაგრამ არა იმიტომ, რომ მან „ალმანახი“ შეაქო, როგორც ზოგიერთი ფიქრობს. პირიქით, იგი კრიტიკულად შეხედა ამ წიგნს, ხოლო გ. თუმანიშვილის სტატია „ეხლანდელი ქართული ჟურნალ-გაზეთების მიმართულება“ უღიმღამო და უძლურ ნაწარმოებად მიიჩნია.

საქმე ის არის, რომ ილია პრინციპულად წინააღმდეგია 70-იანი წლების მიწურულის ქართული პრესის ნიკოლაძისეული შეფასებისა. ამ უკანასკნელის აზრით, «Не в том беда, что гг. Месхи или Чавчавадзе сообщают одно лишь новости, а в том, что они стремятся сообщить новости лицам, едва ли не более их сведущим, тогда как для огромного большинства грузинской публики даже их новости неудобно понятны и неудобоваримы»².

ეს სამამულო ჟურნალისტიკის დასამარებაა. ნ. ნიკოლაძე თვლის, რომ ილიამ უღალატა თავის მრწამსს, დაკარგა უშიშროება-ობიექტურობა, პირში თქმის უნარი, თითქოს იგი გვერდს უვლის საკირობო-ტო საკითხებს, რათა ვინმე არ გაანაწყენოს.

ამ უსაფუძვლო ბრალდებებმა, აყვანილმა განზოგადებულ მრავლისმეტყველ დასკვნებამდე, ილიას მრისხანება გამოიწვია.

არაერთი შემთხვევა ვიცი, როცა ილიას და მის პერიოდულ გამოცემებს თავს დასხმიან, მაგრამ რედაქტორი ყველას როდი გაპაექრებია ფელეტონით. ხოლო ამ შემთხვევაში თუ იგი სატირულ ჟანრს ირჩევს, ეს საზოგადოებრივი ინტერესებით აიხსნება და არა მხოლოდ

¹ ი. კ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 563.

² «Обзор», 1879, № 373.

პირადი თავმოყვარეობის დაცვით, როგორც გ. თუმანიშვილი ფიქრობდა¹.

ილიამ კარგად იცოდა, რომ ეროვნული მეობის ძირითადი გამომხატველი და საყრდენი ენაა. ამიტომაც მის დაცვა-განვითარებას უპირველეს საქმედ თვლიდა. „ორიოდე სიტყვაში...“ ვკითხულობთ: „ენა საღეთო რამ არის, საზოგადო საკუთრებაა, მაგას კაცი ცოდვილის ხელით არ უნდა შეეხოს“².

ეს იყო პრინციპული პოზიცია, რომლისგანაც არასოდეს გადაუხვევია დიდ სამოციანელს. და აი, „ალმანახის“ ენა ძალზედ შერყვნილ-დამახინჯებული აღმოჩნდა. შეცდომები უმთავრესად არა ლექსიკური, არამედ გრამატიკული ხასიათისაა. წინადადებები რუსული წყობითაა გამართული და მძიმე შთაბეჭდილებას ტოვებს. ილიასაც არ შეეძლო გულგრილი დარჩენილიყო ამ ფაქტისადმი, მით უფრო, რომ გ. თუმანიშვილი გარკვეულ წრეებში ავტორიტეტით სარგებლობდა და შეიძლოდა მას მიმბაძეველები გასჩენოდა, ან მისი მაგალითით გამხნეებული ვაი-ლიტერატორები გაბედულად გამოსულიყვნენ სამწერლო ასპარეზზე.

ილიამ თვალნათლივ დაამტკიცა, რომ „ალმანახის“ ენა უვარგისია. ციტირებული წინადადებების თუ აბზაცების არაქართულობა კომენტარის გარეშეც აშკარაა, მაგრამ ფელეტონისტი ხშირად გასწორებულ ვარიანტს გვთავაზობს და ამით კიდევ უფრო ზრდის საკუთარ მოსაზრებათა დამარწმუნებლობას. რაც მთავარია, ილიამ ხაზი გაუსვა იმ გარემოებას, რომ შეცდომათა უმეტესობა კალკირების ნაყოფია. რუსული ენის ფართოდ გავრცელების პირობებში ამგვარი სტერეოტიპების მომრავლება მოსალოდნელი იყო და ამიტომაც მართებდა შეუპოვარი ბრძოლა პურიზმის დასაცავად.

ფელეტონისტის აზრით, „ალმანახის“ მეორე ძირითადი ნაკლი ის იყო, რომ მისმა შემდგენელმა და მთავარმა თანამშრომელმა გ. თუმანიშვილმა სიტყვაკაზმული მწერლობის როლი შეაფიქროვა, დააკნინა: „გმირობა. გიყვარდეს მოძმე შენო, ვითა თავი შენო, თავგანწირ-

¹ მისივე გაგზავნილ ბარათში გ. თუმანიშვილი აღნიშნავს: „სხარტულა“ ილიამ დაწერა შებღალული თავმოყვარეობის აღდგენის მიზნით. „Уязвленное же самолюбие «Иверии» воспроизвело на свет божий две больших статьи (одна П. Канинова, другая — Ильи Чавчавадзе), стремящиеся доказать противоречивость положений моей критической статьи и осмеять мое незнание грузинского языка“.

(იხ. „საარტიკო მასალები XIX საუკუნის 70-იანი წლების საქართველოს საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრების შესახებ“, ე. აბრამიშვილის რედაქციით, 1965, გვ. 162).

² ი. ქავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 27.

ვით გიყვარდეს სამშობლო, ქართველების ვაჟკაცობაო, თავისუფლების, ძმობის და სიყვარულის სურვილი ქვეყნისათვის. — ყოველს ანბანში სწერიაო და ამაებზედ სიმღერა ვერაფრად მეჭაწნიკებაო“¹.

ილიას გაგებით, „მთელი კაცობრიობის ლიტერატურა კი არა მართო, არამედ, მთელი მოძრაობა სულ ამ საგნებს დასტრიალებსო...“²

გ. თუმანიშვილმა მოითხოვა სოციალური პრობლემის წინ წამოწევა, ყოველდღიური საჭირობოროტო ამბებისადმი მეტი ინტერესი. ეს კარგია. მაგრამ ზედმეტად გადაიხარა, სათანადოდ ვერ გაიაზრა ქართული მწერლობის სპეციფიკა. დაახლოებით იმ კრიტერიუმებით მიუდგა მას, რომელთაც იმარჯვებდნენ რუსული მწერლობის განხილვისას. ამან გამოიწვია პატრიოტული მოტივისადმი გარკვეული ნიჰილიზმი, რის გამოც ილიას სამართლიანი რისხვა დაიმსახურა.

თუ გავითვალისწინებთ ი. ჭავჭავაძის კონცეფციას, მის ეროვნულ ტენდენციებს — ქართველი ხალხის შეკავშირებისა და სულიერი ამაღლების მოთხოვნას, აშკარა გახდება ფელეტონის სიმწვავის მიზეზი.

ილია მართალია. არ შეიძლება მხატვრული ლიტერატურის პუბლიცისტიკასთან გათანაბრება, ზოგადსაკაცობრიო და მარადიულ თემებზე წერის აკრძალვა. მაგრამ არც მთელისა და ნაწილის გაიგივება, სოციალური ბრძოლისადმი ყურადღების შენელებაა გამართლებული. მთავარი მაინც ის არის, რომ ილია სწორ პოზიციაზე დგას. ეს ერთხელ კიდევ ცხადყო გ. თუმანიშვილის პასუხმა. მან „დროებაში“ გამოაქვეყნა „ორიოდე სიტყვა სტატიებზე: „ფიქრი და შენიშვნა“ და „სხარტულა“. ავტორმა გვერდი აუარა ძირითად ბრალდებებს: „მე იმ აზრების წინააღმდეგ არაფერს ვიტყვი, რომელნიც გამოსთქვა „ივერიამ“ ზემოხსენებულ სტატიებში. მე ჩემ მკითხველებისაგან გამიგონია, რომ ეს აზრები მეტად საცინელნი არიან და იმათზე ლაპარაკი არ ღირს“³.

ამგვარი განცხადება ბრძოლის ველიდან გაქცევას მოჰგავს. იგი მკითხველს ავტორის საწინააღმდეგოდ განაწყობს, რადგან განსჯა ლიტონი ფრაზით არის შეცვლილი.

აშკარაა, რომ ილიას დებულებები შეუვალია. გ. თუმანიშვილმა ვერ შეძლო მათი მოხსნა.

გ. თუმანიშვილმა ყურადღება გაამახვილა „სხარტულას“ ცალკეულ ფრაზებზე. ილიას მიერ მოტანილ რამდენიმე მაგალითში კორექტურული შეცდომაა გაპარული და მათი ფარზე ატანა სწორი არ არისო. გ. თუმანიშვილის ზოგიერთი განმარტება მისაღებია. მაგრამ ეს არ ცვლის საკმის არსს.

1 ი. ჭავჭავაძე, თბი., ტ. 3, გვ. 355—356.

2 იქვე, გვ. 356.

3 „დროება“, 1879, № 57.

როგორც ირკვევა, მოგვიანებით გ. თუმანიშვილმა გადასინჯა თავისი შეხედულებები. მან აღიარა „დიმიტრი თავდადებულის“ მნიშვნელობა და ამაში მცირედი როლია „სხარტულას“ დამსახურება. თუმცა არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ „ალმანახის“ წინააღმდეგ მკაცრად გაილაშქრეს გ. ვოლსკიმ და ალ. ჭყონიამ. მათ სამართლიანად უკუიწინეს გ. თუმანიშვილს ილიასა და აკაკის პოეზიის უსამართლოდ დაკნინება.

„სხარტულას“ გავლენა დიდი აღმოჩნდა. ფელეტონისტმა არა მხოლოდ „ალმანახის“ მცდარი მოსაზრებები განაქიქა, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, ქართული მწერლობის მაგისტრალური ხაზი დაიცვა; „ივერიის“, როგორც სამამულო ჟურნალისტიკის ახალი საფეხურის, მნიშვნელობა გააცნობიერა, ამიტომაც „სხარტულა“ თითქმის „ორიოდე სიტყვისა...“ და „პასუხის“ ბადალ ნაწარმოებად გვესახება.

საფიქრებელია, ამ ფელეტონის მომავდინებელმა ირონიამაც განაპირობა „ალმანახის“ მომდევნო წიგნების გამოუცემლობა¹.

დარტყმა იმდენად ძლიერი იყო, რომ გ. თუმანიშვილი საკმაო ხანს ვერ გაიმართა წელში.

აქვე დავსძენთ, რომ „ალმანახს“ გარკვეული ღირსება ჰქონდა, მაგრამ ამის ჩვენება ფელეტონისტის ამოცანას არ შეადგენდა.

ილია ჭავჭავაძე დაჯილდოებული იყო დიდი მებრძოლისა და წინამძღოლის თვისებებით. მას ახასიათებდა საშური პირდაპირობა და ობიექტურობა. როცა საქმე პრინციპულ საკითხებს ეხებოდა, არას დაგიდევდათ ახლონაცნობობას, მზად იყო მიწასთან გაესწორებინა ყველა, ძველი მეგობრებიც კი. სწორედ ამ შეუვალობამ მიიყვანა იგი დუელამდე.

80-იანი წლების დასასრულს ილიას და ნ. ნიკოლაძეს შორის ურთიერთობა კვლავ დაძაბულია, რაც მრავალ, განსაკუთრებით კი ჟურნალისტიკის საკითხზე განსხვავებული მოსაზრებებით აიხსნება. ეს ჩანს ერთი პოლემიკური სტატიის შემდეგი ადგილიდანაც:

„ძლივს, ძლივს მოვესწარიტ, რომ აქაურმა რუსულმა გაზეთმა „Новое Обозрение“-მ მოიცალა ჩვენთვისაც მრავლად რთულ და მძიმე საქმეებისაგან. ძლივს იკადრა და ხმა ამოიღო „Сев. Вестник“-ში დაბეჭდილ „Письма о Грузии“-ს თაობაზედ. იკადრაო, ვამბობთ, იმიტომ რომ, ამ ყურმახვილს და გონებაფხიზელს გაზეთს არ უყვარს რაღაც დაობებულ საგნებზე ლაპარაკი. იგი უფრო მწვეავს და უფრო დღევანდელ საჭირბოროტო საქმეებზეა თავდადებული, როგორც მაგალი-

¹ „ალმანახის“ მეორე წიგნში გ. თუმანიშვილი შენიშნავს: „ამაზედ იმედი მაქვს უფრო დაწვრილებით მოველაპარაკო მკითხველს „ალმანახის“ შემდეგ წიგნში, როცა წარუდგენ ახალი მწერლების სურათს ცალკე-ცალკე“ („ალმანახი“, 1879, № 2). პასასადამე, მას განზრახული ჰქონია მესამე წიგნის გამოცემა.

ეიბერ ბაქოს ნავთი და ბაქო-ბათუმის რკინის გზაა, და ხავსმოკიდებულ-
ლი წარსული საქართველოსი კი, რომელიც ხსენებულ წერილებს საგ-
ნადა აქვს, მიუხედავად საღებად და საცოხნელად იმისთანა გაზეთები-
სათვის, როგორიც ჩვენი უბაღრუკი, უფხო და მკედარი „ივერიაა“,
ან იმისთანა წვრილფეხობისათვის, როგორიც ჩვენი ჭკუამოკლე და
გონებაშიმხილი ინტელიგენციაა“¹.

ნ. ნიკოლაძე ამ დროს „ნოვოე ობოზრენიეს“ ხელმძღვანელობდა.
ეს გაზეთი კი ხშირად აკრიტიკებდა და ამცირებდა „ივერიას“. ერთ
წერილში, რომელიც ი. ხონელს ეკუთვნის, ვკითხულობთ: „Полеми-
ка, для нас, должна иметь цель общественную да, кроме того,
ее можно вести с людьми добивающимися истины... Когда
деятели «Иверии» дорастут до этого сознания, мы с удоволь-
ствием начнем объясняться с ними. А пока они еще не вышли
из младенческого возраста“².

„სახელდახელოში“ სწორედ ეს ვითარება აირეკლა. მაინც რამ
გამოიწვია ხსენებული ფელეტონის დაწერა? „ნოვოე ობოზრენიეში“
დაიბეჭდა ნ. ნიკოლაძის წერილი, რომელშიც შეფასებულია ილია ჭავ-
ჭავაძისა და აკაკი წერეთლის პოეზია. ავტორი სწორ დებულებებთან
ერთად ზოგიერთ მცდარ და წინააღმდეგობრივი ხასიათის მოსაზრებას
ავითარებს. ნ. ნიკოლაძის მტკიცებით, აკაკი უნიჭიერესი მგოსანია.
«... он единственный (ხაზი ავტორისაა — ნ. ტ.) поэт сре-
ди грузинских стихотворцев последнего полувека»³.

სამართლიანად მიუთითებს კრიტიკოსი, რომ აკაკის ლექსი ხასი-
ათდება ხატოვნებითა და მუსიკალობით, სისადავითა და ძალდაუტა-
ნებლობით.

ამასთანავე, ნ. ნიკოლაძე იმასაც აღნიშნავს, რომ აკაკი მთელი სის-
რულით ვერ იყენებს თავის ნიჭს, ნაკლებ მუშაობს ლექსის სრულ-
ყოფაზე, მის იდეურ აქცენტებზე. ამიტომაც აკაკის კი არ ხდება
წილად ქართული ლიტერატურის წინამძღოლობა, არამედ ი. ჭავჭავა-
ძეს, რომელიც როგორც პოეტი „...не обладает и крупницею да-
рований кн. Ак. Церетели. Его стихи деланны, тяжелы, нехудож-
ественны, и отдают огромным количеством пота и риторики“⁴.

მართლა თუ ასეთია ილიას ლექსები, მაშინ როგორ შეიძლება ისი-
ნი პოეზიის ჭეშმარიტ ნიმუშებად მივიჩნიოთ, ხოლო ავტორი ქართუ-
ლი მწერლობის მესაქედ?

1 ი. ჭავჭავაძე, თბზ., ტ. 4, გვ. 155.

2 «Новое обозрение», 1889, № 1869.

3 «Новое обозрение», 1889, № 1865.

4 იქვე.

ნ. ნიკოლაძის მთავარი შეცდომა ის არის, რომ ხელოვნურად დაუპირისპირა ერთმანეთს ილია და აკაკი. მისი მტკიცების პირველი ნაწილიც მცდარია. მხატვრული ნაწარმოები ფორმა-შინაარსის ერთიანობაა და მხოლოდ შინაარსის ან ფორმის გამახვილებით არ მიიღწევა სასურველი შედეგი, არ შეითხზება იდეალური ვარიანტი.

ნ. ნიკოლაძის გამოსვლამ საზოგადოების დიდი ნაწილის უკმაყოფილება გამოიწვია. ილიას უნიჭო პოეტად გამოცხადება მართლაც მკრეხელობა იყო. მოვეუსმინოთ ს. ჭრელაშვილს: ნ. ნიკოლაძის მტკიცებით, „...ქართველებსა ჰყავთ პოეტი, რომელიც არ ჩამოუვარდება პუშკინს, მაგრამ რალაც ნაირი უსაგნო პუშკინიაო. ქართველურის სიუხვით მიუმაღლებია ბუნებას ნიჭი მისთვის, მაგრამ თავის უხეირობით პოეტმა ვერ გამოიყენა ეს ღვთაებრივი მადლი. ბ-ნ ჰაექვაძეს არ აქვს პოეტური ნიჭი, არც აზრისა და ფილოსოფოსობისა გაეგება რამ, მაგრამ პირველი კაცი-კია და კარგი მეთაური არის თავის ქვეყნისაო.

მაშ ეს ქვეყანა სულ წყალ-წალბებული ყოფილა, თუ უნიჭო კაცები პირველობენ, ნიჭიერები ჩხირ-კედელაობენო“¹.

ასევე სამართლიანად აღნიშნავს დ. კეხელი „...талант без труда мертвый капитал, зариты в землю ленивым рабом. Он также нуждается своим развитием и воспитанием, как всякая иная способность физическая или духовная, но доказывать, что при абсолютной бездарности можно так влиять на общество, как на грузинское общество влияет ныне кн. Ил. Чавчавадзе, значит проповедовать более опасную ересь, чем то, что талант несовместим с трудом“².

ნიკოლაძის გალაშქრებამ და „ტიფლისკი ლისტოკისაგან“ ამ უკანასკნელის ქებამ გამოიწვია ი. ჰაექვაძის აღშფოთება. ფელეტონისტი დასცინის ნ. ნიკოლაძეს: მკეცხარა და დაუნდობელია, მხოლოდ საკუთარი თავის განდიდებისთვის იღვწისო.

ასევე მწვავე ეპითეტებით უმასპინძლდება „ტიფლისკი ლისტოკს“, ძლევამოსილი დაბახანის ქადაგს უწოდებს. აღსანიშნავია, რომ ილიამ „ნოვოე ობოზრენიე“ „ტიფლისკი ლისტოკს“ გაუტოლა — „სად იწყება და სად თავდება ერთი და სად მეორე“, ძნელად გამოსაცნობია. სინამდვილეში მათ შორის ტოლობის ნიშნის დასმა შეუძლებელია, მაგრამ თუ ასე იქცევა ფელეტონისტი, იმიტომ, რომ ორივე გაზეთი „ივერიისადმი“ არსებითად ერთნაირ მტრულ დამოკიდებულებას ამჟღავნებდა.

„სახელდახელოში“, განსხვავებით „სხარტულისაგან“, კონკრეტულ,

¹ „ივერია“, 1889, № 109.

² «Тифлисский листок», 1889, № 145.

ზუსტ ფაქტებზე არ მახვილდება ყურადღება. მოწინააღმდეგის დანაშაული იგულისხმება, ახლა უკვე დადგენილის სატირული კვალიფიკაციაა მთავარი. შეიძლება ვინმემ იფიქროს, რომ ამგვარმა მიდგომამ — კრიტიკის პირველი საფეხურის მოხსნამ — რამდენადმე შეასუსტა ილიას ფელეტონების ძალაო. მაგრამ სინამდვილეში ასე როდია. საქმე ისაა, რომ „ივერიის“ იმავე ნომერში, რომელშიც ეს ფელეტონია დაბეჭდილი, გამოქვეყნდა ს. კრელაშვილის „მცირე შენიშვნა (ცხრა თავიანი და ბაყბაყ დევი)“, რომელშიც კონკრეტულად არის ნაჩვენები ნ. ნიკოლაძის შეცდომები. ამდენად, „სახელდახელოში“ მათი გამეორება გაუმართლებელი იყო. ორივე ნაწარმოების გვერდიგვერდ მოთავსებით საკითხი უკეთ გამოიკვეთა და მიზანიც მიღწეულია.

ილია ჭავჭავაძე მთელი არსებით იბრძოდა მშობელი ხალხის ბედნიერებისათვის. მაგრამ ეს ბრძოლა არასდროს გადაზრდილა სხვათა ინტერესების ხელყოფაში. დიდი მოაზროვნე და მოღვაწე გულწრფელი პატივისცემით იყო გამსჭვალული მოძმე ხალხებისადმი. ილიას სწორად ჰქონდა შეცნობილი ის ამაგი, რომელიც რუსეთმა, მისმა გამოჩენილმა შვილებმა დასდეს ჩვენს კეყყანას.

ილიას გაგებით, სხვა ხალხებთან სწორუფლებიანი, შემოქმედებითი დამოკიდებულება ყველა ერისათვის სასურველია. იგი ორივე მხარის წარმატების საწინდარია.

ილია არა მარტო ქადაგებდა ხალხთა მეგობრობას, არამედ პრაქტიკულადაც დაუტყობლად იღვწოდა ამ მიმართულებით. იგი დაუნდობელ-შეურიგებელი იყო იმათ მიმართ, რომლებიც ერთა შორის შუღლის ჩამოგდებას და ნაციონალისტური გრძნობების გაღვივებას ესწრაფვოდნენ.

ამიტომაც სრულიად გასაგებია იმ ფელეტონის გამოქვეყნება, რომელშიც მიწასთან არიან გასწორებულნი ი. ხეჩატუროვი და დ. კეზელი.

საკითხის ისტორია ასეთია: 1888 წლის 31 დეკემბრის „ტიფლისკი ლისტოკში“ ვანოს (ივანე ხეჩატუროვის) ხელმოწერით დაიბეჭდა სტატია, რომელშიაც ვკითხულობთ: „Чем заняты наши доморожденные патриоты из туземцев, слоняющиеся по Головинскому и громко ратующие «за народ», «за национальность», «за принцип»?... Или наши quasi — патриоты успели занять теплые места в различных учреждениях? Отчего бы им не устроить народные чтения на русском и на туземных языках, отчего-бы грузинскому и армянскому драматическим обществам не дать нескольких театральных утренних представлений по удешевленным ценам? Все это возможно и очень легко сделать. Но они такими пустяками не занимаются, им до образования народа дела нет; если они быют на национализм, то не потому что интересы родины

იმ дороგი, ა ლიშ პოტოჲ, ჭო პო დ ეოი «მასკოი» ონი ვ ტი-
ხოჲოლკუ «ლოვჲტ რიბკუ ვ მუტნოი ვოდე» ი, დოსტიგნუვ ცელი, ოთ-
ვარაჩიწაიოტსჲ ოთ ვსეო იმ როდნოგო»¹.

შეიძლება ქართველ პატრიოტთა, საზოგადო მოღვაწეთა საქმიანო-
ბის ზოგიერთ მხარეს არ დაეკმაყოფილებინა კრიტიკოსი. შეიძლება
ცალკეულ საკითხთან დაკავშირებით საპირისპირო მოსაზრებაც განე-
ვითარებინა. მაგრამ ილიასა და მისი თანამებრძოლების გამოცხადება
კარიერისტებად, მათი დამსახურების ერთი ხელის მოსმით წყალში გა-
დაყრა ნამდვილად მკრეხელობაა. ი. ხეჩატუროვის სტატია არა მხო-
ლოდ შინაარსით, ტონითაც ძლიერ შეურაცხყოფელი იყო.

ამას დაემატა უფრო დიდი ბრალდება. ი. ხეჩატუროვმა ქართველი
პატრიოტები ყოველივე რუსულის მოწინააღმდეგედ გამოაცხადა:
„Приютившись в Тифлисе, господа эти сразу раскусили настро-
ение толпы, начали проповедовать, что де следует отделить се-
бя китайской стеной от всего окружающего, что не след при-
знавать все русское. И под этой мишурной и глупой пропаган-
дой они ловко возседают около общественного пирога и долгие
годы кормятся им“².

ეს იყო დაბეზლება; თავისებური მოწოდებაც, რათა ხელისუფლებას
დაუყოვნებლივ და მკაცრად ემოქმედა.

ივერიელებმა სწორი კვალიფიკაცია მისცეს ი. ხეჩატუროვის გამო-
სვლას. „ნოვოე ობოზრენიესაც“ უსაყვედურეს ასეთი გამოლაშქრე-
ბისადმი გულგრილობა. ორი იანვრის „ივერიის“ მოწინავეში, რომელიც
ა. სარაჯიშვილს ეკუთვნის, ვკითხულობთ: „თითოეული პატიოსანი და
ღირსეული ადამიანი ან ჟურნალ-გაზეთი ვალდებულია კრიკაში ჩაუდ-
გეს მებეზღართა და ცილისმწამებელთა“³.

ეს შენიშვნა მტკივნეულად აღიქვა „ნოვოე ობოზრენიეს“ რედაქ-
ციამ და დ. კეზელის პირით განაცხადა: ნაწარმოები შეფასებული უნდა
იქნეს არა კონკრეტული ფრაზის, არამედ ძირითადი იდეის, საერთო
ჩანაფიქრის მიხედვით. ხეჩატუროვის სტატიაში არაფერია საგანგაშო.
იგი კრიტიკული წერილია და არა დაბეზლებაო. „Смешно бить ло-
бом по поводу одной неосторожной фразы, притом-же обли-
чающей пошлых людей“⁴, — დასძენდა პუბლიცისტი.

ამან კიდევ უფრო ააღელვა ილია ჭავჭავაძე. „დააკვირდით რუსუ-
ლად მოყვანილ სიტყვებს ვანუასას, ნამეტნავად ქვეშ ხაზგასმულებს,

¹ «Тифлисский листок», 1888, № 288.

² იქვე.

³ „ივერია“, 1889, № 2.

⁴ «Новое обозрение», 1889, № 1740.

და მიბრძანეთ: ამ-გვარს უწმაწურს პირგახეულობას რა უნდა დაერ-
ქვას? მართლმოყვარე ზოილისა და ცრუპენტელა ვანუას გარდა, არც
ერთს ჰკვათამყოფელს კაცს არ მოუვა ფიქრად, რომ აქ „დანოსი“ არ
არისო. ნუთუ ამაზედ ვისმე ექვი შეუვა, თუ არა თითონვე მამბეზლარსა
და მატყუარას! სწორედ საახალწლო, „საპრაზნიკო დანოსია“, თითქო
მამბეზლარს საგოზინაყედ გამოცინცვლა რისამე სდომებიაო“¹.

ილიამ მკაცრად ამხილა მოწინააღმდეგეები: „ბეზლობა ყველა პა-
ტიოსან კაცისთვის შესაზრზენია, ნამეტნავად მაშინ, როცა ეს საძაგე-
ლი ხელობა ლიტერატურაში თავის დუქანს გააღებს ხოლმე და თავის
საქონელს ურცხვად გამოჰფენს რაღაც ინალიყენი-ს ფიანდაზზედა“².

და შემდეგ: „ბეზლობა-კი ყველასათვის მავნებელი ჰიროია და საზიზლა-
რი ჰიროიცა. ეგ მეტად ავი ჩირქია მეტად ავის მუწუკისა და მაგ მუწუკს
ძირიან-ფესვიანად ამოჭრა უნდა და მატლსავით ფეხქვეშ გასრესა“³.

ფელეტონისტმა იმასაც გაუსვა ხაზი, რომ ბეზლობამ თავისი დრო
მოჰპა და ამ უწმინდურის გზით ყელყელობა შეუძლებელიაო.

ილია აგრძელებს კატკოვის წინააღმდეგ დაწყებულ ბრძოლას. იგი
კვლავ გვევლინება ქართველი ხალხის სასიცოცხლო ინტერესების დამ-
ცველად. შეუპოვარ და გონიერ მებრძოლად. ამ ფელეტონს უზარმა-
ზარი მნიშვნელობა ჰქონდა. მან გარკვეულად შეაფერხა და შეასუსტა
ანტიქართული ლაშქრობა; ბევრს ჩაუხშო სურვილი მცირე ერების აბუ-
ჩად აგდებისა. ამასთანავე, სიმხნევე შთაბერა ქართველებს და სიამაყის
გრძნობა გაუძლიერა.

ილია ჰავჰავადე უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა სკოლას, როგორც
საზოგადოების განვითარების და წინსვლის უმძლავრეს საშუალებას.
ამით აიხსნება, რომ იგი პრაქტიკულადაც ბევრს მუშაობდა ახალი სას-
წავლებლების დაარსებისა და თუ სწავლა-აღზრდის პროცესის უკეთ
წარმართვისათვის. განათლების პრობლემებს მან მრავალი ნაწარმოები
მიუძღვნა. მათ შორის ძალზე საყურადღებოა „ჩვენი ახლანდელი
სიბრძნე-სიცრუე“. ფელეტონი, უპირველეს ყოვლისა, იმითაა საგუ-
ლისხმო, რომ მხარს უჭერს სამეურნეო სკოლის გახსნას. ილიას აზრით,
საქართველოს, როგორც აგრარულ ქვეყანას, დიდად სჭირდება სოფ-
ლის მეურნეობის სპეციალისტები. ბუნებას კალთა დაუბერტყავს ჩვენს
მამულში. მაგრამ მეურნეობის რაციონალურად წარმართვა, სიმდიდრის
ოპტიმალურად გამოყენება არ ხერხდება უცოდინარობის გამო. ილიას
რწმენით, სამეურნეო სკოლა გამოზრდის ისეთ სპეციალისტებს, რომ-
ლებიც ამ მხრივ არსებული ხარვეზების აღმოფხვრაში დაგვეხმარებიან.

¹ ი. ჰავჰავადე, თბ., ტ. 3, გვ. 382.

² იქვე, გვ. 392.

³ იქვე, გვ. 293.

პუბლიცისტი ამიტომაც მკაცრად აკრიტიკებს სამეურნეო სკოლის დაარსების შემფერხებლებს.

ფელეტონიდან ისიც აშკარაა, რომ ავტორი წინააღმდეგია მკვდარი ენების — ლათინურის და ძველი ბერძნულის — არსებული პროგრამითა და წესით სწავლებისა. „ყველაფრით სავსენი ვიყავით. ეს ბერძნული და ლათინური-ღა გვაკლდა და ამასაც ხომ ვისწავლით!.. ერთმა იქ დამსწრემ კაი ნუგეში მოგვცა: რა ძალიან უფრთხით ამ ბერძნულსა და ლათინურსაო. ერთიცა და მეორეც მკვდარი ენაა და შორს არ არის ის დრო, რომ დასამარხავი გაგვიხდებო. დაე იყვნენ, მინამ დაიმარხებიანო. ყველამ სიხარულით პირები დავალეთ, ეს ნუგეში რომ მოგვეცა“¹.

ამავე ფელეტონში ილიამ მასხრად აიგდო დასების გ. წერეთლისეული თეორია. ლახტი გადაკრა „კვალის“ რედაქციას უშვერსიტყვაობისათვის, უკიყინა ი. მაჩაბელს უპრინციპობა და ა. შ.

ილიამ კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა ბევრი ქართველი მოღვაწე. ეს აიხსნება არა მხოლოდ კონკრეტულ საკითხებთან დაკავშირებით მათ მიერ დაშვებული შეცდომებით, არამედ სხვა დროსა და სხვა მხრივ გამჟღავნებული შეცოდებებითაც.

ილია ქავჭავაძის სამოქმედო პროგრამა ითვალისწინებდა თანამემამულეთა პოლიტიკურ გამოფხიზლებას, მრავალმხრივ განათლებასა და სულიერ შეხმატებულებას, რაც ეროვნული კონსოლიდაციის საფუძველი უნდა გამხდარიყო. ამ საქმეში იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ოჯახს. ოჯახში უნდა ჩაყროდა საფუძველი პიროვნების მოქალაქეობრივ მრწამსს, ზნეობრივ სიწმინდეს, სულიერ სიფაქიზეს და სიმხნევეს. ოჯახში უნდა გამონასკეულიყო დიდი ეროვნული ნაყოფის მომტანი კვირტი. აქედან გამომდინარე, გასაგებია, თუ რატომ გაილაშქრა მან ივ. გომართელისა და არ. ჭორჭაძის წინააღმდეგ. წინასწარ უნდა ითქვას, რომ „ივერიასა“ და „კვალს“ შორის პრინციპული ხასიათის დავა მიმდინარეობდა, რომელიც დროდადრო ძლიერ მწვავე ხასიათს იღებდა.

როგორც ცნობილია, „ივერიამ“ პირველი რიგის ამოცანად ეროვნული საკითხის მოგვარება დაისახა. „კვალმა“ კი უპირატესობა სოციალურ პრობლემებს მიანიჭა. „კვალის“ ხელმძღვანელები თვლიდნენ, რომ „ივერია“ სრულიად დაშორდა ცხოვრებას. ამიტომაც ხშირად ესხმოდნენ თავს. ასევე დაძაბული ურთიერთობა იყო „ივერიასა“ და „ცნობის ფურცელს“ შორის. ამ გაზეთის („ცნობის ფურცელი“) ერთ-ერთმა თანამშრომელმა „ივერიას“ რეაქციონერთა საბუღარიც კი უწოდა.

¹ ი. ქავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 411.

ყოველივე ამის გათვალისწინება აუცილებელია, რათა გასაგები გახდეს წყალქვეშა დინებების არსებობა და კონკრეტულ საკითხზე დაწყებული ბრძოლის სიმწვავე.

1902 წელს „კვალში“ იბეჭდება ივ. გომართელის მიმოხილვა — „სიტყვაკაზმული მწერლობა 1901 წელს“. იგი ავტორის განათლებულობასა და ნიჭიერებაზე მეტყველებს. მაგრამ ალაგ-ალაგ ისეთ მოსაზრებებს შეიცავს, რომელთა გაზიარება ყოვლად შეუძლებელი იყო.

კრიტიკოსი ვრცლად განიხილავს ვაჟა-ფშაველას „გველის მკამელს“ და ამბობს: მინდიას დაღუპვა განსაზღვრა სულის დათმობამ ხორცის სასარგებლოდ და რომ ამ საქმეში ბრალი ოჯახს უდევს.

ივ. გომართელის მტკიცებით, ვაჟას ოჯახი მიაჩნია ადამიანის იდეალურ მისწრაფებათა ბორკილად. ამას მოსდევს მკაცრი განაჩენი: „რამდენიც უნდა ამტკიცონ, რომ ოჯახი ბურჯია სახელმწიფოსი, საზოგადოების და სხ., ექვს გარეშეა, რომ დღევანდელ ოჯახს სახეში ჰყავს ადამიანი და არა საზოგადოება, ის უფრო ავითარებს ადამიანში ეგოისტურ გრძნობებს და პირად მატერიალურ მისწრაფებებს, ვიდრე სოციალურსა და იდეალურს; დღევანდელი ოჯახი იმ კლდეს წარმოადგენს, რომელზედაც მიჯაჭვულია ადამიანის მთელი ძალღონე და საშუალო ადამიანი მხოლოდ ოცნებაში თუ გაინთავისუფლებს თავს და გასცილდება ოჯახის საზღვრებს, ნამდვილათ კი ის სრული მონაა ოჯახის, ოჯახზე და მაშასადამე, საკუთარ თავზე ზრუნვას ხმარდება მთელი მისი ძალღონე“¹.

ავტორი ოჯახს თელის კონსერვატორულ მოვლენად, წარსულის მეწე გადმონაშთად. ამიტომაც აცხადებს: „ოჯახის არსებული ფორმის მოსპობა იგივე განთავისუფლებაა პიროვნებისა საზოგადოებისათვის“².

ი. გომართელმა ზედმეტად გაამჟღაურა ფერები. ოჯახი და საზოგადოება ხელოვნურად დაუპირისპირა ურთიერთს, თითქოს საერთოდ შეუძლებელი ყოფილიყო მათი ჰარმონიულობა.

კრიტიკოსი იმასაც წერდა: „თქვენნი არ ვიცით, მკითხველო, და მე კ' მწარეთ მეცინება ხოლმე, როდესაც ვკითხულობ აღფრთოვანებულ პოეზიას ძმობაზე, ერთობაზე, სიყვარულზე და სხვა ამგვარ უშინაარსო მცნებებზე, რომელთა გაშინაარსიანებას ასე ესწრაფვის ადამიანის ოცნება. ერთი მითხარით, სად არის ეს ძმობა, ერთობა, სიყვარული და ან განა შესაძლებელია მათი განხორციელება დღევანდელ პირობებში?“³.

შეიძლება ეპოქის სპეციფიკიდან გამომდინარე საკამათო იყოს ხსენ-

¹ „კვალში“, 1902, № 2.

² იქვე.

³ იქვე.

ნებული მოტივების ან თემების პირველ თუ მეორე პლანზე მოთავსების საკითხი. მაგრამ საერთოდ უარყოფა რომელიმესი მცდარია. სასლრველის არსებობა არ აპირობებს მისადმი ინდიფერენტიზმს. პირიქით, საოცნებოს მოპოვებისათვის საჭიროა ნიადაგის მომზადება. დავუშვათ, რომ კონკრეტულ საზოგადოებაში მართლაც არ არსებობს ძმობა, ერთობა, სიყვარული. მაგრამ ეს ზომ არ ნიშნავს მათ უაზრობას. ისინი საჭიროა, და მაშასადამე, მათზე წერაც აუცილებელია. სწორედ ამას ვერ ითვალისწინებს ი. გომართელი და ამიტომაც იმსახურებს ილიას წყრომას.

ფელეტონისტი თითქმის აღტაცებულია ი. გომართელის მოსაზრებით და მზად არის უყოყმანოდ მიჰყევას „ახალ ფილოსოფოსს“. იგი გულდინჯად სწერს მეუღლეს: „რა თქმა უნდა, ბ-ნ გომართელის ბრძანების შემდეგ მთელი კაცობრიობა წერაქმებს ხელში აიღებს და მოჰყვება ოჯახების ქცევა-ნგრევას და ჩვენც ჩვენსას უნდა ვეცადოთ, რომ ამ საქმე-სადიდებელ საქმეში სხვას უკან არ ჩამოვრჩეთ, თორემ ძველებში გაგვრევენ და სირცხვილით კარში ველარ გამოვალთ“¹.

უკვე გასაგებია, თუ რატომ ებრძვის ილია ი. გომართელს. აქ ისიც უნდა გავიხსენოთ, რომ გომართელმა თავის მიმოხილვებში ილიასაც გადაკრა. იგი წერდა: „გასაოცარია გულუბრყვილობა და გაუგებრობა ზოგიერთი მწერლებისა ჩვენში, რომლებსაცა სწამთ, რომ შესაძლებელია ყველა წოდებისათვის ერთნაირათ ზრუნვა“². ცოტა ქვემოთ კრიტიკოსი კატეგორიული ტონით აცხადებს: „...ლღეს თუ ხვალ თავდაზნაურობამ სამუდამოთ რომ უნდა დაკარგოს წოდებრივი სახე დაუბრუნებლათ, ეს უკვე გადაწყვეტილია ისტორიისაგან“³. ამჯერად ივ. გომართელი მართალია.

ახლა გავარკვიოთ, რატომ ამათრახებს ილია ა. ჯორჯაძეს. ძირითადი მიზეზი მათ მსოფლმხედველობის სხვაობაშია საძიებელი. საბაბი კი ამ ცნობილი პუბლიცისტის და მოღვაწის შემდეგი მოსაზრება გამხდარა: „ხოლო „ივერიას“ კარგად უნდა მოეხსენებოდეს, რომ კაცი მაშინ არას ინდომებს სხვისას, როცა თავისას სჯერდება, თავისი საკმარისი აქვს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ის სხვას შეჰყურებს და სულ იმის ფიქრსა და ცდაშია, რომ სხვისით შეივსოს თავისი დანაკლისი. აშკარად „ივერიას“ ჰგონია, რომ ჩვენი ხალხი მატერიალურის მხრივ სრულად დაკმაყოფილებულია და სჯერდება იმით, რაც აქვს“⁴.

შეუძლებელია, ილიას დასწამო, რომ იგი ქართველ ხალხს მატე-

¹ ი. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 434—535.

² „კვალი“, 1902, № 2.

³ იქვე.

⁴ „ცნობის ფურცელი“, 1902, № 1693.

რიალურად დაქმავთილებულად თვლიდა. ეს მთელი მისი მოძღვრებისა და ღვაწლის გაუფასურებაა.

ილიას აბსურდად მიაჩნია ა. ჯორჯაძის მტკიცება. მის მოსაზრებებს წაღლეტვა-წაგლეჯის ფილოსოფიად ნათლავს და ამიტომაც ამკობს და-მამცირებელი ეპითეტებით. „აქამდე მუშაობით წელს ვიწყვეტავდი, დღესა და ღამეს ვასწორებდი, მეგონა, რომ ერთად-ერთი ნამუსიანი სახსარი ცხოვრებისა გარჯაა და მუშაობა, მეგონა, რომ კაცი სულ იმის ფიქრსა და ცდაში უნდა იყოს, — პატიოსანის შრომით ლუკმა-პური სკამოს, და თურმე ნუ იტყვი, ყველაფერი ეს ტყუილი ყოფილა, ეს სულ ძველების ფლასტი-ფლუსტია, ძველების ლათაიებია თურმე. საქმე-კი იმაშია, რომ ვინც თავისას არა სჯერდება, ვისაც თავისი საკმარისი არა აქვს, ის სხვას შეპყურებს თურმე, ის თურმე სულ იმის ფიქრსა და ცდაშია, რომ „სხვისით“ შეივსოს თავისი დანაკლისი“¹.

კარგად არის ცნობილი ის ურთიერთობა, რომელიც ილიასა და ცენზურას შორის არსებობდა. ეს გაპირობებული იყო იდეური დაპირისპირებულობით. ილია არსებულის გარდაქმნა-გადახალისებისათვის იბრძოდა. ცენზურა კი — შენარჩუნება-განმტკიცებისათვის. ამიტომ შეუძლებელი იყო მათი მორიგება. მთავარი ის იყო, ვინ უფრო მარჯვედ იმოქმედებდა, ვინ უფრო მეტ დარტყმას მიაყენებდა მოწინააღმდეგეს.

ცენზურასთან ბრძოლის თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა „შინაური მიმოხილვის მაგიერ“. ილიამ გააშიშელა ცენზურათა ბუნება, არა მხოლოდ მათ სიმკაცრე-დაუნდობლობას გაუსვა ხაზი, არამედ გონებაშეზღუდულობას, სიბრიაყემდის მისულ პრიმიტივიზმს. რაც მთავარია, დასკვნა განზოგადებულია და წარმოჩენილია ცენზურის, როგორც სოციალური ბოროტების არსი. ფელეტონისტმა და-არწმუნა მკითხველები, რომ იმპერიაში მკაცრად იდევნება თავისუფალი აზრი. მხოლოდ მონურ მორჩილებასა და უფროსებისადმი ბრმა ქედმოხრას აქვს ფართო გასავალი. „სულ დამავიწყდა, რომ ადამიანს სიტყვა აზრისათვის არა აქვს მინიჭებული, არამედ იმისათვის, რომ დიდმა თქვას: „მე შენ გიბრძანებ და ხმა უნდა გაიკმინდო“, და პატარამ მიუგოს: „მაქვს პატივი, მოგახსენოთ, რომ ენა მუცელში ჩამივარდა, ბრძანებისამებრ თქვენისა“².

ხელისუფლების წარმომადგენლები ყოველ დასაბეჭდ მასალას ეპვიან თვალით უცქერენ. მათ მოქმედებას ფაქტობრივად აზროვნების ჩახშობამდე მივყავართ. ობიექტურად ისეთი ვითარება იქმნება, რომ ზოგიერთმა შეიძლება საერთოდ აიღოს ხელი წერაზე.

¹ ი. კავკავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 439.

² ი. კავკავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 76—77.

ილიამ მისთვის ჩვეული სიმწვავეთ დასვა საკითხი და პასუხიც დამაჯერებლად, შთამბეჭდავად გასცა. „თქვენ რაც გინდათ ბრძანეთ და ჩვენ კი ამ აზრისანი ვართ, — ქვეყნის ჯანმრთელობისათვის, ქვეყანაში მთავარი იდეები სულ დედა-ბუდიანად უნდა ამოჰზოცოს კაცმა და წყალს მისცეს. ეს წვრილფეხობაა რალაცა, დაუჟინია და პყვირის: იდეა იმისთანა რამ არისო, რომ ვერც ხმალი მოერევა, ვერც თოფიო. სტყუიან, თქვენმა მზემ! ერთი უბრალო მაკრატელი და იმის ჯანი!.. ამისი მაგალითი თითონ ეს წერილი გახლავთ“¹.

ამგვარი დასკვნა ნივთიერი მტკიცების სახეს იღებს. ამიტომაც არის იგი მსლავრი და ემოციური.

რამდენიმე სიტყვა ე. წ. დადებით ფელეტონზე. მისთვის დამახასიათებელია არა იმდენად გაკიცხვა-განადგურება, რამდენადაც მოწონება-დამკვიდრება. მაგრამ ეს კეთდება იუმორისტული ფორმით, მოჩვენებითი კრიტიკით. დადებითი ფელეტონი გამორჩეულია თემატიკათ. მასში აქცენტირებულია სინამდვილის პოზიტიური მხარეები.

დადებით ფელეტონად უნდა მივიჩნიოთ „კარგი რამ გქირდეს, გიკვირდეს, ავი რა საკვირველია“. ილია იცავს და ამტკიცებს თვალსაზრისს, რომელიც გამოთქვა წერილში „საქართველოს მოამბეზედ“, შემდეგ კი ყოველკვირეული „ივერიის“ მეთაურ სტატიამი გაიმეორა.

პუბლიცისტის ღრმა რწმენით, ქართული გაზეთის ამოცანა, უპირველეს ყოვლისა, მეცნიერებისა და ცხოვრების შეუამავლობაა. პერიოდულმა გამოცემამ მეცნიერებისათვის სათანადო მასალა უნდა დააგროვოს, ხელი შეუწყოს მის განვითარებას. მეორე მხრივ, მეცნიერების მონაპოვარი გადმოიტანოს ცხოვრებაში და ამით დააჩქაროს საზოგადოებრივი ყოფის გაუმჯობესება. ილიას ცოდნა მიაჩნია პროგრესის საფუძვლად. ამიტომაც ჩერდება მასზე ასე საგანგებოდ. ხსენებული ფელეტონი იმავე ნომერში დაბეჭდილი საპროგრამო სტატიის თავისებური რეცენზიაა. საპროგრამო წერილში საუბარია აგრეთვე პიროვნებისადმი გაზეთის დამოკიდებულებაზე. რედაქცია აცხადებს, რომ იგი პატივისცემით მოეკიდებოდა „ყოველ კერძო პირს და ყოველ საზოგადოებას“. ფელეტონშიც ხაზგასმულია ეს; თანაც რამდენადმე გაღრმავებულია საკითხი. პუბლიცისტი შენიშნავს, შეუძლებელია გაზეთის კრიტიკოსი, განმჩხრეკი არ აღმოუჩნდეს. „რადგანაც თქვენ თქვენის თავის იმედი არა გაქვს, რომ თქვენს მოპირდაპირეს სიტყვა შეუბრუნოთ, თვალი გაუსოწროთ, შიშით და სირცხვილით ხმას გაიკმენდთ და იტყვიან: არა ვკადრულობთ“².

იუმორისტულ სტილში განვითარებული ეს დებულება მოწოდებაა ქედუხრელობისა და პრინციპულობისაყენ.

¹ ი. კ ა ვ ქ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 5, გვ. 78.

² ი. კ ა ვ ქ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 368.

ფელეტონისტი სხვა საკითხებსაც ეხება, მაგალითად, ადამიანის დანიშნულებას. ილია ამჭერადაც ერთგულია თავისი მრწამსისა. მისი ღრმა რწმენით, პიროვნება ვალდებულია ქვეყნის უღელი სწიოს, მისი ბედნიერებისათვის იშრომოს. ლამაზად არის ნათქვამი: ცხოვრება მხოლოდ სესხი კი არ არის, არამედ ვალიც, რომელსაც გადახდა უნდა. იმიტომ ვარსებობთ, რომ საზოგადოებრივი ყოფა გავაუმჯობესოთ.

ფელეტონისტი მოითხოვს საპროგრამო წერილში ჩამოყალიბებული დებულების დაცვას, რაც ძნელია სინამდვილის სირთულისა და სიმკაცრის გამო. ილიას აზრით, გაზეთი მხოლოდ აღმნუსხველი კი არ უნდა იყოს მოვლენებისა, არამედ მათი წარმმართველიც. ერთი სიტყვით, ჟურნალისტი „ივერიას“ საზოგადოების მესაქეობას აკისრებს, შეუპოვრობისა და სიმტკიცისაკენ მოუწოდებს.

ამავე ყაიდისაა „ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“, თუმცა იგი საგრძნობლად განსხვავდება ზემოგანხილული ნაწარმოებისაგან. მასში ორი სკნელია: ერთი დამახასიათებელი ჩვეულებრივი ფელეტონისათვის, მეორე კი — დადებითისათვის.

ილიას სააშკარაოზე გამოაქვს საზოგადოებრივი ცხოვრების მანკიერი მხარეები. იგი დასცინის ქართველებს, რომლებიც გროშებსაც არ იმეტებენ სკოლისათვის: კიცხავს ლიტერატორებს, რომლებმაც მწერლობა პირადი ანგარიშსწორების ასპარეზად აქციეს, თავს ესხმის მალალი წრის უყაირათო და ქრათმუტა წარმომადგენლებს; აუგად იხსენიებს გადაგვარებულ ქართველ ქალებს, რომლებიც მშობლიურ ენაზე ლაპარაკს თავილობენ; დაუნდობელია ვაი-ექიმების მიმართ და ა. შ.

ილიას მრისხანებას საფუძვლად უდევს ცხოვრების გაუმჯობესების გულწრფელი სურვილები. დიდმა სატირიკოსმა კარგად იცის, რომ ნაკლის გამომზეურება მისი აღმოფხვრისათვის გადადგმული პირველი ნაბიჯია: „ორიოდე სიტყვაში...“ იგი პირდაპირ მიუთითებს: „მაშ, როგორ უნდა გავსწორდეთ, თუ ჩვენი სიმრუდე არ გვეცოდინება? ნეტავი ორიოდე კაცი იყოს საქართველოში, რომ ჩვენი ბოროტება ერთიანად ასწეროს და დაგვანახოს... აბა, ის იქნება ნამდვილი საქებარი მამულის-მოყვარე, და არა ის, ვინც მეტის-მეტად დამყავებული სიყვარულისა გამო, ანგელოზივით ასახელებს საქართველოსა. ბოროტების ღვიარება ნახევარი გასწორებაა“¹.

ფელეტონში „ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“ ძირითადი მაინც მეორე სკნელია. ილიას აზრით, სიბერე ინდივიდის ხვედრია. ხალხი განიცდის ცვალებადობას. შეიძლება მას უღიმღამო დღეებიც ჰქონდეს, მძიმე გასაქირიც დაადგეს, მაგრამ მაინც იცოცხლებს და იდღეგრძელებს, თუ განახლების სურვილს იწინამძღვრებს.

ილია ერის მარადიულ სიჭაბუკეს ქადაგებს: „მე სახეში მყევხართ

¹ ი. კ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 26.

ყველანი ერთად. ყველანი ერთად ხომ ერია, ქვეყანაა. ნუთუ ერს, ან ქვეყანას, მოუხდება ისეთი დალოცვა: ღმერთმა ტკბილად დაგაბეროსო. ღმერთმა ნუ ქნას. ერის სიბერე ერის აღგვაა დედამიწის ზურგიდამ. შორს ჩვენგან სიბერე! ერის ერთი სული, ერთი გული აქვს, ხოლო ხორცი იმდენი, რამდენიც ცალკე ადამიანია. როგორც ყველასი ერთად და ერთს დროს დაბერება არ შეიძლება, ისეც ერისა. ევანე ბერდება და მიდის, პეტრე იბადება და მოდის, და ერი კი ისევ ერია, ერთ-სულ, ერთ-გულ“¹.

არ უნდა დავივიწყოთ, რომ მაშინ ბევრი ესწრაფოდა ქართველთა გადაგვარებას. ზოგიერთები პრესაშიც კი წინასწარმეტყველებდნენ პატარა ერების უცილობელ დაღუპვას. და აი, ილია საპირისპიროს წერს, ბრძოლისა და ქედუხრელობისაკენ მოუწოდებს თანამემამულეებს.

ამავე ფელეტონში პიროვნების სულიერ ამალვებასა და გასპეტაკებას მოითხოვს. „შესაძლოა, ხორცი დაბერდეს, დაუძლურდეს, სული და გული-კი ისევ ჰყვოდეს ზეგარდმო მადლით შექმოფენილი და მრავალფერად გადამლილი, თუკი ადამიანი საკადრისად უპატრონებს, ადამიანურად მოუვლის, ხორცის მბრძანებლად გახდის და ხორცს არ გაალახვინებს. მე ესთქვი — ეგ ნიჭია-მეთქი და ნიჭს ზრდა, წვრთნა, გახსნა და გაშლა უნდა. ყოველი ცოტად თუ ბევრად სხვაზედ აღმატებული კაცი არ შეიძლება ამ გზას ასცდნოდეს, და ამიტომაც მოხდება, რომ ხორციით დაბერებულს სული და გული ჭაბუკისა შერჩება ხოლმე საფლავის კარამდინა. უკეთესნი და უდიდესნი კაცნი ქვეყნიერობაზედ ამისთანანი ყოფილან. საქმე ის არის, ხორცთან ერთად არ დაგიბერდეს სული და გული, სულით და გულით ყოველთვის ჭაბუკი იყო, და მაშინ ფარიც ხელთ გექნება მოსაგერად და ხმალიც სატევრად“².

„ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“ გაელენთილია სიცოცხლის სიყვარულით. მოქმედების, საზოგადოების გაკეთილშობილების სურვილით. ამიტომაც მისი ზეედრითი წონა დიდია.

როგორც ვხედავთ, ილია ბოზოქრობს, მრისხანებს, იწვის და ანათებს. მისთვის უცხოა სასხვათაშორისო საქმეებსა და ყოველდღიურ ყოფით წვრილმანებზე სიცილი. იგი ხმას იმაღლებს იმის წინააღმდეგ. ვინც ნებსით თუ უნებლიეთ ერის ინტერესებს ზღალავს.

ილიას ფელეტონებიდან გამოსჰქვივის დაუოკებელი გულისწყრომა და აღშფოთება, რაც მამულისადმი ტრფობის მგზნებარე გამოხატულებაა. ვისაც ძლიერად სძულს, მას ძლიერადვე უყვარს. და ერთიც: „მანებზე წერა „წყრომის“ გარეშე მოსაწყენად წერას ნიშნავს“³.

¹ ი. პ ა ე ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 375.

² იქვე, გვ. 374.

³ ვ. ი. ლ ე ნ ი ნ ი, თხზ., ტ. 35, გვ. 31.

ილიას ფელეტონების სიძლიერეს არა მხოლოდ მაღალი იდეურობა განსაზღვრავს. არამედ ჩანაფიქრის ოსტატურად გამჟღავნებაც, ფორმა-შინაარსის ჰარმონიულობა.

ფელეტონში. როგორც სატირულ-იუმორისტული ხასიათის პუბლიცისტურ-მხატვრულ ნაწარმოებში, სიცილი ორიგინალურად შედგენილია: ხან წმინდა პუბლიცისტური ტენდენციურობია, ხან მხატვრული შეფერილობით, ზოგჯერ კიდევ ლიტერატურის ამ ორივე სფეროს თვისებათა შერწყმის გათვალისწინებით.

ილია ერთ შემთხვევაში უპირატესობას ანიჭებს შეუნიღბავ დაცინვას, როცა ჩანაფიქრსა და ნათქვამს შორის სრული თანხედრობაა, როცა მოვლენებსა და პირებს ზუსტი სახელი ერქმევათ. ამ დროს ამოსაცნობი არაფერი რჩება და დაცინვაც ძალზე შეტევილია. ხსენებულ გზას უმეტესად მაშინ მიმართავს, როცა მოწინააღმდეგის დანაშაული ძალზე დიდია, როცა მოთმინების ფილა პირამდეა ავსებული და მრისხანება სწრაფ, დაუყოვნებლივ გამჟღავნებას მოითხოვს.

მეორე შემთხვევაში ფელეტონისტი შეფარვით გაკიცხვას ამჯობინებს. უპირატესობას ირონიას ანიჭებს. ე. ი. ამბობს ერთს და გულისხმობს მეორეს. ირონია შესაძლებლობას იძლევა ოსტატურად შევნიშნოთ აზრი, მკითხველს გასაღები მივაწოდოთ და ლაბირინთში შესვლის პრიორიტეტიც მას დავუთმოთ, რასაც ბუნებრივად ახლავს ინტერესის დაძაბვა და პირველი ხილვიდან, აღმოჩენიდან მომდინარე ესთეტიკური ტკბობაც.

რა თქმა უნდა, ეს არ ნიშნავს, რომ კონკრეტული ფელეტონი მხოლოდ ერთ ხერხზე დაყრდნობით იყოს დაწერილი. პირდაპირ დალაზტვას ფარული გადაკვრები ენაცვლება, აშკარა გაკიცხვას ქვეტექსტი მოსდევს და ა. შ.

ილია კარგად გრძნობს, კონკრეტულ ვითარებაში თუ რომელი ხერხი უფრო მომგებიანია და მას ირჩევს. სხვადასხვა სურათის გამოყენებით იქმნება მოზაიკა, რომლის თითოეული ნაწილი თავისთავადია, თითქოს დამოუკიდებელიც, მაგრამ ამასთანავე მთელის აუცილებელი ნაწილიც.

უფრო მეტიც, არა მხოლოდ ხერხის, არამედ ფერისა და ტონის შერჩევაც გარკვეული პრინციპით ხდება. ილია ითვალისწინებს გაკიცხვის ობიექტის ნაკლს თუ დანაშაულს. მაგალითად, ფელეტონისტი ა. ფურცელაძეს არ თვლის მძლავრ მოწინააღმდეგედ. ამიტომაც მის გასაკიცხად ირჩევს, როგორც თვითონ ამბობს, სხარტ ოხუნჯობას. ცხადია, ეს ოხუნჯობა არ გამოირიცხავს სატირულ ელემენტებს. მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ გაკიცხვა ხდება სუსტისადმი ძლიერის დამოკიდებულების, საკუთარი უპირატესობის, მაღლა დგომის გათვალისწინებით. ამ შემთხვევაში არსებითია მკითხველმა ირწმუნოს, რომ დაცინვის

ობიექტი მართლა უსუსურია, უმწეოა. ილია ყვინჩილა ყმაწვილს ადარებს ბექას, რომელსაც ვერ განუსაზღვრავს თავისი შესაძლებლობა და ჭიქურ მიიწევს წინ. ფელეტონისტმა ბექა-ბაქიას საომარი ტანსაცმელი ჩააცვა, ხელში დუდგულას თოფი დააჭერინა, ჩოხის კალთები ააყეცინა, რათა ომგადახდილი რაინდის იერი მიეცა. შემდეგ ასეთი დეტალიც მოაყოლა: „პატარა მოშორებით ერთი იმერელი ბიჭი ქერელი ბექის ჯოხის ცხენს ატარებს, მითამ დაღალულია, და მითამ ისე ნაოფლიც არის, რომ ჩულას მაგიერ დახეული „ცისკრის“ ფურცლები დაუხურავთ“¹.

სურათი დასამახსოვრებელი გამოვიდა. ამ შემთხვევაში კომიზმის საფუძველია არასუბსტანციურობის სუბსტანციურობისაკენ სწრაფვა.

ყოყლოჩინა ბავშვთან ქერელი ბექას მსგავსება გამელაგნებულია სხვა მხრივაც და სხვა მაგალითებითაც. საგულისხმოა, რომ „ცისკრის“ რედაქტორიც ისე ექცევა ქერელ ბექას, როგორც პამპულას.

ამრიგად, მოძებნილია პერსონაჟის ძირითადი შტრიხი. პორტრეტის გამოძერწვაც ამის გათვალისწინებით ხდება. ბავშვისადმი, თუნდაც საკმაოდ ქარაფშუტასადმი, ზიზლი გამორიცხულია, მაგრამ დაციწვა და ქილიკი აუცილებელია. ასე ფიქრობს დიდი მწერალი და „სხარტულასაც“ აქედან გამომდინარე აგებს.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ილია ი. კერესელიძესაც დასცინის, მაგრამ მას მაინც ანსხვავებს ქერელი ბექასაგან; ამ უკანასკნელზე მალა აყენებს. ნაწარმოების ტონალობას ესეც აპირობებს.

სულ სხვაგვარად უდგება პუბლიცისტი ივანე ხეჩატუროვს. და ეს იმიტომ. რომ მისი საქციელი დიდ პოლიტიკურ ბოროტებად არის აღქმული. ფელეტონში „ამბავი ყბად-ასალები და წყალ-წასალები“ აღშფოთება და გაკიცხვა, წუხილი და მრისხანება, ზიზლი და დასამარების ტენდენცია ერთმანეთს ერწყმის. ილია მიმართავს ყველაზე შეურაცხმყოფელ ეპითეტებს, ყველაზე დამამცილებელ განსაზღვრებებს, რათა მოწინააღმდეგე მთლიანად მოსპოს.

ილიას ფელეტონთა გულდაგულ გადათვალიერებას იმ დასკვნამდე მივყავართ. რომ მათი ავტორი ყოველთვის მკაფიოდ განსაზღვრული მიზნიდან ამოდის, თავდასხმის ობიექტის საქციელის ღრმა გააზრების საფუძველზე და ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარე მოქმედებს. ეს კი არსებითია. მ. სალტიკოვ-შჩედრინის თქმისა არ იყოს, სატირაჰ რომ მიზანს მიაღწიოს, საჭიროა მწერალი ქარგად ერკვეოდეს იმ საგნის არსში, რომლის წინააღმდეგაც არის მიმართული მისი მახვილი. ამასთანავე, ნათლად აგრძნობინოს მკითხველს თავისი იდეალი².

¹ ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 324.

² М. Салтыков-Щедрин, Полн. собр. соч. в двадцати томах, т. 5, ст. 375.

ახლა უფრო დაწვრილებით ცალკეულ ხერხებზე.

ილია აღშფოთებას არ მალავს, მრისხანებს, უტევს. ს ა ხ ე ლ დ ე ბ ა ც
პ ი რ დ ა პ ი რ ი ა, ქვეტექსტისაგან განტვირთული. მოწინააღმდეგის
გაშოლტვაც, მისი მოქმედების კვალიფიკაციაც ამის შესაბამისად
ხდება.

ფელეტონისტი ივანე ხეჩატუროვის მისამართით წერს: „... ერთი
შეხედეთ ამ მამლაყინწა ლიტერატორს, რა მალაყებს გადადის, რომ
თავისი შავი გაათეთროს და სხვისა თეთრი გააშავოს. ერთი შეხედეთ-
მეთქი... სად გაუტია თავის კოკლის ცხენით, თითქო-და მართლა
უშიშარი და უწუნარი რაინდიაო. ეს რას მიედ-მოედება, რა ტლინკებსა.
ჰყრის, რომ ამბტვეროს და თვალები დაახუქვინოს ხალხს თავის საქ-
ციელზედ! ბეზლობა უნამუსობაა და ჰკვირობს ჩვენი ვანუა, უნამუსო-
ბაზედ რათ ჰწიწმატობენო. ბეზლობა ყველა პატიოსანი კაცისთვის
შესაზრხენია, ნამეტნავად მაშინ, როცა ეს საძაგელი ხელობა ლიტერა-
ტურაში თავის დუქანს გააღებს ხოლმე და თავის საქონელს ურცხვად
გამოჰფენს რალაც *обличение*-ს ფიანდაზზედა. აქ ნაქურდალი სახელი
ვერ იხსნის „ბეზლობას“ ადამიანის ზიზლისაგან, თუნდა *обличение*-
დაარქვით, თუნდ *вдохновение свыше*. აქ ვერც ზოილის *уголовные*
кодексы всех народов გიშველით, არც იმის *основное правило тол-*
кования вкось и вкривь.

ბეზლობა ბეზლობად ჰრჩება და ყოველი კაცი თავის უდიდეს მოვა-
ლეობად უნდა ჰხადიდეს, — ამ სამარცხვინო და თავლაფიანს ხელო-
ბას მისი საკადრისი დალი დაასვას. ეს არის მიზეზი, რომ „ივერია“
ბევრს სხვას ტაკიმასხარობას ტირაცუა ვანუასას ყურს არ ათხოვბდა
აქამომდე და ეს „საპრაზნიკო დანოსი“ — კი არ შეარჩინა. იმიტომ
რომ ტაკიმასხარობა უვნებელი ხელობაა და მარტო თითონ ვანუას თუ
ავნებს. ბეზლობა — კი ყველასათვის მავნებელი ჭირია და საზიზლარა
ჭირიცა. ეგ მეტად ავი ჩირქია მეტად ავის მუწუქისა და მაგ მუწუქს
ძირიან-ფესვიანად ამოკრა უნდა და მატლსავით ფეხქვეშ გასრესა“¹.

ზემომოტანილი შეფასებისას პუბლიცისტური მანერა მძლავრობს.
არცთუ იშვიათად თვალსაჩინოა მხატვრული შეფერადება. მაგალი-
თად, „კიდევ სხვა მაგალითს მოვიყვანდი ამისთანა მადლიან შემოქმე-
დობისას, ზეგარდმო-შთაგონებისას, თუნდა „რუხ მგელს“ გ. წერეთ-
ლისას, მაგრამ ვწუხვარ, რომ არავის წაგიკითხავთ და თავგებს დარ-
ჩათ შესაქმელად. თავგებმა უფრო იციან ამისთანა სანუკბარის ყადრი.
რითი ჩამოუვარდება ეს „რუხი მგელი“ ვეფხვის-ტყაოსანს? მარტო.
იმით, რომ აიღებ ხელში თუ არა, გადააგდებ, სხვით ზომ არაფრით! აი,
ეხლაც გვპირდება გ. წერეთელი, ოღონდ „კვალზე“ ხელი მომიწერე-

¹ ი. ჰ ა ვ კ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 392—393.

თო და ჩემს ახალს ნაწერს „გულქანს“ მეუქთად მოგართმევთო. მოდიოთ და ამისთანა საჩუქარს ზურგი შეაქციეთ. თავგებს ეხლავე სუნი აუღიათ, კბილებს თურმე ჰლესენ და სიხარულით იძახიან: რა გვეშველებოდა, რომ ბ-ნი გ. წერეთელი არა გვეწყალობდესო“¹.

დაცინება მძლავრია. „რუხი მგელის“ დაცინება ხდება „ვეფხისტყაოსანთან“ შეპირისპირებით. „ვეფხისტყაოსნის“ სილიადე საყოველთაოდ არის ცნობილი. ამიტომაც მის გვერდით სხვა ნაწარმოების ხსენება წარმოსახვას აცხოველებს. ინტერესი კიდევ უფრო ღვივდება, როცა ავტორი დასახელებულ თხზულებებს შორის დიდ მსგავსებას გახაზავს. და აი, სავარაუდო-მოსალოდნელის ნაცვლად საპირისპირო დასკვნას ვიღებთ, რადგან „ვეფხისტყაოსანსა“ და „რუხ მგელს“ შორის არსებული „პატარა სხვაობა“ სინამდვილეში უზარმაზარი აღმოჩნდა.

პუბლიცისტმა მოულოდნელი ეფექტის გამომწვევ ხერხს მიმართა. „შეარჩია უკიდურესად დამაკნინებელი დეტალი, რომლის მიხედვით წიგნის უმთავრესი დანიშნულება (იგი საკითხავი უნდა იყოს) სრულიად უარყოფილია და მას მინიჭებული აქვს აბსოლუტურად არაარსისებური ფუნქცია (თავგებობის საკვებად გამოიყენება).“

მსგავსი მაგალითების მოყვანა შორს წაგვიყვანდა. ფიქსირებულიდანაც აშკარაა, რომ ილია დაუნდობელია: ის ეტანება მკვეთრ ფერებს და სარკასტულად ხარხარებს. ფელეტონისტი არ იტოვებს უკან დასახევ გზას და არც მოწინააღმდეგეს აძლევს დიპლომატიური საუბრის საშუალებას.

ფელეტონისტები სატირულ-იუმორისტული განწყობილების შესაქმნელად წარმატებით იყენებენ ემოციურ-ექსპრესიულ ლექსიკას, ფრაზეოლოგიურ თუ გრამატიკულ საშუალებებს. გამონაკლისს არც ილია ჰავეჭავაძე წარმოადგენს. გასარკვევი მხოლოდ ის არის, თუ რომელ მხარეს ანიჭებს ქართული ფელეტონისტი უპირატესობას და რამდენად ალწევს მიზანს.

ილია, განსხვავებით აკაკი წერეთლისაგან, უმთავრესად ირჩევს პირდაპირ შემფასებლურ სიტყვებსა თუ გამოთქმებს. ტენდენციის ამგვარი გამჟღავნება პუბლიცისტური მხარის გამახვილებას იწვევს და კვალი-ფიკაციის თვალსაზრისით საჭოკმანოს არაფერს ტოვებს. მთავარი მაინც ის არის, რომ ამ შემთხვევაში თავდასხმა ძლიერდება, მოწინააღმდეგე მთლიანად ნადგურდება. მაშასადამე, ამგვარი მიდგომა ტიპური უნდა იყოს სატირული ფელეტონისათვის.

ზემოთ ითქვა და ახლაც ვიმეორებთ, რომ ილია მეცნიერული სიზუსტით უდგება საკითხებს. მისთვის უცხოა წამიერი აფეთქება და ემოციის დაუსაბუთებლად გამჟღავნება. იგი ითვალისწინებს როგორც

¹ ი. ჰავეჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 409.

უარყოფითის ხარისხს, ასევე მასზე თავდასხმის გზათა ეფექტურობას.

ფელეტონისტი ასეთი ეპითეტებით ამკობს ი. ხეჩატუროვს: „ვილაჯ ტირაცუა ვანუა“, „ცრუპენტელა“, „უბედური“, „კურდღლის ბაქია“, „ბაჯაღლინა“, „ტვინ-თხელა კაცი“, „მამლაყინა ლიტერატორი“, „ტაკიმასხარა“... ამ ვანუას „ტირაცუობით გამოხრული გოგრა“ აქვს, „რუსული ლიტერატურის ნასუფრალით იკვებება“, „სხვისი სუფრის ნაბლერტს“ კენკავს, „წრიპინებს“, „მალაყებს გადადის...“, მან „რალაცა დაბლაჯანა“. „უკბილო დანოსი“ შეითხნა, „უწმინდურს პირგახეულობას“ იჩენს და ა. შ.

ეს სიტყვები არა მხოლოდ საგნობრივ-ლოგიკური შინაარსით გამოირჩევიან, არამედ ემოციური მუხტითაც. მისი მეშვეობით ფელეტონისტი თვალნათლივ ამჟღავნებს თავის დამოკიდებულებას ობიექტისადმი.

ხსენებული ეპითეტები გამანადგურებელია. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ისინი რამდენჯერმე გვხვდება, გასაგები გახდება ფელეტონის ზემოქმედებითი ძალა.

ილიას ეპითეტების წყარო ხალხური მეტყველებაა. მწერალი „...სწორედ ხალხში გავრცელებულ ეპითეტებს მიმართავს, რომლებიც მით ხასიათდება, რომ ყოველ საგანს თავის სახელს არკმევს და თავისუფალია საგანგებო დახვეწისა თუ სტილიზების ყოველგვარი ტენდენციისაგან. ამიტომაცაა, რომ ილიას პუბლიცისტური სატირა, როდესაც საჭიროა, მოკლებულია მორიდების ყოველგვარ ელემენტსა და ღრდ გამანადგურებელ ძალას შეიცავს“¹.

ამ გზას უმეტესად მაშინ მიმართავს ილია, როცა მოვლენა უკიდურესად აღმაშფოთებელია და მოწინააღმდეგე დასამარებას იმსახურებს.

ილია ტენდენციის პირდაპირ გამამჟღავნებელ გამოთქმებს ცყენებს ანტონ ფურცელაძის დასახასიათებლადაც. უწოდებს „ენაჩლუნგს“, „თავზეხელაღებულს“, „ღვარძლიანს“, „ავყიას“, „ქარიანს“, „ბაქიას“, „მასხარას“, რომელიც „მეტად კადნიერად კუნტრუშებს საზოგადოების წინაშე“ და ა. შ. ამჭერადაც მწვავე შეფასებაა. მაგრამ განსხვავება მაინც თვალში საცემია. ფელეტონისტი ი. ხეჩატუროვის მიმართ უფრო დაუცნობელია. ეს ობიექტური მიზეზებით აიხსნება. ი. ხეჩატუროვის წერილში ილიამ პოლიტიკური დაბეზღება, მთელი ერის დისკრედიტაცია დაინახა. ამან განაპირობა ნაწარმოების ტონის უკიდურესი სიმწვავე. ა. ფურცელაძის შეცდომები თუ ცოდვები კი მაინც „ოჯახურ“ წრეში რჩებოდა. ქერელი ბექა მხოლოდ ერთი-ჯგუფის, „საქართველოს მოამბის“ წინააღმდეგ ილაშქრებდა. გარდა ამისა, მისი „ბრალდებები“ იმდენად უსუსური იყო, რომ ფელეტონისტისაგან ხმის განსაკუთრებუ-

¹ გ. კიკნაძე, ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის, 1953, გვ. 325.

ლი ამალღება გამოირიცხებოდა. ამ დებულების სასარგებლოდ ლაპარაკობს შემდეგი მიმართება: „ჩემო ქერელო ბექაე“¹.

ზემოხსენებულ ფელეტონში ილია სხვებსაც დასცინის, მაგრამ მათ მიმართ განსხვავებულ ეპითეტებს იყენებს. ზოილს უწოდებს „დეგმირს“, „ყენს“, „მართმოყვარეს“, „ქველმოქმედს“, „ყოვლადმოწყალებს“, „დიდ ნაპირნახულებს“ და ა. შ. გზადაგზა სხვაგვარადაც ამკობს, მაგრამ უპირატესობას მაინც ფიქსირებულ ეპითეტებს ანიჭებს.

მაშასადამე, ირონიული მიდგომა დომინირებს. ცხადია, საბოლოო დასკვნას ეს არ ცვლის, მაგრამ სიმწვავეს ნამდვილად ანელებს.

ფელეტონისტის ამგვარი პოზიცია გასაგები იქნება, თუ გავითვალისწინებთ, რომ „დანოსის შემთხვეული“ ი. ხეჩატუროვია, ხოლო კეზელი მისი დამცველია.

მეორე გზა, როგორც ითქვა, ეს არის შეფარვითი გაკიცხვა. ამ მიზნით ილია უმეტესად ირონიას მიმართავს. რამდენადაც ირონიას საფუძვლად უდევს ორაზროვნება, ამდენად, იგი შესაძლებლობას იძლევა სხვადასხვა საშუალებით გამჟღავნდეს დაფარული: სიმპათიით ანტიპათია, ნდობით უნდობლობა, მოწონებით დაკნინება, ქებით განქიქება და ა. შ.

ყველა ხერხი საბოლოოდ ორ ჯგუფში იყრის თავს: დადებითი უარყოფითის წარმომსახველში და საპირისპიროში. ფელეტონში პირველია გამოყენებული. ეს ჟანრის სპეციფიკით აიხსნება. რადგანაც ილია მოწინააღმდეგის განადგურებას ისახავს მიზნად, ამიტომ მოჩვენებით დადებითს ეყრდნობა. ამით გასაკილავის ნაკლოვანებებს უფრო თვალსაჩინოსა და საყურადღებოს ხდის.

მოწინააღმდეგის დამცირება მის „მომხრეს“ ეკისრება. ეს ურთულესი გზაა. ჩანაფიქრი თუ სათანადო ოსტატობით არ განხორციელდა, მკითხველს უნდობლობა დაეუფლება. ილია დასახული მიზნის მისაღწევად ეფექტურად მიიჩნევს დაცვით განქიქებას. კრიტიკის ობიექტს იცავს მისი თანამოაზრე, მაგრამ იმგვარი ფაქტებით, გამოთქმებით თუ მსჯელობით, რომ აშკარა ხდება კრიტიკის ობიექტის კომიკურობა. „ვიფიქრე: იქნება ეს თ. ი. მაჩაბელი ერთია და ის თ. ი. მაჩაბელი, რომელსაც დადგენილებაზე ხელი უწერია, მეორე-მეტქი. ვკითხე ერთ ჩემ გვერდით მდგომარეს: ერთი მიბრძანეთ, სხვა თ. ი. მაჩაბელი ხომ არსად არის საქართველოში-მეთქი? იმან ისე შემომხედა, თითქო გამიწყრა: „როგორ არა გცხენიან და მაგას ჰკითხულობთ? განა თ. ი. მაჩაბელი პანტაა, რომ ეგრე წყვილ-წყვილად ცვიოდეს ციღამაო“. პასუხი არ მაღირსა, მიბრუნდა და ზურგი შემომამკიცა. ვი-

¹ ი. პავლევიძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 321.

ფიქრე, უსათუოდ ბ-ნი ალექ. მირზაშვილი იქნება ეს ვაჟბატონი-მეთქი. ნამდვილი კი არ ვიცი დღესაც, ვინ იყო“¹.

პიროვნება დაპირისპირებულია კოლექტივთან. სიტყვით პირველი აღზევებულია, მეორე კი დადაბლებული. სინამდვილეში განსხვავებული მიზანია დასახული და წარმატებით განხორციელებულიც, რამდენადაც ბუმერანგის მექანიზმი მოქმედებს. „სხარტულაში“ ერთ მხარეზეა გ. თუმანიშვილი, მეორეზე — „ივერიის“ რედაქცია. ფელეტონისტი „ამტკიცებს“, რომ გ. თუმანიშვილი დიდი მწერალია, რაც ვერ გაუგია „ივერიასო“. ამის საილუსტრაციოდ მოხმობილია მაგალითები, რომელთა გააზრებით სრულიად საპირისპირო მტკიცდება.

ილია ხშირად მიმართავს არათანაბარი ძალების ერთ ხაზზე განლაგებას. ეს კეთდება ნაირგვარი გზით, მაგრამ ყოველთვის მყარი ჩანაფიქრიდან გამომდინარე — მოწინააღმდეგის უსუსურობისა და არაკომპეტენტურობის ჩვენების განზრახვით.

ფელეტონისტი შენიშნავს: „ეს სხვადასხვაობა აზრისა კაცთა შორის მართო ბ-ნ გ. წერეთელს მიაჩნია ცოდვად და სხვას არავის ქვეყნიერობაზედ“².

გ. წერეთელი უპირისპირდება საღად მოაზროვნე თაობებს. ამიტომ მისი როლი არასაშუაია.

პუბლიცისტი ი. გომართელს „დიდი ჰკუის პატარა კოლოფს“³ უწოდებს. გამოყენებულია ხატოვანი გამოთქმა, რომელსაც ხშირად მიმართავს ხალხი. ამდენად, მისი ძალა გაცნობიერებულია. ამიტომაც მსგავსი გამოთქმის მომარჯვება არა მხოლოდ უტყუარობის ეფექტის შექმნას უწყობს ხელს, არამედ ასპარეზზე უმძლავრესი მოაბჯრით გამოსვლას.

ირონია გამჟღავნებულია ფელეტონის საერთო შინაარსის გათვალისწინებით და არა კონკრეტულ მაგალითებზე დაყრდნობით, არა ცალკეული ფაქტების მომარჯვებით. ამ შემთხვევაში ნაწარმოების აღნაგობა, სტილური თავისებურება და, საერთოდ, მთლიანი ელერადობა უნდა ქმნიდეს შესაბამის ფონს.

ფელეტონის — „გომართელის ფილოსოფია და არჩილ ჯორჯაძის ფსიხოლოგია“ — თითქმის ყველა დეტალიდან სატირულ-იუმორისტული ნაპერწკლები გამოკრთის. მკითხველი შემზადებულია და ამიტომაც ფინალი ირონიულად აღიქმება. „ეს-კი ვიცი, რომ ეს მეოცე საუკუნე ჩვენ, ქართველებს კარგს ეტლსა და ვარსკვლავზე დაგვებადა: ხუმ-

¹ ი. ჰაეჰავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 424.

² იქვე, გვ. 426.

³ იქვე, გვ. 431.

რობაა, ორი ამისთანა კაცი მოგვევლინა, როგორიც ფილოსოფოსი გომართელი და ფსიხოლოგოსი — ჯორჯაძე“¹.

ილია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს გონებამახვილობას. ძნელად შესაპირისპირებელი მხარეების მოულოდნელი გადახლართვით მძაფრი დასკვნის გამოტანა ფრიად ეფექტურია. ამ მიზნით ფელეტონისტი სხვადასხვა გზას მიმართავს.

არასატირული ლექსის სატირულ ყაიდაზე გადაკეთება. ფელეტონისტი ირჩევს პოპულარულ ნაწარმოებს, რომლის აღქმა ტრადიციულია. ასხვაფერებს მის ფრაზებსა და სიტყვებს იმ გაანგარიშებით, რომ ნაწარმოების შინაარსი რადიკალურად შეიცვალოს. ძველ ფორმაში ახალი შინაარსი ექცევა და ამგვარი ტრანსფორმაცია იწვევს სიცილს.

პირველ „სხარტულაში“ ილიამ ალ. ჭავჭავაძის „ვაჰ, დრონი, დრონი“ გამოიყენა.

„ვაი „ცისკრის“ დრონი, ნაქებნი მტკბარად,
წარივლტნენ, გაქრნენ სიზმებრივ ჩქარად,
მე კი იგივე ვარ მარად და მარად.
„ცისკრისა“ გარდა „მოამბეც“ გაჩნდა,
არ გიკვიროთ, მხედავთ კელავცა სულმდგარად!
მე იგივე ვარ მარად და მარად.
გლაზ ბედისაგან ეგრედ დასჯილი
მე ჩემს ბაქიას ვუწოდებ ფარად,
მე კი იგივე ვარ მარად და მარად.
იგიცა იბრძვის, თუმცა ბევრს ცრუობს,
მაგრამ მეც ერთ დროს ვიყავ ამ-გვარად,
ეხლაც იგივე ვარ მარად და მარად“...²

რომანტიკოსი პოეტის ნაწარმოებში ლირიკული გმირი ხასიათის სიმტკიცეს, საკუთარი მრწამსისადმი ერთგულებას, გრძნობათა გაუხუნარობას ვეცნობით. გადაკეთებულ ლექსშიც ეს მხარეებია აქცენტირებული. მაგრამ არსებითი ამ მსგავსების მიღმა საძებნელი. რისი ერთგულნი არიან ალ. ჭავჭავაძე თუ ი. კერესელიძე? სხვაობა უდიდესია. ფელეტონისტი პირდაპირ მიუთითებს, რომ „ცისკრის“ ხელმძღვანელები ბაქიებად, მატყუარებად, კონსერვატორებად დარჩნენ.

ეურნალისტმა ამგვარი ჩარევით კიდევ უფრო გაამძაფრა დაცინვა.

ჩანს, ილია ძალზე ეფექტურად მიიჩნევდა ამ ხერხს და ამიტომაც ხშირად მიმართავდა მას. მეორე „სხარტულაში“ იგი შ. რუსთაველს

¹ ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 441.

² იქვე, გვ. 341.

დაესესხა. ზუსტად დაიცვა „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსთწყობა და თავ-
დასხმის ობიექტი მიწასთან გაასწორა:

„იყო ქართლ-კახეთს, იმერეთს ნიკოლაძე სვიანი,
ერთი ცულუტი. მანქანა, გულმშრალი, ენაწულიანი.
„ობზორ“-ისა რედაქტორი, ტყიბულით ნახშირიანი.
და თვით ტრაბახა, უებრო, რაღაც ჩხავანა ხშიანი.
ერთხელ ბრძანა: „გეტყვით საქმეს ერთგან სასაუბაროსა,
ჩემი სახელი ამ ქვეყნად რამ უნდა დაამკენაროსა?
მე ვარ, რაცა ვარ მწერალი მწერალთა საბაღნაროსა,
მინდოდეს, ხვალვე დაეჭდები სენატის მაღალ თაროსა...“ 1

ფელეტონისტი ყურადღებას ამახვილებს მოწინააღმდეგის ბიოგრა-
ფიულ დეტალებზე, რაც ხელს უწყობს კონკრეტულობიდან მომდინარე
ეფექტის ზრდას. საგულისხმოა, რომ ზოგიერთი ფაქტი თავისთავად
სრულიადაც არ არის სასაცილო, მაგრამ იმგვარ კონტექსტშია მოქცეუ-
ლი, თუ ისეთი კომენტარი ერთვის, რომ ღიმილს იწვევს.

ამ ხერხს მიმართა ილიამ ფელეტონში „ამბავი ყბად-ასაღები...“
ამჯერად პუბლიცისტი მოწინააღმდეგის მიერ ციტირებულ სტრიქონებს
დაეყრდნო. ზოილმა „ივერიის“ თანამშრომლებს ცხოვრებისაგან გან-
დგომა, სინამდვილიდან მოწყვეტა უკიჟინა: — თქვენს დროშას აწერია:

«Мы рождены для вдохновения,
Для звуков сладких и молитв» 2.

ილიამ იმავე იარაღს მიმართა, რომელიც ზოილმა გამოიყენა, მაგ-
რამ მეტი სიმძაფრე მისცა შეტევას, რაც მიღწეულია ა. პუშკინის
სიტყვების ორიგინალური პერიფრაზირებით. ფელეტონისტმა სწორედ
ის გახაზა, რაც ზოილისა და ი. ხეჩატუროვის უდიდეს ცოდვად მიაჩნ-
და. „...ნუთუ უფრო საქებ-სადიდებელია კაცს დროშაზე ეს ეწეროს:

«Мы рождены лишь для доносов,
Для сплетен, лжи и клеветы» 3.

გონებამახვილობის აღნიშნულ ხერხს ის უპირატესობა აქვს, რომ
დაცინვაში მასის, ფართო საზოგადოების მონაწილეობის შთაბეჭდილე-
ბას ქმნის. თითქოს რუსთაველიც, ალ. ჭავჭავაძე და მათი თაყვანისმცემ-
ლებიც ილიას გვერდით დგანან. ხოლო შემტევთა რაოდენობა თავდა-
სხმის ობიექტის ცოდვათა რაოდენობის პირდაპირპროპორციულად აღი-
ქმება.

სატირულ-იუმორისტული განწყობილების შექმნის მიზნით, ილია

1 ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 364.

2 იქვე, გვ. 383.

3 იქვე, გვ. 384.

წარმატებით იყენებს ენობრივ საშუალებებს — ლექსიკურ-სტილისტურს, ფრაზეოლოგიურს თუ გრამატიკულს.

ილია გვევლინება კალამბურის ოსტატად. ერთ შემთხვევაში ომონიმს ეყრდნობა. იმგვარ სიტყვას ირჩევს, რომელიც ორი დიამეტრალურად განსხვავებული შინაარსით მოიაზრება. ე. ი. სასაცილოს საფუძველშივე შეიცავს. მით უფრო დიდია ეფექტი, როცა ფელეტონისტი ფუნქციონალურ სხვაობას გახაზავს და გვიჩვენებს მიზნის გარდაქმნას არასასურველ შედეგად.

ი. კერესელიძე — „სხარტულას“ პერსონაჟი — აღიარებს: „ეს ოხერი, მინდოდა კრიტიკის მნიშვნელობა ისე ამეხსნა, რომ ქვა გამეხეთქა — მაშინ ხომ პოეტი ვიყავ? — მაგრამ აი რა წამოვროშე: „კრიტიკა არის პატივი ლიტერატურული ხეულისათვის მეთქი“¹.

პატივი ორი გაგებით იხმარება: ამას თვით უხსნის ბაქიას: „პატივი, ჩემო ძმაო, ამ შემთხვევაში ნებისა ჰქვია მდაბიურად. აბა კრიტიკა ნებისია? „ხნული“ რომ არ წამომცდენოდა, მაშინ იქნებ ვერ მიხვედრილიყვნენ, რომ მე კრიტიკა და ნებისი ერთი და იგივე მგონია“².

სხვა შემთხვევაში ილია სიტყვათა ბგერითი მსგავსებიდან ამოდის. ელერადობით მინამგვანი სიტყვები (სემანტიკურად) განსხვავებულია. საგულისხმოა, რომ დაცინვას არა მხოლოდ შეპირისპირებიდან მომდინარე ნაპერწყლები ქმნის, არამედ შეწყვილებული სიტყვების კნინობითი შინაარსიც.

პირველ „სხარტულაში“ ილია ანადგურებს ანტონ ფურცელაძეს, რომელიც იმ ხანად „ცისკრის“ ერთ-ერთი ბურჯი იყო და ქერული ბექას ფსევდონიმით აქვეყნებდა ნაწარმოებებს. ბექა უძველესი სახელია, სასაცილოს არაფერს შეიცავს. მაგრამ ილიამ ამ სახელს მოუძებნა ისეთი შესატყვისი, რომელიც ანტონ ფურცელაძის დაკნინებას ისახავს მიზნად. ეს არის „ბაქია“. „ბექა“ და „ბაქია“! ბგერის შეცვლა ძალზე ეფექტური აღმოჩნდა. ამ ტრანსფორმაციის ძალა შესუსტდებოდა, ტექსტში მხოლოდ „ბაქია“ რომ ფიგურირებდეს. საქმე ისაა, რომ ფელეტონისტი ა. ფურცელაძეს უმთავრესად ბაქიად იხსენიებს, რედაქტორი (ნაწარმოების პერსონაჟი) კი — ბექადაც. ასეთი შეპირისპირებით სათქმელი უკეთ გამოიკვეთა.

მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ისიც, რომ კალამბური გამაგრებულია ფაქტობრივი მონაცემებით. ფელეტონი სწორედ იმის მტკიცებას შეიცავს, რომ ა. ფურცელაძე არაობიექტურია, ტრაბახა და მკვეხარაა. ერთი სიტყვით, ბაქიობა ფაქტობრივად დადასტურებულია. მაშასადამე, ფორმა და შინაარსი შესატყვისია.

¹ ი. ქავეკავაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 328.

² იქვე.

რედაქტორი საყვედურობს ბექას, „საქართველოს მოამბეს“ უსაფუძვლოდ უეჭვინე მიმინოს შესახებ ინფორმაციის დასტამბვა. იგაპირველად ფრანგულ ჟურნალში „Memorial d'Amien“ გამოქვეყნდა და რუსულმა გაზეთმა გადმობეჭდაო.

ბექა უპასუხებს: „რა ვუყოთ, რომ რაღაც მორიელმა და რუსულმა გაზეთმა ღირს-საცნობლად დაინახა!“¹

Memorial-ის მორიელად გადაკეთებას ბაქიას პრიმიტივიზმისა და გაუნათლებლობის საჩვენებლად მიმართა სატირიკოსმა.

ფელეტონში „ამბავი ყბად-ასალები და წყალ-წასალები“ ჟურნალისტ ივანე ხეჩატუროვს ავტორი ივანე მეტიჩაროვად იხსენიებს. ამგვარი გადაკეთებაც ბგერწერას ეფუძნება, თუმცა უფრო რთულ ტრანსფორმაციასთან გვაქვს საქმე, ვიდრე ზემომოტანილ მაგალითში შეიმჩნეოდა. ფელეტონისტი ამ შემთხვევაშიც პერსონაჟის ბუნებიდან ამოღის. ივანე ხეჩატუროვის საქციელს მეტიჩარულად და დამბეზლებლურად მიიჩნევს.

აღნიშვნის ღირსია ისიც, რომ ავტორმა მოხდენილი ფორმით, ირონიით გაამჟღავნა სათქმელი. „მერე ივანე მეტიჩაროვი, უკაცრავად, ხეჩატუროვი, ჰკითხავს თავის-თავსა“...² ან „ერთი შეხედეთ-მეთქი აჰ ვანუა მეტიჩაროვს — ეჰ, რა მემართება — ხეჩატუროვს-და!“³ ამგვარი ბოდიშის მოხდის მიზანია არსებითის აქცენტირება.

ეს ხერხი სხვა შემთხვევაშიც არის გამოყენებული და დიდი წარმატებითაც. „...ჩვენ მის წინაშე ბოდიში გვმართებს, ეს ტირაცუაზედ დიდი კაცია. ესე იგი „ყბედაცუა“ გახლავთ“...⁴

ამ შემთხვევაში უკან დახევა საფეხურით ამაღლებას ნიშნავს. უარყოფითს უარყოფითი ემატება. პირველ მაგალითში კი ამგვარი გრადაცია გამორიცხულია.

შეტყვის ჟამს, ერთი მიმართულებით სვლისას, მოულოდნელა გადახვევა ბუნებრივად იწვევს მკითხველის ყურადღების საგანგებოდ მობილიზებას, როგორც ვხედავთ, ამობურცული წერტილის ხერხის ორიგინალურ გამოყენებასთან გვაქვს საქმე.

საგანგებოდ უნდა შევჩერდეთ ეპითეტ „ტირაცუაზე“. ილია ტირაცუა ვანუად იხსენებს ივანე ხეჩატუროვს. ვანოს ვანუად გადაკეთება გასაგებია. „ა“ კნინობითის მაწარმოებელი ბოლოსართია. გასარკვევია, რას ნიშნავს „ტირაცუა“. ტექსტიდან აშკარაა, რომ იგი პიროვნების დამცირების მიზნითაა ნახმარი. ძველ სომხურში „ტირაცუ“ ბრძენსაეკლესიო მოღვაწესაც ეწოდებოდა. იქნებ ეს იცოდა ილიამ და „ა“

¹ ი. ჰავეჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 330.

² იქვე, გვ. 391.

³ იქვე, გვ. 392.

⁴ იქვე, გვ. 390.

ბოლოსართის გამოყენებით ეპითეტი ირონიული გახადა — ვითომდა ფსევდოსწავლულად, ცრუბრძნად გამოიყვანა ი. ხეჩატუროვი. მაგრამ ეს ხომ მკითხველი მასისთვის გაუგებარი იქნებოდა და, ამდენად, ავტორისეული ჩანაფიქრიც დაიკარგებოდა.

უფრო სავარაუდოა, ეს სიტყვა ილიამ „გიჟვრაცუას“ ანალოგიით შეთხზა. („გიჟვრაცუა“ ნიშნავს გიჟ ქართველს. გასულ საუკუნეში ამ ეპითეტით ხშირად უმასპინძლდებოდნენ ჩვენს თანამემამულეებს). თუ ასეა, მაშინ საქმე გვექონია კალამბურთან. ქლერადობით მსგავსი სიტყვების გახსენება-შეპირისპირებით ძლიერდება დაცინვა.

ასევე არის შექმნილი „მტკვარდალეული“, რომელიც საზოგადოებაში გაბატონებული ეპითეტის „თერგდალეულების“ მინამგვანია. აქაც სიცილი ფორმა-შინაარსის დაპირისპირებიდან მოდის.

ილია ჭავჭავაძის ყველა ფელეტონი ფსევდონიმით ან ხელმოუწერლად გამოქვეყნდა. ხსენებულ ფაქტს საგანგებოდ ვუსვამთ ხაზს. საქმე ის არის, რომ ამ შემთხვევაში პუბლიცისტური ოსტატობის გამჟღავნების დამატებითი საშუალებები იქმნება და ილიაც წარმატებით იყენებს მათ.

„სხარტულაში“ ავტორი უცხო პიროვნების მანტიით იმოსება და თითქოს უპირისპირდება კიდეც „საქართველოს მოამბის“ რედაქტორს, მაგრამ არა იდეური თვალსაზრისით, არამედ ობიექტისადმი მიდგომის ფორმით. რედაქტორი არააობად თვლის მოწინააღმდეგეს — ქერელ ბექასა და მასთან კამათს დამცირებად მიიჩნევს. ფელეტონისტი, პირიქით, შეპაექრებას ამჯობინებს, რათა საზოგადოებამ კარგად დაინახოს „ცისკრის“ პუბლიცისტის გზამრუდობა.

რედაქტორი და პუბლიცისტი ერთი და იგივე პიროვნებაა, მაგრამ ეს უცნობია მკითხველი მასისათვის. ამდენად, მათი მოჩვენებითი გამიჯნულობა ძაბავს ინტერესს და აცხოველებს შთაბეჭდილებას. რაც მთავარია, ამ გზით ობიექტზე მრავალთა თავდასხმის შთაბეჭდილება იქმნება, რაც დაცინვის ზვედრით წონას ზრდის.

არსებითად იგივე ხერხი არის გამოყენებული მეორე „სხარტულაშიც“. ნაწარმოები რედაქციისადმი მიმართვით იწყება (ეს შეხმიანება მთელს ნაწარმოებს გასდევს და არა მხოლოდ რიტმის აჩქარებას უწყობს ხელს, არამედ სატირული განწყობილების გამძაფრებასაც).

ამ ფელეტონშიც შექმნილია კონფლიქტი, მაგრამ იგი გაცილებით ფაქიზად და მაღალი ოსტატობით მჟღავნდება, ვიდრე პირველ „სხარტულაში“. იქ თავდასხმა შეუნიღბავია, პუბლიცისტიც და რედაქტორიც მოწინააღმდეგეს უფიცად თვლიან, რასაც პირდაპირ გამოხატავენ. მეორე „სხარტულაში“ კი ფარული დაცინვა მძლავრობს. ფელეტონისტი არ ეთანხმება რედაქტორს, რომლის შეხედულებით „გ. თუმანიშვილი ბავშვსა ჰგავს... ენა ეხლა ამოუდგამს და რაც ენაზედ მოსდგომია,

არახუნებსო“. ფელეტონისტი საპირისპიროს აპტიკებს: გ. თუმანიშვილი ღირსეული კაცია, „მაგისტანა მწერალი ჯერ არ უნახავს ქართველობას“ და ა. შ. მაგრამ ისეთი საბუთები მოაქვს ამ თეზისის გასამაგრებლად, რომელთაც საპირისპირო დასკვნამდე მივყავართ. ეს მიღწეულია ირონიის მომარჯვებით.

საბოლოოდ, რა თქმა უნდა, ხელოვნური გათიშულობა ქრება. ფელეტონისტის და რედაქციის პოზიციის ერთიანობა აშკარა ხდება. სხვადასხვა გზით წარმოებული თავდასხმა კი დამაჯერებლობას ზრდის და ფელეტონს მიმზიდველობას მატებს.

ილიას დაცინვას სამართლიანი გულისწყრომა კვებავს; პუბლიცისტი დაუსაბუთებლად არავის კიცხავს. უფრო მეტიც, ფელეტონისტს სურს საზოგადოებისათვის გასაგები იყოს განრისხების მიზეზი. ამიტომ დიდ ადგილს უთმობს საკუთარი თვალსაზრისის დასაბუთებას. ეს მიღწეულია სხვადასხვა გზით.

მეტყველი ფაქტის ფართო პლანით ჩვენება. პუბლიცისტის ოსტატობა გულისხმობს მოწინააღმდეგის არა მხოლოდ პოზიციის თუ დებულების სიღრმისეულ სხარტ კვალიფიკაციას, არამედ მათ იმდაგვარად გაცნობიერებას, რომ აშკარა გახდეს დაცინვის ობიექტის უსუსურობა, მისი მსჯელობის აბსურდულობა თუ დასკვნების არაკვალიფიციურობა. ამ შემთხვევაში წინ იწევს ფაქტთა გაშიშვლება და სწორი თანაფარდობა. ცხადია, ამგვარი მიდგომა მაშინაა უპრიანი, როცა შესაბამისი მასალა არსებობს. „სხარტულაში“ იგი საკმაოდ აღმოჩნდა. ა. ფურცელაძე და ი. კერესელიძე მხილებულია მათივე მსჯელობით. ეს ხერხი წარმატებით არის გამოყენებული მეორე „სხარტულაშიც“.

ციტატა და მისი გასწორებული ვარიანტი. ი. ჭავჭავაძეს უხვად მოაქვს მაგალითები გ. თუმანიშვილის მიერ თარგმნილი „ჟორჟ დანდენიდან“ და ასაბუთებს, რომ მთარგმნელი მწყრალად არის ქართულთან. მაგალითად, „მზად ვარ შემოვარტყა სილები ჩემს თავსო“. ილია ასწორებს: „მზად ვარ ერთი ლაზათიანად შემოვიხრლაქო ჩემი თავიო“¹. „მერე დარწმუნებული კი ბრძანდებით თქვენი ნაამბობის სინამდვილეში?“ გასწორებულია: „მერე დარწმუნებული ბრძანდებით, რომ რასაც ამბობთ, მართალია?“². „მე, მე უნდა მოვსთხოვო ბოდიში იმის უკან“... გასწორებულია: „მე, მე უნდა მოვსთხოვო ბოდიში იმის შემდეგ...“³

ეს ხერხი სხვა ფელეტონშიაც არის გამოყენებული. პუბლიცისტს

¹ ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 349.

² იქვე, გვ. 350.

³ იქვე.

მოჰყავს ა. ჯორჯაძის სიტყვები: „კაცი მაშინ არას ინდომებს სხვისას, როცა თავისით სჯერდება, თავისი საკმარისი აქვს“ და დასძენს: „იქნება იკითხო, — „თავისით სჯერდება“ სადაური ქართულია? გარუსებული ქართული გახლავს. მართალია, ძველი ქართველი ამ შემთხვევაში იტყოდა, — „სჯერდება რას? — თავისას“ და არა თავისით...“¹

ილიას ვარიანტთა უპირატესობა აშკარაა. ამიტომაც დგება მკითხველი მის მხარეზე.

ფ ა ქ ტ ი კ ო მ ე ნ ტ ა რ ი თ. ამ შემთხვევაში არგუმენტაციას ერთ-ვის სატირული გადაკვრებიც, რაც კიდევ უფრო მომაკვდინებელს ხდის დაცინვას.

ივანე ხეჩატუროვი შეეცადა თავი დაეცვა — მე ფიქრადაც არ გამოვი-ლია დაბეზლებათ. ილიამ ეს განცხადება მოხერხებულად გამოიყენა „თქმისა“ და „ქმნის“ კონტრასტულობის საჩვენებლად. „... დალოცვი-ლო, თუ არ გესმის რასა სწერ, რათა სწერ? თუ გული ერთს გეუბნება და ხელი სხვასა ჰბლაჯნის, ჰკუა სადღა ჯანაბაშია, რომ ამისთანა ურჩს ხელს არ მოსჭრის და ცეცხლში არ ჩააგდებს. აბა რათ გაიჭირეთ საქმე? ძალას ვინ გატანდათ, რომ „დანოსი“ დასწერეთ და ეხლა საქმე ისე გაგიხდათ, რომ ან გულის სიფაქიზე უნდა დაიხსნათ სამართლიან გან-კითხვისაგან, ან ჰკუაზედ ხელი აიღოთ, ან ჰკუა დაიხსნათ და გული-კი მჩვარში გაახვიოთ. კიდევ სახელი და დიდება თქვენს პატიოსნებას, რომ ჰკუაზედ ხელი აგიღიათ, რომ სიკეთე გულისა გამოიჩინოთ. მაგრამ ესეც კია:

უკუო კაცის სიკეთე,
ვაი რა ცარიელია“².

მოწინააღმდეგის დებულებათა ნაირგვარი გაშიფვრა გამორიცხულია. ისინი მხოლოდ ერთი განშტოებით ანალიზდება და კომენტარსაც კატე-გორიული ფორმა ეძლევა. ამ გზით ილიას აბსურდამდე დაჰყავს მოწი-ნააღმდეგის თვალსაზრისი. ისიც ცხადია, რომ ერთი მხრივ შექება სა-ფუძველია მეორე მხრივ განადგურებისა.

ფაქტის ფაქტთან შეპირისპირებას განსაკუთრებით მაშინ მოაქვს თვალსაჩინო წარმატება, როცა ისინი ურთიერთგაუმორიკებაია. ილიამ თვალნათლივ დაანახა მკითხველებს, რომ კრიტიკის ობიექტი ერთ შემ-თხვევაში იცავს იმას, რასაც მეორე შემთხვევაში უარყოფს. და ეს ცვლილება სრულიადაც არ არის გამოწვეული ობიექტური მიზეზებით. იგი პიროვნების უპრინციპობიდან მომდინარეობს. „... როდის იყო გულ-მართალი თ. ი. მაჩაბელი? მაშინ, როცა სამი-ოთხის წლის წინათ ამტ-კიცებდა, რომ საჭიროა ჩვენთვის სამეურნეო სკოლაო, თუ 23-ს წარ-

¹ ი. ჰ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 439.

² იქვე, გვ. 391.

სულს დეკემბერს, როცა გვეფიცებოდა, ამ საჭიროებისა ჯერ არა გამო-
მირკვევია—რაო და აზრი არ შემიდგენიაო? ... რომელი ერთი დავუჯე-
როთ? თუ მაშინ გონება მისი ამ საჭიროებას ნათლად ჰხედავდა, ეხლა
რა ჯანაბამ დაუბნელა? აქ ქარის ძლიერება უფროა საკვირველი, თუ
ბუმბულის სიმსუბუქე და სიმჩაბე? ეს თქვენ გამოიცანით, ბატონებო,
და მე-კი ამის დავიდარაბისა არა ვიცი—რა“¹.

შეპირისპირებასთან დაკავშირებით ძალზე საინტერესოა გაცნობიე-
რებული ჭეშმარიტების უარყოფა იმ მოტივით, რომ იგი არ ესადაგება
მავანის მოქმედებას; უფრო მეტიც, ეწინააღმდეგება. არადა, მავანის
მოქმედება ფაქტია. „ვილაცამ წამოროშა, რომ თავისის-თავის ქება
დამპალ კიტრადაც არა ჰღირსო. სტყუის, თქვენმა მზემ. მაშ რამ ააცო-
ცა ჩვენი ბრძენი ბ-ნი გ. წერეთელი და დაასკუპა მუმიასავით „მესამე
დასის“ თავზე? ამისთანა ცხადს მაგალითს მარტო ბრმა თუ ეურჩება
და იმედი მაქვს, თქვენში ბრმა არავინ არის, ღვთისა და თქვენის
წყალობითა“².

ერთ მხარეზეა კონკრეტული პიროვნება, მეორეზე — ხალხი (ჭეშ-
მარიტების დამდგენელი და მქადაგებელი). მეორის სიძლიერე აშკარაა
და მისი უარყოფით სასაცილო მდგომარეობაში ვარდება მთხრობელი,
ხოლო კიდევ უფრო მეტად — დაცვის ობიექტი.

ილიას სურს ორი პუბლიცისტის სულიერი მსგავსების დასაბუთება.
ამიტომაც სვამს კითხვას—ვინ არის ვანუა და ზოილი? „ჩვენ ხომ
ვიცით, რომ ვანუა ზოილს აქებს ხოლმე და ზოილი ვანუასა. ამის გამო
ბევრსა ჰგონია, რომ ვანუა და ზოილი ერთი და იგივე სულიერიაო...“³
ფელეტონისტი სხვაგვარად ფიქრობს. „მე სულ სხვა მგონია. მე მგონია,
რომ ზოილი და ვანუა უწინ ერთი სულიერი ყოფილა, ამ სულიერს
რალაცაზედ გასწყრომია იუპიტერი, დაუცია მეხი და ეს ერთი სულიერი
ორად გაუპია, ერთი იქით წასულა და მეორე აქეთ. ის დღეა და ეს
დღე, ერთი ნახევარი მეორეს ძებნაში ყოფილა, და რაკი დღეს ერთ-
მანეთს შეჰხვედრიან, უცენიათ ერთმანეთი და ერთმანეთს ჩაჰგრეხიან
და ჩასწვნიან. მე არ ვიცი, ხორციელად ჰგვანან ესენი ერთმანეთსა
თუ არა, ხოლო ლიტერატურულ თვალტანადობით-კი სწორედ ტყუპნი
არიან, ერთსა და იმავე ყალიბზედ ჩამოსხმულნი. ერთი ვერ ეტყვის
მეორეს — მე გჯობო, ორნივე ისე კარგნი არიან, და რალა საკვირველია,
რომ ერთმანეთს ესარჩლებიან“⁴.

როგორც ვხედავთ, კონტრასტის საბაზი მაინც გარეგნული მხარეა.
არსებითად ილიაც იმ „ბევრის“ აზრს იზიარებს. ეს კარგად ჩანს შემ-

¹ ი. კავკავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 425.

² იქვე, გვ. 402.

³ იქვე, გვ. 387.

⁴ იქვე.

დეგი მახვილსიტყვაობიდანაც: „გახეჩატურიანებული ზოილი ან გაზოილებული ხეჩატუროვი“. და მაინც: ფელეტონისტი თუ შეკამათების ფორმას ირჩევს, ეს იმიტომ, რომ უფრო მძაფრად გამოხატოს ჩანაფიქრი, მეტი დამარწმუნებლობა მისცეს დებულებას და მკითხველის ცნობისმოყვარეობაც დაძაბოს.

ილია იყენებს თვითმხილეების ხერხს. მისი მომარჯვება მრავალ სიძნელესთან არის დაკავშირებული. სირთულეს, უპირველეს ყოვლისა, თვითმხილეების მოჩვენებითი შინაგანი წინააღმდეგობა ქმნის. საქმე ის არის, რომ მძაფრი დაციწვა განადგურების ფარდია, ხოლო პიროვნება გაურბის საკუთარი თავის დასამარებას. მაშასადამე, ბუნებრივად ჩნდება ალოგიკურობის საშიშროება. ამიტომაც ჩანაფიქრის ხორცშესასხმელად უნდა დაიძებნოს ოპტიმალური გზა.

ილიამ თვითმხილეებისათვის სასურველი ფონი და გარემო შეუქმნა „სხარტულას“ პერსონაჟებს. ჯერ ერთი, თვითმხილება ხდება ერთის და ისიც უერთგულესი კაცის თანდასწრებით. რედაქტორმა იცის, რომ ბექა არასდროს უღალატებს, მის საიდუმლოებას არ გაამხელს. მაშასადამე, გულდანშულობისათვის საბაბი არ არსებობს. „... რასაც შინ შენთან ვიტყვი, იმას განა გარეთ სხვასთანაც ვიტყვი? ისინი, მართალია, ბევრში მართალნი არიან, მაგრამ აბა ან ერთხელ მითქვამს საქვეყნოდ იმათი სიმართლე? აბა განა ღმერთი ისე გამიწყრება, რომ ჩვენი ჟურნალის მკითხველებს იმათი სიმართლე გავაგებინო, — ეგ ხომ ჩვენი თავის ღალატი იქნება, აი ღმერთმა ნუ აჩვენოთ თერგდალეულებს ის დღე!“¹

მეორეც, თვითმხილება წარმოებს სარგებლიანობის თვალსაზრისით. რედაქტორი იმიტომ აღიარებს შეცდომებს, რომ უფრო საფუძვლიანად გააცნობიეროს ისინი, მეტი ოსტატობით იმოქმედოს, რათა კვლავ არ წაიმტვრიოს ფეხი, არ გახდეს „საქართველოს მოამბის“ დაციწვის ობიექტი. იგი მოძღვრავს ერთგულ თანამშრომელს: „... გირჩევ, ფრთხილად იყო. შენ უფრო ბუნდადა სწერე, საცა გონება არ მიგიწვდეს, ბევრი წერტილები დასვი — იტყვიან, ლიბერალიაო, თორემ გაგპენტამენ, ღმერთი, რაჯული, გაგპენტამენ“².

ახლა ენახოთ, რა მოსაზრებით ხელმძღვანელობს ბექა თვითმხილებისას. ის აღიარებს, რომ ცრუობდა, ფუქსიტყვაობდა, ცილს სწამებდა „საქართველოს მოამბეს“, რუსული პრესიდან იპარავდა იუმორისტულ გამოხატუებებს და ა. შ. მაგრამ ყოველივე ამას რედაქტორისადმი ერთგულების გამო სჩადიოდა. მას უფროსის წინაშე თავის გამოჩენის სურვილი ამოძრავებს. როგორც ვხედავთ, ამჯერადაც სარგებლიანობის მოტივი წარმართველობს.

¹ ი. კავკაძე, თხ., ტ. 3, გვ. 331.

² იქვე, გვ. 335.

თვითმხილებამ ნაწარმოების დედააზრი უფრო დამაჯერებელი და შთამბეჭდავი გახადა.

სიმართლე მოითხოვს ითქვას, რომ ცალკეულ შემთხვევებში თვითმხილება თუ თანამებრძოლის მხილება ნაკლებდამარწმუნებელია. მაგალითად, ბაქია ასე მიმართავს რედაქტორს: „პირმოთენობაში კი ნუ ჩამომართმევთ და თქვენ დიდი ღვაწლი დასდეთ საქართველოსა, დიდი პატრიოტობა გამოიჩინეთ. შეიდი წელიწადი სულ იმ მეცადინეობაში დაღამეთ, რომ მკითხველი აზრს, აზრიანობას. სჯაა გადაჩვიოთ, თორემ თქვენი მტერი, ჩვენი საქმე იქნებოდა!.. დავიღუპებოდით. ვინ არ იცის, აზრიანობა, აზრის ჩხრეკა, სჯა რა მავნებელია ქვეყნისათვის და ნამეტნავად ჩვენი ჟურნალისათვის“¹.

პატივისცემის გაძეღავნებას უხეში შეურაცხყოფა შეენაცვლა, რამაც ლოგიკურ დინებაში ბზარი გააჩინა.

ილია წარმატებით ყენებს ავტორიტეტისა და ფაქტის დაპირისპირებას. ეს გზა მომგებიანია, რაზედუნადაც ერთი შეხედვით მხარეები თითქმის თანაბარი სიძლიერისანი არიან. ამიტომ საკითხი მთელი სიმწვავეით ისმის. რაც მთავარია, ამ შემთხვევაში ფელეტონისტს ირონიული დამოკიდებულების გამჟღავნების დიდი შესაძლებლობა ეძლევა.

ილია მკითხველს აცნობს გ. თუმანიშვილის მოსაზრებებს, რომ ქართული პრესა ამ ბოლო დროს ძლიერ გამოიცვალა. ამის შემდეგ ორი საპირისპირო ციტატა მოაქვს: 1) „საკვირველი ეს არის, რომ ამ ცვლილებაზედ არავინ ხმას არ ეღებსო, იმიტომ, რომ ყოველ ახალ საქმეს ცვლილებასთან მოჰყავთ ახალი კაცები“². 2) „ქართულ მწერლობაში კი ისე წავიდა საქმე, რომ მისი ზღვომარეობა თუმცა ძლიერ გამოიცვალა, მაგრამ იმისი მედროშენი კი ისევ ისინი დარჩნენ, რომელნიც იყვნენ ადრე“³.

ამ ციტატებს მოსდევს შემდეგი კომენტარი: „ახლა ამას იტყვი, რომ აქ ლოლიკა არ არისო: ჯერ ამბობსო, ახალ საქმეს, ცვლილებას თან მოჰყავს ახალი კაცებიო, და მერე კი თითონვე მოჰყავს მაგალითო, რომ ესტყუიო, აიო, ქართული მწერლობა თუმცა ძლიერ გამოიცვალაო. მაგრამ ახალი კაცები არ მოჰყვენო, ისევ ძველები დარჩნენო. ლოლიკა რომ არ ჰქონდეს, ჰკვიან კაცად რათ აღიარებდა „დროების“ კრიტიკონი! თქვენ სტყუით“⁴.

ფელეტონისტმა ამ მარჯვე შეპირისპირებით არა მხოლოდ გ. თუმანიშვილს დასცინა, არამედ „დროების“ თანამშრომელსაც.

ხსენებულ ხერხს სხვადასხვა ვარიაციით იყენებს ფელეტონისტი.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 336.

² იქვე, 357.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

ზოგჯერ ავტორიტეტებს ძლიერ წამოწევს წინ და ისეთ შთაბეჭდილებას ქმნის, თითქოს მათი აზრი შეუვალა. ამ პირველ ეტაპზე საპირისპირო საბუთები ნაკლებად გვხვდება და მეითხველის ორქოფობისთვის თითქოს საფუძველი არ არსებობს. ეს იწვევს „დრამატული ძარღვის“ დაჭიმვას. ასეთი მიდგომის სიძლიერე ისიცაა, რომ სათანადო საბუთების მომარჯვების შემდეგ მოწინააღმდეგის დამარცხება უფრო თვალსაჩინო და მტკივნეული ხდება. ამ მხრივ უთუოდ აღსანიშნავია მეორე „სხარტულას“ დასაწყისი.

შეპირისპირების ხერხი მეტად ორიგინალურად არის გამჟღავნებული ფელეტონში „ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“. ავტორი ფოლკლორს დაესესხა და ცოცხალ ტყუილს მიმართა: „შეიძლება ჩვენი მტკვარი ღოდ იქცეს, გორის ციხე ჯამად, იალბუზი ჯამში ჩაყრილ მჟადად, მცხეთის ხიდი კოვზად და ისეთი მუცელიც ჰქონდეს კაცს, რომ ყოველივე ეს ერთ სადილადაც არა ჰყოფნიდეს, — გლეხური სიმღერისა არ იყოს, შეიძლება —

ზღვა დაშრეს,
ქვიშა გამოჩნდეს,
თევზი მთას ელიდეს სიარულითა,
ვირი ბჰედ იჯდეს,
ჯორი შვილს ზრდიდეს,
მგელი თავს აღგეს კიანურითა.

ყოველივე ეს შესაძლოა, მხოლოდ ოთხი რამ არის ყოველად შეუძლებელი — ერთი — ვალში ჩავარდნილ ქართველ კაცის ვალიდამ გამოსვლა, მეორე — ქართველ ლიტერატორის კუქმაძრობა, მესამე — აქაურის ექიმებისგან კაცის მორჩენა და მეოთხე — დროთა-ბრუნვის „ისპოლნიტელნი ლისტის“ გაუქმება და თავიდან აცდენა¹.

პირველის გაზვიადება იმიტომ არის საჭირო, რომ მეორე მეტი სიმკვეთრით წარმოჩინდეს. ერთ მხარეზეა შეუძლებელი, მეორეზე კი შესაძლებელი (ერთის გამოკლებით). ასეთ ვითარებაში ავტორი შეუძლებელის შესაძლებლობას და შესაძლებლის შეუძლებლობას აღიარებს. ამით იზრდება სატირის ძალა.

ციტატიდან ყურადღებას იპყრობს მეორე მხარის მაგალითები და მათი დალაგების წესი. სინამდვილეში სამი შესაძლებელია, მეოთხე კი არა. ამ მეოთხე მაგალითს დამაგვირგვინებელი აკორდის ფუნქცია მიენიჭა და ამით კიდევ უფრო გაძლიერდა პირველი სამის ელერადობა.

საანალიზო ნაწარმოებები, გარდა პირველი „სხარტულასი“, ფელეტონი-სტატიებია. ეს აპირობებს მათ არა მხოლოდ კომპოზიციურ

¹ ი. ე. კავკავაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 372—373.

სპეციფიკას, არამედ მხატვრული ელემენტისა და მსჯელობა-არგუმენტაციის თავისებურებებს.

ილიას ყველა ფელეტონ-სტატიაში თხრობა პირველი პირით წარმოებს, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ავტორის „მე“ და მთხრობელის „მე“ ყოველთვის იდენტურია. ხშირ შემთხვევაში ისინი დაპირისპირებული არიან. ამის გათვალისწინება კი აუცილებელია, რათა სატირის გამოვლენის მექანიზმს ღრმად ჩაეწვდეთ. ზოგიერთ ფელეტონში დაპირისპირება მკრთალია, ზოგან კი ძალზე რელიეფური და ხაზგასმული. ამ მხრივ უთუოდ გამორჩეულია „ჩვენი ესლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“. ავტორი გარკვეულად ემიჯნება მთხრობელს. ეს უკანასკნელი აღიარებს, რომ ყბედია, გულფულუროა და ა. შ. მაგრამ ეს თვისებები მომაკვდინებლად, დამამცირებლად როდი მიაჩნია, რადგან ამავე თვისებებით დაჯილდოებულნი არიან ისინიც, რომლებიც დიდი ავტორიტეტით სარგებლობენ. ამრიგად, ტოლობის ნიშანი დასმულია მთხრობელსა და კრიტიკის ობიექტს შორის. ეს კი გადამწყვეტია, რადგანაც საკუთარი თავის განქიქებით მეწყვილე ნადგურდება. მკითხველს ამ შემთხვევაში გულწრფელობისა და ობიექტურობის ილუზია ექმნება. „... თუ ლაპარაკი გავაბი, ცხრა უღელი ხარიც ველარ დამაყენებს, თუნდა ენაზე წისქვილის ქვაც დამკიდოთ. ნუ იტყვი, რომ ყბედი ვარ, ან ენის ქავილი მჭირდეს. დღეს ჩვენში ისე გახშირებული, როგორც ინფლუენცა. ნურას უკაცრაოდ, თუ თ. ი. მაჩაბელი ყბედია, მეც დეე ყბედი ვიყო. აბა თ. მ. მაჩაბელზე ვინ იტყვის, ყბედიაო. ცოდვა არ არის იმაზე ეს ითქვას. ენა ძირში არ უნდა მოეჭრას ამის მთქმელს! თუნდ ვთქვათ, ისიც ყბედი იყოს და მეც. მე ამისი არ მეფიქრება. ამისთანა კაცთან ჯოჯოხეთიც სამოთხეა..“¹

როგორც ვხედავთ, მთხრობელი საკუთარი თავის დამცირებას ესწრაფვის, რათა ამ გზით სხვებიც დაამციროს.

პოზიტიური თვალსაზრისის გაღრმავებისა და შთაბეჭდილების გაძლიერების მიზნით ილია ეძებს მყარ საყრდენს, რაც არა მხოლოდ ფაქტების შერჩევაში, არამედ ნაწარმოებში ახალი პიროვნების შემოყვანაში ვლინდება (ამ სიტყვას ფართო გაგებით ვხმარობთ და არა პერსონაჟის სინონიმად). იგი შეიძლება მკითხველი იყოს, ადრესატი. კრიტიკის ობიექტი და ა. შ. მათ ზოგჯერ თანამოაზრის ფუნქცია ეკისრებათ, ზოგჯერ მოწინააღმდეგისა, ხან კიდევ ნეიტრალური კაცისა. ისინი ფელეტონის ლაიტმოტივის გაშლასა და განმტკიცებას უწყობენ ხელს. ამასთანავე, ნაწარმოებში მჩქეფარე ნაკადი შემოაქვთ, რაც დამაჯერებლობასაც მატებს ფელეტონს.

„სხარტულაში“ ილია წერს: „ბევრს — მე და თქვენ რომ ვიცით —

¹ ი. პავლევიძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 402—403.

იმისთანა ხალხს ძალიან უკვირს, რომ როცა თქვენზედ გამოილაშქრებს ხოლმე ყურმახვილა და ენაჩლუნგი ვილაცა ქერელი ბეჭა, თქვენი „მოამბე“ ხმას არა სცემს...“¹

ფელეტონისტი მარტო არ არის, მას სხვებიც თანაუგრძნობენ. ამის აღნიშვნით ილიამ პოზიცია განიმტკიცა.

მკითხველის მიმხრობას, თავისთავად ცხადია, უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრავს მსჯელობის ლოგიკურობა და დებულებათა არგუმენტაცია. ამასთანავე თვალსაჩინო როლი ენიჭება ა უ ღ ი ტ ო რ ი ა ს თ ა ნ შ ე ხ-
მ ი ა ნ ე ბ ა ს. ეს ხდება სხვადასხვანაირად.

ერთ შემთხვევაში ილია პირდაპირ მიმართავს მკითხველს. მაგალითად, „შორს წავედი. რაზედ დავიწყე ლაპარაკი და რაში გავები. ქართველი ვარ და ტიტინი მიყვარს. შემინდეთ მეტი სიტყვა“². „ნუ დამი-
ლონდი, მკითხველო! რა გქნა, სიცილით ვიწყებ და გლოვით ვათავებ
ხოლმე“³. „ხომ იცით, რომ ქვეყანაზედ არსებობს „Тифлисский Лис-
ТОК“-ი“⁴.

ამგვარი მიმართვები ინტიმური განწყობილებისათვის გზის გაწალ-
დვას ემსახურება. მიმართვა აფხიზლებს მკითხველს და გარკვეულად
აეკლდებულებს კიდევ, რათა შესაბამისი რეაქცია გამოამჟღავნოს. ამ
შემთხვევაში იქმნება სუბიექტ-ობიექტის ურთიერთობისათვის ნიშან-
დობლივი კონტაქტი, რაც მკითხველის პასიურობას სპობს თუ ანელებს.
იმასაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ ზოგჯერ მიმართვა ასეთ სახეს
იღებს: „ისიც, რა თქმა უნდა, მოგეხსენებათ“⁵, მაშინ აშკარა გახდება,
რომ ნაბიჯი გადადგმულია ნდობის ატმოსფეროს შექმნისათვის.

სხვა შემთხვევაში ფელეტონისტი გადაკვრით ცდილობს მკითხვე-
ლის ამოძრავებას. ამიტომაც მის თავმოყვარეობას ეხება. ეს მომგებია-
ნი გზაა. ბაქიასა და რედაქტორის დიალოგიდან აშკარაა, რომ მათი
ამოცანაა მკითხველების დეზინფორმაცია. მეორეგან ნათქვამია: მკითხვე-
ლი იმდენად გულუბრყვილოა, რომ ყველაფერს უჯერებს „ცისკარს“.
ფაქტობრივად „ცისკრისადმი“ მკითხველის მინდობით ისიც მტკიცდ-
ება, რომ ამ უკანასკნელის კრიტიკული ალღო მოისუსტებს, წინააღმდეგ
შემთხვევაში ი. კერესელიძესა და ა. ფურცელაძეს თავს არ გაასულებე-
ბინებდა. თუ სურს მოაზროვნე, მოწინავე პიროვნებად ითვლებოდეს,
აუცილებელია დასახელებული ჟურნალისაგან განდგომა. საკითხი ალ-
ტერნატივურად არის დასმული. „ცისკრისადმი“ კეთილგანწყობა გო-
ნებაშეზღუდულობასთან არის გატოლებული, ხოლო მის წინააღმდეგ

1 ი. კ ა ვ ე ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 319.

2 იქვე, გვ. 366.

3 იქვე, გვ. 367.

4 იქვე, გვ. 381.

5 იქვე.

ბრძოლა — საზრიანობასთან. ბუნებრივია, მკითხველმა მეორე უნდა აირჩიოს.

რამდენადმე განსხვავებული ფუნქცია ეკისრება ადრესატს, რომელიც „ფარული“ პერსონაჟია. იგი ფელეტონის შექმნის მიზეზია. სწორედ მის დასამოძღვრად ითხოვება ნაწარმოები. ამასთანავე, გარკვეული აზრით, მსჯელობის კალაპოტის განმსაზღვრელიცაა. ამიტომ ადრესატის ვინაობას საგანგებო მნიშვნელობა ენიჭება. ფელეტონში „გომართელის ფილოსოფია და არჩილ ჭორჭაძის ფსიხოლოგია“ პუბლიცისტი მეუღლეს — მაინც კარგ თეკლეს — სწერს ბარათს და უხსნის, თუ რატომ აიყარა ოჯახზე გული. ეს აძლიერებს ფელეტონის დინამიკურობას და ბუნებრიობას. მასში განვითარებული დებულებები მეტი სიმძაფრით აღიქმება.

ილიას თითქმის ყველა ფელეტონი მიმართულია. ამან მნიშვნელოვნად განსაზღვრა რიტმი და უშუალობა.

ფელეტონისტი განსჯის ობიექტსაც ენმთან; უფრო ხშირად მაშინ, როცა ეს პიროვნება უსაფუძვლოდ არის გაკრიტიკებული მოწინააღმდეგის მიერ.

გ. თუმანიშვილი აღნიშნავდა: ძმობასა, თავისუფლებასა და თანასწორობაზე წერა მომადბეზრებელია. ეს-აღამის დროინდელი თემებია და ათასჯერ დამტკიცებული ქეშმარიტების კვლავ დამტკიცება ხეირს არ დააყრის ისეთ ნიჭიერ პოეტსაც კი, როგორიც აკაკი წერეთელიაო. ილია ამასთან დაკავშირებით შენიშნავდა: „აკ. წერეთელო, შე დალოცვილო, მოჰყოლიხარ და იძახი: ძმობა, თავისუფლება, თანასწორობაო. ერთი დაავლე ხელი ამისთანა საგანს, როგორც „მშვენიერი ელენა“ და! მაშ გ. თუმანიშვილის ქება შენთვის მეტია? გულს არ გიფხანს შურით იმისთანა სახელი, როგორიც დაინარჩუნა თ. დ. ერისთავმა ამ „მშვენიერის ელენას“ თარგმნითა“¹.

აქ არსებითი მხოლოდ ის კი არ არის, რომ ფელეტონისტი იცავს აკაკი წერეთელს, არამედ ისიც, რომ ამ გზით ერთი უღლის ქვეშ დგომა ცნაურდება. ეს კი საერთო ფრონტის გაძლიერებას ნიშნავს.

აქვე უნდა შევჩერდეთ ერთ საინტერესო ხერხზე, რომელიც ქართულ ფელეტონისტიკაში პირველად ილიამ გამოიყენა. ეს არის სქოლიოს მომარჯვება სატირულ-იუმორისტული განწყობილების გასაძლიერებლად.

„სხარტულაში“ (1) ილია წერს: ბაქია გატენის დუდგულას თოფს, გამოვა მოედანზე, მოჰყვება თოფის სროლას და ჭირითს. ის მთელი სიმშვენიერით დაენახვება „ცისკრის“ მკითხველებს როგორც პოეტი, პუბლიცისტი, კრიტიკოსი, მეზღაპრე თუ „თახედი“. ბოლო ხუთ

¹ ი. კავკავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 362.

სიტყვას სქოლიოს ნიშნები უზის და ქვემოთ თითოეული სათანადოდ არის განმარტებული. მაგალითად, „მგონი მრავალ-გვაროვანი ანტონ ფურცელაძე პოეტიც არის: იხილეთ იმისი ლექსი, რომელსაც აკ. წერეთელს უძღვნის და რომელშიაც ცხოვრების ტალღა ამ უბედურს აქანებს. ვერ გაუგია, ცხოვრების ტალღა კი არ აქანებს, არამედ ის ქარი, რომელიც ბექას ერთი მხრით უბერავს“¹.

მეორე სქოლიო: „მგონი ანტონ ფურცელაძე იგივე მრავალ-გვაროვანი პუბლიცისტიც არის: იხილეთ იმისი რესპუბლიკაზედ და კონსტიტუციაზედ სჯა; იმისი „ხმოვანი“ სამჯავროზედ ბაასი; იხილეთ იმისი სწვადასხვა ამბები, რომლებსაც სიზმარში ხედავს და თუ სიზმარმა უღალატა, თითონ მოაჭორებს და ენას მიუტანს „ცისკრის“ რედაქციას, რომელიც ერთგულობისათვის შუბლზედ ხელს გადაუსვამს ხოლმე; იხილეთ ის სტატია, რომელშიაც თავის მკითხველებს ჩვენი ბექა ახარებს, რომ მიხარებია რატაცის სამინისტრო დაეცაო. აი, უფალო ფურცელაძე, რა ოსტატი ბრძანებულხარო!.. აბა ჩვენ მკითხველებს როდის ეწყინათ რატაცის მინისტრობა, რომ იმისი მინისტრობიდან გადადგომა გახარებოდათ!..“²

სქოლიომ შესაძლებლობა მისცა ფელეტონისტს, ახალ ინფორმაციაზე დაყრდნობით გაემძაფრებინა დაცინვა, თეზისი უფრო დამარწმუნებელი გაეხადა.

მეორე „სხარტულაში“ სქოლიოს სხვა დატვირთვაც აქვს. სქოლიოში განმარტებას იძლევა არა ავტორი, არამედ რედაქცია. ფელეტონისტი მიუთითებს, რომ „დ. ერისთავი დიდი ხანია განზედ გაუჯდა ქართულს ლიტერატურას, ოთხი-ხუთი წელიწადია არ უწერია-რა...“³

სქოლიოში აღნიშნულია: „როგორ არ უწერია: ორი ფელეტონი დასწერა“. ეს შებაეჟრება მოჩვენებითია. რედაქცია იზიარებს სატირიკოსის მოსაზრებას. ამრიგად, სქოლიოთი ხაზი გაესვა იმ ფაქტს, რომ პუბლიცისტი მარტო არ არის, რედაქცია მისი მომხრეა. ამით შეტევა უფრო მნიშვნელოვანი გახდა.

სქოლიო დაცინვის მიზნით გამოყენებულია აგრეთვე ფელეტონში „ამბავი ყბად-ასალები...“ ილია აცამტვერებს ზოილს (დ. კეზელს), საკუთარი კოდექსი აქესო და სქოლიოში ასეთ შენიშვნას აკეთებს: „იხილეთ: Уголовный кодекс всех народов, сочиненный Зоилом. Издание ни первое и ни последнее“⁴. დარტყმა გამანადგურებელია.

ისიც უნდა ითქვას, რომ სქოლიო საერთო მდინარებიდან ერთგვარი გადართვაა, ძირითადი ტექსტიდან დროებით მოწყვეტა. ეს კი ხელს

¹ ი. კ ა ე ჯ ა ვ ა ძ ე. თხზ., ტ. 3, გვ. 322.

² იქვე, გვ. 322—323.

³ იქვე, გვ. 362.

⁴ იქვე, გვ. 388.

უწყობს კონკრეტული თვალსაზრისის მეტი მკაფიოობით აღქმას და შთაბეჭდილების გაძლიერებას.

ზემომოტანილი ბევრი მაგალითი თვალსაჩინო წარმოდგენას გვიქმნის ილიას ფელეტონების მხატვრულობაზე. დიდმა პუბლიცისტმა იცის, რომ მხატვრობა არა მხოლოდ სახის თუ სურათის შექმნის საშუალებაა, არამედ სატირულ-იუმორისტული განწყობილების გამჟღავნების გზაც; მისი მეოხებით დასამახსოვრებლად გამოიკვეთება იდეა. ამიტომაც მიმართავს ხატოვან დეტალებს, პოეტურ გამოთქმებს, სახოვანი სტილისტიკის ნიმუშებს.

თუ როგორია ილიას პალიტრა, ამაზე შეიძლება ვიმსჯელოთ ფელეტონის „ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“ მიხედვით. პუბლიცისტი ასე ახასიათებს ძველ და ახალ წელს: „საზარელი სახე ჰქონდა ამ მიცვალებულს ბებერსა: კბილები ჩამტვრეული, პირის-სახის კანი მეშხავით შემხმარი, დამკვნარ ლელვსავით დანაოკებული, წელწახრილი, ხელ-ფეხ-გაშეშებული, თვალე-ჩაცვივნილი, უსულო, უგულო, უსისხლო და უსიცოცხლო. შემეზარა, თვალი მოვარიდე, ზურგი შევუქციე, პირი მზის ამოსვლისაჲნ ვქენი და რა დავინახე? პატარა ოქროს-თმიანმა, თურაშაულ ვაშლსავით წითურმა, ჩაბურთებულმა, ჩასუქებულმა, ახლად დაბადებულმა ბავშვმა შემომცინა თავის უმანკოებით სავსე მშვენიერ ღმილითა. ზურგთ უკან ძველია, თვალ-წინ ახალი...“¹

საერთოდ, პორტრეტთა მოხაზვა, სახის არსებითი ნიშნების მხატვრული აღწერა იშვიათია. ეს იმით აიხსნება, რომ ილია ძირითადად ფელეტონ-სტატიას წერს.

საგულისხმოა, რომ ილიას ფელეტონებში ხშირია პერსონიფიკირება — უსულოს მინიჭებული აქვს სულიერის თვისებები. მოვლენა თუ ფაქტი იმგვარად არის დახატული, თითქოს ვხედავთ კიდეც. ამ გზით უარყოფითი მასშტაბურად წარმოჩინდება, რაც განსაზღვრავს მის შთამბეჭდაობას.

ფელეტონისტი დაცინვის ობიექტს მკვეთრ ანტურაჟს უქმნის, მეტყველ პოზაში წარმოგვიდგენს, რაც სახეს დაუფიქრებს ხდის. ეს გროტესკის ხერხითაც არის მიღწეული. „ღღეს „Тифлисский Листок“-ის რედაქციამ მორთო ძველ რაინდის ტანისამოსით თავისი ტირაცუა განუა. ლამაზად უხდება ჟანგიანი მუზარადი დევ გმირის ზოალისა, მისივე რკინის პერანგი, საბახურები, ფარ-შიმშერი და ორად გატეხილი ხმალი. განუას ხელთ უპყრია ქუჩის ტალახისაგან მშვენივრად გაკეთებული ტაბაკი, დაფენილი ფერად-ფერადად ზოილის ჭორებისა და ტყუილების ქსოვილით. ქსოვილი ფას-დაუდებელია“².

¹ ი. ქავკავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 370—371.

² იქვე, გვ. 396.

მეორე მაგალითი: „საკვირველი კაცი ბრძანდება ეს თ. მ. მაჩაბელი. შეჯდება ხოლმე მეტყველების ჯაგლას მერანზე, დაეშვება თავთავე და როცა საძუე შემოაწყდება, ყირამალა გადადის, თავი ცალკე მიგორავს იქით, ენა ცალკე ლაყლაყებს აქეთ, თავს ენა ველარ უპოვნია და ენას თავი“¹.

პერსონაჟის ამგვარად ხატვა ტიპურია. ხსენებული ხერხის გამოყენებით პუბლიცისტი დიდ წარმატებას აღწევს.

ილიას ფელეტონებში მძლავრობს შედარება, მეტაფორა, ეპითეტი. ისინი შერჩეულია მავანისა და მავანის დაკნინების მიზნით. მათი ნიმუშები ზემოთ იყო მოტანილი და აქ სხვა მაგალითების ფიქსაციით საერთო სურათი არ შეიცვლება.

მხატვრულობის მიღწევა თვითმიზანი როდია. იგი ხელს უწყობს ფელეტონისტის ჩანაფიქრის რელიეფურად გამჟღავნებას და ნაწარმოების ემოციური მხარის გაძლიერებას.

ლაიტმოტივის სწორად და შთამბეჭდავად აღქმა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ნაწარმოების სტრუქტურაზე. მისი ყოველი კომპონენტი ზღვრული დატვირთვით უნდა ხასიათდებოდეს. ეს კი მაშინაა შესაძლებელი, როცა სრულად იქნება გათვალისწინებული ქანრის სპეციფიკა.

მართალია, ილიას არცთუ ბევრი ფელეტონი აქვს დაწერილი, მაგრამ მაინც თვალში საცემია კომპოზიციური მრავალფეროვნება. გამოყენებულია დრამატული ნაწარმოების, რეპორტაჟ-დეპეშის, ლექციის, წერილის, სტატიის ფორმები.

ეს უფლებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ილია საგულდაგულოდ ეძებს ჩანაფიქრის გამჟღავნების ყველაზე მომგებიან გზას, ცდილობს მეტი სიცხოველე და დამარწმუნებლობა მისცეს იდეას.

პირველ „სხარტულას“ პიესის ფორმა აქვს. ფელეტონისტი ი. კერესელიძისა და ან. ფურცელაძის ჩამორჩენილობისა და ცრულიტერატორობის ჩვენებას ესწრაფვის. ეს შესაძლებელია ნაირგვარი ხერხით, მაგრამ ყველაზე ეფექტურია თვითაღიარება. ამ შემთხვევაში დამარწმუნებლობა იზრდება. თვითაღიარებისათვის კი შესაბამისი სიტუაცია და ფონია საჭირო. ილიამაც სწორედ ეს გაითვალისწინა და დაესესხა პიესის ქარგას. სცენაზე ორად ორი პიროვნებაა. ისინი გულწრფელად უზიარებენ ერთმანეთს თავიანთ მოსაზრებებსა და შთაბეჭდილებებს. რადგანაც მეტყველებს არაფინაა, ლოგიკურად უნდა გამოირიცხოს მოჩვენებითი თავშეკავება და დიპლომატიური მანევრები.

გარდა ამისა, პიესის ფორმამ საშუალება მისცა ავტორს უხედავ გამოეყენებინა რეპარკები, ეჩვენებინა სცენის მორთულობა და ამით

¹ ი. კავკაჟაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 413.

დაცინვა გაეძლიერებინა. („სცენა წარმოადგენს ქართული ტახტით მორთულ ოთახსა. კედელზედ ჰკიდია ირმის რქა, ზედ აწყვია: ქიანური, თარი და ჩონგური. ამ რქის ზემოდამ ვარაყიან ქალაღლზედ, დიდ ჩარჩოში გაკეთებული, სხვილის ოქროს ასოებით დაბეჭდილია ის სახელოვანი ივ. კერესელიძის მანიფესტი კახელებთან, დაწერილი „უამსა“ სიზმარში მეფობისა მისისა. ერთი მხრივ ამ მანიფესტს უკიდია სურათი, ზედ დახატულია, რომ თავეს უთხრია და კატა გამოუთხრია... ამ სურათს ზედ აწერია: „ეს სურათი ალლეგორიულად წარმოადგენს ერთის სახილოვანის რაინდის — ქერელი ბექის მდგომარეობას“. მეორე სურათი წარმოადგენს თერგსა ბლვინვარეს, ერთს ქართველ სტუდენტს კი-სერა წაუწვდია და თერგს სვამს. ქერელი ბექა მიჰპარვია. ბუჩქებში ამომჯდარა და იმ თერგდალეულსა პურის მარცვლებს ესვრის და თან იძახის: „ჰი! მტვერი კი ავადინე აქაურობას-და“.

ტახტზედ წამოწოლილია რედაქტორი, თავის მანიფესტს უყურებს და ნებივრობს. თავს ადგა თავისი რაინდი საომარის ტანისამოსით. ერთ ხელში უქირავს „მოამბე“, მეორე ხელით დუდგულის თოფზედ დაყუდებულა, კალთები აუკეცნია — ერთი სიტყვით ომ-გადახდილობა ეტყობა. როცა „მოამბეს“ შეხედავს, კბილებს აკრაჭუნებს და ემუქრება, როცა რედაქტორის მანიფესტს — მაშინ სიამოვნებით ღიმილობს“) ¹.

როცა მთავრია არა არგუმენტაცია, არამედ კომიკური სურათის განფენა, ილია უპირატესობას ანიჭებს რეპორტაჟულ სტილს. ამ შემთხვევაში აღწერილისადმი საზოგადოების რეაქციის ჩვენება უკეთ ზდება, მაგრამ სარეპორტაჟო ფაქტი ლოკალიზებულია დროით და ადგილით. ამის დასაძლევად ილია ციკლის პრინციპს იყენებს და სხვადასხვა დღის ამბებს აერთიანებს. ხსენებულმა ფორმამ საშუალება მისცა ავტორს ნიკოლაძის, კეზელისა და ხეჩატუროვის მოქმედება ერთ ქულ-ქვეშ მოექცია.

ამრიგად, „სახელდახელოში“ სწორად არის მოძებნილი შინაარსისათვის უპირანი ფორმა.

„ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“ დაწერილია ლექციის სახით. ამ ფელეტონის მიზანია მ. და ი. მაჩაბლების მოჩვენებითი სიბრძნისა და რეალური სიცრუის მხილება. მაშასადამე, საჭიროა, ფეხდაფეხ მიყვე მოწინააღმდეგეს, შეპირისპირების გზით ზუსტად აჩვენო მათი ნაკლი. ამისათვის მომგებიანია ლექციის ფორმა. ფსევდოაკადემიური ტონი, ძველქართული უბნობაც ხელს უწყობს ჩანაფიქრის ოსტატურად გამოხატვას. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ფელეტონისტი მაჩაბლების ორატორობას ეხება და კათედრაზე შემდგარს კათედრიდანვე

¹ ი. კავეცაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 323—324.

ეპაექრება. ამით თითქოს დაცულია ერთგვარობის კანონი და დასკვნე-
ბიც უფრო ეფექტური გვეჩვენება.

ასევე კარგად არის შერჩეული ფორმა ფელეტონში „გომართელის
ფილოსოფია და არჩილ ჭორჭაძის ფსიხოლოგია“. ილიას სურს დაამტ-
კიცოს, რომ ი. გომართელი თანამედროვე ოჯახის წინააღმდეგია, ხო-
ლო ა. ჭორჭაძე სხვათა ნაშრომის მიტაცების მომხრე. საკითხთა თეო-
რიულ პლანში განხილვას მან ამჯობინა ცხოვრებისეული მაგალითებით
ეჩვენებინა მოწინააღმდეგეთა თვალსაზრისის მიუღებლობა. თანაც ისე-
თი მაგალითები შეარჩია, რომლებიც ძალზე რელიეფურ-ეფექტურია.
ცხადია, ოჯახის დანგრევას ყველაზე მტკივნეულად მოყვარული ცოლ-
ქმარი განიცდის, ხოლო ქონების დაკარგვას — ოფლით მისი მომპოვე-
ბლები. ყურნალისტმა ორივე საკითხი ერთ პიროვნებასთან მიმართე-
ბაში გაიაზრა და უფრო გაამძაფრა ვითარება.

ფელეტონისტი წერილს უგზავნის ძვირფას მეუღლეს: „მსაყვედუ-
რობ, რატომ შენს ამბავს არ მატყობინებო. ჭვარდაწერილი ცოლი თუ
არ გაგონდება, ოჯახმა მაინც რა დაგიშავაო. ჩემო თეკლე, „ოჯახიო!“
ეს რომ ძველებსავით ბრიყვმა და გაუნათლებელმა სთქვას, კიდევ პო,
შენ ხომ განათლებული ხარ, შენ ხომ მუდამ „კვალსა“ კითხულობ, რომ
სხვა არა იყოს-რა, და როგორ არა გრცხვენიან, — მაგისტანა ძველ-ძუ-
ლებს მისდევ და თავს არ ანებებ. რა ოჯახი!.. რის ოჯახი!.. შენ იქნება
გზლანდელი დრო ისევ ის ძველი დრო გგონია, როცა ოჯახების შენება,
მოვლა და პატრონობა დიდი სახელი იყო ადამიანისათვის! ვაი სირ-
ცხვილო!..

მას აქვთ, რაც ჩვენმა სასიქადულო გომართელმა — ამ დიდის ჭკუ-
ის პატარა კოლოფმა, — თავისი წერილი დაბეჭდა „კვალში“, ოჯახის
მოკითხვა და გახსენება რა პატიოსანის კაცის საკადრისი.

მე ახალ მიმართულებას უნდა მივსდიო. ეს ქვეყნის კეთილდღეობი-
სათვის არის საჭირო. ამიტომ შენ შენთვის, მე ჩემთვის. მაგრამ ერთი
გარემოება მაბრკოლებს. შენი მზითვების ფული ჩემს სახელზეა ბანკში
და არ ვიცი, დაგიბრუნო თუ არა. უშველის ღმერთი ა. ჭორჭაძეს.
„ცნობის ფურცელში“ დაბეჭდილმა მისმა წერილმა მიხსნა. ეს ახლად
მოვლენილი ფსიქოლოგი ქადაგებს, რომ თუ საკუთარი არ გაქმამოფი-
ლეს, სხვას წაართვით. ამიტომ ვერ დაგიბრუნებ ფულს“¹.

ილიამ თეორიული მოსაზრების უაზრობა და მიუღებლობა მათი
„პრაქტიკული ხორცშესხმით“ გვიჩვენა. არსებითად აქაც „ნივთიერი“
მტკიცება მძლავრობს, ამიტომაც ფელეტონი ძალზე ეფექტურია.

როგორც ვხედავთ, პირველი ნაბიჯი სწორად არის გადადგმული.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 430—431.

ჩანაფიქრის გამოსახატავად მოძებნილია ოპტიმალური ფორმები. ახლა ვნახოთ, როგორია ფელეტონთა არქიტექტონიკა.

ვიდრე სათაურთა დახასიათებას შევუდგებოდეთ, საჭიროა აღინიშნოს, რომ ილიას თხზულებათა ათტომეულში შეტანილ ბევრ ნაწარმოებს სახელწოდება შემდგენელ-რედაქტორმა მისცა. ეს აუცილებლობით იყო გამოწვეული, რადგან მასალათა ნაწილი ჟურნალ-გაზეთებში რუბრიკით ან სტერეოტიპული სახელწოდებით ქვეყნდებოდა. ამ მხრივ განსაკუთრებულ შესწავლას მოითხოვს ყოველდღიურ „ივერიაში“ დასტამბული თხზულებები.

სამწუხაროდ, ფელეტონთა ავტოგრაფები შემონახული არ არის. გამოწვევისათვის „ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“. ამიტომ იძულებული ვართ პირველ პუბლიკაციებს დავეყრდნოთ. გაზეთში კი ზოგიერთი მათგანი განყოფილება-რუბრიკის სახელწოდებით დაისტამბა. მაგალითად,

„ს ა ხ ე ლ დ ა ხ ე ლ ო
სახელდახელოს დეპეშა
(ყბად ასაღები და წყალწასაღები).“

აშკარაა, რომ „სახელდახელო“ განყოფილების სახელწოდებაა. ეს განყოფილება შესაბამისი რუბრიკით პირველად 1886 წლის „ივერიის“ მესამე ნომერში გამოჩნდა [„სახელდახელო (ყბად-ასაღები — წყალ-წასაღები ამბების გამო და მაგიერ“)]. შემდეგ ქვესათაური თანდათან დაიხვეწა.

მეორე ფელეტონის სახელწოდებაც „ამბავი ყბად-ასაღები და წყალ-წასაღები“ ცნობილი რუბრიკის გამეორებაა. ჩვენ არ ვიცით, ილიამ ამ სახით ჩააბარა ისინი სტამბას თუ... ამიტომაც ტრადიციულ გზას მივყევით.

ერთი მწერლის თქმისა არ იყოს, სათაური ხმლის პირველ მოქნევას ჰგავს. მასზედ დიდად არის დამოკიდებული კვალის აღება და საბოლოო შედეგის მიღწევა. კარგი სათაური უნდა მიგვანიშნებდეს არა მარტო თემისა და ავტორის განწყობილებაზე, არამედ ჟანრის სპეციფიკაზეც. იგი გარკვეული აზრით სიუჟეტის განვითარების განმსაზღვრელიც უნდა იყოს.

ილიას ფელეტონთა სათაურები შეიძლება ძირითადად ორ ჯგუფად დავყოთ. პირველნი თვალსაჩინოდ ამჟღავნებენ ჟანრის რაობას. მეორენი მოკლებულნი არიან ამ თვისებას. პირველ ჯგუფს განეკუთვნებიან „სხარტულა“, „ამბავი ყბად-ასაღები და წყალ-წასაღები“, „სახელდახელო“, „კარგი რამ მჭირდეს, გიკვირდეს, ავი რა საკვირველია“.

სიტყვა „სხარტულა“ „მახვილსიტყვაობის“ სინონიმია. ამდენად, ფელეტონის სათაურად მისი გამოტანა მომგებიანია. ამ სახელწოდებით

ავტორი გვეუბნება, რომ სათქმელს თამაშ-თამაშით, მოსწრებული სიტყვა-პასუხით, დეზად ნათქვამი ფრაზებით გაგვაცნობა.

ეს ჩანაფიქრი ნაწარმოების შესავალშიც არის გამჟღავნებული: „... მე მინდა ისე, ოხუნჯობით, გადავამტვრიო ეს ლობე, რომლის იქიდა-მაც დამალულია ბექა და კენჭებს ისვრის და უკვირს კიდეც — რატომ ამ კენჭებით ქვეყანა არ ირყევო... იმასთან სურთოვნად ლაპარაკს თაკილობს თქვენი „მომამე“. მართალიც არის, — ამიტომაც მე ვისურვე ისე, სხარტულა ოხუნჯობით, იმის მეცნიერების წარმოდგენა, იმის მასხრად აგდება“¹.

სათაური გამაგრებულია შესავლით.

ფელეტონის სახელწოდებაში არ ჩანს თემა. მაგრამ მიდგომის ყაიდის აქცენტირება გვაფიქრებინებს, რომ ტექსტში ალბათ უარყოფით-ზე მახვილდება ყურადღება. მაინც ვის დასცინის ჟურნალისტი, როგორ დასცინის, რამდენად მართალია? ეს კითხვები ბუნებრივად ჩნდება და მკითხველის ინტერესს ძაბავს.

რადგანაც „სხარტულაში“ უმთავრესად ობიექტისადმი მიდგომის ფორმაზე არის მინიშნება, ამდენად იგი უფრო უპრიანია რუბრიკად. სწორედ ამ ზოგადობამ განსაზღვრა მისი მომარჩევა ორი განსხვავებული ნაწარმოების სახელწოდებად.

გაცილებით მოსაწონია „ამბავი ყბად-ასალები და წყალ-წასალები“. მართალია, ისიც ზოგადია, მაგრამ უფრო მეტად გამოხატავს ავტორის ტენდენციას. სხარტი შეფასება, მსუბუქად წერა არ გამოორიცხავს ოხუნჯობას, შედარებით წვრილმანზე ბაასს. რაც შეეხება მეორე სათაურს, იგი პირდაპირ გვეუბნება, რომ არა გამართობელ, მსუბუქ ამბავზე იქნება საუბარი, არამედ საზოგადოებრივად ძალზე მტკივნეულსა და დასაგმობზე. მაგრამ ეს უნდა გაკეთდეს არა აკადემიური კრიტიკის გზით, არამედ დაცინვით, მასხარად აგდებით. ერთი სიტყვით, სათაურში კარგად არის მინიშნებული, რომ ფაქტი საფელეტონოა.

მხედველობაში მისაღებია ისიც, რომ „ამბავი ყბად-ასალები და წყალ-წასალები“ ხატოვანი თქმაა, ხალხში ფართოდ გავრცელებული და, ამდენად, იგი არა მარტო ინტერესის გაღვივებას უწყობს ხელს, არამედ ფელეტონისტის პოზიციაზე მკითხველის გადაყვანასაც.

ხსენებული სათაურიც ტევადია. ამიტომაც, როგორც ითქვა, რუბრიკად იყო გამოყენებული გაზეთ „ივერიაში“. ამ მხრივ ნამდვილად უნაკლოა. მასში ეროვნული ნიუანსებიც ირეკლება.

„სახელდაბელოც“ მიგვანიშნებს თხრობა-მიდგომის მანერაზე. მიესადაგება რეპორტაჟულ სტილს, რომლითაც დაწერილია ხსენებული ფელეტონი. სხვა მხრივ უტყვია.

¹ ი. კ ა ვ ქ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 320.

საუკეთესოდ არის ტექსტზე მორგებული „კარგი რამ მკირდეს, გიკვირდეს, ავი რა საკვირველია“. ფელეტონისტმა რუსთაველის აფორიზმი გამოიყენა და ამითაც განიმტკიცა პოზიცია.

სათაური ზუსტად გამოხატავს ავტორის ტენდენციას და ნაწარმოების სახეობრივ სპეციფიკას. როგორც ითქვა, „კარგი რამ მკირდეს...“ დადებითი ფელეტონია. პუბლიცისტი მოჩვენებითი კრიტიკით ამკვიდრებს სასურველს, ე. ი. „ივერიის“ წინასიტყვაობაში გამოთქმულ დებულებებს. სათაურის ორნაწილიანობაც ამ გარემოების თავისებური ანარეკლია.

რაც შეეხება მეორე რიგის სათაურებს, ისინი ვერ ან ნაკლებ აკმაყოფილებენ ფელეტონის სახელწოდებებისადმი წაყენებულ მოთხოვნებს. „გომართელის ფილოსოფია და არჩილ ჭორჭაძის ფსიხოლოგია“ იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ტექსტში საუბარი იქნება დასახელებულ პირებზე. ეს არის და ეს. ხსენებული სათაური შეიძლება გაუკეთდეს სტატიას და ზოგიერთი სხვა ჟანრის ნაწარმოებსაც. ხოლო ის სახელწოდება, რომელიც მრავალ ტექსტს შეიძლება „მოერგოს“, ფაქტობრივად უვარგისია. ფიქსირებული სათაურიდან გამომდინარე, მკითხელს იმის გაგებაც გაუჭირდება, ავტორი დადებითად თუ უარყოფითად არის განწყობილი დასახელებული პირებისადმი.

თითქმის იგივე შეიძლება ითქვას სათაურზე „ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“.

საგანგებოდ უნდა შევჩერდეთ „ჩვენს ეხლანდელ სიბრძნე-სიცრუეზე“. ის გვაცნობს თემას, თუმცა ზოგადად. მკითხველისათვის საცნაური ხდება, რომ ფელეტონისტი საზოგადოების გარკვეულ თვისებაზე მიგვანიშნებს. მაგრამ რა იგულისხმება „სიბრძნე-სიცრუეში“? აქ ძნელად შესაპირისპირებელი ცნებების შეპირისპირებაა, პოტენციალურად სატირულ-იუმორისტული ნაკადის წარმომქმნელი. მაშასადამე, სავარაუდოა, რომ საქმე გვქონდეს ფელეტონთან. ამ სათაურის ხიბლს ქმნის გამოსაცნობის აქცენტირებაც. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ იგი რამდენადმე იმიტაციურია, რაც კიდევ უფრო ზრდის მის ინფორმატულობას. მკითხველის გონებაში ცოცხლდება სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკების კრებულის სახელწოდება. რატომ დაესესხა ფელეტონისტი დიდ წინაპარს, რატომ მიუსადაგა მისი წიგნის სათაური თავის ფელეტონს? რას ნიშნავს სიბრძნე-სიცრუისა?

ზემოთ ითქვა, რომ ილია ზოგჯერ ნაწარმოების შესავალში შემოთავაზებული ინფორმაციით ამაგრებს სათაურს. მსგავს შემთხვევასთან გვაქვს საქმე ამჯერადაც. პუბლიცისტი თვალსაჩინო ადგილს უთმობს ორბელიანის წიგნის სათაურის გაშიფვრას. „საბა ორბელიანმა რომ თავისი ზღაპრები დასწერა, სიბრძნე-სიცრუის წიგნი დაარქვა. მე ხშირად ჩავფიქრებივარ ამ უცნაურს სახელს წიგნისას. მართლაც, სადაც სიბრძ-

ნეა, იქ სიცრუეს რა ხელი აქვს? სიბრძნესთან სიცრუე რა მოსატანია? რა სიტყვის მასალაა? რა უგავთ ერთმანეთსა? საბა ორბელიანი — ეს ბრძენი, დარბაისელი კაცი, რათ იყადრებდა სიბრძნეში გავრია სიცრუე? ან რა სახარბილო სახელია სიცრუე?

მე ვფიქრობ, რომ საბა ორბელიანს ამის თქმა უნდოდა: მე ზღაპარ¹ა გეუ²წეხები და სიბრძნეს-კი გამცნობო³“ 1. ე. ი. „სიცრუე თითონ ამავეა. სიბრძნე — შიგ ჩასახული აზრია“ 2.

ილიას გაგებით, ეს მხატვრული ხერხია. „საბა ორბელიანის სიცრუე და ერთობ სიტყვაკაზმულ ლიტერატურისა უცოდველია, უმწიკვლოა, უბოროტოა, უბრყვილოა. იგი ნამუსიანია, არც არავისა ჰმტრობს, არც არავისა ჰგმობს. ამაზე მეტსაც ვიტყვით, იგი მაღლიანია იმ მხრით, რომ აზრის ამხსნელია, მაუწყებელია, გაგების გზა და ხილია, ცოცხალი ხატია, ხელთქმნილი დიდის გრძნეულებით“ 3.

ერთი შეხედვით შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ თავისთავად საინტერესო ახსნა გაკიანურებულია. მაგრამ თუ უფრო ღრმად ჩავუყვირდებით მოვლენას, დავრწმუნდებით, რომ ამგვარი ექვი უსაფუძვლოა. ილია გამოზომილად და ზუსტად მოქმედებს. „სიბრძნე-სიცრუის“ გაშიფვრა იმიტომ დასჭირდა, რომ შემდეგ სინტაგმა ახალი შინაარსით შეეცნო და ორგვარი გაგების შეპირისპირებით ადვილად მიედწია მიზნისათვის.

ფელეტონის პერსონაჟები ისეთი პათოსით და თავგამოდებით საუბრობენ, ბრძენ კაცებად წარმოგვიდგებიან. მაგრამ საკმარისია მათ მოქმედებას თვალი მიაღვენო, რომ სწრაფად გააკეთო საპირისპირო დასკვნა. ამას ემსახურება მარჯვედ შერჩეული მაგალითები, ე. ი., ნაჩვენებია ძველი და ახალი — სიბრძნე-სიცრუის სხვაობა. შეპირისპირების საფუძველზე კი ჩნდება სატირული ნაპერწკლები.

სათაურზე გადამჭრელი დასკვნების შემუშავება მისი პირველი გაცნობისთანავე არ შეიძლება. საბოლოო კვალიფიკაცია უნდა მოხდეს ტექსტის წაკითხვის საფუძველზე. რა თქმა უნდა, აღქმის ეს ორი ეტაპი არ უპირისპირდება ურთიერთს. მაგრამ ისიც ცხადია, რომ თითოეულ ეტაპზე კონკრეტული მხარეების აქცენტირება ხდება. მაგალითად, პირველმა გაცნობამ მნიშვნელოვნად უნდა განაპირობოს ნაწარმოების წაკითხვის სურვილი.

სათაური „ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“ ღრმად უკავშირდება ტექსტს და ფელეტონის შინაარსის გაცნობის. შემდეგ კიდევ უფრო აშკარა ხდება მისი ღირსება. ერთი სიტყვით, ტექსტი ხსნის და

1 ი. ბ ა ვ ჯ ა ე ა ძ ე, თბ., ტ. 3, გვ. 406.

2 იქვე, გვ. 407.

3 იქვე, გვ. 410.

ამაგრებს სათაურს. სათაური კი ამთლიანებს ტექსტს და ვეშველის მის გაგებაში.

ისიც უნდა ითქვას, რომ გაზეთის მკითხველი ითვალისწინებს პერიოდული ორგანოს მიმართულებას, რედაქციის პროგრამა-პოზიციას, ამა თუ იმ საკითხზე გამართულ დებატებს და, ამდენად, აღჭურვილია დამატებითი ინფორმაციით, რომელიც გარკვეულად ეხმარება მას სათაურის აღქმაში.

ფელეტონთა ერთ ნაწილს საკმაოდ ვრცელი ექსპოზიცია აქვს. ეს უმთავრესად აიხსნება განსჯის საგნის თავისებურებითა და ნაწარმოების პოლემიკური ხასიათით.

ავტორის აზრით, როცა დისკუსია წარმოებს, აუცილებელია მკითხველისათვის შესაბამისი ინფორმაციის მიწოდება, რათა იგი სწრაფად გაერკვეს საქმის ვითარებაში და უკეთ შეიმეცნოს ლაიტმოტივი.

ვერ ვიტყვით, რომ ამგვარი შესავალი საერთოდ ზედმეტი იყოს, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ თხზულების მოცულობას და მკითხველის დონეს. პროლოგი ხელს უწყობს საკითხის ისტორიის გაცნობას და ფელეტონისტის კონკრეტული ამოცანის გამოკვეთას.

პირველი „სხარტულა“ რედაქტორისადმი მიმართული იწყება: „უფალო რედაქტორო! ბევრს — მე და თქვენ რომ ვიცით — იმისთანა ხალხს ძალიან უკვირს, რომ, როცა თქვენზედა გამოილაშქრებს ხოლმე ყურმახვილა და ენაჩლუნგი ვიღაცა ქერელი ბექა, თქვენი „მოამბე“ ხმა არ სცემს და შორიდან უცინის დუდგულის თოფით შეიარაღებულს „ცისკრის“ მხედარს — ბექასა. მე ვიცი თქვენი ხმის ამოუღებლობის მიზეზი: არ გინდათ თავი გაუყადროთ იმისთანა სულიერსა, რომლისაგანაც, ჩვენი მდაბიო ანდაზის ძალით, არ უნდა იწყინოს რა კაცმა. მე ძალიან კარგად ვიცი, რომ ის თავზედ ხელაღებული ქერელი ბექა მახეა, რომელსაც ამისთანაებში გაწურთვნილი „ცისკარი“ „მოამბეს“ უგებს. თუ, ვინიცობაა, თქვენმა ჟურნალმა ხმა გასცა და ბექასთან ლაპარაკი არ ითაქილა, თითონ „ცისკრის“ პატივცემული რედაქტორი მასხარად აგდებს თქვენს „მოამბესა“ — „აკი ვამბობდი, — დაიძახებ! გახარებული რედაქტორი, — აკი ვამბობდი „მოამბესა“ მკირედი დარბაისლობა და თავისი პატივი არა აქვს-მეთქი!“¹.

შემდეგ ჩამოყალიბებულია ფელეტონისტის ამოცანა და ისიც არის დაზუსტებული, თუ რატომ იკავებს თავს „საქართველოს მოამბის“ რედაქცია ქერელ ბექასთან კამათისაგან: მოწინააღმდეგე უსუსურია, მასთან სერიოზული ლაპარაკი შეუძლებელია და ასე შემდეგ.

ამრიგად, შესავალი მიგვანიშნებს ნაწარმოების ჟანრობრივ სპეციფიკაზე, ფელეტონურ ბუნებაზე. ეს კი აუცილებელი იყო, რათა მკითხ-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 319.

ველს სწორად აღექვა ქვემოთ ნათქვამი და მართებულად გაეაზრებინა წერის მანერა, ჩასწვდენოდა ქვეტექსტებს.

მსგავსი შესავალი აქვს მეორე „სხარტულასაც“. აქაც უმეტესად კრიტიკის ობიექტის ბუნებაა ნაჩვენები და მისდამი მიდგომის ფორმაა ახსნილი. ეს გაკეთებულია ფაქიზად და ფელეტონის ბუნების გათვალისწინებით. ავტორი ირონიის ხერხს იყენებს, დაცვით განქიქებას მიმართავს. მაშასადამე, პირველი ნოტა მარჯვედ არის აღებული. იგი თანდათანობით ძლიერდება. შესავალი და ტექსტი არა მარტო აზრობრივად, არამედ სტილურადაც გადაკეანძულია.

ფელეტონი „გომართელის ფილოსოფია და არჩილ ჭორჭაძის ფსიხოლოგია“ განსხვავებულად იწყება. თავდაპირველად ჩამოყალიბებულია ძირითადი თეზისი, რომლის მოხსნას ემსახურება მთელი ნაწარმოები. პირველი აბზაცი პოლემიკურია. ფელეტონისტი მეუღლეს „მაინც კარგ თეკლეს“ ეკამათება და უხსნის, რომ ოჯახის სიმტკიცეზე ლაპარაკი ჩამორჩენილობა-დახვეწებულობის მაჩვენებელია.

ამრიგად, დასაწყისშივე ცხადი ხდება ნაწარმოების ბუნება. შესავალი დიდად ეხმარება მკითხველს ავტორის ჩანაფიქრის სწორად შეცნობასა და ძირითადი დასკვნების გათავისებაში.

ილია სწრაფად ამყარებს კონტაქტს ადრესატთან. იქმნება ნდობის ატმოსფერო, რაც მომავალი დაახლოების საწინდარია.

ფელეტონი „ამბავი ყბად-ასაღები და წყალ-წასაღები“ სწორედ მიმართვით იწყება, ვრცელი შესავლისა და ლირიკულ-ისტორიული ჩანართების გარეშე. „ხომ იცით, რომ ქვეყანაზედ არსებობს ТИФЛИССКИЙ ЛУСТОК-ი. ისიც მოგეხსენებათ, რომ დედა-ბოძი ამ წრიბინა გაზეთისა ვილაც ტირაცუა ვანუაა. ისიც, რა თქმა უნდა, მოგეხსენებათ, რომ ამ ტირაცუა ვანუამ 31 დეკემბრის ნომერში რალაც დაბლაჯნა, ვითარცა ვითომდა „журналист-მა ОБЛИЧИТЕЛЬ-მა“¹.

მოტანილ ციტატაში ავტორი სამჯერ მიმართავს მკითხველს: „ხომ იცით“, „ისიც მოგეხსენებათ“, „ისიც, რა თქმა უნდა, მოგეხსენებათ“. ამგვარი გამეორებით ძლიერდება ეფექტი. საგულისხმოა მიმართვის ფორმაც. ავტორი მკითხველის გვერდით დგება. კონკრეტულ საკითხთან დაკავშირებით მათ პოზიციებში თითქმის არავითარი განსხვავება არ შეინიშნება. ორივემ კარგად იცის აღნიშნული. ამას შეგნებულად აკეთებს ფელეტონისტი, რათა დასაწყისშივე გამჟღავნებულ ურთიერთგაგებას დასასრულსაც მოჰყვეს თანადგომა.

ფელეტონთა ექსპოზიციის სპეციფიკას განსაზღვრავს ნაწარმოების საერთო აღნაგობა. რადგანაც „სახელდახელოს“ რეპორტაჟის ფორმა აქვს, იგი ამ ჟანრის თავისებურებათა გათვალისწინებით უნდა დაიწყოს.

¹ ი. კ ა ე კ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 381.

ასეცაა. „დღეს „Тифлисский Листок“-ის რედაქციამ ბელენსკობა უბოძა ნიკოლოზ იაკობის ძეს ნიკოლაძეს. ქვეყანა სიხარულით ფეხზედ აღარა სდგას. ყველას მოსწონს გულუხვობა „Тифлисский Листок“-ისა. ამბობენ: ჯერ ამისთანა ჯილდო ზოილისათვის არ გაუმეტნია „Тиф-ლისский Листок“-ს — ამ ქადაგს ძლევამოსილ დაბახანისას. აუარებელი მილოცვის დეპეშები მოსდის ბ-ნს ნიკოლაძეს ყოველის ქვეყნიდაჲ. ყველაზედ შესანიშნავი სამახარობლო დეპეშა ოთონ ბ-ნმა ნიკოლაძემ მისწერა თავის თავს“¹.

მოკლე წინადადებები, თანაც ახალ-ახალი ინფორმაციების შემცვე-ლი, სწრაფი გადასვლები, დინამიკური თხრობა. ყოველივე ეს აძლიე-რებს ინტერესს და სტრიქონებს სულმოუთქმელად მივყვებით. სწორად არის აღებული პირველი აკორდი, რომელიც თანდათან ძლიერდება.

იგივე შეიძლება ითქვას ფელეტონზე „ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“. ის „ლექციას“ წარმოადგენს და ექსპოზიციაც შესაბამისია: „მოწყალენო ქალბატონებო და მოწყალენო ბატონებო! მე არ ვიცი. როგორ აღმოვთქვა, რა სიხარული ჰდღუს და გადმოდის ეხლა ჩემს გულში, რომ გხედავთ ამდენს ბრწყინვალე გვამს. აქ მობრძანებულს ჩემდა სასმენლად. ბაგენი ჩემნი ნამეტანობისაგან სიხარულისა ვერ შემქლებელ არიან აღმოვებქდონ ის, რაც აწ ჩემს გულშია“².

ძნელი შესამჩნევი არ არის, რომ ეს მიმართვა პრინციპულად გან-სხვავდება „ამბავი ყბად-ასალების...“ მიმართვისაგან. აქ აშკარად იგრ-ძნობა დისტანცია მთქმელსა და მსმენელს შორის. სტილიც განსხვავე-ბულია. „ლექციის“ დასაწყისი ფსევდომეცნიერულია და, ამდენად, სატირული განწყობილებისათვის ხელსაყრელი ფონის შემქმნელი.

მასალათა ანალიზი უფლებას იძლევა დავასკვნათ, რომ ილიას ფელე-ტონები ოსტატურად იწყება. შესავალშივე არის მინიშნება ნაწარმოე-ბის ხასიათზე, თავიდანვე განსაზღვრულია ტონალობა და შემზადებუ-ლია ნიადაგი არსებობის აღსაქმელად. შესავლები გამოირჩევა დამაინ-ტერესებლობით და ლიტერატურული მიმზიდველობით.

თემის გაშლა. თხრობის წარმართვაც პუბლიცისტის ძირითად ჩანა-ფიქრს და წინასწარ შერჩეულ ფორმას ემორჩილება. პირველი „სხარ-ტულა“ დრამის პრინციპზეა აგებული. ბუნებრივია, რომ სიუჟეტიც შესაბამისად უნდა წარიმართოს. მაგრამ საქმე ის არის, რომ ამ ნაწარ-მოებში ხასიათთა განვითარება არ ხდება. თავიდანვე დასრულებული ტიპებია დახატული. სიტუაციათა მძაფრი მონაცვლეობაც გამორიცხუ-ლია. ასეთ შემთხვევაში ილია ყველაზე სწორ გზას ირჩევს. ეს არის მოჩვენებითი კონფლიქტის შექმნა და მისი დაძლევისაკენ სწრაფვით

¹ ი. ქ ა ე ქ ა ე ა ძ ე, თბ., ტ. 3, გვ. 395.

² იქვე, გვ. 400.

ვითარების დაძაბვა. ივ. კერესელიძე ძველ ცოდვებს იხსენებს. ქერელ ბექას არ აგონდება ისინი. მაშინ ივ. კერესელიძე უფრო დეტალურად აღწერს მათ. ან ი. კერესელიძე რომელიმე მოსაზრებას ავითარებს, ქერელი ბექა კი არ ეთანხმება რედაქტორს. ეს უკანასკნელიც იძულებულია სათანადო არგუმენტაციას მიმართოს.

ამ გზით კარგად შელავნდება „ცისკრის“ ჩამორჩენილობა და „საქართველოს მოამბისადმი“ დაპირისპირებულობა. რაც მთავარია, ხსენებული ხერხი სათქმელის თავმოყრას უწყობს ხელს და არსებითი გამოკვეთას.

განსხვავებულია მეორე „სხარტულას“ კომპოზიცია. დასაწყისში ფიქსირებული დებულება, რომ თუმანიშვილის ენა უვარგისია, ხოლო აზრები ყოვლად შეუწყნარებელი, მოითხოვს დამტკიცებას. ფელეტონის პირველ ძირითად ნაწილშიც მოხმობილია ენობრივი სისუსტის დამადასტურებელი მაგალითები. მათი სიმრავლე მკითხველის გადაღლის საშიშროებას ქმნის. ამას გრძნობს ილია და საფრთხესაც მოხდენილად აღწევს თავს. ციტატებს სატირულ კომენტარს ურთავს, რასაც მიჰყვება ნაკადი შემოაქვს მღორე დინებაში. ფელეტონისტი ცალკეულ მაგალითებს აკავშირებს რეფრენის ტიპის შეძახილებით: „ახლა თქვენ ახირდებით და იტყვიან“, „ახლა კიდევ ახირდებით და იტყვიან“, „ახლა არც ეგ მოგეწონებათ“. ამგვარი ოსტატობის წყალობით ფელეტონი სულსწრაფად იკითხება.

მეორე რიგის მაგალითებიც ასევე საინტერესოდ არის მოწოდებული. ამ ორ წყებას კი სატირულ-პუბლიცისტური თალი აკავშირებს. „ეს ხომ დაგიმტკიცეთ, რომ გ. თუმანიშვილი ენის შესახებ პირველი მოენეა ჩვენში და „ახალის“ ქართულის დამადგენელი. ახლა მისის სიბრძნისა, ცოდნისა, აზრების და ზნეობის სიახლეს და წარჩინებულებას დაგიმტკიცებთ“¹.

ილიას ფელეტონებისათვის ნიშანდობლივია დებულებათა ილუსტრაცია, რაც მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მათ არქიტექტონიკას. ეს დასტურდება „ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუითაც“.

ავტორის მიზანია დაასაბუთოს, რომ მაჩაბლების სიტყვა და საქმე სხვადასხვაა. ამას სჭირდება სათანადო ფაქტები და ფელეტონისტსაც ზუსტად მოაქვს ისინი. მაგრამ მათი სრულად და სატირულად გააზრებისათვის აუცილებელია მკითხველის წინასწარი შემზადება. ამას ავტორი კარგად აკეთებს პირველ „ლექციაში“. მეორე „ლექცია“ ეთმობა მ. მაჩაბლის, მესამე კი — ი. მაჩაბლის მხილუბას. „ლექციები“ დამოუკიდებელი ქვეთავების სახითაა წარმოდგენილი. თითოეული იწყება ტრადიციული მიმართვით: „მოწყალენო ქალბატონებო და მოწყალენო

¹ ი. ქავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 352.

ბატონებო!“ და მთავრდება ასევე ტრადიციული გამოთქმით: „მშვიდობით, ბატონებო, შემდეგ ლექციაში“.

ამგვარი წყობით მარჯველ აქცენტორდება მთავარი, ადვილდება წინა ქვეთავში მოთხრობილის გააზრება და ახლის აღსაქმელად მკითხველის შემზადება. ქვეთავების ტრადიციულმა დასაწყისმა და დაბოლოებამ არა მარტო ეს ნაწილები წარმოაჩინა რელიეფურად, არამედ მთელი ფელეტონის „ლექციურ“ ხასიათში გარკვევასა და მის მთლიანობაში გააზრებას შეუწყო ხელი.

არსებითად თემის განვითარების იგივე ხერხია გამოყენებული ფელეტონში „გომართელის ფილოსოფია და არჩილ ჭორჭაძის ფსიხოლოგია“. აქაც ორი მოწინააღმდეგე ჰყავს ავტორს და ძირითადი ნაწილიც პირობითად ორ ქვეთავად იყოფა. ერთში გომართელის, მეორეში კი ჭორჭაძის კრიტიკაა.

როგორც ვხედავთ, ზოგად ხაზებში რამდენიმე ფელეტონის კონსტრუქცია ერთნაირია და მაინც, ისინი გამოირჩევიან ორიგინალობითა და მიმზიდველობით. ეს მიღწეულია საერთო ფორმიდან (ლექცია, ეპისტოლარული და სხვ.) გამომდინარე ნიუანსების აქცენტირებით.

ამ ბოლო ფელეტონში მოწინააღმდეგეთა დებულებები სულ სხვა ფორმითაა გადმოცემული, ვიდრე, ვთქვათ, „სხარტულაში“. პუბლიცისტი მეუღლეს აცნობს გომართელ-ჭორჭაძის მოსაზრებებს. კონკრეტული ადრესატის არსებობა მსჯელობა-არგუმენტაციას კვალს აჩვენებს. რადგანაც ბარათი მეუღლეს ეგზავნება და წინ იწევს ინტიმური მხარე, ამდენად, ფელეტონისტს ფართო შესაძლებლობა აქვს საკუთარი განცდები, ლირიკული დამოკიდებულება მეტი სისრულით წარმოაჩინოს. ასეც იქცევა. ყოველივე ეს ზრდის ნაწარმოების მხატვრულ ღირებულებას.

როგორც ითქვა, „სახელდახელოში“ ავტორი რეპორტაჟის ფორმას დაესესხა და წარმატებით გამოიყენა დეპეშური სტილი. პატარა ქვეთავებს დროის აღმნიშვნელი ჩნფორმაცია წაუმძღვრა: „23 მაისი“, „24 მაისი“, „25 მაისი, დილით“, „25 მაისი, შუადღით“, „25 მაისი, საღამოთი“. ასეთი დანაწევრება სწორ ჩანათქმის ემორჩილება. ავტორს სურს მომზდარი ფაქტებისადმი საზოგადოების რეაქცია მეტი სიზუსტით, თანდათანობით აჩვენოს და ხაზი გაუსვას ნიკოლაძის გაბელისკებრთ გამოწვეული „აღტაცების“ ზრდას. მაშასადამე, მოცემულ შემთხვევაში თვით ამბავია განვითარებადი და პუბლიცისტიც ბუნებრივად მიჰყვება დინებას. ცალკეული ქვეთავები იწყება სიტყვით „დღეს“, რაც ხელს უწყობს დინამიკის გაძლიერებას. ძალზე კარგად არის შერჩეული ქვეთავების დაბოლოება. „ზოილი და ვანუა — ღვთის მადლით — მშვიდობით ბრძანდებიან“. ამგვარ რეფრენს ნაწარმოების შეკვრის ფუნქციაც ეკისრება. იგი მძლავრი სატირული ქლერადობითაც გამოირჩევა.

მსგავსი ფრაზა დამახასიათებელი იყო იმ დეპეშებისათვის, რომლებიც იმპერატორთა და მათი ოჯახის წევრთა შესახებ მოგვითხრობდნენ. ზოილის და ხეჩატუროვის გატოლება მირონცხებულ გვირგვინოსნებთან, რომელთა ჯანმრთელობით უერთგულესი ქვეშევრდომები იყვნენ დაინტერესებულნი, ნამდვილად წამგებიანი აღმოჩნდა პირველთათვის.

როგორც ვხედავთ, ფელეტონთა აგებისას გათვალისწინებულია ჟანრის თავისებურება. შესავალი იქნება თუ კვანძის გახსნა, თალი თუ ტიხარი, რეფრენი თუ სქოლიო, ისინი პირდაპირ ან ქვეტექსტით ხელს უწყობენ სატირულ-იუმორისტული განწყობილების შექმნას.

როგორია ფელეტონთა ფინალი? ამ მხრივ ერთფეროვნება ნამდვილად არ შეინიშნება.

პირველი „სხარტულას“ დასასრული ყოველმხრივ მოსაწონია. მასში კვინტენსიოებულია ნაწარმოების დედააზრი. ერთხელ კიდევ ხაზგასმულია „ცისკრის“ ხელმძღვანელთა მტრული დამოკიდებულება პროგრესული ლიტერატურული დაჯგუფებისადმი. და არა მხოლოდ ხაზგასმულია, არამედ გამძაფრებული. ბაქია ეკითხება რედაქტორს: „...ხელში რომ „მოამბე“ მიჭირავს, ამისას რას მიბრძანებთ?“ ი. კერესელიძეც უპასუხებს: „ცეცხლში დაწვი ეგ შეჩვენებული, ეგა. (ბაქია ჭერ წიხლით შეადგება, რომ პირველი — ჯავრი ამოიყაროს, და მეორე — გულმოდგინება აჩვენოს რედაქტორს, მერე ანთებულ ბუხარში შეაგდებს უმწეო „მოამბეს“)“¹.

ეს არის ლოგიკური დასასრული, უზუსტესი ფინალი. დასკვნა ორიგინალური ფორმითაა მოწოდებული. გამოირიცხულია კალკირებიდან მომდინარე მომამბეზრებლობა.

მეორე „სხარტულა“ სხვაგვარად ბოლოვდება. ეპილოგი გაქიანურებულია. ფელეტონისტის უმთავრესი მიზანია გ. თუმანიშვილის „აღმანახის“ დასამარება. ეს მიღწეულია კიდევ სათანადო მსჯელობით, რომელსაც ერთვის არცთუ ორიგინალური დასკვნა — „ამით ვათავებთ გ. თუმანიშვილზედ ბაასს. ახლა სხვა მხრივ მოგივლით, ბატონო „ივერიის“ რედაქციაგ“².

შემდეგი ორი გვერდი დ. ერისთავისა და ნ. ნიკოლაძის განქიქებას ეთმობა. ფინალში აქცენტი გადატანილი აღმოჩნდა მაინც ნ. ნიკოლაძეზე. თუ ვივარაუდებთ, რომ ამ უკანასკნელის კრიტიკით თუმანიშვილიც მცირდება, მაშინ დასკვნა უფრო ეფექტური მოგვეჩვენება. არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ ლექსმა ემოციური მახვილი გააძლიერა.

გონიერი მკითხველი უთუოდ კმაყოფილი დარჩება ფელეტონის „ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“ დასასრულით. ბოლო სიტყვა აქაც ზუსტად

¹ ი. ქ ა ვ ქ ა ვ ა ძ ე, თბზ., ტ. 3, გვ. 345.

² იქვე, გვ. 363.

არის მოძებნილი. ნაწარმოებს თავიდან ბოლომდე გასდევს ოპტიმისტური ჟღერადობა.

პუბლიცისტს სწამს ერის უკვდავება. ამის მტკიცებას შეიცავს მთელი თხზულება და იგივე გაქვდავებულია ფინალში: „მაშ გაუმარჯოს დაუქცნობელს ღიკაბუეკს, აწ და მარადის!“

ფრაზა პათეტიკურია, დალოცვის მსგავსი და ამას მოითხოვდა ნაწარმოების საერთო ტონალობა. სხვაგვარი ფინალი ძნელად წარმოსადგენია. ისიც უნდა ითქვას, რომ ეპილოგი პირდაპირ ეხმიანება სათაურს, მისი ვარირებაა. ამით კიდევ უფრო შეიკრა ნაწარმოები და იდეასაც მეტი ჟღერადობა მიეცა.

გავეცნოთ „ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუის“ დასასრულს: „ხოლო ეს „ჰო“ და „არა“ ერთსა და იმავე საგანზე ერთსა და იმავე კაცისაგან ხომ ან ერთთა სიცრუე, ან მეორე. აქ სიცრუე ხომ აშკარაა ერთ-ერთში და აშკარა. სიბრძნე სადღა? ეგ თითონ თ. ი. მაჩაბელსა ჰკითხეთ. აი ამიტომ მოგახსენეთ, რომ ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე სულ სხვაა-მეთქი.

მშვიდობით, ბატონებო, მეოთხე ლექციამდე“¹.

აქაც სათაურთან შეხმიანებაა. პასუხი გაცემულია ძირითად კითხვაზე. გაკრიტიკებულია მთავარი მოწინააღმდეგე. ერთი სიტყვით, ფინალი ტევადი და ლოგიკურია. რაც შეეხება ბოლო ფრაზას, იგი ბრძოლისათვის მზადყოფნად უნდა იქნეს აღქმული და ამიტომაც მისი ხვედრითა წონა დიდია.

ბოლო ფელეტონშიც გამოყენებულია შეჯამების პრინციპი. არავითარი დამატებითი ინფორმაცია. მოწინააღმდეგეთა საბოლოო დახასიათება გვეძლევა: „ეხლა სწორედ გითხრა, არ ვიცი, — რომელი უფრო დიდი მეცნიერია და რომელი უფრო წინ მივბის „საზოგადოებრივ იდეალებისაკენ“ — ბ-ნი გომართელი თუ ბ-ნი არჩილ ჯორჯაძე?“²

ილია ჭავჭავაძე ფელეტონს უმთავრესად ლიტერატურის საკითხების გასარკვევად იმარჯვებს. ყოველდღიური ცხოვრების ხარვეზებზე, თავდაზნაურთა ქარაფშუტობასა, თუ ვაჭართა გაიძევრობაზე, მოხელეთა მეჭრთამეობასა, თუ მოდებით გატაცებაზე თუ სხვ., რაც ესოდენ აქცენტირებულია XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ ფელეტონში, ილია არ ამახვილებს ყურადღებას. მისთვის უცხოა საყოფაცხოვრებო სატირა. ამითაც განსხვავდება ილიას ფელეტონები აკაკის ანალოგიური ჟანრის ნაწარმოებებისაგან.

მაგრამ ამგვარი თემატიკური შემორკალვა სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ ილიას ფელეტონები მცირე ხვედრითი წონისაა. რაც მთავარია,

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 426.

² იქვე, გვ. 441.

ისინი პრობლემური ხასიათისაა, ამასთანავე აქტუალური. მათში საუბარია ჟურნალ-გაზეთების მიმართულებაზე, ენაზე, პრობლემატიკაზე, შემოქმედის პრინციპულობაზე და სხვ.

ამ საკითხების გარკვევა-დამუშავებას კი მაშინ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. როგორც ა. გერცენი მიუთითებს, «У народа, лишённого общественной свободы, литература — единственная трибуна, с высоты которой он заставляет услышать крик своего возмущения и своей совести»¹.

ქართველი ხალხიც სწორედ ასეთ მდგომარეობაში იყო. ამდენად, მწერლობას სხვათა ფუნქციის შესრულებაც დაეკისრა. ჟურნალისტიკა წარმოადგენდა მძლავრ მამოძრავებელ ძალას. ამიტომ მასზე ზრუნვა, მისი გაძლიერება და სწორი კალაპოტით წარმართვა თავიდათავ საქმედ იქცა.

მეორე დამახასიათებელი თვისება ილიას ფელეტონებისა, ეს არის მძლავრი პოლემიკურობა. საერთოდ, ფელეტონი ბუნებით პოლემიკურია. ავტორი იწუნებს, კრიტიკებს, დასცინის, რაც თავისთავად გული-სხმობს ობიექტისადმი დაპირისპირებას. მაგრამ ამჯერად ჩვენ ეს გარემოება კი არ გვაქვს მხედველობაში, არამედ ფელეტონში მოწინააღმდეგეთა დებულება-პოზიციის ზუსტი ჩვენება და მათი მოხსნა-უკუ-ვდება. ფელეტონთა დაწერის საბაზია რომელიმე საზოგადო მოღვაწის მცდარი თვალსაზრისი. ასეთ შემთხვევაში ილია ხშირად თვზისებად აყალიბებს გაკილვის ობიექტის შეხედულებებს, მიმართავს ციტირებას და მოხმობილი ადგილების არა მარტო კვალიფიკაციას იძლევა, არამედ ზოგჯერ მათ სწორ ვარიანტსაც გვთავაზობს. ამ ფელეტონებში ხელ-შესახებად არის წარმოჩენილი პოლემიკის ძირითადი ასპექტები.

როგორც ვნახეთ, ილიას ფელეტონებში ბევრი ქართველი მოღვაწეა გაკრიტიკებული. ამიტომაც საჭირო გარკვეული სიფრთხილე. პიროვნებათა ცალკეული შეცდომების აღნიშვნა ნაწილის მთელთან გაიგივებაში არ უნდა გადაიზარდოს. აუცილებელია ობიექტური დიფერენციაცია. ილიას ფელეტონთა ბევრმა პერსონაჟმა თვალსაჩინო კვალი გაავლო ქართულ მწერლობაში, ჟურნალისტიკაში. ამის დაეიწყება არ შეიძლება. მაგალითად გამოდგება გ. თუმანიშვილი. იგი დაუღალავი მოღვაწე იყო. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მის კრიტიკულ წერილებს დ. კონჭაძისა და ლ. არდაზიანის შესახებ დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა.

ილიას ფელეტონებში მძლავრობს სატირა. საქმე ისაა, რომ მიდგომის ხარისხს განსაზღვრავს არა სუბიექტური, არამედ ობიექტური მი-

¹ А. И. Герцен. Собр. сочинений в тридцати томах, т. VII, 1936, с. 198.

ზეზები. ილიას არ შეეძლო იუმორით, მსუბუქი დაცინით დაკმაყოფილებულიყო, როცა საკითხი ერის სასიცოცხლო ინტერესებთან დაკავშირებულ მოვლენებს ეხებოდა. ამიტომ იწვის, ბოხოქრობს, ხშირად სარკასტულად ხარხარებს.

სამართლიანად შენიშნავს მ. ზანდუკელი, „ი. ჭავჭავაძის სატირა მძლავრია, გადამდები. ის მკითხველს არასდროს ტოვებს განუჩივრებელ მდგომარეობაში. მკითხველი მოცემულ აღწერას თუ გადმოცემას არასოდეს არ მისდევს შეწყნარებული ღიმილით“¹.

ქართველ პუბლიცისტთაგან პირველად ილიამ გამოიყენა პიესის ფორმა ფელეტონის ასაგებად. მასვე ეკუთვნის ცნობილი ლექსის სატირულ ყაიდაზე გადაკეთების პრიორიტეტი, სქოლიოს მომარჯვება დაცინვის გაძლიერების მიზნით და ა. შ. მაგრამ არსებითი მაინც ის არის, რომ ილიამ გააგრძელა და გააღრმავა მოლაყბეთა მიერ დაწყებული საქმე, ახალ სიმაღლეზე აიყვანა ეს ჟანრი. მან ფელეტონს უმნიშვნელოვანესი საზოგადოებრივი ფუნქცია — ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისათვის ხელის შეწყობა დააკისრა და ამ მხრივ საგულისხმო ნიმუშებიც მოგვაწოდა.

მიმოხილვა

ბ. ბელინსკი მიუთითებდა: „ოტჩეისტვენნიე ზაპისკი“ სრულყოფილად ვერ შეასრულებდა თავის დანიშნულებას, თვალსაჩინო ადგილი რომ არ დაეთმო წლიური მიმოხილვებისთვისო². აქ არა მხოლოდ რედაქციის დამსახურებაა აღნიშნული, არამედ ხაზგასმულია მიმოხილვის, როგორც ჟანრის, დიდი ხვედრითი წონა.

მიმოხილველს შესწევს უნარი, თვალი გაადევნოს ხანგრძლივი პერიოდის ამბებს და მკითხველს მთლიანი წარმოდგენა შეუქმნას მიმდინარე პროცესებზე, საზოგადოებრივი ცხოვრების ძირითად ტენდენციებზე.

ძნელია რომელიმე ჟანრი გაუტოლდეს მიმოხილვას მასშტაბურობით, სინამდვილის ვრცელი სურათის წარმოჩენით. იმასაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ მიმოხილვა განზოგადებული დასკვნების გამოტანის დიდ შესაძლებლობას იძლევა, გასაგები გახდება, რატომ წამოწია იგი წინა პლანზე ილია ჭავჭავაძემ. თავის მხრივ ამ ჟანრის ნაწარმოებებმა მნიშვნელოვნად განსაზღვრა ილიას ჟურნალისტური ავტორიტეტი, უფრო მეტიც, XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული პრესის სიძლიერე.

¹ მ. ზანდუკელი, თხზ., ტ. II, 1976, გვ. 748—749.

² В. Г. Белинский Полн. собр., соч., т. 8, с. 430.

არსებობს მოსაზრება, რომ შინაური მიმოხილვა ქართულ სინამდვილეში „ილია ჭავჭავაძემ შექმნა და დაამკვიდრა“¹. საილუსტრაციოდ ყურნალ „ივერიის“ მიმოხილვებს ასახელებენ (პირველი დაიბეჭდა 1879 წლის იანვრის ნომერში).

ეს მტკიცება სულ სწორი არ არის. ხსენებული ჟანრის ნაწარმოებები უფრო ადრეც გვხვდება. „ცისკარისა“ და „მნათობის“ რედაქციებს შესაბამისი რუბრიკებიც კი ჰქონდათ.

1861 წლის დეკემბრის „ცისკარში“ დაიბეჭდა „სხტა და სხტა ამბავი“. ავტორი მოგვითხრობს: თბილისში მოწყობილ გამოფენაზე, ორკვირეული სასოფლო-სამეურნეო გაზეთის დაარსების განზრახვაზე, ახლახან გამართულ სპექტაკლებზე, სრული ქართული კალენდრის გამოცემაზე.

პუბლიცისტი ცდილობს არა მხოლოდ დაახასიათოს ფაქტები, არამედ დააკავშიროს ისინი ერთმანეთთან. აქ არ არის ისეთი ღრმა მსჯელობა და განზოგადება, როგორიც ნიშანდობლივია ილიას მიმოხილვებისათვის; არც ფაქტთა სიუხვე იგრძნობა, მაგრამ ეს გარემოება ხელს არ გვიშლის, მითითებული ნაწარმოები ერთ-ერთ პირველ შინაურ მიმოხილვად მივიჩნიოთ.

საგულისხმოა აგრეთვე 1871 წლის „მნათობის“ მეორე ნომერში გამოქვეყნებული კუხელის „შინაური მიმოხილვა“. იგი მალეა დგას „ცისკარში“ დაბეჭდილ მიმოხილვაზე. პუბლიცისტი ყურადღებას ამახვილებს საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაზე, თეატრალურ და ლიტერატურულ ცხოვრებაზე. საგანგებოდ ჩერდება ცალკეულ სპექტაკლებსა და პერიოდულ გამოცემებზე. ამ მიმოხილვაში ანალიზს, განსჯას თვალსაჩინო ადგილი ეთმობა. ყურნალისტი ცდილობს განაზოგადოს კონკრეტული შენიშვნები და მიზანსაც აღწევს. კუხელის მიმოხილვისათვის დამახასიათებელია პოლემიკური ტონი და შედარებით გლობალური დასკვნები.

მაშასადამე, შინაურ მიმოხილვას ი. ჭავჭავაძეზე ადრე სხვები იყენებდნენ. ილიას დამსახურება ის არის, რომ მან ღრმად გააცნობიერა შინაური მიმოხილვის მნიშვნელობა-ღირებულება; ფართოდ გამოიყენა იგი; მოგვცა მისი ბრწყინვალე ნიმუშები და მოუპოვა დიდი ავტორიტეტი.

აქვე დავსძენთ, რომ შინაური მიმოხილვა ჟანრის ქვესახეობაა და მასზე მსჯელობით მხოლოდ ნაწილი წარმოჩინდება. მეორე სახეობა — საერთაშორისო მიმოხილვა გაცილებით ადრე, კერძოდ, 1819 წელს ჩნდება. ეს არის „საქართველოს გაზეთში“ დასტამბული „პოლიტიკური შეხედვა უჩინებულესთა საქმეთა ჩყიშ წლისათა“.

ილიამ ობიექტური მიზეზების გამო მიმოხილვის ერთ-ერთ განტოტე-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 5, გვ. 396.

ბას — შინაური მიმოხილვას მიანიჭა უპირატესობა. შინაური მიმოხილვის საგანია ადგილობრივი ამბები, რომელთა გადაჭრით სისხლხორცეულად არიან დაინტერესებულნი მკითხველები. სხვათა შორის, აქედანვე მომდინარეობს ბევრი სირთულე. ი. ჰავეკავაძე წერდა: „შინაური მხილველობისთანა ჩვენში ძნელი საქმე ჩვენებურს იწერალს არა აქვს, იმიტომ რომ ჩვენში შინაური საქმე ისეთი საგანია, რომლისთვისაც ჯერ ხელი სხვას არავის უხლია, რომელზედაც არავითარს მსჯელობას, არავითარს მოსაზრებას, არავითარს დასკვნას სხვა ქვეყნების ლიტერატურაში ვერ ინახულებთ პირდაპირ და მოჭრით; რომელზედაც, მაშასადამე, გინდათ თუ არა, თქვენი აზრი უნდა იქონიოთ და რომელიც თქვენის საკუთარის ზომით უნდა გაზომოთ, თქვენის საკუთარის კჳუს შუქით გაანათოთ. ერთის სიტყვით, ჩვენი შინაური საქმეები ჯერ გაუკეთებელი ხორბალია ხოლმე, უნდა ჩვენ თითონ გავანიაოთ, გავცხრილოთ, დავფქვათ, მოვზილოთ და საკუთარის კჳუს თონეში ჩვენის ხელით გამოვაცხოთ“¹.

ამ შემთხვევაში არსებითი ის კი არ არის, თუ ვის უნდა ეკუთვნოდეს პრიმატი საკითხების დასმა-გადაჭრაში, არამედ როგორი თვალსაზრისით მივუდგეთ მათ.

შინაური მიმოხილვა შესაძლებლობას იძლევა სხვადასხვა რიგისა და ხასიათის ამბებს, ზრავალ მოვლენასა და სიტუაციას გავადევნოთ თვალი, ერთ ჩარჩოში მოვაქციოთ ისინი და შევქმნათ სინამდვილის საგულისხმო მოზაიკა. იგი არა მარტო ჟანრობრივი ტევადობით იპყრობს ყურადღებას, არამედ ფაქტთა ურთიერთკავშირის ლოგიკური გააზრებითა და სინამდვილის სოციალური არსის წარმოჩენით.

მნიშვნელოვანია ისიც, რომ შინაური მიმოხილველი უღრმავდება არა განყენებულ, ერთგვარად მედიტაციურ საკითხებს, არამედ კონკრეტულ ავთენტურობებზე მოვლენებს, აფასებს მათ და ფაქტობრივად უწყობს ხელს ცხოვრების წინსვლას თუ შეფერხებას.

ილიას მიერ შინაური მიმოხილვის წინ წამოწევა და, საერთოდ, მისი გაბატონება 80-იანი წლების ქართულ ჟურნალისტიკაში კანონზომიერია. სხვა მიზეზებთან ერთად მხედველობაში მისაღებია ეპოქის მოთხოვნილება, ადგილობრივი ყოფით ძალუში დაინტერესება. როგორც თანამედროვენი შენიშნავდნენ, ბევრი ქართველი უკეთ იცნობდა რუსეთ-ევროპის ისტორიას და ცხოვრებას, ვიდრე საქართველოსას. და აი, ერის მოწინავე ნაწილის წინაშე მტკივნეულად დაისვა ამ ხარვეზის გამოსწორების საკითხი. შევიმეცნოთ ჩანი ვყოფილვართ და ჩანი ვართ, თუ გვსურს ქვეყნის განვითარება-წინსვლის სწორი გზები დავსახოთ. ეს თვალსაზრისი ბუნებრივად ბადებდა შინაური მიმოხილვისადმი საგანგებო ინტერესს.

როგორია ილიას შინაური მიმოხილვების თემატიკა?

¹ ი. ჰავეკავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 55.

ჟურნალისტი თვალსაჩინო ადგილს უთმობს ადმინისტრაციული ორგანოებისა თუ ცალკეული მოხელეების მოქმედების კვალიფიკაციას. მსჯელობს სახელმწიფო მამულების გაცემის წესსა და ტყით სარგებლობის პრობლემებზე. აფასებს ამ მხრივ შემოთავაზებულ პროექტებსა და წინადადებებს.

ილია საუბრობს დიხნდუკოვ-კორსაკოვის მთავარმართებლად დანიშვნის თაობაზე. ეხმაურება საქართველოში გზათა მინისტრის ჩამოსვლას, თბილისში არქეოლოგთა კრების გამართვას და ა. შ.

ჟურნალისტი სპეციალურად უღრმავდება ახალ განკარგულებას მანამდღომელთა კრედიტის შესახებ, ინტერესდება სოფლის მეურნეობისა და ვაჭრობის პრინციპული საკითხებით.

შინაურ მიმოხილვებში ყურადღება მახვილდება საადგილმამულო ბანკების მართვის პრობლემებსა და თავად-აზნაურთა გახმაურებულ თავყრილობებზე.

ი. ჰავევაძე განსაკუთრებით ინტერესდება სწავლა-აღზრდის საკითხებით. მის ნაწერებში ხშირად ფიგურირდება „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი“ და დრამატული საზოგადოებები. განხილულია ცალკეული სპექტაკლები.

პუბლიცისტი უყურადღებოდ არ ტოვებს უმნიშვნელოვანეს დებატებს. მაგალითად, საგანგებოდ ჩერდება გეგიძისა და ლოლობერიძის პოლემიკაზე.

ერთი სიტყვით, მხედველობიდან არ რჩება არცერთი მნიშვნელოვანი ამბავი. რაც მთავარია, შინაური მიმოხილვების ყველა ქვეთავს საფუძვლად უდევს კონკრეტული ფაქტი, შემთხვევა. აქედან გამომდინარე წარმართება მსჯელობა და ხდება განზოგადება.

ახლა გავარკვიოთ, რომელი პოზიციიდან აფასებს პუბლიცისტი მოვლენებს.

საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა გულს-ხმობდა კოლონიური და სოციალური ჩაგვრის წინააღმდეგ ბრძოლას. მან რამდენიმე ეტაპი განვლო და სპეციფიკური ნიშნებიც შეიძინა. ილია ამ მოძრაობის მეთაური იყო და გასაგებია, რომ შინაურ მიმოხილვებში წინ არის წამოწეული პოლიტიკური საკითხები; სოციალური მათ ექვემდებარება.

პოლიტიკური პრობლემების ცალკეული მხარეები ერთნაირი სიხშირითა და აქცენტრირებით არ განიხილება. საქმე ის არის, რომ ხელისუფლებასთან მიმართებისას ილია არა მხოლოდ იურიდიული, არამედ ზემოქმედებითი თვალსაზრისითაც გარკვეულად რეგლამენტირებული იყო. მას არ ხელეწიფებოდა ადმინისტრაციული ცვლილების მოხდენა, ძირითადად უნდა დაკმაყოფილებულიყო საზოგადოებრივი აზრის შექმნით.

1881 წლის დეკემბრის შინაურ მიმოხილვაში ილია მსჯელობს ახალი მთავარმართებლის დანიშვნაზე. ხელმძღვანელობის შეცვლა თავისთავად დიდი მოვლენაა. მაგრამ ეს ხდება არა მასების მოთხოვნით, არამედ ზემდგომთა გადაწყვეტილებით. მაშასადამე, პუბლიცისტს არ ძალუძს ვითარების ტრანსფორმაცია. ამიტომ სხვა კუთხით წარმართავს მსჯელობას. იგი ესწრაფვის მკითხველთა სწორი თვალსაზრისით შეიარაღებას, პოლიტიკურ გამოწრთობას. მიმომხილველი შენიშნავს: „ცვლილება მოხდება. არც მეტი, არც ნაკლები“. ე. ი. დიდს არაფერს მოველით ახალი მთავარმართებლის დანიშვნისაგანო. ეს დებულება გამაგრებულია შემდეგი მსჯელობითაც: მმართველობა მოწყვეტილია ხალხს. „ჩვენს ქვეყანას დიამბეგების მიწერ-მოწერით იცნობენ და დღეს-აქამომდე ყველანი ერთად და თვითოეული ცალკე ამ ცნობებით იკვებებიან. რა ხეირი დაგვაყარა ამ მხრით შესწავლამ ჩვენის ქვეყნისამ, ეგ აშკარად ზედ ატყვია ყოველს რეფორმას, რომელიც შემოტანილ იქმნა ჩვენში ამ ოც წელიწადში. არცოდნა ქვეყნისა განა მართო იმ საგნებს დაეტყო, რასაც რეფორმა შეეხო; ათასი სხვა ტკივილია ჩვენში, რომლისათვისაც ჭერ ყურიც არ უთხოვებიან, რომელიც ჭერ სმენითაც არ გაუგონიათ“¹.

ქვეტექსტი გასაგებია: სხვათა იმედზე ყოფნა გულუბრყვილობაა, საჭიროა გარჯა, ბრძოლა.

ილიამ სწორი გზა აირჩია — კრიტიკა არსებულისა, რაც გულისხმობს საზოგადოების ამოქმედებასაც. მთავრობის ცალკეული გადაწყვეტილებანი თუ დებულებანი ამ თვალსაზრისით განიხილება. მაგალითად, პუბლიცისტი აკრიტიკებს ტყით სარგებლობის არსებულ წესს. იგი უნდა გაუქმდეს და „... ახალი წესი დაედგინოს, ჩვენის გლეხკაცობის ცხოვრების შესაფერი. აქამომდე რუსეთის საზოგადო კანონები მოქმედებდნენ ჩვენშიაც და იფიქრეთ, საილამ სადაო. სხვას ნურას იტყვით, ჭერ მართო ერთი ეს იქონიეთ სახეში, რომ ჩვენი გლეხკაცი კერასა ხმარობს და რუსისა-კი „ფეჩსა“, რომ რუსი ოთახს ათბობს და ისე თბება, ჩვენი კაცი-კი ცეცხლა-პირას. ჩვენებურ გლეხს ვენახი აქვს და სარი თუ ჭიგვა უნდა, და რუსისას არა. ეს თვალად ესეთი მცირე გარემოება, არსებითად იმოდენად პატივსაღები და მიუცილებელი მიზეზია, რომ არ შეიძლება კაცმა ყურადღება არ მიაქციოს და მის მიხედვით ტყის ხმარების საქმე სულ სხვა საფუძველზედ არ ააგოს. უტყუობა მეტად მძიმე ტკივილია ჩვენის ერისათვის და თუ უნდათ, რომ ერმა მართლა სიკეთე რამ იგრძნოს ცვლილებისა, ამაში გულმტკივნეული და უხვად შეველა უნდა“².

¹ ი. პავლევიჩი, თბ., ტ. 5, გვ. 132.

² იქვე, გვ. 137.

ილიას დახმარებით გონიერი მკითხველი განზოგადებულ დასკვნას აკეთებს. იგი არა მხოლოდ კონკრეტულ ღონისძიებას იწუნებს, არამედ მათი ავტორებისადმი აღმაცერ დამოკიდებულებასაც ამელავნებს.

ილია ეძებს გზებსა და საშუალებებს მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. ერობისადმი მისი პოზიტიური დამოკიდებულებაც ამით აიხსნება. პუბლიცისტის აზრით, ერობას შეუძლია სარგებლობა მოუტანოს ხალხს, მხოლოდ საჭიროა მისი ფუნქციების ზუსტად განსაზღვრა და სწორი ორგანიზაცია.

მიმომხილველი, უპირველეს ყოვლისა, ეროვნული მეობის შენარჩუნებისათვის იბრძვის. ამიტომაც იალთა შეკავშირებასა და ერთიანი ფრონტით მოქმედებას მოითხოვს. „სხვა საგანი ამაზედ უმძიმესი, ამაზედ უსაქიროესი არა აქვს ეხლანდელს საქართველოს შვილს. ყველამ, ვისაც რამ შეუძლიან, ამ მიმართულების ქვეშ უნდა მოიყაროს თავი და ერთად ძმურად იმოქმედოს. ყოველივე საქმე, ყოველივე საგანა, რაც ჩვენის ცხოვრების მიმავლობაში თავისით თუ სხვისით აღმოჩნდება, სულ ყოველისფერი ჩვენს ვინაობის საქმეს უნდა შევეურჩიოთ, ქვეშ დავუყენოთ. სკოლაა, ბანკია, თუ თეატრი, ყველაფერს სულ მაგისაკენ უნდა მივუბრუნოთ თავი. ვაყენებთ სადმე კაცს მარშლად, თუ ბანკის გამგებლად, თუ მასწავლებლად, თუ სადმე სხვად, — მაგ მიმართულების სასწორზედ უნდა ავწონოთ“¹.

შინაური მიმომხილველები განმსჭვალულია ერთიანი საქართველოს იდეით. ილია შესტრფის ტერიტორიულად მთლიან და შედუღებულ ივერიას. ამდენად, გასაგებია ის ალტაცება, რომლითაც პუბლიცისტი შეხვდა სამხრეთ საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილის შემოერთებას. არსებითი ისიცაა, რომ მან გააცნობიერა სიხარულის მიზეზი, ხაზი გაუსვა იმ გარემოებას, რომ აჭარა და მესხეთ-ჯავახეთი ჩვენი ქვეყნის განათლების აკვანი იყო, გმირთა საბუდარი. ილიამ ყურადღება გაამახვილა იმაზეც, რომ წარმატება ქართველთა თავდადებული ბრძოლითაც არის მოპოვებული. „წარსულმა ომმა ბევრი სისხლი დანსტქა ქართველობისა, ბევრმა ვაჟკაცმა ჩვენმა დასდო თავი, ბევრმა დაღვარა სისხლი. ბევრმა ჩვენმა აფიცრობამ თავისი ყმაწვილკაცობის დღენი დალია ამ ომში, ბევრი წარვიდა-მეთქი ამ წუთისოფლიდამ თვისტომთაგან დაუტირებელი, ბევრი დაიხოცა სახელოვანის სიკვდილით, — და მათი სახელი არც კი არავინ ახსენა და აღიარა. (საწყალნო, ეგრე გულ-გმირად თავდადებულნო ყმაწვილკაცნო!) თქვენ, საცა ჭირი იყო, პირველნი რყავით ნებით თუ უნებლიეთ, და საცა ღზინი იყო — უკანასკნელნი!.. სახელი და დიდება თქვენც, რომელნიც ბედმა სიკვდილისაგან გიხსნათ, რომელთაც ნებით თუ უნებლიეთ აჩვენეთ ქვეყანას, რომ ვაჟკაცობა

ქართველობისა უქმი სიტყვა არ არის და რომელთაც გიცნობთ ჯარი და უბრალო ჯარისკაცნი და სხვა არაფერ ზედაც არ გიყურებთ ჩვენში! თქვენც, თქვენთა თავდადებულთ ძმათაებრ, ქირში პირველნი იყავით და ლხინში უკანასკნელნი ხართ... თქვენ თავებს იხოცდით, თოფს და ზარბაზნს გულდაგულ ედევით და თქვენი სახელი და დიდება სხვამ გაისაკუთრა, სხვამ დაინარჩუნა. იმით მაინც ინუგეშეთ, რომ ამ ომმა, საცა ამოდენა მსხვერპლი მოიტანა ქართველობამ, ამოდენა ძალ-გულა და ვაჟკაცობა გამოიჩინა, ამ ომმა ამდენის ხნის დაშორებულნი ძმანი ისევ ერთმანეთს შეგვყარა“¹.

ფართო საზოგადოებას ემცნო: რაც ძველად ჩვენი იყო, რაც ჩვენი ბრძოლით არის მოპოვებული, იგი ჩვენადვე უნდა დარჩეს. ამიტომაც ახლად შემოერთებულ რაიონებში სხვათა ჩასახლების გადაწყვეტილება უკანონოა. ეს ჩანაფიქრი სხვა გზითაც არის გამჟღავნებული. ილიამ მაჰმადიანი ქართველების სულიერი შემომტკიცება დიდ ამოცანად მიიჩნია და მისი განხორციელება, ერთი მხრივ, ხელისუფლებას, მეორე მხრივ კი, ქართველობას დააკისრა. „ძმებს სპულად უნდა ღაცხელეთ ყველგან და ყოველიფერში; უნდა იმათთვისაც ვიზრუნოთ, — როგორც ჩვენთვის... თუ ქირში ვუძმეთ, ქირში მივეშველენით, — ჩვენი ერთმანეთის დაურღვეველის კავშირის გაბმაც უეჭველია“².

როგორც ვხედავთ, პუბლიცისტი არა მარტო ასაბუთებს კონკრეტულ თვალსაზრისს, არამედ მისი განხორციელებისაკენაც მოუწოდებს საზოგადოებას. მოწოდება ლოგიკურ-ემოციურია და მძლავრადაც აღიქმება.

ტერიტორიული მთლიანობა, მართალია, ქვეყნის სიმტკიცის ბალავარია, მაგრამ არა ყველაფრის მომცველი. საქართველო საუკუნეების მანძილზე დაქუცმაცებული იყო, რამაც ცალკეულ პროვინციებს შორის დაპირისპირებაც კი გამოიწვია. თერგდალეულებმა მიზნად დაისახეს ამ კუთხურობის წინააღმდეგ ბრძოლა, მოსახლეობის ერთიანი სულისკვეთებით, სრულიად საქართველოს ინტერესებით განმსჭვალვა. ამიტომაც ყოველთვის ეძებდნენ და გამოჰყოფდნენ საერთო ორიენტირს, გამაერთიანებელ ღერძს. ასეთად შეიძლებოდა გამომდგარიყო როგორც კონკრეტული ამბავი, ასევე პიროვნება.

ილია აღტაცებულია შეხვედრებით, რომლებიც გორსა და თელავში მოუწყეს აკაკი წერეთელს. ამ ფაქტში მან დაინახა „ერის გონების თვალის ახელა“.

ამგვარი მაგალითების წინ წამოწევით პუბლიცისტი აძლიერებს სანუკვარ ტენდენციას.

ხსენებული თვალსაზრისით საგულისხმოა არა მხოლოდ მსგავსი

¹ ი. ჯავახიძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 18—19.

² იქვე, გვ. 19.

კონკრეტული შემთხვევების ანალიზი-კვალიფიკაცია, არამედ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონის მიმდინარე ამბების სისტემატური აღწერა. პუბლიცისტი ცდილობს ქობულეთელთა დარდით ქიზიყელები შესძრას. ქართულელთა საფიქრალით იმერლებიც დააფიქროს, ოდიშელთა ამბებით ახალციხელებიც ააღელვოს და ა. შ. ეს ხელს უწყობს მოსახლეობის სულიერ შეკავშირებას.

პატრიოტიზმის გაძლიერებისათვის ილია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს წარსულის გახსენებას, ისტორიის სახელოვანი ფურცლების გაცოცხლებას. ის საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას ჩვენი წინაპრების საუკეთესო თვისებებზე: მათ ქველობას, ვაჟკაცობას, ქვეყნისათვის თავგანწირვას მაგალითად უსახავს თანამედროვეებს. „ჩვენი ძალ-ღონე, ჩვენი ეროვნული სიმტკიცე და დაურღვევლობა მარტო იმაში იყო, რომ ყოველს ჩვენგანს ჯერ „ჩვენ“ ჰქონდა სახეში და მერე „მე“. უამისოდ, აკი ვამბობთ, ჩვენი ცხოვრება ერთს წუთსაცე მოისპობოდა. ეს კარგად იცოდნენ ჩვენთა წინაპართა და ამიტომაც საცა და როცა მძლავრი „ჩვენ“ წამოდგებოდა ხოლმე, მაშინ ყოველი კაცი თავის საკუთარს „მეს“ უკან დააყენებდა“¹.

პუბლიცისტი ცდილობს მკითხველებს ჩაუწერგოს ეროვნული სიამაყის გრძნობა და სასიკეთოდ ამოქმედოს.

ამ გზით სიარული დიდ დაკვირვებას, ცოდნასა და სხვათა პრაქტიკის გათვალისწინებას მოითხოვს. ილიას აზრით, ქართველებმა ევროპელთა გამოცდილებით უნდა იწინამძღვრონ. ჩაგრულმა სლავებმა თავის ვინაობის აღსადგენად და ქვეყნის დასანახავად — თავისი წარსული ხელახლად ააყენეს საფლავიდან, გამოსჩხრიკეს, მისხლობით ასწონეს, გოჯით გაზომეს ყოველისფერი, რაც ძველად ჰქონდათ, რაც მათს ეროვნებას, მათს ვინაობას, ნაციონალობას შეადგენდა და სარჩულად ედგა. გაუცოცხლეს თავიანთ ერს პოეზიის შემწეობით დიდებულნი სახენი ძველის გმირებისა, ქვეყნისათვის თავდადებულებისა, ძველის ქველობისა, ძველის კაცურ-კაცობისა. მოაგონეს, ისტორიის შემწეობით, დავიწყებული სახელოვანნი დღენი წარსულისა, აღადგინეს, გასწმინდეს, გააძლიერეს დედა-ენა, ჟამთა ვითარებრიგან გარყვნილი და შელახული. ამ გზით გამოაბრუნეს, გამოაცოცხლეს თითქმის სასიკვდილოდ გადადებული ერი. ერმა თავისი ვინაობა გაიგო, შეიტყო რა ყოფილა, რა არის და რის იმედი უნდა ჰქონდეს, შეიტყო და ფეხზე დადგა, ფრთა შეისხა. ამის მაგალითი, სხვათა შორის, ჩეხელები არიან“². შინაურ მიმოხილვებში წინ არის წამოწეული ქართული ენის კანონიერ უფლებებში აღდგენის საკითხი. პუბლიცისტი ასაბუთებს, რომ დედა-

¹ ი. კ ა ვ ქ ა ვ ა ძ ე, თბ., ტ. 5, გვ. 243.

² იქვე, გვ. 97.

ენა პიროვნების პარმონიული განვითარების საფუძველია, მისი მოქალაქეობრივი მრწამსის განმსაზღვრელი. მაგრამ მთავარი ადგილი ამის მტკიცებას კი არ ეთმობა, არამედ ადგილობრივი მოსახლეობის, მასების განწყობილების ჩვენებას. მიმოხილვებში გრძელდება იმგვარი ფაქტების და შემთხვევების ფიქსირება, რომლებიც აცნობიერებენ დედენის აღზევების სურვილსა და ცხადყოფენ ამ მხრივ გადადგმული ნაბიჯების სისწორეს. რა თქმა უნდა, ეს კეთდება ღრმა გააზრებით. ილია ქართველი ხალხის ეროვნულ გამოღვივებას აღნიშნავს და ამ მხრივ მეტ აქტიურობას მოითხოვს. ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ ქართული ენის დაცვა ხდება სწორი პოზიციიდან. არ იყო გამორიცხული, რომ მძლავრი დაწოლის გამო ეროვნული ტენდენციების გამჟღავნებას მცდარი გეზი მისცემოდა.

კონკრეტულ შემთხვევაში პირიქით ხდება და ეს არის ილიას დამსახურება.

ილია ჭავჭავაძემ კარგად იცის, რომ დედენის დაცვა არ გულისხმობს ეროვნულ ნაჭუჭში ჩაეკეტვას. ჭეშმარიტი მოქალაქე ეპოქის მოთხოვნათა სიმაღლეზე უნდა იდგეს. მან არა მხოლოდ მშობლიურ, არამედ სხვა ხალხთა ენასაც უნდა სცეს პატივი. შინაური მიმოხილვები სწორედ ამ სულისკვეთებით არის განმსჭვალული.

ი. ჭავჭავაძე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა განათლებას და საანალიზო ჟანრის ნაწარმოებებშიც ხშირად არის აქცენტირებული ეს საკითხი. ჟურნალისტის გაგებით, „სწავლა, ცოდნა, მეცნიერება — ღონეა იმისთანა, რომელსაც დღეს წინ ველარაფერი ვერ უღდება: ვერც მუშტი, ვერც ხმალი, ვერც ჭარბი სიმრავლე. ცოდნა უძლეველი ფარია არსებობისათვის, ბასრი ხმალია მოგერიებისათვის“¹.

მიმოხილველის აზრით, განათლება არა მხოლოდ თვალსაწიერის გამფართოებელია, არამედ კაცთა შემაკავშირებელიც. ცოდნამ, კულტურამ უნდა გადაარღვიოს კარჩაკეტილობისა და სიძულვილის ზღუდეები, გზა უნდა გაუხსნას სიკეთესა და ბედნიერებას. ზატოვნად არის ნათქვამი: „ეგ ის ხეა, რომელ-ქვეშაც ჩვენ უნდა დავდგათ ოქროს აკვანი ჩვენის ერთობისა“.

ილია თავდაპირველად აყალიბებს თეზისს, აცნობიერებს მოვლენის საზოგადოებრივ ღირებულებას და შემდეგ განიხილავს კონკრეტულ ფაქტს. ასეა 1879 წლის იანვრის მიმოხილვაშიც. ჟურნალისტმა ცხადყო ცოდნის, განათლების მნიშვნელობა. შემდეგ კი ვითარება გაანალიზა. ხელისუფლება, — წერს იგი, — მხოლოდ საშუალო სასწავლებლებისათვის ზრუნავს. ამიტომაც განათლებამ ცალმხრივი, წოდებრივი ხასიათი მიიღო. „ფრიად დიდძალი ხალხი კი, რომელიც ქვეყნისა

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 20.

ქეშმარიტ ღონეს შეადგენს, ამ მზრუნველობიდან გამოკლებული იყო“¹. იგი აგრძელებს: ამ ბოლო ხანებში შეინიშნება სახალხო სკოლების და-არსებისაკენ ლტოლვა. პუბლიცისტი მიესალმება ამ ტენდენციას, მიუ-უფრო, რომ ინიციატივა მასიდან მოდის. ხოლო ყველა საქმე მაშინაა მკვიდრი, როცა მას ხალხის წიაღში აქვს ფესვი გადგმული.

ჟურნალისტი სწორი თვალსაზრისით აიარალებს მკითხველებს და მოქმედების კონკრეტულ გზასაც უსახავს.

სხვა მიმოხილვებში ილია იწუნებს სასწავლო პროგრამებს, რადგან ისინი არ შეესაბამებიათ ადგილობრივ მოთხოვნა-ვითარებას და არც ყმაწვილთა შესაძლებლობებს ითვალისწინებენ. პუბლიცისტი იმასაც აღ-ნიშნავს, რომ სახელმწიფო ძალზე ცოტას ხარჯავს განათლების საქმის გაუმჯობესებისათვის. მაგალითად, კავკასიაში ერთ სულ მოსახლეზე მხოლოდ 15 1/3 კაპიკი არის გათვალისწინებული. კონკრეტულმა მონა-ცემებმა მსჯელობას დამაჯერებლობა შემატა.

საერთოდ, შინაურ მიმოხილვებში განათლების მრავალი საკითხია განხილული. ავტორი მოითხოვს, რომ ზუსტად იყოს დაცული სკოლის ქეშმარიტი დანიშნულება. იმასაც ამტკიცებს, რომ სახალხო სკოლაში განათლება მშობლიურ ენაზე უნდა წარმოებდეს. ილია მიესალმება სოფლის სკოლის მასწავლებელთა კრების გადაწყვეტილებას, რომ „...ქართული ენა დაიდვას ქვეყნისათვის ჩვენი განათლებისა“².

დედაენაზე სწავლების პრობლემის წამოწევა ბუნებრივია. ილია ამ საქმეში თანმიმდევრული და შეუპოვარია. ერთი მხრივ, იგი ებრძვის რეტროგრადებს, ქართული ენის შემავიწროებლებს. მეორე მხრივ, მხარს უჭერს ეროვნული სკოლების გახსნას, დედაენაზე სწავლების გაქ-ლიერებას და ა. შ. მან საგანგებოდ შეაჩერა ყურადღება იმ ფაქტზე, რომ თავად-აზნაურთა ბანკმა თელავის ქალთა სკოლას ასი თუმანი გადაუ-რიცხა და მოითხოვა: ეს თანხა ქართული ენის სწავლების გაუმჯობესე-ბას მოხმარდესო. აქ არსებითი მარტო ფაქტის ფიქსაცია კი არ არის, არამედ იმ ძირითადი ტენდენციის ხაზგასმა, რომ ქეშმარიტი მამული-შვილები გულწრფელად ზრუნავენ მშობლიური ენის წარმატებისათვის.

ამით ავტორი საკუთარი ძალების რწმენას უნერგავს მკითხველებს, თვალნათლივ უჩვენებს, რომ მომავალი უიმედო არ ჩანს, რომ ყველამ უნდა აიმაღლოს ხმა ეროვნული დისკრიმინაციის წინააღმდეგ და სასურ-ველი შედეგიც არ დააყოვნებს.

ილიას დიდი დამსახურებაა, რომ მან მოითხოვა განათლების სის-ტემის გარდაქმნა. წინ წამოსწია სკოლის ცხოვრებასთან დაახლოების,

¹ ი. კ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 5, გვ. 20.

² იქვე, გვ. 25.

პიროვნების სულიერი ამაღლების საკითხები და პედაგოგებს მიზნად დაუსახა ყმაწვილების არა მხოლოდ სწავლება, არამედ წვრთნაც.

ილია აღტაცებული შეხვდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ დაარსებას. „თუ მართლა საზოგადოებამ და მისმა გამგეობამ მთლად აღასრულეს ყოველიფერი, რაც კი წესდებულებაში არის მოხსენებული, იმედია, რომ ჩვენი ხალხის წარმატება და განვითარება ბევრად წინ წაიდგამს ფეხს; გავრცელება სწავლა-განათლება სამშობლო ენაზედ და მით მიეცემა ჩვენს ქვეყანას ის ყოვლად უსაპიროესი ნიადაგი, ურომლოდ საგვარტომო და თვითმომკმედი ცხოვრება და წარმატება შეუძლებელია. გავა რამდენიმე ხანი და მაცხოვარი სხივი განათლებისა მოჰყვანს ნათელს ყოველს კუთხეს ჩვენის ქვეყნისას. რომელიც კი აქამომდე თვალგაუწვდენელ სიბნელეში იყოფებოდა“¹.

იმედის საფუძველი ნამდვილად არსებობდა. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მიზანს შეადგენდა არა მარტო სასოფლო სკოლების გამართვა, არამედ ბიბლიოთეკების გახსნა, ლექციური პროპაგანდის წარმოება, ნიჭიერი ახალგაზრდების უმაღლეს სასწავლებლებში აღზრდა და ა. შ.

პუბლიცისტი არ იფარგლება ზოგადი მსჯელობით. იგი კონკრეტულ წინადადებებს აყენებს. ეს არის სახელმძღვანელოებისა და საკითხავი ლიტერატურის გამოცემა, პედაგოგიურ საქმიანობაში განათლებული ახალგაზრდების ჩაბმა და სხვ. ამასთანავე, მკითხველებისაგან მოითხოვს საზოგადოებისადმი აქტიურ დახმარებას, რაც უნდა გამოიხატოს როგორც იდეურ-მორალურ მხარდაჭერაში, ასევე მატერიალურად ხელის გაწვდენაში. ჟურნალისტი კმაყოფილებით იუწყება, რომ ქუთაისის ბანკმა თერთმეტი ათასი მანეთი შესწირა საზოგადოებას. ამის აღნიშვნა მოწოდებაც არის, სხვათა ამოქმედებისათვის გადადგმული ნაბიჯიც.

ილია არ მალავს იმ სიძნელეებს, რომლებიც „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“ ელოებოდა და მათი დაძლევის საშუალებებზეც მიუთითებს.

ქართული კულტურა, ლიტერატურა, ხელოვნება ილიას მიაჩნია იმ ფენომენებად, რომელთაც ობიექტური მიზეზების გამო სხვებზე მეტად და ძალუმად შეუძლიათ ეროვნული ინტერესების დაკმაყოფილება.

ილიას აზრით, თეატრი არა მხოლოდ გონების ამამაღლებელი და სულის გამაფაჩიზებელია, არამედ ქართული ენის ერთ-ერთი ბურჯი. ამიტომაც თეატრალური ცხოვრების აქტუალურ საკითხებს ოპერატიულად ეხმაუ-

¹ ი. ჯავახიშვილი, თბ., ტ. 5, გვ. 46—47.

იება. რღეწის მსახიობთა მატერიალური უზრუნველყოფისათვის, ყურადღებას ამახვილებს რეპერტუარზე, განიხილავს ცალკეულ დადგმებს და ა. შ.

ილიას მსჯელობა — დასკვნები ყოველთვის ღრმა და საფუძვლიანია. სწორად მიუთითებს, რომ თეატრალური ტრადიციის შექმნა შეუძლებელია ერთი ხელის დაკვრით. მაშასადამე, გასაგებია მაყურებელთა სიმცირე. „...თეატრმა ხანგრძლივის მოქმედებით უნდა შეიჩვიოს ხალხი, აუცილებელ საჭიროებად უნდა შეექმნეს ხალხს თეატრში ღროს გატარება და გართობა“¹.

ილია საგანგებოდ მსჯელობს რეპერტუარზე. მოითხოვს, რომ პიესები საზოგადოებრივ ტიპილებს გამოხატავდნენ, მაღალი იდეალების დამკვიდრებას უწყობდნენ ხელს, მას დაუშვებლად მიაჩნია სცენის გამოყენება ქვენა ზრახვებისთვის, კერძო პირთა გასაქილიკებლად. ილია უყურადღებოდ არ ტოვებს რეჟისორის შრომას, მსახიობთა თამაშს და სხვ. ერთ-ერთმა პირველმა მოგვცა მ. საფაროვას დახასიათება: „ეგ ისეთი აქტრისაა, რომელიც ჩვენის სცენის თვალი იქნება, თვალი! ამ აზრისანი არიან ყველანი, ვისაც კი საფაროვის ქალი სცენაზედ უნახავს. ყოველს სიკეთესთან ერთად ის სიკეთეც სჭირს, რომ მშვენიერი ქართული გამოთქმა აქვს და ეს სიკეთე ეხლანდელს ღროში, როცა ქართული აღარავის ახსოვს, მეტად ძვირფასი რამ არის“².

შინაური მიმოხილვა საქართველოს მატიაწეა. ამდენად, მასში მრავალმხრივ აირეკლა 70-80-იანი წლების ცხოვრება. ილია არა მხოლოდ პოლიტიკურ, ეროვნულ საკითხებს უღრმავდებდა, არამედ სოციალურსაც, ეკონომიკურსაც. სწორად შენიშნავს პუბლიცისტი: „...სულიერ ღონესთან ერთად უნდა ვლიდეს ღონე ხორციელიც, რომ სულის, ჭკუისა და გონების გაძლიერებას მხარ-და მხარ უნდა მოსდევდეს ქონებისა, ჯიბის გაძლიერებაცა, რომ ერი და ქვეყანა, რომელთაც ან ერთი აქლია, ან მეორე, ცალფეხა კაცსა ჰგავს, და როგორც ცალ-ფეხა კაცი შორს მანძილს საჭირო სიმალით ვერ გაივლის, ისე ერი, ქვეყანა, ვერას გაზღდება, თუ თავის წარმატების საყევარში ეს ორი უღლადი, ყოველით-შემძლებელი ძალ-ღონე არ ეყოლება შებმული ერთად და განუყრელად“³.

ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის ილია უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს ბანკს და ხშირადაც მსჯელობს მის შესახებ. მიმოხილველი იცავს ნებისმიერი გამრჯე კაცის ინტერესებს. დამგირავებლისათვის მამულის შენარჩუნება მათ უტოპიად მიაჩნიათ. ბანკის მართვას მყარი ეკონომიკური კანონზომიერებიდან გამომდინა-

¹ ი. ჯაფარიძე, თბ., ტ. 5, გვ. 126.

² იქვე, გვ. 53.

³ იქვე, გვ. 337.

რე მოითხოვს. ამიტომაც დგას გაცილებით სწორ პოზიციაზე, ვიდრე მისი მოწინააღმდეგეები: დ. ყიფიანი, ნ. ნიკოლაძე, ი. მაჩაბელი და სხვ.

ილია მიუთითებს, რომ ბანკის დახმარებით არაერთ კულტურულ და საგანმანათლებლო წამოწყებას მიეცა ფართო გასაქანი. ამ თვალსაზრისით ხსენებული საკრედიტო დაწესებულება ყველაზე ეფექტური აღმოჩნდა.

საგულისხმოა, რომ პუბლიცისტმა ბანკი ერის თვითმოქმედებასაც დაუკავშირა. „...დღეს „შემთხვევისა გამო სხვისა და სხვისა“ ჩვენთვის მარტო ბანკია მხოლოდობითი მოედანი, რომელზედაც უნდა აღიზარდოს, ფეხი აიდგას, გაიწურთნოს, გაინავარდოს ჩვენმა თვითმოქმედებამ, ჩვენმა ზნეობითმა ძალ-ღონემ. ვისაც ჩვენი ქვეყანა გულწრფელად უყვარს და ჩვენთვის კეთილი არა შურს, ის დიდის სიფრთხილით, დიდის მოსაზრებით უნდა ეკიდებოდეს ყოველს საგანს, ყოველს აზრს ბანკის შესახებ“¹.

როგორც ვხედავთ, ილიას ეკონომიკურ თემატიკაშიაც ეროვნული მოტივი შეაქვს.

ილია მხარს უჭერს გონივრულ ეკონომიკურ წამოწყებას. მაგალითად, იგი მიესალმა „სახლების ამშენებელი ამხანაგობის“ შექმნას, კმაყოფილია მევენახეთა საზოგადოების ჩამოყალიბებით, იწონებს კახეთის რკინიგზის მშენებლობაში ადგილობრივი მოსახლეობის მონაწილეობის განზრახვას და ა. შ. „გლახკაცობამაც იგრძნო, რომ სხვის ხელში ყურება არაფერი თამასუქია; რომ თავის სატკივარს თითონვე უნდა უწამლოს, თავის-თავს თითონვე უნდა უშველოს. ამისათვის გაიწერა თავის ნებაყოფლობით პური, რომელიც ფულად უნდა იქცეს და ფული მოხმარდეს მიწათმოქმედების განკარგებას, გაძლიერებას, იმ გზით, რა გზითაც თითონ დაინახავს საჭიროდ. ღღეს-აქამომდე ტფილისის გუბერნიის გლახკაცობას ნახევარ მილიონზე მეტი აქვს პური თუ ფული ამ საქმისათვის მოგროვებული“².

ფიქსირებული ციტატა იმითაც არის საყურადღებო, რომ მკაფიოდ გამოხატავს დიდი პუბლიცისტის ზრუნვას მშრომელებისადმი, გლეხობისადმი. ეს ტენდენცია სხვა მიმოხილვებიდანაც ნათლად გამოსკვივის.

ილია რეალისტია, ვითარების ობიექტურად შემფასებელი და სწორადაც ასკვნის, რომ იარაღის გაშიშვლება, რევოლუციური ბრძოლის წარმოება 70—80-იან წლებში შეუძლებელია. მას შეიძლება ერის დაღუპვაც კი მოჰყვეს. ამიტომაც აქცენტი ეკონომიკური და კულტურული პოზიციების განმტკიცებაზე გადააქვს. ამ სფეროებშიაც აუცილებელია თვითმოქმედებაო.

¹ ი. კ ა ვ კ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 5, გვ. 49—50.

² იქვე, გვ. 339.

პუბლიცისტმა კარგად იცის, რომ ეროვნული ინიციატივის გამოვლინებისათვის შესაბამისი ნიადაგი უნდა არსებობდეს, ქართული სინამდვილე კი ამ მხრივ მწირი იყო. მიზეზზეც მიგვანიშნებს, როცა განკლებულ 78 წელს ასახელებს. ამ პერიოდში, ე. ი. საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ, ქართველი კაცი კუთხეში მიეგდო, ყველაფერზე გული აიყარა, ყველაფრის იმედი გადაიწყვიტა, რამაც ერი არა მხოლოდ ზნეობრივად, ფიზიკურადაც დააუძლურა. ასეთ პირობებში განსაკუთრებით დიდი ფასი ედებოდა ჯანსაღ წამოწყებებს. ილია რეკლამას უწევს საზოგადო საქმის ინიციატორებს — აგულიანებს, ამხნეებს და სხვებს მაგალითად უსახავს მათ მოქმედებას. შემთხვევითი არ არის, რომ მან თვალსაჩინო ადგილი დაუთმო თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა ყრილობაზე წამოჭრილ ერთ საკითხს. ამ შეკრებაზე გენერალმა კონსტანტინე მამაცაშვილმა მოითხოვა, რომ თავად-აზნაურებს ყოველწლიურად გაეღოთ ხარჯი, რათა დაეარსებინათ საკუთარი გიმნაზია. ილია მიუთითებს: ბატონყმობის გადავარდნის შემდეგ ბრწყინვალე წოდებას „დაეკარგა უწინდელი მნიშვნელობა“, მაგრამ იურიდიული უფლება კვლავაც დიდი აქვს და საჭიროა მისი გამოყენება მთელი ერის სასარგებლოდ. სწორედ ეს საქვეყნო ზრუნვა დაინახა კ. მამაცაშვილის მოქმედებაში და ამიტომ ჟურნალ „ივერიის“ მეშვეობით მთელ ქვეყანას მოჰფინა ეს სიახლე. ამით გარკვეულად გააღრმავა, გააძლიერა ქართული გიმნაზიის დაარსებისადმი ინტერესი, ხოლო ამ საქმის ინიციატორს პატივი და დიდება მიაგო.

ამბობენო, — წერს ერთ მიმოხილვაში ი. ჭავჭავაძე, — ქართულ თეატრს სათავეში უნდა ჩაუდგეს დიმიტრი ყიფიანიო. „ჩვენის ფიქრით, უკეთესს კაცს ვერ ჩააბარებდნენ ამ დიდს და მძიმე საქმეს...“¹ უწოდებს მას ყოველ საქმეში დაუღალავ მოღვაწეს, დრამატურგიისა და სცენის საკითხებში ღრმად გარკვეულ პიროვნებას. ამასთანავე, წამოყენებული დებულების არგუმენტაციასაც გვაწვდის. მაგალითად, ხაზგასმით მიუთითებს, რომ დ. ყიფიანი შექსპირისა და მოლიერის მთარგმნელია. ეს ძალზე მყარი საბუთია.

საგულისხმოა, რომ ილია გარკვეულ მოვალეობასა და პასუხისმგებლობასაც აკისრებს დ. ყიფიანს. ეს ხდება ოსტატურად, საზოგადოებასთან შეპირისპირების გზით. „ღმერთმა ჰქმნას, რომ რამოდენადაც დ. ი. ყიფიანი გულმოდგინედ და გულმხურვალედ მოეკიდება ამ საქმეს, იმოდენად ჩვენც შემწეობა და გულის-ტკივილი ამოვუჩინოთ, და მაშინ ჩვენის სცენის საქმე მკვიდრს საფუძველზედ იქმნება დამყარებული, ჩვენდა სანუგეშოდ და სასიხარულოდ“².

1 ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 41.

2 იქვე.

სხვა მიმოხილვაში შექებულია თბილისის საადგილმამულო ბანკი, რომელმაც თეატრის დასახმარებლად მნიშვნელოვანი თანხა გაიღო. „სახელი და დიდება ტფილისის ბანკის კრებას, რომ ქართული თეატრი საზოგადო საჭირო საქმედ იცნო და სამასი თუმანი ფული შესწირა“¹.

მიმოხილვაში „ვის ნათესსა ვმკით“ ილიამ 1879 წელი ღირსშესანიშნავად მიიჩნია იმიტომ, რომ ამ წელს საფუძველი ჩაეყარა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“. შედგა ქართული თეატრალური დასი და თბილისში გაიხსნა ქართული სკოლა. თავისთავად მნიშვნელოვანი ეს მოვლენები იმიტომაც იპყრობს პუბლიცისტის ყურადღებას, რომ ისინი „...ჩვენის საკუთარის თაოსნობით და ღვაწლით არის მოყვანილი და ერთმანეთისათვის საერთო გულის-ტკივილით შემზადებული“².

დიდმა მოაზროვნემ სწორად დაასკვნა, რომ ეს იყო პირველი ნაბიჯები თვითმოქმედების აღორძინებისა. უფრო მეტიც, ხსენებული ფაქტები მას საერთო ინტერესების მკაფიო გამოხატულებად, საქართველოს კუთხეებისა და მხარეების სულიერი გაერთიანების გზაზე გადადგმულ დიდ ნაბიჯად მიაჩნია.

ამრიგად, ილია მხარს უჭერს თვითმოქმედებას, თანაც განსაკუთრებულ სიფრთხილესა და სიზუსტეს მოითხოვს. საქმის წამოწყება როდია მთავარი, არამედ მისი დაგვირგვინება. ცუდად გადადგმული პირველი ნაბიჯები არა მხოლოდ კონკრეტულ საქმეს ვნებს, არამედ თვითმოქმედებასაც უტეხს სახელს. ამიტომაც გააკრიტიკა ილიამ ის პირები, რომლებმაც ჰაიპარად გადასწყვიტეს ყმაწვილების აღზრდისა და პატრონობის საზოგადოების შექმნა; ამიტომაც დასცინა მომჭირნეობის საზოგადოებას, რომელმაც განიზრახა გაჭირვებული ხალხის ხარჯზე მოეთბო ხელი.

ილიას აზრით, თაოსნობა მაშინ იმსახურებს მოწონებას, როცა მას საფუძვლად უდევს არა მერკანტილური, არამედ საზოგადოებრივი ინტერესები.

თვითმოქმედების თემა ილიას ბევრ ნაწარმოებში იჩენს თავს, ხოლო ზოგიერთი მიმოხილვა მთლიანად მას ეთმობა. ეს ობიექტური მიზეზებით აიხსნება. „...ამა ქვეყნის სუფრაზე ადგილი აქვს მარტო იმას, ვინც დამყარებულია თავის საკუთარ მხნეობაზედ, თავის საკუთარ მარჯვენაზედ და ვინც თავის-თავის იმედით ჰგულოვნობს, ვინც თავის-თავის იმედით ომობს და იბრძვის ამ წუთისოფელში — არსებობისა და საპატიო ადგილის დაქერისათვის“³.

¹ ი. ჰავაძეძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 51.

² იქვე, გვ. 75.

³ იქვე, გვ. 336.

როგორც ენახეთ, შინაურ მიმოხილვებში, ერთი მხრივ, ყურადღება გამახვილებულია თვითმოქმედებაზე. პუბლიცისტი ილწის ხალხის განათლება-გათვითცნობიერებისა და ეკონომიკური მომძლავრებისათვის. მეორე მხრივ, მახვილს მიმართავს კოლონიზატორთა წინააღმდეგ, ვინც ქართველთა გადარჩულებას ესწრაფვის. ბრძოლის ეს მეორე გზა ურთულესი იყო და განსაკუთრებულ სიფრთხილეს მოითხოვდა. ილიაც წინდახედულად მოქმედებდა. ცხადია, ეს არ გამოირიცხავდა პირდაპირ თავდასხმას და ობიექტის სატირულ დახასიათებას.

ილია მრავალმხრივ აკრიტიკებს ხელისუფლებას. ამისთვის საკმაოზე მეტი მიზეზი ჰქონდა. მას, უპირველეს ყოვლისა, აღშფოთებს მოხელეთა უმეტესობის ქედმაღლური და არაქანსალი დამოკიდებულება ადგილობრივი მოსახლეობისადმი, რაც თვით სისტემით იყო პირობადებული. სწორად შენიშნავს პუბლიცისტი, მოხელეებად ჩნიშნებიან ისინი, რომლებიც არც ადგილობრივ ყოფას იცნობენ და არც ხალხის ზნე-ჩვეულებებს, რაც მთავარია, სურვილიც არა აქვთ მასების ტკივილისა და სიხარულის შეცნობისა. ამიტომაც შედეგი ძალზე სამწუხაროა. „მოსამართლეს რომ თავისი ყურით არ ესმოდეს მოჩივარის საჩივარი და გულის-ტკივილი, რა მოსამართლეა. მოსამართლემ რომ თავისი ყურით არ მოისმინოს მოწმის ჩვენება, საცა ხშირად ერთი სიტყვა ასე თუ ისე გამოთქმული, უფრო დიდის და ცხოველის ნათელით მოჰყენს ყოველს საქმის გარემოებას, ვიდრე მთელი ლაქლაქი უვრცისა და ბრყვის მთარგმნელისა, — ის რა მოსამართლეა“¹. პუბლიცისტი არც მაღალი რანგის მოხელეებს ინდობს. გზათა და სახელმწიფო ქონების მინისტრების თბილისში სტუმრობას დიდი სიკეთე არ ზოყოლა. ილიაც ამას უსვამს ხაზს და ირონიულად ილიმება. რატომ ჩამოვიდნენ ისინი? „ჯერ იმიტომ — რომ ცვლილება მოხდა, მეორე — იმიტომ, რომ ჯერ მათგან არ-ცნობილი ქვეყანა თავის თვალთ ენახათ, მისი ავ-კარგანობა შეეტყვოთ, მისი ჭირი და ლხინი გაეგოთ და ყოველივე ამით აბჯარ-ასხმულნი შესდგომოდნენ თავ-თავიანთ საქმეს ჩვენის ქვეყნის სამოთხედ გადაქცევის შესახებ. ნუთუ ამას იქეთ კიდეც ვინმე გაბედავს თქმას: რა გამოვაო? თუ აქედამაც არ გამოვა რა, მაშ სხვა საიდანაა უნდა გამოვიდეს!“² და შემდეგ: „მოდო და ნუ იტყვიო!.. ეს მოკლე ზანი, რაც ამ მინისტრებმა ჩვენში დაჰყვეს, იქნებ ქვეყნის თვალ-და-თვალ დასახედავად საქმარისი იყო, მაგრამ ქვეყნის ამბის შესატყობად კი რა მოგახსენოთ“³.

ილია მხოლოდ წუხილს როდი ამჟღავნებს. ასე რომ იყოს, მაშინ მისი

1 ი. პაეკაძე, თბ., ტ. 5, გვ. 336.

2 იქვე, გვ. 294.

3 იქვე, გვ. 295.

მიმოხილვები ძალას დაკარგავდა. ჟურნალისტი მდგომარეობის გადახალისებას ესწრაფვის. ამიტომაც, სანუგეარის წარმოჩენას თვალსაჩინო ადგილს უთმობს. ზოგჯერ პირდაპირ მიუთითებს, რა უნდა გაკეთდეს ამა თუ იმ სფეროში. მაგალითად, კახეთის რკინიგზის გაყვანასთან დაკავშირებით სამართლიანად აღნიშნავს, მართო სურვილი არ კმარა. მთავრობა რომ ამ საქმეს გულისყურით მოეციდოს, საჭიროა, ჯერ ერთი. წინასწარი ტექნიკური დოკუმენტაცია, „რომელნიც ინჟინერებისგან მოიპოვება“ და, მეორეც, სტატისტიკური და ეკონომიკური მონაცემების შეკრება-დაზუსტება. ყოველივე ეს ხარჯს მოითხოვს. „ამიტომაც მეტი არ იქნება ჩვენმა გუბერნიის მარშალმა მიჰმართოს თელავისა და სიღნაღის მაზრის მარშლებს, რათა მათ თავ-თავიანთ მაზრებში საგანგებო კრება მოახდინონ, აუწყონ მდგომარეობა საქმისა, მისი საჭიროება, და მოსთხოვონ თავდაზნაურობას ღონისძიება ამა პირველ საჭიროების დასაკმაყოფილებლად“¹.

ამგვარი გეზის მიცემას, არჩევას პრაქტიკული მნიშვნელობა ჰქონდა ვერც იმას დავივიწყებთ, რომ პუბლიცისტის სურვილი შეიძლება ზოგჯერ ნაკლებ ან საერთოდ არ განხორციელებულიყო. მიუხედავად ამისა, მის გამოსვლებს უშედევად მაინც ვერ მივიჩნევთ. ჟურნალისტი იმგვარად მსჯელობდა, ისეთ არგუმენტებს იშველიებდა, რომ გონიერი მკითხველი აუცილებლად უნდა დამდგარიყო მის მხარეზე. მაშასადამე, შინაურ მიმოხილვებს საზოგადოებრივი აზრის შექმნის ფუნქცია ეკისრებოდა.

ილია დიდი დაკვირვებით განიხილავს საკითხებს — საზოგადოებრივი, ცხოვრების კანონზომიერების გათვალისწინებითა და დიალექტიკური მიდგომით. ერთ შინაურ მიმოხილვაში იგი პირდაპირ მიუთითებს: „... სულ სხვა, ახალმა სიომ დაუბერა რუსეთს. იმ დრომდე თვალდახუჭვილმა და ენადამბულმა რუსეთმა თვალი აახილა, ენა ამოიღვა. რასაკვირველია, ეს უცებ არ მოხდა და არც ერთის კაცის ნებითა: ეგ მოიტანა ცხოვრებამ, რომელიც თავის-დღეში უქმად არ შეჩერდება ხოლმე, ეგ მოიტანა ცხოვრების ნამუშევარმა“². ცოტა ქვემოთ კი დასძენს: „აზრთა მოძრაობაში, როგორც ყველაფერში ქვეყანაზედ, ერთი მეო-ლეს ადგილს არ უთმობს უომრად, უბრძოლველად“³.

ამრიგად, ი. ჭავჭავაძე უღრმავდება საზოგადოებრივად მნიშვნელოვან ფაქტებს, სიტუაციებს, მოვლენებს. მათი დაჯგუფებით ქმნის პანორამას, ხოლო კომენტარებითა და ანალიზით გამოკვეთს ცხოვრების ძირითად ტენდენციებს, არსებული ყოფის კანონზომიერებას. ილიას მიმოხილვები გამორჩეულია პროგრესული, დემოკრატიული ჟღერადობით.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 5, გვ. 296—297.

² იქვე, გვ. 87.

³ იქვე, გვ. 82.

ისინი ხელს უწყობენ საზოგადოების აღზრდას და დარაზმვას არსებული ვითარების გადასახალისებლად. სწორედ ეს არის ხაზგასასმელი და აღსანიშნავი. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ი. ჭავჭავაძის პროპაგანდისტულმა მუშაობამ — პატრიოტულ-ჰუმანისტური იდეების ქადაგებამ, თავისუფლებისა და თანასწორუფლებიანობის მოთხოვნამ თვალსაჩინოდ განსაზღვრა მკითხველთა პოლიტიკური გამოწრთობა, ახალი საქართველოსთვის ნიადაგის მომზადება. თავისი შემოქმედებით ილიამ ობიექტურად შეუწყო ხელი იდეოლოგიური რევოლუციის აბოზოქრებას.

ყოველივე ეს მიღწეულია დიდი ნიჭისა და შრომის საფუძველზე, სხვადასხვა მეთოდის გამარჯვებითა და ნაირგვარი პუბლიცისტური ხერხის გამოყენებით.

ილია წერს: „ვერაფერი ხელობაა ჩვენში ხელობა შინაურის მიმომხილველისა. თვალები ცქერით უნდა გაიწყალოს კაცმა, რომ ყოველთვე-და-თვე საგანი რამ იპოვოს საზოგადო მნიშვნელობისა და, მაშასადამე, ლიტერატურის ღირსიცა. ცხოვრება ჩვენი მეტად შინ-შეკეტილია, მეტად მიმალულია თვალთაგან, საერთოდ უჩუმარად მოძრავია, მეტად მღოვრად მიდის, დღე დღესა ჰგავს ჩვენში, თვე თვესა და წელიწადი წელიწადსა. ერთ-სახობა, ერთ-ნაირობა ადამიანის თვალს ხალისს უფუძებს ცქერისას, დაკვირვებისას და ზედამხედველობისას. რა ქნას ამ ყოფაში და ამისთანა ქვეყანაში მოარულმა შინაურმა მიმომხილველმა? ამ არარაობის ხუნდი კისრად ილოს და დადუმდეს, თუ მაინც-და-მაინც იმისთანა საქმეზედ მიაქციოს მკითხველის თვალი. რომელიც, თუ ბევრი არა, ცოტათი მაინც ღირსია ყურადღებისა?“¹

ეს მაინც რელატიური შეფასებაა. ცხოვრება არასდროს დგას ერთ წერტილზე. ბევრი რამ იცვლება და სხვაფერდება. ამ დინებაში ზოგი რამ ფრიად არსებითი და მნიშვნელოვანია, ზოგიც ნაკლებ საყურადღებო. ჰუმანიტი მიმომხილველის ამოცანაც ის არის, რომ ფაქტთა სიმრავლიდან საზოგადოებრივი თვალსაზრისით ყველაზე მნიშვნელოვანი გამოაცალკეოს და მისი ანალიზ-კვალიფიკაციით ხელი შეუწყოს სასურველი ტენდენციის გაღრმავებას. ილიაც აქედან გამომდინარე არჩევს ფაქტებს. იგი არსებითად ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა და თვითმოქმედების სულისკვეთებით წინამძღვრობს.

გასაგებია, თუ რატომ შეაჩერა ილიამ ყურადღება წინამძღვრიანთ-კარის სამეურნეო სკოლის გახსნაზე. ფაქტი მრავალმხრივ მნიშვნელოვანია. ჯერ ერთი, საქმე გვაქვს კერძო ინიციატივასთან. ამდენად, წინ იწევს თვითმოქმედების საკითხი. პუბლიცისტი ი. წინამძღვრიშვილის თაოსნობას უღიღეს პატრიოტულ მოქმედებად მიიჩნევს და საზოგადოე-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 173.

ბას მსგავსი ნაბიჯის გადადგმისაყენ, ეროვნული ინტერესების გამახვილებისაყენ მოუწოდებს.

ფაქტის ფიქსაციას სათანადო კომენტარები მოსდევს, რითაც კიდევ უფრო გაიხაზება სახალის ღირებულება. ილია წერს: „დიდად დასაფასებელია პატივცემულის ი. წინამძღვრიშვილის ღვაწლი, სწორედ დიდად გასაკვირველია მისი მხნეობა და გაბედულობა. უნდა მკითხველმა დაწვრილებით იცოდეს ამ მეცადინეობის ისტორია, უნდა იცოდეს — რა ჯაფა და შრომა იყო საჭირო, როგორც მისთვის, ისე იმ კერძო პირთათვისაც, რომელნიც ეხმარებოდნენ, რომ ამ სკოლის საქმე თავს მოსულიყო. რომ ღირსეულად დააფასოს საზოგადოებრივი მნიშვნელობა ამ მოვლენისა. ჩვენ ძალიან იშვიათად და სრულადაც არ გვახსოვს, რომ საზოგადო საქმისათვის ასე შეძლებისა და ჯაფის დაუზოგველად კერძო კაცს თავი გამოემეტებინოს. ჩვენში საზოგადო საქმისათვის თავგაპოღებეს. ქონების დაუშურველობას ბევრი ისევ სხვა თვალთ უცქერის. ჩვენ ჯერ არ შევხედრივართ ჩვენს ცხოვრებაში არამც თუ შემაძლებელ მფარველს სახალხო განათლებისას, სკოლისას, მეცნიერებისას, არამედ ლიტერატურის და მწერლობისაყენ კი“¹.

მიმოხილვაში ჩართულია სკოლის გახსნის ზეიმზე ი. წინამძღვრიშვილისა და ი. ჭავჭავაძის მიერ წარმოთქმული სიტყვები, რომელნიც სწავლისა და, კერით, სასოფლო-სამეურნეო განათლების მნიშვნელობაზე საუბარი.

როგორც ვხედავთ, ჟურნალისტმა თავისთავად დიდი პროპაგანდისტული მნიშვნელობის ფაქტი შეარჩია. სხვა შემთხვევაში შეძლება ამგვარი ხვედრითი წონით არ გამოირჩეოდეს ფიქსირებული შემთხვევა, მაგრამ ყოველთვის გათვალისწინებულია მისი საზოგადოებრივი ღირებულება. ხშირად ჟურნალისტისთვის ამოსავალია, თუ რამდენად მელავნდება კონკრეტულ ამბავში ქართული სული და განმათავისუფლებელი ტენდენციები, ან რამდენად გამოდგება იგი ამ ტენდენციების გასაღრმავებლად.

მე-19 საუკუნის საქართველოში ზოგიერთი წვეულება, მაშთლაც რომ ფანტასტიკური და სენსაციური იყო, მაგრამ ილიას სპეციალუოდ არ უმსჯელია მათზე, ხოლო 1883 წელს გამართულ ერთ პატარა სადილს შინაური მიმოხილვის მთელი ქვეთავი დაუთმო. რით აიხსნება ეს?

ბანკეტი გადაუხადეს ს. მესხს, რომელიც ავადმყოფობის გამო გამოეთხოვა გაზეთ „დროებას“. ქართველი საზოგადოების ხსენებულ ეესტში ავტორი ერის გამოფხიზლებას, მამულისათვის თავდადებული ადამიანის დაფასებას ხედავს. „ამისთანა ამბავი, ესეთი გულწრფელი მადლიერება კაცისა, რომელმაც თავისი ძალ-ღონე და სიმრთელე შეაღია, შეაკლა

¹ ი. ჭავჭავაძე, თბზ., ტ. 5, გვ. 286.

საზოგადო საქმეს, ცხადად გვიმტკიცებდა, რომ უმადურობა ჩვენი თვისება არ არის. რომ ჩვენც ვიცით პირუთვნელად მადლობის გადახდა საზოგადო ასპარეზზედ მუშაობისათვის“¹.

ილიასათვის უცხოა დუმილი. ის იმგვარ ფაქტებს ირჩევს, რომლებიც, თუნდაც არ იყოს ყოველმხრივ გაცნობიერებული, მაინც გამოდგება ფართო მსჯელობის საბაბ-საფანელად.

მაგალითად, 1881 წელს გორში გაიხსნა ქალთა სასწავლებელი. მიმონხილველი მოკლედ გვაცნობს ამ სიახლეს და დასძენს: „ჩვენ არ ვიცით, საქალებო სასწავლებელი გორისა რაზედ არის დაფუძნებული“². მაშასადამე, კონკრეტული მოვლენის ვრცელი ანალიზისათვის, ყოველმხრივი განხილვისათვის გზა მოკირილი ყოფილა. მაგრამ ეს როდი აფრთხობს ჟურნალისტს. მან ხსენებული ფაქტი გამოიყენა მეტად საინტერესო პოზიტიური მსჯელობისათვის. პუბლიცისტი განსაზღვრავს სკოლისა და, კერძოდ, ქალთა სასწავლებლის მნიშვნელობას. სკოლა ორლესული იარაღია. რომელსაც ვნების მოტანაც შეუძლია და დიდი სიკეთისაც. ადგილობრივმა სკოლამ უნდა აღზარდოს ქართველი დედა, ქართველი დაი, ქართველი ქალი და თუ ამას არ გააკეთებს, „... ის სკოლა წყალსაც წაუღია. ჩვენ ბევრს არას ვინაღვლით“³.

ეს რეზიუმე გარკვეულ წინამძღვრებს ეყრდნობა. ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ქალთა სკოლებმა დიდი ზიანი მიაყენეს ერს. კურსდამთავრებული „ცოლად შემოდის, დად, თუ რძლად, იმას ჩვენი აღარა გაეგება-რა და ჩვენ იმისი. ამის გამო დაირღვა ჩვენი ოჯახობა, გაწყდა ურთიერთობის კავშირი, ოჯახი თავზედ ჩამოგვექცა და ჩვენც გავწყალდით და მიწასთან გავსწორდით. გვეყო და გვამყოფინეთ. ღვთის გულისათვის!.. მოგვეციტ მართალი სკოლა, ქართველის სულისა და გულის ამამალელებელი, გონების გამხსნელი! ნუ გაუჩრევთ სკოლის უწმინდესს საქმეში სხვა საქმეს, რომელიც სკოლას არ შეეფერება! ნუ გადუღებებით მტკიცედ დადგენილს კანონებს პედაგოგიისას“⁴.

ამ მსჯელობაში თეორიული და პრაქტიკული მოსაზრებების საგულისხმო შერწყმაა. ჯერ ერთი, ჩამოყალიბებულია მართებული კონცეფცია სწავლა-აღზრდის თაობაზე. მეორეც, ეს შეხედულება გავრცელებულია გორის ქალთა სკოლაზე. ამდენად, მკითხველიც გარკვეულ პოზიციას იკავებს ხსენებული სასწავლებლისადმი.

ასეთი შემთხვევები არცთუ იშვიათია. ილიასათვის თავიდათავი ფაქტთა ფიქსაცია ან მოვლენათა კონსტანტაცია როდია. საგანი აინტე-

¹ ი. ქავკავაძე, თბ., ტ. 5, გვ. 257.

² იქვე, გვ. 116.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 117.

რესებთ არა განყენებულად, არამედ სხვებთან კავშირში, როგორც დასაბუთება კონკრეტული შეხედულებისა თუ იდეისა.

მართალია, შემოქმედებითი პროცესის საწყისი აქტი წარმატებითაა დაძლეული, მასალები დაკვირვებით არის შერჩეული, მაგრამ ეს ჯერ კიდევ ყველაფერს როდი ნიშნავს. არსებითია, როგორ წარმოებს კარგი საფუძვლის გაღრმავება, მომგებიანი ფაქტურის გამოყენება, რამდენად დამაჯერებელია ავტორის მტკიცება და საბოლოო დასკვნები.

ანალიზის ხასიათი დამოკიდებულია განსახილველი ობიექტის ბუნებაზე. თუ ფაქტი განვითარებადია, ესე იგი, მისი სხვაგვარი კალაპოტით წარმართვის შესაძლებლობა არსებობს, პუბლიცისტი მრავალმხრივ და ვრცელ არგუმენტაციას მიმართავს. მაგრამ როცა პროცესი დასრულებულია და ქმედითი ჩარევის შესაძლებლობა გამორიცხული, ავტორს მახვილი განზოგადოებულ დასკვნებზე გადააქვს.

1881 წლის მაისის მიმოხილვაში ილია ჭავჭავაძე აღნიშნავდა, რომ თბილისის თავად-აზნაურთა ბანკმა სოლიდური თანხა შესწირა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებებს. ე. ი. აქტი დასრულებულია და ავტორიც აქედან გამომდინარე წარმართავს საუბარს. ის გვაცნობს თავყრილობის ატმოსფეროს. „ზოგიერთნი წევრნი ბანკისა მეტად ეწინააღმდეგებოდნენ თეატრისათვის შეწირვას, თუმცა ბევრნი უმტკიცებდნენ, რომ თუ ეს მცირე ფული არ გადასდეთ თეატრისათვის, შეიძლება ქართული თეატრი დაიშალოს და მოგვესპოს ის ერთად-ერთი დაწესებულება, სადაც ჩვენს ენაზედ ვსიამოვნობთ და ზოგჯერ ჭკუასაც ვსწავლობთო. ვინ იყო მტყუანი და ვინ მართალი, აქ ამის გარჩევას არ შეეუდგებიო...“¹.

ჟურნალისტი თითქოს ნეიტრალურ პოზიციას იკავებს, სინამდვილეში კი ტენდენციას შეფარვით და ოსტატურად ამჟღავნებს. კრებაზე საწინააღმდეგო დებულებები წამოუყენებიათ, ავტორი კი მხოლოდ ერთი ჯგუფის არგუმენტებს გვაცნობს, სწორედ იმ თვალსაზრისს გახაზავს, რომელიც მოსწონს და ამით მის პოპულარიზაციას ეწევა.

პუბლიცისტმა კრების მიმდინარეობიდან ის დასკვნა გამოიტანა, რომ „... ეხლა ყოველი წევრი მნიშვნელობას აძლევს თავის კენჭს და კოჭობას აღარა თამაშობს“². ეს კი საზოგადოების გამოფხიზლებისა და ეროვნული მოვალეობის შეგრძნების მაჩვენებელია. „მეორე შესანიშნავი კიდევ ის იყო, რომ როდესაც საზოგადო კრებამ გადასწყვიტა, შესწიროს თელავის სასწავლებელს ასი თუმანი, თან სურვილი გამოაცხადა, რომ ეს ფული ქართულ ენის სწავლების გასაუმჯობესებლად მოხმარებულ იქმნასო“³.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 102.

² იქვე.

³ იქვე.

აქაც მკაფიოდ იგრძნობა მოვლენათა ეროვნული თვალსაზრისით შეფასება. საერთოდ, ილია ფაქტებს არსებითად ამ კუთხით განიხილავს, რითაც მკვეთრად ემიჯნება ზოგიერთ ქართველ პუბლიცისტს. მაგალითად, „ივერიის“ 1885 წლის სექტემბრის ნომერში დაიბეჭდა უცნობი ავტორის მიმოხილვა, ეს ნაწარმოები სამი სიუჟეტისაგან შედგება. პირველი ორი ამბავი არაფრით უკავშირდება ჩვენს ცხოვრებას. მკითხველისათვის გაუგებარია, რა მნიშვნელობა აქვს მათ ქართველი ხალხისათვის. ამასთანავე, ჭარბობს რეგისტრაცია და უმიზნო დეტალიზაცია. მაგალითად, ავტორი აღწერს ეჩმიაძინელი კათალიკოსის თბილისში ჩამოსვლას. „სამღვდელოება სომხებისა უცდიდა თავის ეკლესიის უმაღლესს წარმომადგენელს ალექსანდროვსკის ბალთან, სრულიად შემოსილი, ხატებით და ჯვრებით ხელში. პატრიარხი მობრძანდებოდა გადახდილის ეტლითა, ება ექვსი ცხენი და ეტლს უკან წითელ სპარსულ კაბებში იდგა ორი მისი მოსამსახურე“¹. ილიას არ იტაცებდა ასეთი წვრილმანები.

ილიას მიმოხილვებისათვის ნიშანდობლივია ღრმა ანალიზი და ფართო განზოგადება. სწორედ ამით განსხვავდება ისინი ადრინდელი ქართული თუ რუსულ-ევროპული შინაური მიმოხილვისაგან. პუბლიცისტები არცთუ იშვიათად მოვლენათა ასახვისას რეპორტაჟულ სტილს მიმართავენ და საფუძვლიან კომენტარს, მსჯელობას უფრთხიან. ილიასთან ასე როდია. მის შინაურ მიმოხილვებში ძირითადად სამი მომენტი აქცენტირებულია: ა) გამოკვეთილია მსჯელობის ობიექტის არსი, სპეციფიკა. ბ) თვალსაჩინო ადგილი ეთმობა ფაქტთა საზოგადოებრივი თვალსაზრისით კვალიფიკაციას ან მათ მიერ აღძრული ფიქრების განფენას. გ) მკაფიოდ ვლინდება მოვლენათა ხელშეწყობის თუ შეფერხების ტენდენცია.

ცხადია, ყოველთვის ასეთი ზუსტი თანმიმდევრობით არ წარმოებს ანალიზი. კონკრეტულ შემთხვევებში ამ ელემენტთა ურთულესი გადაწვნა იგრძნობა, ცალკეულ დეტალებში რამდენიმე ინფორმაცია მოწოდებული.

ამის მაგალითს წარმოადგენს თუნდაც 1879 წლის ივლის-აგვისტოს მიმოხილვა, რომელშიც საუბარია სახელმწიფო სასწავლებლებში ქართველ ყმაწვილთა მიღების თაობაზეც. ილია, უპირველეს ყოვლისა, ხატავს საერთო სურათს. ათას ხუთასი ბავშვი მონაწილეობდა კონკურსში. უმეტესობა კარგადაც იყო მომზადებული, მაგრამ „ვაკანსიების უქონლობის გამო“ მხოლოდ ორასს გაუღიმა ბეღმა. ახალგაზრდობა ძირითადად სამხედრო გიმნაზიას მიაწყდა.

ამ სასწავლებელში სახელმწიფო ხარჯით უნდა მიეღოთ 34 ბავშვი.

¹ „ივერია“, 1885, № 9, გვ. 114.

ჩაირიცხა 28: აქედან კავკასიელია — 13 (მათ შორის 4 ქართველი), ხოლო რუსი — 15.

ამას მოსდევს ფაქტთა კვალიფიკაცია. ი. ჰავჭავაძე შეწუხებულია იმ გარემოებით, რომ ყმაწვილების უმეტესობა სკოლის გარეთ რჩება. „ჩვენ არ ვიცით, მთავრობა ამ საგანზედ რასა ფიქრობს. მაგრამ დიდად საფრთხილო და საფიქრებელი კია. ხუმრობა არის. ამოდენა ბალხს განათლების კარი დახშული ჰქონდეს!“¹ ავტორი აკრიტიკებს სამხედრო გიმნაზიის გამგეობას. იმპერატორმა ადგილობრივ თავად-აზნაურთა თხოვნით დააარსა ხსენებული სასწავლებელი და უცნაური ისაა, რომ ვისთვისაც გახსნეს, „ისინი ცარიელზედ რჩებიან“. ჟურნალისტის გულისტკივილი რომ უსაფუძვლო პრეტენზიად არ აღექვა მკითხველს, საჭირო იყო ზოგიერთი მომენტის აქცენტირება. პუბლიცისტიც გარკვევით აღნიშნავს ადგილობრივი ყმაწვილების კარგ მომზადებას. მაშასადამე, ქართველი ახალგაზრდობის სასწავლებელში მიუღებლობისათვის ობიექტური მიზეზები არ არსებულა.

მიმომხილველი მდგომარეობის სწორ შეფასებას იძლევა. მაგრამ ილიას ამოცანა მარტო ის კი არაა, ვითარების ზუსტი სურათი დაგვიხატოს და დამნაშავენი გააკრიტიკოს, არამედ მდგომარეობის გადახალისებისაკენ უბიძგოს საზოგადოებას. „ხომ ხედავ. ჩვენო ქართველობავ, რომ სხვა გზა არ არის შვილი გაზარდო, თუ არ ისევ შენის ღვაწლით და შენის ხარჯით. თვითოეულისათვის ცალკე ეგ ღვაწლი და ხარჯი სამძიმოა. რაც თვითოეულისათვის სამძიმოა, ის ერთობას არ გაუქირდება. შეიყარენით ერთად და ამ სატიკვარს ერთი წამალი დასდეთ. უებარი წამალი კიდევ, უწინაც გვითქვამს, საკუთარი ქართული გიმნაზიაა“².

ასევე თვალნათლივ ვლინდება სამივე მომენტი სხვა ნაწარმოებებშიც.

ილიას არაჩვეულებრივად მახვილი თვალი და ინტუიციური წვდომის გასაოცარი უნარი აქვს. იგი ამჩნევს იმას, რაც ბევრისათვის დაფარულია. მოვლენათა განვითარების ძაფს უკიდურეს წერტილამდე მისდევს და იქ ხედავს სასურველ თუ სავალალო ნაყოფს.

1881 წელს იმპერატორის მირონცხებასთან დაკავშირებულ ზეიმზე წარგზავნილმა ქართველმა დეპუტატებმა ვენზელები ითხოვეს. და ეს მაშინ, როცა პოლონელები მშობლიური ენის აღდგენისა და რეფორმების გატარების პრეტენზიით წარდგნენ. ამ ფაქტმა საყოველთაო აღშფოთება გამოიწვია. უმწვავესი ფელეტონი გამოაქვეყნა ილია ხონელმა. მას მოყვა აკაკი წერეთლის „იმე!“ და სხვათა ზეპირი თუ წერილობითი პროტესტები. ი. ჰავჭავაძემ გაიზიარა კოლეგების თვალ-

¹ ი. ჰავჭავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 60.

² იქვე, გვ. 61—62.

საზრისი, მაგრამ წინ მაინც სხვა მომენტი წამოწია: მათრახი უფრო მეტად საზოგადოებას გადააწნა. „ოთხილდე თუ ხუთილდე პირნი ერთად შეიკრიბნენ, თავი თვისი თვითვე ამოირჩიეს და გაემგზავრნენ პეტერბურგისკენ“¹. კვლავ თუ გვინდა, რომ ჩვენებმაც ჩვენთვის იზარუნონ, თვით-ამორჩევას თავი დავანებოთ და საზოგადოებრივ ამოვირჩიოთ, ჩვენი სურვილი გამოვუტყუალოთ და ისე გავგზავნოთ, სადაც გასაგზავნია; თორემ არ ვიცით, ვინ წავიდა, სად წავიდა, რისთვის წავიდა, და ვიახხით კი — რატომ ესა და ეს არ ითხოვესო, ერთმანეთს ველრიგებით. ვიცინით, — დახე, დახე ჩვენმა დეპუტატებმა რა სახელი გაიტყვეს, როგორ მალე უშოვნეს კონვოელებს ვენზელებიო.

ახი არ იქნება, რომ „რევოზორის“ გოროდნიჩი გაგვიჩნდეს საიდანმე და გვითხრას, — რო იცინით, რას იცინით? თქვენ თავს დასცინითო!²

რაძენადაც დასკვნას ფაქტის ჩვენება-გაანალიზება უსლების, ამდენად, მკითხველს საშუალება ეძლევა შეამოწმოს ავტორისეული ატესტაციის სისწორე.

ილიას შინაურ მიმოხილვებში მძლავრობს არსებული მდგომარეობის კრიტიკა. აქედან გამომდინარე, პუბლიცისტს არა მარტო დებულებათა გვერდშეუვალი არგუმენტაცია მოეთხოვებოდა, არამედ დიდი სიფრთხილეც. ამიტომ ის წარმატებით იყენებს შემდეგ ხერხს: ადგილობრივ ჩინოვნიკთა კრიტიკას აწარმოებს ხელისუფლების უშაღვს წარმომადგენელთა ავტორიტეტზე დაყრდნობით. 1879 წლის იანვრის მიმოხილვაში აღნიშნულია, რომ სკოლის ძირითადი ამოცანაა ყმაწვილების განათლება, მათი სულიერი და ფიზიკური აღზრდა. სამწუხაროდ, ყველა ასე როდი ფიქრობდა. საქართველოში სკოლას მკვიდრ მოსახლეთა გარუსების ფუნქციას აკისრებდნენ. ამ საერთო ტენდენციის წინააღმდეგ კენტად სელა ბნელი ჩუო და მიმოხილველიც იმპერატორის რესკრიპტს დაეყრდნო. „... თუ ვინმე ზახაროვისა და კუეშინსკისთანა შკოლას ზურგზედ სხვას რასმეს აჰკიდებს, იმას არა სწამს შკოლის უწმინდაესი მადლი, ის უარ-ჰყოფს მის სანატრელს მნიშვნელობას, ის წმინდა საგანს — შკოლას — სახედარადა ხდის და ზედ ჰკიდებს თავის დახშულის გულის ღვარძლსა და ნაგავსა, ის უარ-ჰყოფს ხელმწიფე იმპერატორის უშაღვს ნებას, გამოცხადებულს 1864 წ. რესკრიპტშია“³. სკოლოში მოტანილია კიდევ ციტატა ამ დოკუმენტიდან.

მეორე მაგალითი. განათლების მინისტრმა ბარონ ნიკოლაიმ გამოსცა ცირკულარი და მოითხოვა, სასწავლო მაზრის უფროსებს მოსახლეობასა და მთავრობას შორის შუამავლობა ეკისრათ, ყურადღება გაემხვილებინათ ადგილობრივ საკიროებებზე. მინისტრის აზრით, საერო

¹ ი. პავლევიძე, თბ., ტ. 5, გვ. 99.

² იქვე, გვ. 100—101.

³ იქვე, გვ. 24.

სკოლის დირექტორებსა და ინსპექტორებს ხელი უნდა შეეწყოს საზოგადოების თვითმოქმედებისათვის. სინამდვილეში ასე არ იყო და ილიამაც სათანადო მაგალითები მოიტანა. ის გულისტყვილით აღნიშნავდა: მოხელეები ალმაცერად უყურებენ ხალხის მოთხოვნებს, წინაუხედავად ეურჩებიან სკოლისა და ოჯახის კავშირს, ახშობენ მასების ინიციატივასო. „...წელიწად-ნახევარია რამდენიმე სოფლის საზოგადოების განჩინება სკოლის გამართვის შესახებ ჰყრია ღღეს-აქამომდე გუბერნიის სამართველოში დასამტკიცებლად და არ იქნა, ეგ დამტკიცება არ ელირსა. ღმერთმანი, ან ერთმა დირექტორმა და ინსპექტორმა ამისათვის თითი დასძრა და! შენც არ მომიკვდე!“¹

ცირკულარით ზურგგამაგრებული ჟურნალისტი მკაცრად აკრიტიკებს ადგილობრივ ჩინოვნიკებს.

ამ ხერხის გამოყენებით პუბლიცისტს საშუალება ეძლეოდა, თავი დაეღწია ცენზურის კლანჭებისათვის, ამასთანავე სიმტკიცე და დამარწმუნებლობა მიენიჭებინა ნათქვამისათვის. ორი სხვადასხვა თვალსაზრისის მატარებლად გამოყვანილი არიან ერთი და იგივე სისტემის დამცველები. პირველნი — იმპერატორი, მინისტრი და ა. შ. — გაცილებით მაღლა დგანან იერარქიულ საფეხურზე, ვიდრე მეორენი. მაშასადამე, მათი გამონათქვამებიც პოლიტიკური თვალსაზრისით უფრო სარწმუნოა. ეს კი ბუნებრივად იწვევს მეორეთა მრწამსისა და მოქმედების უკუგდებას.

სხვა შემთხვევაში „ივერიის“ რედაქტორი აქარლებისადმი მთავრობის დახმარების აუცილებლობას თვით სახელმწიფოს ინტერესებით ასაბუთებს. „...მართო გულმოგებული და ფეხგამაგრებული ხალხია უშრეტი წყარო სახელმწიფოს სიმდიდრისა და ძალისა“².

ასეთი მსჯელობით ილიამ ერთგული ქვეშევრდომის მანტია მოისხა და გზაც გაიხსნა კრიტიკული შენიშვნებისაკენ. ის კიცხავს ხელისუფლებას, სათანადოდ არ ეხმარებით კინტრიშელებსო. „რაო, სახელმწიფოს იმოდენა ღონე აღარა აქვს, თუ სხვა რამ მიზეზია? განა ამისთანა შემთხვევაში, ულონობის გარდა, სხვა რამ მიზეზიც შეიძლება რომ იყოს! ულონობა კიდევ ჰკუაში მოსასვლელი არ არის: სახელმწიფოსათვის ერთის მაზრის შენახვა, თუნდ მთელს წელიწადს, წვეთია ზღვისათვის“³.

ილია მთავრობის გამართლების ერთადერთ შესაძლებლობას უშვებს. ეს არის ხაზინის სიღარიბე. მაგრამ იქვე ეს მიზეზიც მოხსნილია. მაშასადამე, ცარიზმის პოლიტიკა საბოლოოდ დაგმოხილია. რას მი-აღწია ავტორმა ამ მანევრით, ე. ი. დასკვნის გამოტანის გახანგრძლივე-

¹ ი. კ ა ვ ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 5, გვ. 106—107.

² იქვე, გვ. 28.

³ იქვე, გვ. 29.

ბით? მან შექმნა სერიოზულობისა და მიუყერძოებლობის განწყობილება, თანაც მთლიანად განაქიქა მოწინააღმდეგე, უკანდასახევი ბილიკიც კი არ დაუტოვა.

ცხადია, ილია ცარიზმის აპოლოგეტი არ არის, მაგრამ ცალკეულ შემთხვევებში თუ იმპერატორ-მინისტრებს ეფარება ან სახელმწიფოს დამცველად მოაქვს თავი, ეს ისევ და ისევ ქართველი ხალხის კეთილდღეობისათვის.

ილიას შინაური მიმოხილვებისათვის უცხო როდია პოლემიკური ტონი. შეიძლება ზოგჯერ მოწინააღმდეგე არც კი იყოს დასახელებული, მაგრამ ქვეტექსტიდან მაინც ჩანს, რომ ავტორი ვიღაცას ებრძვის, გარკვეულ თვალსაზრისს უარყოფს ან ასაბუთებს.

ილია როგორც მიმომხილველი-პოლემისტი, პირველ ყოვლისა, ცდილობს მოწინააღმდეგის მსჯელობაში აღმოაჩინოს შეუსაბამობა და მისი გაშიშვლებით მკითხველი სწორ დასკვნამდე მიიყვანოს.

ილია ეკამათება კ. იანოვსკის. მას სურს დაგვარწმუნოს სასწავლო ოლქის მზრუნველის უპრინციპობასა, არასერიოზულობასა და ცუდ განზრახვაში. ამიტომაც მოაქვს მოწინააღმდეგის ორი სხვადასხვა მოსაზრება, თანაც ციტატების სახით. ერთ შემთხვევაში მზრუნველი აღიარებს, რომ პირველდაწყებით სკოლაში ქართულ ენაზე უნდა მიმდინარეობდეს სწავლება, მეორე შემთხვევაში კი რუსულს ანიჭებს უპირატესობას. „რომელი ერთი ვიწამოთ? რასაკვირველია, 12 და 22 დეკემბრის განჩინება, რადგანაც იგი თქმულიც არის და უკვე ქმნულიცა; და 28-ს დეკემბრისა კი — მარტო თქმულია და „Кавказ“-ის № 348-ში დარჩება სახსოვრად იმისა, რომ ზოგჯერ ქმნა ერთია და იქმა მეორე“¹.

მკითხველი, რომელიც დაკვირვებით ეცნობა ციტატებს, უყოყმანოდ დგება ილიას პოზიციაზე. ფაქტი იმდენად მეტყველია, რომ მიმომხილველი ზედმეტად თვლის ვრცელი დასკვნის გაკეთებას და უპირატესობას სატირულ დაბოლოებას ანიჭებს. „ასე, ჩემო მანასეო, ხან ისე და ხან ასეო“. იმასაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ წინა გვერდზე ავტორი საფუძვლიანად მსჯელობს სწავლებისა და საქმის ქართულად წარმოების აუცილებლობაზე, აშკარა გახდება საერთო შთაბეჭდილების სიძლიერე.

სხვა შემთხვევებში ილია წარმატებით იყენებს კამათის ცნობილ ხერხს — მოწინააღმდეგის სურვილისა და მოქმედების უკუპროპორციულობის ხაზგასმას. მაგალითად, გაზეთი „შრომა“ ამტკიცებდა, რომ ის გულწრფელი მოსურნეა ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის წარმატებისა. მეორე მხრივ, სინანულს გამოთქვამდა, სამინისტრომ ყურად-

¹ ი. კ ა ე კ ა დ ე, თხზ., ტ. 5, გვ. 86.

ლება რატომ არ მოაქცია ბანკის გამგეობის წინააღმდეგ აღძრულ საჩივარსო.

მიმომხილველი მიუთითებს: ამგვარი დაბეზლება არა თუ ხელს უწყობს, არამედ აფერხებს ბანკის წინსვლას. „როცა სჩივით, მით იცით რას ეუბნებით? ბანკი, მართალია, ჩვენია, ფული ჩვენია, ინტერესი ჩვენია, ერთობ ჩვენი საკუთარი საქმეა, მაგრამ ყოველს ამაში ლალად და პატრონად შენ რომ გამიზდე, ძალიან კარგი იქნებაო. გესმით, სადა სცემთ, „მწომრ“ მწომრელნო! ნუთუ ვერა ჰგონებთ, რომ საზოგადოებრივს, ესე იგი საკუთარს უფლებაზედ, ხელს იღებთ და კანცელარიას უქვემდებარებთ საზოგადოების, ესე იგი თქვენს საკუთარს საქმესა“¹.

ამრიგად, ნაჩვენებია კონკრეტული ნაბიჯისა და იდეალის შეუსაბამობა. ეს ხერხი მოშველებულია 1882 წლის იენისისა და ზოგიერთ სხვა მიმოხილვაშიც. საერთოდ, ილია ცდილობს იმგვარად გადმოგვცეს მოწინააღმდეგის თვალსაზრისი, რომ პირველი გაცნობისთანავე აშკარა გაზღეს მისი მიუღებლობა.

ილია ჭავჭავაძის რკინისებური ლოგიკა თვალნათლივ ჩანს მიმოხილვებშიც. მან კარგად იცის, რომ არსებობს ისეთი მოსაზღვრენი, რომელთა დაშორება გაუმართლებელია; ანს ბანი უნდა მოყვეს. ამგვარი წინამძღვრიდან გამომდინარე, იგი შენიშნავს: „თუ ჩვენი სიხარული ქობულეთის შემოერთებაზედ პირმოთნეობა არ იყო, თუ ჩვენგან წარმოთქმულს მხურვალე სიტყვებს მკვიდრი საფუძველი ჰქონდათ, ეხლა უნდა გაუმართოთ ხელი ამ ახლად დაბადებულ საზოგადოებას და ვალად დავსდოთ, რომ აჭარაში და ქობულეთში რაც შეიძლება მომეტებული შეკოლები დამართოს“².

ადრესატი ალტერნატივის წინაშე დგას. პუბლიცისტი პირდაპირ უსვამს საკითხს: თქვენი ალტაცება ან გულწრფელი იყო, ან ფარისევლური. ადრესატს სხვა გზა არ რჩება, თუ არა პირველი დაშვების გაზიარებისა. ეს კი ლოგიკურად მოითხოვდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისადმი“ დახმარებას.

ილია მიმართავს მეტად მოხდენილ ტაქტიკურ სვლას: ურთიერთს უპირისპირებს მთელსა და ნაწილს, რომლებიც სინამდვილეში იდენტურია, ამდენად, ნაწილის მიმართ გამოტანილი დასკვნა მთელზე ვრცელდება. ერთგან ვკითხულობთ: „თითონ კომედიანზე ბევრს ვერას ვერცხვით, შევნიშნავთ მხოლოდ, რომ ამ თხზულებას სამი ნაკლულევანება აქვს, თორემ სხვაფრივ კი არა უპირს რა. ერთი ისა, რომ დამწერმა რაღა დასწერა? მეორე ისა, რომ თუ დამწერმა დასწერა, გადამკეთებელ-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 158.

² იქვე, გვ. 46.

მა რათ გადააქეთა? და მესამე ისა, რომ თუ ორნივე შესცდნენ, თეატრში მაინც რათ წარმოადგინეს? ¹“

გონებამახვილობის პრინციპზე აგებული ეს მაგალითი იმ მხრივ არის მომგებიანი, რომ უეცარ ეფექტს ქმნის და ამით დიდ ზემოქმედებით ძალას იძენს.

ილია იყენებს შემდეგ ხერხსაც: თავდაპირველად გვაცნობს შედეგს, რომელიც ამაზრზენია. შემდეგ ასახელებს მიზეზს და შემოქმედს ამ ბოროტებისას. შებრუნებით რომ ყოფილიყო, შესაძლებელია ანალოგიური სიმძაფრისათვის ვერ მიეღწია. ამ თავისებური დედუქციური წყობის უპირატესობა ის არის, რომ უკმაყოფილების საწყაო თანდათანობით იკლება და როცა მრისხანება უნდა გადმოიღვაროს, სწორედ იმ წუთში ჩნდება თავდასხმის ობიექტიც. ერთი სიტყვით, სასჯელი და დამნაშავე უჩვეულოდ დაახლოებულია.

არის შემთხვევები, როცა პუბლიცისტი ობიექტური მიზეზების გამო ვერ ახერხებს უკმაყოფილების ყოველმხრივ გამოხატვას. ამ დროს იგი ირიბ გზას ირჩევს.

თბილისში გამართულ არქეოლოგთა თავყრილობაზე სიტყვა წარმოთქვა მოსკოველმა მეცნიერმა ილოვაისკიმ. ი. ჰავკავაძეს არ მოეწონა ორატორი: ანბანურ ჭეშმარიტებას იმეორებდა და თანაც ასეთი სასაცილო სიტყვები წამოცდაო: „გთხოვთ, მშვენიერო კავკასო, გადაგვიხსნა შენი გული და გვაჩვენო აუარებელი სიმდიდრე, რომელიც შიგა და გარეთ ეგრე უხვად მოფენილი გაქვსო“ ². მიმოშვილველი დასკინის ისტორიკოსს და საკმაოდ მწარედაც. რასაკვირველია, კრიტიკის საბაზი არსებობდა, მაგრამ ზემოაღნიშნული მიზეზები ნუთუ საკმარისი იყო ცნობილი მეცნიერის დისკრედიტაციისათვის? ილია ხომ უსაფუძვლოდ არავის ესხმოდა თავს. რაშია საქმე? დაუუკვირდეთ შემდეგ ადგილს: „ბ-ნ ილოვაისკის სიტყვაში, რასაკვირველია, ხშირად იყო ხმარებული დიდებული რუსეთი და მართლმადიდებელი რუსეთი. საცა კი რუსეთი ახსენა ან ერთი ზედშესრული მიაკერა, ან მეორე. ყველაზედ მომეტებული ტაში ბ-ნს ილოვაისკის ერგო იმ დღეს და, სწორედ მოგახსენოთ, ღირსიც იყო. თუ არ გამიწყრებით“ ³.

ამ ირონიის მიზეზს ქვეტექსტით ვეცნობით. როგორც ირკვევა, ილოვაისკის დიდმპყრობელური ტენდენციები გამოუმჟღავნებია, რასაც აღუშფოთებია ილია. მაგრამ ძნელი იყო ჟურნალისტს პირდაპირ გაეკიცხა ორატორი ველიკორუსულა შოვინიზმისათვის. ამიტომ შემოვლითი გზა არჩია. საბოლოო ჯამში მაინც უარყოფითად განაწყო მკითხ-

¹ ი. ჰავკავაძე, თბ., ტ. 5, გვ. 51—52.

² იქვე, გვ. 114.

³ იქვე, გვ. 115.

ველი ილოვაციისადმი და არსებითიც სწორედ ესაა. მოტანილი მაგალითიც ნათლად მეტყველებს ილიას პუბლიცისტურ ოსტატობასა და შეუპოვრობაზე.

ილიას შინაური მიმოხილვები გამოირჩევა აზრის მკაფიოებით, მოვლენების პრინციპული ანალიზითა და დამაჯერებელი შეფასებით. ეს ტენდენცია შესამჩნევია ფაქტთა სატირულ-იუმორისტული წარმოსახვისასაც კი.

ილია ქავჭავაძე წინასწარ ითვალისწინებს მოვლენის არსს და, აქედან გამომდინარე, ირჩევს შეფასების ადეკვატურ გზას.

ადგილობრივმა „მომჭირნეთა საზოგადოებამ“ ხალხის შემწეობის მიზნით მთავრობას სესხად ათი ათასი თუმანი სთხოვა. ამ ფულით ფურნეს ავაგებთ და პურს იმ ფასად გავყიდით, რაც თავად დაგვიჯდებაო. ილია სასაცილოდ იგდებს ხსენებულ პროექტს.

იგი, უპირველეს ყოვლისა, ფაქტს განიხილავს ქვეყნად შექმნილ მდგომარეობასთან მკიდრო კავშირში. წლებანდელი წელიწადი უმოსაელიანოა, — აღნიშნავს ის. შარშანდელმა საქონლის ჰირმაც დიდ განსაცდელში ჩაგვადგო. პური თითქმის ხუთჯერ გაძვირდა.

ეს შესავალი ამზადებს მკითხველს. აღნიშნულთან შეპირისპირებით ნათლად უნდა გამოიკვეთოს „მომჭირნეთა საზოგადოების“ პროექტის მნიშვნელობა. მიმომხილველი ჯერ პროექტის ეკონომიკურ მხარეს ეხეება. მას მოაქვს ვრცელი ამონაწერი „კავკაზიდან“. „თუ ეს საზოგადოება თავის გამოცდილ პატიოსნების გზას დაადგება, რასაკვირველია, სახელმწიფო ფულით ნასყიდ პურის გასყიდვაშიაც იმ ფასს დასდებს, რა ფასიც სხვა დუქნებში იქნება და იტყვის, ეს დამიჯდაო. ამით მითამ რა უნდა ეშველოს ღარიბ ხალხსა?“¹

ილიას დამოუკიდებელი შეეძლო მსგავსი მოსაზრების განვითარება, მაგრამ მაინც ციტატა მოიხმო, რათა მეტი ირონიით ეთქვა: „თუ ამ პროექტს ამისთანა გაზეთისათვისაც დაცილების საღერღელი აუშლია, წარმოიდგინეთ, რა წითელი კოჭი უნდა იყოს“².

ამრიგად, ილიამ შექმნა ობიექტურობისა და მიუყერძოებლობის ატმოსფერო, რითაც კიდევ უფრო მეტი წონა მიეცა კრიტიკას.

პუბლიცისტმა წამოყენებულ პროექტში არა მარტო ეკონომიკური უაზრობა დაინახა, არამედ ადგილობრივი მოსახლეობის აბუჩად აგდება, ხალხის სახელით ხალხისავე მოტყუება.

კრიტიკა არასდროს არაა დაცივნის ფარდი. ეს უკანასკნელი გაცილებით მძაფრი და მომაკვდინებელია. „მომჭირნეთა საზოგადოების“ პროექტი მხოლოდ უკუგდებას კი არ იმსახურებდა, არამედ განქიქება-

¹ ი. ქავჭავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 66.

² იქვე, გვ. 65.

გაცმტვერებას. ამიტომაც ილიამ გაბედულად მოიმარჯვა პილპილმოყრილი ფრაზები.

თბილისში განა ხაბაზები ცოტაა? რა საჭიროა მოსკოვიდან მოწვევა? „ვאי ჩვენი ბრალი! პურის ცხობის უცოდინარობაც კი შეგვცნაბეს და ხაბაზიც ამას იქით მოსკოვიდან უნდა დავიბაროთ ხოლმე. ქვეყნის გაბიბრება და დაბრიყვება იქნება და ასეთი!.. მოდი და ამისთანა ხალხს დაუჭერე, რომ ვაჭრობაში ან სხვა რამეში გამოცდილნი არიან. ცხრა წელიწადი საზოგადოება მოქმედობდეს ტფილისში და არ იცოდეს, რომ აქა პურის-მცხობლები არიან, და ხშირად ძალიან კარგნიცა, ამაზედ სასაცილო ამბავი სხვა რამ გინდათ კიდევ. მოდი და ამისთანა ქვეყნის ზედმიწევნით მცოდნეთაგან — თუ არ დაგიშლიათ — სიკეთე და სარგებლობა მოითხოვეთ. მოდი და ამათ ეშხზედ ელაპარაკეთ!“¹

შოლტის გატყლაშუენებასავით ისმის ილიას ეს სიტყვები. საგულისხმოა, რომ სატირულ კვალიფიკაციას ერწყმის ამგვარი მიდგომის მიზეზთა ჩვენებაც. განსაკუთრებით საინტერესოა ციტატის უკანასკნელი წინადადება. იგი გრიგოლ ორბელიანის პოპულარული ლექსის „დიმიტრი ონიკოვის დარღების“ ერთი ტაეპის — „მოდი ამ ვირს ეშხზედ ელაპარაკე“ — პერიფრაზს წარმოადგენს. საქმე ისაა, რომ ილიამ სტრიქონის მხოლოდ ერთი ნაწილი მოიტანა და მეორის გახსენება მკითხველს მიანდო. მაშასადამე, მასვე დაუტოვა აღმოჩენით გამოწვეული ტკობის უფლებაც, ამით მკითხველის საკუთარ პოზიციაზე გადმოყვანას შეუწყო ხელი. პუბლიცისტმა საკმაოდ გააცხოველა დაცინვა.

ილია არაერთგზის მიმართავს ირონიას. რიგ შემთხვევაში იგი „დაცვით“ ანჟიქებს მოწინააღმდეგეს. „იქნება ცივილიზაციის გასავრცელებლად ამ მხეც ქვეყანაში მოსკოვის ხაბაზებიც საჭირო იყო“². ავტორი ფორმალურად მხარს უჭერს ამ თვალსაზრისს და „კიცხავს“ იმათ, ვინც ფიქრობს: თუ ხაბაზები ცივილიზაციისათვის გამოსადეგნი არიან, მოსკოვშიაც დასჭირდებათო. „თქვენგან არ მიკვირს, მაგას როგორ ბრძანებთ. აბა რომელი წინასწარმეტყველი გამომდგარა თავის ქვეყანაში“³.

პუბლიცისტი წერს: ლებელიცეს უთუოდ კეთილი სურვილი ჰქონია: „...რომ დაუპირებია მოსკოვის ხაბაზებით დაამშვენოს ჩვენი ქვეყანა, თორემ როგორ გაუბედავდა სთხოვოს მთავრობას ათი-ათასი თუმანი. ხუმრობა ფულია! ხუმრობა ფული არ არის, მაგრამ განა ცივილიზაცია კი ხუმრობა რამ არის! ბატონმა ლებელიცემ უსათუოდ ზედმიწევნით იცის, რომ ცივილიზაციის დასამყარებლად არა ხარჯი მეტი

¹ ი. პ ა ე კ ა ვ ა ძ ე, თბზ., ტ. 5, გვ. 66—67.

² იქვე, გვ. 67.

³ იქვე.

არ არის, რაც უნდა ფული დაიხარჯოს, — ბევრი არ იქნება. თუ არ დაგიშლიათ. ღმერთსა ვსთხოვოთ, რომ მთავრობამ ის ათი-ათასი თუმანი მისცეს Обществу бережливости-ს და Общество бережливости-მა კიდევ ბატონ ლებედევის თაოსნობით ხაბაზები მოსკოვიდამ დაიბაროს და მოჰფინოს ჩვენს ქვეყანასა. დღე ნათელი მაშინ მაინც დაუდგება ამ ჩვენს უბედურს ქვეყანასა. ცუდი არ იქნება, რომ ჩვენმა ბანკებმაც ფული მიაშველონ ბატონს ლებედევს, რომ კალიასავით მოუსიოს ჩვენს ქვეყანას მოსკოვის ხაბაზები. რაკი ცივილიზაციის საქმე ცხენებზედ და ხაბაზებზედ მივარდნილა, ეხლა ფიქრი ნურავისა გვაქვს. ბედი ჩვენი ცხადია, როგორც ხელის-გული“¹.

დაცინვის სიმწვავეს აძლიერებს არა მარტო მოჩვენებითი აღტაცება ლებედევის პროექტით, არამედ ავტორის ვითომდა გულმხურვალე წადილი, დახმარება აღმოუჩინონ პროექტის ავტორს.

ამ მიმოხილვაში პუბლიცისტი სხვადასხვა საშუალებას მიმართავს მიზნის მისაღწევად. დარღვეულია ტონის ერთიანობა. ავტორს სურს, კიდევ უფრო გაამძაფროს მხილება, მეტი ძალა მისცეს სიტყვას, რის გამოც ირონიულ მსჯელობას სწორხაზოვანი დასკვნით აგვირგვინებს: „ვאי ჩვენი ბრალი! დაბრეყება ქვეყნისა იქნება და ასეთი!“²

არიან მწერლები, რომლებიც თვლიან, რომ პუბლიცისტურობა და მხატვრობა იმდენად საპირისპირო მოვლენებია, რომ ერთ ქანრში მათი ჰარმონიული მეზობლობა შეუძლებელია. ილია სხვაგვარად ფიქრობს. მისი გაგებით, სახე არათუ აკნინებს პუბლიცისტურ ნაწარმოებს, არამედ ემოციურად ძლიერსა და შთამბეჭდავს ხდის, კიდევ უფრო ზრდის მის შემეცნებით თუ იდეურ ღირებულებას.

ილიას მიმოხილვებში არცთუ იშვიათად ლოგიკურ არგუმენტაციას, სილოგიზმებით მოცემულ მსჯელობას ვაწყდებით მხატვრული სურათი.

1879 წლის თებერვლის მიმოხილვაში ი. ჭავჭავაძემ დამაჯერებელი თეორიული საბუთები წამოაყენა და ცხადლიე დაგვანახა ის უბედურება, რაც ომმა აჰარლებს მოუტანა. მაგრამ ავტორი აქ არ იკამს წერტილს. მკითხველის რეაქცია რომ უფრო მძაფრი გახადოს, ხოლო აღქმა — სრულყოფილი, მხატვრულ სურათს მიმართავს. გავერანებულ აჰარაში, — ამბობს ის, — „ტყის ნადირსავით დაძრწის ღონემიხდილი დამშეული მამა, იმედ-დანთქმული, რომ რითიმე მიეშველოს შიმშილისაგან სულთმობრძავს ოჯახსა. გარბის ამ ოჯახიდამ შორს, რომ თავისის თვალთ არ დაინახოს გულსაკლავი სურათი კარზედ მოდგომილის სულთამხუთავისა, არ დაინახოს თავისის ცოლის, თავისის შვილის, თავისის ძმის, დის, თვისისა და ტომის სასოწარკვედი ლი ყოფა, არ გა-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 69.

² იქვე.

იგონოს თავისის ყურით ამოა ძახილი ცოლისა: „კაცო, გვიშველე, ვი-
ხოცებით“. საცოდავი კნაელი ბავშისა: „მამავე, პური, მამავე, პური...“
გარბის თვითონაც დამწვარი და დადავული შიმშილისაგან, გარბის
შორს, შორს... გარბის და ჰგრძნობს, რომ სამუდამოდ ეცლება ხელი-
დაპ ყოველივე ის, რისთვისაც სცხოვრობდა, რისთვისაც სულდგმუ-
ლობდა, რისთვისაც იღვწოდა, ყოველივე ის, რაც მისთვის ყველაზე
უძვირფასესია... ჰგრძნობს და გულს უბზარავს მწვავე ტკივილი სასო-
წარკვეთილებისა, უიმედობისა და უღონობისა. ან არა და დგას ამ სა-
შინელის სურათის წინ — უღონო, უილაჯო, თვალე-ჩაცვივებული, ნა-
წლებ-ამომწვარი შიმშილისაგან, დგას და უყურებს, რომ თვალწინ უკ-
ვდება ცოლი, უკვდება შვილი, უყურებს და იწვის, იდაგვის, რომ არ-
საიღამ ხსნა არ არის, არსაიღამ შეელა, და თუ რამ ნუგეში აქვს, ეგ ის
ნუგეშია, რომ მეც შიმშილი დღესა თუ ხვალე ამომხდის დაუძლურე-
ბულს სულსო და ჩემს ცოლ-შვილს საიქიოს შევეყრებით... იცით მერე
ამისთანა ყოფა რა ტანჯვაა, ნამეტნავად მაშინ, როცა ხედავ, რომ გარ-
შამო მთელი მაზრა, ათას-ათასი ღვთის-კერძო ადამიანი წივის, კივის:
„გვიშველეთ, შიმშლები, მშვიდრები ვიხოცებითო! „ეგ მთელი ჯოჯოხე-
თია, მთელი!...“¹ და ეს ჯოჯოხეთი იმგვარადაა დახატული. ომ ზარავს
ბკითხველს. ირხევა ადამიანის სულის უნაზესი სიმები: გონება და
გრძნობა აფორიაქებულია.

შინაურ მიმოხილვებში ჰარბობს არა ცალკეული მხატვრული ქვე-
თავები, ვრცელი საზოვანი აღწერები, არამედ სილოგისტურ სხეულში
ორგანულად შექრილი მხატვრული თქმები, ცალკეული პოეტური გა-
ელვებანი, რომლებიც აძლიერებენ ძირითად ნაკადს.

შინაურ მიმოხილვებში იგრძნობა შედარებათა სიუხვეც. ისინი მო-
მარჯვებულთა აზრისა და საგნის თვალნათლივ წარმოსახვისათვის, ამას-
თანავე, ნაწარმოებში მძლავრი ემოციური ნაკადის შესატანად.

ი. ჰავევაძე წერს: „ეგ პატარა გაზეთი „დროება“ ეხლანდელ ნალ-
მის მიმტანს პატარა გემს მაგონებს, რომელიც ეხლახან მოიგონეს და
რომელმაც იმდენი ვაი-ვაგლახი დააყარა ზორბა ხომალდებს წასულს
ომებში“². პუბლიცისტს მხედველობაში აქვს ის გარემოება, რომ ჰარ-
თულმა გაზეთმა სწავლა-განათლების არსებული სისტემის წინააღმდეგ
გაილაშქრა და მნიშვნელოვნად შეარყია ოფიციალური თვალსაზრისი.
ამ შედარების შემეცნებითი ეფექტი დიდია, რაც მიღწეულია მეტად
გაზიარებული პარალელით. გაზეთისა და გემის დაკავშირება ხდება ორის
ასპექტით. პირველ შემთხვევაში, სატორპედო კატარღა და „დრო-
ება“ შედარებულნი არიან გარეგნული ნიშნით: ორივე პატარაა. რამდე-

¹ ი. ჰავევაძე, თბ., ტ. 5, გვ. 29.

² იქვე, გვ. 24—25.

ნადაც შედარების საფუძველი „თვალხილული ნიშანია“, ადვილად აღსაქმელი და ზუსტი, ამდენად, დებულებაც დამარწმუნებლად ჟღერს. მეორე შემთხვევაში საგნები დაკავშირებულია სიძლიერის მიხედვით. აქ უკვე ჩანაფიქრის გააზრება-მიღების გაცილებით რთულ პროცესთან გვაქვს საქმე. ისიც უნდა ითქვას, რომ გარეგნული მსგავსების აღნიშვნამ გზა გაუხსნა მხარეთა მეორე ნიშნით დაკავშირებას. ერთი სიტყვით, პირველი განტოლებით გამოწვეული ლოგიკური ეფექტი რამდენადმე მეორეზეც ვრცელდება.

შედარებათა დიდი უმეტესობა გაშლილი ხასიათისაა, რაც შემთხვევითი როდია. ამას ნაწარმოებთა არსი, დასაბუთების ტენდენცია მოითხოვს. ილია ცდილობს ამ გზით უფრო მკაფიოდ, სრულყოფილად და მრავალმხრივ დახატოს ფაქტი თუ მოვლენა. მაგალითად, ერთ-ერთ მიმოხილვაში ვკითხულობთ: „ჩვენი ცხოვრება ზურგ-გადაღლებილ და დავარდნილ სახედარსავით გდია უძრავად საღდაც კუთხეში და სიცოცხლეს მარტო იმით იჩენს, რომ იცოხნება, როგორც პირუტყვი. თუ დროთა ბრუნვა წიხლს დააზღვს ხოლმე, მაშინ მოძრაობასაც იჩენს, მაგრამ მხოლოდ მით, რომ ერთი ყრუდ დაიბღავლებს, ერთის გვერდიდან მეორეზედ ფხანვით გადაბრუნდება და ისევ უწინდებულად თვლემით და არხეინად ცოხნას მოჰყვება, მითამ-და არაფერი არ ეტკინაო, არც ეზიანაო“¹.

განსაკუთრებულ სიძლიერეს ქმნის ცოცხალი არსების ნიშანთა აბსტრაქტულ მოვლენაზე გადატანა. ამასთანავე, შედარება ძალზე დინამიკურია. ავტორმა პირველსავე წინადადებაში აშკარად გვაგრძნობინა, რომ ცხოვრება დამყაყებულია. ეს შთაბეჭდილება გრძელდება და ძლიერდება მეორე წინადადებაშიაც. მაგრამ აქ ახალი ნიუანსიც ჩნდება. მკითხველი გრძნობს, რომ პასიურობა არ აღიქმება მტკივნეულად; საზოგადოება არ ამჟღავნებს მდგომარეობის გადახალისების სურვილს.

ეს ხერხი გამიზნული იყო არა მხოლოდ ძნელწარმოსადგენის ადვილად წარმოსახვისათვის, არამედ ექსპრესიულობის გაძლიერებისა და ფაქტის მხატვრული დასურათებისათვის.

მიმოხილვათა ძირითადი ხაზის განტოტებები მკაფიოდ იჩენს თავს შედარებაშიაც. ილია ამ უკანასკნელსაც არგუმენტაციის ფუნქციას აკისრებს. მან „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“ ახალფეხადგმულ ბავშვს შეადარა: „ახლად ფეხადგმულს ვინ მოსთხოვს ვაჟიკაციისავით სწორე სიარულს!“, რითაც წინააწინვე მოკრა უსაფუძვლო პრეტენზიების გზა.

შინაურ მიმოხილვათა შედარებები სადა და ადვილგასაგებია. უარყოფილია შეკავშირების ასოციაციური პრინციპი. ძირითადში დასახა-

¹ ი. ჯავჭავაძე, თბზ., ტ. 5, გვ. 58—59.

სიათებლად გამოყენებულია უფრო ადვილწარმოსადგენი მოვლენები თუ საგნები: ესეც არგუმენტაციის სინათლისა და დამარწმუნებლობისათვის. დავესესხოთ კიდეც ერთ მიმოხილვას: „ათასში ერთხელ უნდა მოვესწრათ სასიამოვნო ამბავის გაგონებას და ათი-ათასში ერთხელ ამ ამბავის ცხოვრებაში განხორციელებას და მაშინვე გამოტყვერება რაჟ საიდანმე და მოგვიშხამავს ის-ის იყო გატაცებულს გონებას, ფრთა-შესხმულს ფანტაზიას, როგორც ცივი წყალი, ისე მოგვხვდება ხოლმე იმ დროს რამ უსიამოვნო ამბავი, აგვიჩქრავს ხოლმე ტანს და წყალში ამოვლებულს ქათმებს დაგვამსგავსებს ხოლმე“¹.

ისიც უნდა ითქვას, რომ შედარებათა დიდი წყება სატირულ-იუმორისტული გამიზნულებით ხასიათდება. ეს ნაწილობრივ თხზულებათა პოლემიკურმა სტილმა განაპირობა.

გვერდს ვერ აუუვლით ილიას შინაურ მიმოხილვათა კიდეც ერთ მხარეს. წამოყენებულ დებულებათა დასაპუტებისათვის, როგორც წესი, პუბლიცისტი პირდაპირ თუ პერიფრაზის სახით ხშირად იმარჯვებს ხალხური მახვილსიტყვაობის ნიმუშებს, გამოჩენილ პირთა გამონათქვამებს. შ. რუსთაველის, უ. შექსპირის, გრ. ორბელიანის, მ. სალტიკოვ-შჩედრინის თუ სხვათა დამოწმება ნიშნავს ბრძოლის ველზე უძლიერესი მესანგრის მხარდამხარ გამოსვლას. ასეთ შემთხვევაში დებულებას მეტი დამაჯერებლობა და სიმტკიცე ენიჭება. მკითხველი გრძნობს, რომ ხსენებული თვალსაზრისის უკან მხოლოდ და მხოლოდ ავტორი კი არა დგას, არამედ ცნობილი პიროვნებაც, რომლის შეხედულება გაზიარებულია. მაგალითად, მსჯელობს რა აქარის შემოერთებზე, ილია დასძენს: „აკაკი წერეთელმა სთქვა და ჩვენც ვიტყვი, რომ ამისთვის ერთა უმბარი სახსარია: სწავლა, ცოდნა და მეცნიერება“².

აკაკი ქართველთა უსაყვარლესი პოეტი იყო. მას სულგანაბულნი უსმენდნენ, მისი სჯეროდათ, სწამდათ. ამიტომ აკაკის დამოწმებით პუბლიცისტი აძლიერებს თავის აზრს, უფრო დამაჯერებელსა და მისაღებს ხდის მას.

აქ კიდეც ორიოდ მაგალითს მოვიტანთ:

ა) „ყმაწვილების აღზრდისა და პატრონობის თაობაზედ ამას წინათ დააპირეს საზოგადოების შედგენა. დამაპირებელთა მოიწვიეს მრავალნი პირნი სამეურნეო საზოგადოების დარბაზში, წარმოთქვეს წინათვე გაზეპირებული ლიტყვები, ორიოდ ორატორმა გამოიჩინა თავი, და საქმე იმით გათავდა, რითაც — შჩედრინისა არ იყოს — ყოველივე საქმე თავდება ხოლმე რუსეთში, ესე იგი, ამოირჩიეს კამისია და მიან-

¹ ი. ქ ა ე კ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 5, გვ. 283.

² იქვე, გვ. 19—20.

დეს, არამც თუ მარტო წესდების შედგენა, არამედ ჩვენის სურვილის საგანიც განსაზღვრეთო“¹.

ბ) თბილისში დეპუტატები მოიწვიეს, მაგრამ მათ „...არამც თუ არ იცოდნენ, რისთვის იყვნენ მოწვეულნი, ისიც არ იცოდნენ, ამოდენა ქალაქში სად უნდა მოეყარათ თავი. საწყლები ჩამოვიდნენ, ხან სად მიაწყდნენ, ხან სად, და ბოლოს ძლივს იშოვეს ერთი ოთახი და როგორც იყო კრება გამართეს. ყველაფერი გაგვიგონია ჩვენს ბედნიერს ქვეყანაში და ამისთანა სასაცილო ამბავი-კი პირველია. ეჰ, კურთხეულია რუსთაველო! შენ რამდენი ხანია გითქვამს: „ქარგი რამ მჭირდეს, გიკვირდეს, ავი რა საკვირველია?“²

საერთოდ, ილია ყველაზე ხშირად რუსთაველს იმოწმებს. ეს მწერლისადმი ღრმა პატივისცემის გამოხატულებაა და, ამასთანავე, უზოპულარესი და ბუმბერაზი მოაზროვნის თანამოაზრედ გამოყვანაც.

საგულისხმოა, რომ ილია ანდაზას იმგვარად იყენებს, რომ ხაზგასმით ვლინდება ავტორისეული ტენდენცია. ეს ძირითადად მიღწეულია თავისებური კომენტარებით. მაგალითად, პუბლიცისტი ამტკიცებს, რომ ბანკებს დიდი სარგებლობის მოტანა შეუძლია და დასძენს: „ჩვენ, თევზისა არ იყოს, პირი სავსე გვაქვს წყლითა და ვრცლად მითითებით ვერას ვიტყვით, მაგრამ ვინც ამ მხრით ღრმად დააკვირდება ჩვენის ბანკების არსებობას და საფუძვლიანად თავიდან ბოლომდე გააელებს გონების თვალსა, ის, რასაკვირველია, დაგვეთანხმება, რომ აქაც ბანკის საქმეში, როგორც ყოველფერ სხვაში, ჩვენის ყელის საბელის ჩვენს ხელშივე ჩაგდება ჩვენთვის სანატრელიც უნდა იყოს და სასიხარულოც“³.

ანდაზების თუ იდიომების გამოყენებით ილია ენის გახალხურების, დემოკრატიზაციის მთავარ ტენდენციას ამჟღავნებს.

ი. კავკავაძის საყვარელი ხერხია გამეორება. ის მომარჯვებულია საკითხის გაღრმავება-გამძაფრებისათვის, რიტმისა და პათოსის გაძლიერებისათვის, მკითხველზე მეტი ლოგიკურ-ემოციური ზემოქმედებისათვის. „ივერიაში“ გვხვდება როგორც ერთი და იგივე სიტყვების, ასევე სინონიმების გამეორება.

სამხრეთ საქართველოს რაიონების შემოერთებით აღტაცებული ჟურნალისტი წერდა: „...ჩვენი ძმები, ჩვენი სისხლზორცი, ჩვენთან ერთად „მებრძოლი შავის ბედისა“, ჩვენის გმირების ბუდე, ჩვენის უწინდელის განათლების და სწავლის აკვანი, ჩვენი ძველი საქართვე-

¹ ი. კავკავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 62.

² იქვე, გვ. 111.

³ იქვე, გვ. 49.

ლო, — დღეს ჩვენ შემოგვიერთდა, და თუ კარგად მოექცევიან — ვის ზღაპრად აწიშაო ბედია, ჩვენთან იქნება კიდევ სამუდამოდ¹.

პუბლიცისტი ეკაშათება მათ, ვინც აპარა-ლაზისტანს ჩვენად არ ცნობდნენ და საქართველოს დაკნინების მიზნით ახლად შემოერთებულ რაიონებში უცხოთა ჩამოთესლებას ესწრაფოდნენ. ილია ზაზს უსვამს, რომ აპარა-ლაზისტანი ივერიის განუყოფელი ნაწილია და ასეთად უნდა დარჩეს. ერთ წინადადებაში რვაჯერ გამეორებული „ჩვენით“ ავტორი საუცხოოდ აღწევს მიზანს, ყურადღებას ამახვილებს მწვავე მომენტზე და მეტ გამომსახველობით ძალას ანიჭებს იდეას.

დავუკვირდეთ აგრეთვე ქვემოთმოტანილ ციტატას: „პაერი გარშემო დახშულია, ადამიანს სული უგუბდება, სული გვამში ველარ მოუტრიალებია, სულით და გულით დახუთულია, გონებით დაღაბრებული, გრძნობით მიცვეთილი. თითქო მთელს აგებულებაში ტყვია ჩაუსხამთო, ისე დამძიმებული, გულდაწყვეტილია დღეს ადამიანი. ადამიანს რაღაცა ჰწყურია, რაღაცა ჰშიან, რაღაცას ეტანება მთელის თავის არსებითა, მაგრამ... მისაწვდომს ვერ მისწვდომია. გვიჰყვითა თვალები და თავ-გაბრუებულები შევყურებთ ხვალინდელს დღესა. რა იმედით? რა ნუგეშით? არვინ იცის“².

რით არის ეს ნაწყვეტი საინტერესო? ავტორმა შეძლო ერთი და იგივე აზრი სხვადასხვა ფორმით, სხვადასხვა სიტყვით გამოეხატა. ამით მან უფრო გამოკვეთა ძირითადი დებულება. მეორეც, თავი დააღწია პლეონიზმს. ყოველი მომდევნო ფრაზა იმეორებს წინას შინაარსს და ამასთანავე, გარკვეულ ნიუანსს მატებს. ციტატაში შემასმენელთა მონაცვლეობა იგრძნობა. ამის გამო თხრობა დინამიკური და ექსპრესიული ხდება. ამას ხელს უწყობს ერთგვაროვანი წევრების მაქსიმალური სინტაქსური დაახლოებაც. მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ კავშირი „და“ თითქმის იგნორირებულია, რაც შემთხვევითი არ უნდა იყოს.

სიტყვა მარტო საგნობრივ-ლოგიკური აზრის გადმოცემა როდია. მას სხვა ფუნქციაც აკისრია. პუბლიცისტიც დაკვირვებით არჩევს სიტყვას და შესაფერის კონტექსტში ათავსებს.

ილია შემფოთებულია აპარელთა გადაწყვეტილებით — გადასახლდნენ თურქეთში — და ისწრაფვის ეს განწყობილება სხვებსაც გადასდოს. მან იცის, რომ მოვლენის არსის სქემატური გადმოცემით მიზანს ვერ მიაღწევს და ყურადღებას ამახვილებს არსებით დეტალებზე.

„თავისს მამა-პაპეულს ბინას, სახლს, კარს, მამულს, დედულს, მამათა სალოცავს, მამათა საფლავს, — სულ ყველაფერზედ ხელს უნდა.

¹ ი. კავკაზაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 18.

² იქვე, გვ. 112.

იღებდეს ხალხი და ოსმალეთში მიდიოდეს, გაგონილა!.. საკვირველი ამბავია!.. ნუთუ რაც უნდა იყოს, რუსეთის ხელში ყოფნა არ უნდა ერჩინოს, ვიდრე ოსმალეთის ხელში? ნუთუ ხალხი სტოვებს ყველაფერს, რაც კი მისთვის ძვირფასია, სტოვებს — ვიმეორებთ — მამულს, დედულს, სახლ-კარს, ადგილს, საცა დაიბადა, საცა გაიზარდა, საცა უმარსია დედა, მამა, ძმა, — და მიდის სად? ოსმალეთში...“¹

მეორდება არა იმდენად შემასმენლები, რამდენადაც დამატებები. დამატებათა გამეორება კი თხრობას ერთგვარად ამდორებს, მაგრამ ხელს უწყობს არსებითის გონებაში ღრმად ჩაბეჭდვას. ერთი სიტყვით, სტილისტიკური სინონიმებით პუბლიცისტმა გააძლიერა მოვლენის შინაარსი, გამოკვეთა აზრი და ემოციური ზემოქმედების ძალით აღჭურვა იგი. მკითხველი არა მარტო გონების თვალით უცქერის ხსენებულ ამბავს, არამედ მძაფრადაც განიცდის მას.

ნაწარმოების სრულყოფილად აღქმა დიდად არის დამოკიდებული მკითხველის წინასწარ განწყობაზე, მკითხველსა და ავტორს შორის სულიერი დაფების გაბმაზე. ასეთი კავშირის გარეშე ძალზე ლოგიკური მსჯელობისადმიც კი ზშირად ინდიფერენტულნი ვრჩებით. ამ გარემოებას თითქმის ყოველთვის ითვალისწინებს ილია. ის კარგად იცნობს თავის მკითხველს და, აქედან გამომდინარე, განსაზღვრავს მოქმედების ხაზს.

მკითხველთა მიზიდვას ილია, პირველ რიგში, მათთვის საინტერესო თემატიკის შერჩევით აღწევს. არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ საკითხებს ეროვნული პოზიციებიდან წყვეტს. ამასთანავე, სხვა გზითაც, პირდაპირი ჩარევით ამყარებს მკითხველთან მჭიდრო კავშირს.

ამ მიზანს ემსახურება გაბაასება, შეხშიანება, მიმართვა...

ჟურნალისტი მოგვითხრობს ბერლინის ხელშეკრულებაზე და უცებ ჩაურთავს: „ჩვენ აქ რა შუაში ვართო, იტყვის მკითხველი“. ეს ისეთი ფრაზაა, რომელიც პასუხს მოითხოვს. პასუხი კი შემდეგ აზნაცშია მოცემული. ხსენებული წინადადებით პუბლიცისტმა მიმოხილვაში ცოცხალი ნაკადი შემოიტანა. რამდენადაც შეკითხვა მკითხველს მიაწერა, ამდენად პასუხის მოპოვებითაც დაავალდებულა იგი. ამან კი ნაწარმოების ბოლომდე გაცნობისა და ავტორთან სიახლოვისაკენ გვიბიძგა.

1881 წლის მარტის მიმოხილვაში ვკითხულობთ: „აქ უნდა შევწყვიტოთ ჩვენის ნებითვე სიტყვა, თორემ სხვანი შეგვაწყვეტინებენ. ახლა იქნება მკითხველმა მკითხოს: ან ეგ რაცა სთქვი, რათა სთქვიო. რათა ვსთქვი!.. პირველი, იმიტომ, — რომ...“² ამას მოსდევს განმარტებანი. ეს გაბაასება გამიზნულია მკითხველთან ახლო მისვლისთვისაც. ცო-

¹ ი. კავკაძე, თხ., ტ. 5, გვ. 32.

² იქვე, გვ. 83.

ტა ქვემოთ ავტორი დასძენს: „ნუთუ იმაზედაც ბოდიშის მოხდას მომ-
თხოვთ, რომ „შინაურ მიმოხილვას“ დაგპირდით და ლაპარაკი კი გარე-
ულზედ გავიბით“¹. ამგვარი მიმართვა მკითხველის მობილიზაციას ით-
ვალისწინებს. პუბლიცისტი თითქოს ეპაექრება მას, რაც შესაბამის რე-
აქციას აპირობებს. მიმოხილველი ცდილობს, არა მარტო დაამყაროს,
არამედ ბოლომდის შეინარჩუნოს მკითხველთან კავშირი. ამიტომაც
ქმნის სასაუბრო განწყობილებას.

ილია მისიწრაფვის ჩაითრიოს მკითხველი, მოსაუბრის დონემდე
ამაღლოს ის. შემდეგ კი ამ მიმართულებით დასმული გარკვეული ტო-
ლობის ნიშანი ნაწილობრივ პრობლემებისადმი მიდგომაშიაც გადა-
იტანოს.

მკითხველთან დაახლოებას ემსახურება საკუთარი თავისადმი იუმო-
რისტული დამოკიდებულებაც. „თქვენ არ იცით, ბატონებო, რა დაუ-
მონავე რამ არის მწერლობის საღერლელი! ყველა სხვა საღერლელზედ
უარესია, იმიტომ, რომ ყველა საღერლელს დაიმორჩილებთ და ამას კი
ვერა. მეც თითონ ერთი ალალ-ბედა ქკუის-გლახა მწერალი ვარ, და
ვიცი, ეგ საღერლელი როცა კაცს აეშლება, რა-რიგად ლომებრ გულს
უხოკს ადამიანსა. და თუ ამასთან ენის ქავილიც აუტყდა მწერალს,
მაშინ ხომ ხსნა არ არის. ვაი მაშინ მწერალსა და უფრო დიდი ვაი
მკითხველსა! თქვენი მტერი, მაგათ დღე დაადგებათ. აქაო და მე ენის
ქავილი მაქვსო, მწერალი არახუნებს მოშლილ წისკვილსავით და საწ-
ყალბა მკითხველმა უნდა ამით ყური გამოიჭედოს. მეც კი, სწორედ
ჯობრათ, ამ-ჟამად ესე მოდის: რაზედ დავიწყე ლაპარაკი და სად
გადავედი“².

ასეთი თვითშეფასება არ აღიქმება პირდაპირ, რადგან მკითხველი
ხვდება, რომ ავტორს საკუთარი უპირატესობის გრძნობა საკმაოდ გა-
აჩნია და ფიქსირებული ტონი მხოლოდ სხვათა დაცინვისათვის არის
მომარჯვებული. ასეთი მიდგომა კიდევ უფრო შლის ზღვარს მკითხველ-
ავტორს შორის, მეტი ინტიმი შეაქვს ურთიერთობაში. ყოველივე ზე-
მოთქმული დასწრების ეფექტს ქმნის და ხელს უწყობს ძირითადი იდე-
ის სრულყოფილად აღქმას. ისიც უნდა ითქვას, რომ მკითხველებისადმი
ილიასა და მისი წინამორბედების, კერძოდ, ცისკრელების დამოკიდე-
ბულების ფორმები პრინციპულად განსხვავებულია. ცისკრელები მკი-
თხველს მიიჩნევენ მაღლა მდგომ პიროვნებად და, აქედან გამომდინარე,
ზედმეტ სიფრთხილეს და მორიდებას იჩენენ; თითქოს ეშინიათ, მკითხ-
ველმა ცუდად არ გაიგოს მათი. აზრი. გავრცელებულ მიმართვას —
„საყვარელო მკითხველო!“ აშკარად ეტყობა ეს ტენდენცია. ილიასთან

¹ ი. ქ ა ე ვ ა ძ ე, თბზ., ტ. 5, გვ. 84.

² იქვე, გვ. 56—57.

პირიქითაა. იგი საუბრობს მკითხველთან, როგორც ტოლთან ან როგორც მასზე დაბლა მდგომთან. მაგრამ უხეშად არასდროს აგრძნობინებს ამას. ილია დარწმუნებულია საკუთარ სიძლიერეში, წამოყენებულ მოსაზრებათა სისწორეში და ეს სიდინჯესა და სიმტკიცეს ანიჭებს მის ნათქვამს. ის ცდილობს მასებამდის კი არ დაეშვას, არამედ მასები აამაღლოს.

შინაური მიმოხილვა მებრძოლი ჟანრია. მისი მეოხებით მხოლოდ სიახლეთა რეგისტრაცია და შეფასება კი არ წარმოებს, არამედ ბრძოლისაკენ მოწოდებაც, მკითხველთა დარაზმვა და ამოქმედება.

მართალია, ცალკეული მსჯელობა შინაგანად შეიცავს მოწოდებას, მაგრამ ეს არ აკმაყოფილებს ილიას. ამიტომაც იყენებს ლოზუნგს, რომელიც დიდი მათრავანიზებული ფუნქციით გამოირჩევა. მასზე დაყრდნობით პუბლიცისტი ახერხებს გარკვეული მომენტის აქცენტირება-გაძლიერებას. მართალია ასეთი ჩარევის დროს ნაწარმოების გადატვირთვის საფრთხეც წარმოიქმნა, მაგრამ ილია თავს აღწევს საშიშროებას.

„ქართველობავ, ნუ იქ მაგ სამარცხვინო საქმეს... ხელი გაუწოდე შენს ძმებსა და დებსა, რომელნიც დღემდინ შენთვის დაკარგულნი იყვნენ და რომელნიც დღეს შენთანვე მოვიდნენ! შევეწივნეთ, რითაც შეგვიძლიან, ფულით, საკმლით, საცმლით, ხორაგით! ამას ითხოვს ყველასაგან საზოგადოდ კაცთმოყვარეობა და ჩვენთვის კი საკუთრად ზნეობითი მოვალეობაც ძმისა ძმის წინაშე. შევეწიოთ და ვაჩვენოთ ქვეყანას, რომ კაცთმოყვარეობა ჩვენი თვისებაც არის, ვაჩვენოთ, რომ ძმათა სიყვარული ჩვენშიაც ისე ყოვლად-შემძლებელია, როგორც სხვაგან, ვაჩვენოთ, რომ ჭირში ჩვენც ვიცით დახმარება, ვაჩვენოთ, რომ ძმობა, ერთუერთობა, ერთმანეთის შევლა და გატანა უქმი სიტყვა არ არის ქართველობისათვის!“¹

მოწოდება მით უფრო მომგებიანია, რაც უფრო კონკრეტული ადრესატი ჰყავს და თანაც ამ ადრესატის ბუნება გათვალისწინებულია. ილია იმიტომაც უსვამს ხაზს ქართველობის რაინდობას, ჰუმანურობას, ქველობას, პატრიოტობას, რომ პირდაპირ იმოქმედოს მათ თავმოყვარეობაზე.

ექვეგარეშეა, ამგვარი ჩანართები უფრო ექსპანსიურსა და ძლიერს ზღის ნაწარმოებებს. მსგავსი ჩარევები მოტივირებულია იდეის გამძაფრების აუცილებლობით.

ილიას შინაურ მიმოხილვათა არქიტექტონიკაზე მსჯელობისას გასათვალისწინებელია ისიც, საეურნალო თუ საგაზეთო ერთეულებთან გვაქვს საქმე. პერიოდიკის სახეობა გავლენას ახდენს არა მხოლოდ მაღალის შერჩევაზე, არამედ ნაწარმოების კომპოზიციაზეც.

ილიას შინაურ მიმოხილვათა დიდი უმეტესობა ჟურნალში იბეჭდე-

¹ ი. ჰაეკავაძე, თბ., ტ. 5, გვ. 30—31.

ბოლა და ძირითადად მათ სპეციფიკაზე შეეჩერდებით. ცხადია, ეს არ ნიშნავს საგაზეთო მიმოხილვებისთვის გვერდის ავლას.

ყოველთვიურ „ივერიაში“ ხსენებული ჟანრის ნაწარმოებები ქვეყნდებოდა „შინაური მიმოხილვების“ სახელწოდებით. ამრიგად, ერთსა და იმავე სინტაგმას დააწვა საკუთრივ სათაურისა და რუბრიკის ფუნქციები. ამანაც განსაზღვრა სახელწოდების არაკონკრეტულობა — ბინაარსისა და ტენდენციის გამოუკვეთელობა. ფაქტობრივად მხოლოდ ჟანრობრივი მომენტი აქცენტირებული. ასევე ზოგადია 1893 და 1896 წლების „ივერიაში“ გამოქვეყნებული მიმოხილვების სათაურებიც. ამჯერად გამოყენებულია მეთაური სტატიებისთვის ნიშანდობლივი ტრაფარეტული სახელწოდებები: „ტფილისი, 1 იანვარი, 1893 წ.“ და „ტფილისი, 4 იანვარი, 1896 წ.“

განსხვავებულია გაზეთ „დროებაში“ დაბეჭდილი „ვის ნათესა ვმკით?“ ხსენებული სათაური მიგვანიშნებს ნაწარმოების დედაზარზე. იგი განსაკუთრებით მეტყველი ხდება ტექსტის გაცნობის შემდეგ. ილია ამტკიცებს, რომ 1879 წლის სასიამოვნო სიახლეებს აღრევე ჩაეყარა საფუძველი, ამ საქმეში დიდია ახალი თაობის დამსახურებაო. სათაურმა შეკრა ტექსტი, ხელი შეუწყო ლაიტმოტივის გამოკვეთას. იგი საგულისხმოა დამაინტერესებლობითაც, რაც გამოწვეულია წინადადების კითხვითი ფორმით წარმოჩენით.

სახელწოდებათა ტრაფარეტულობამ მნიშვნელოვნად განაპირობა ქვესათაურების საკიროება. მათ გარეშე ნამდვილად შენელებოდა მასალისადმი ინტერესი და ტექსტის აღქმაც გაძნელებოდა. ილია ითვალისწინებს ამას და გვთავაზობს ქვესათაურთა მთელ წყებას, რომელსაც შეიძლება შიდა სათაურების ანაკრებიც ეუწოდოთ. მაგალითად, „აქარა და ქობულეთი. — კინტრიშის მაზრა გაქირვებულია. — შველა ჩვენი ზნეობითი მოვალეობაა. — აქარლების გადასახლების ხმა. — რათ და რისთვის? როგორ უნდა მოევლოთ და როგორ მოუარეს. — მთავრობას რით იცნობს ხალხი. — ადმინისტრაცია. — არსებითი ნაკლი ადმინისტრაციისა. — უენობა და სიყრუე. — არ იცნობს და არ იცნობენ. — ცხოვრება, კანონი და შუა ცარიელია. — კანონმდებლობა ოთხ კედელ შუა. — ენება ამის გამო. — კიდევ ქართული და აქაური ენები. — ქართული ენა. — რა არის სცენა საზოგადოდ და რა უნდა იყოს ჩვენთვის საკუთრივ“¹.

ქვესათაურთა რაოდენობა საკითხთა რაოდენობის პროპორციული არ არის. თემა თუ განტოტებულია და ტექსტში შედარებით დიდ ადგილს იკავებს, მაშინ ავტორი მას რამდენიმე ქვესათაურს უმარჯვებს.

¹ ი. კ ა ე კ ა ე ა ძ ე, თხზ., ტ. 5, გვ. 27.

ამით არა მხოლოდ ძირითადი ამბავი გამოიკვეთება სრულად, არამედ მთავარი ასპექტებიც აქცენტირდება. სხვა შემთხვევაში ფიქსირებულ ამბავს ერთი ქვესათაური ეთმობა.

ქვესათაურები განსხვავებული პრინციპით არის აგებული. ზოგჯერ მათ თემის გამჟღავნების ფუნქცია ეკისრება, ზოგჯერ ტენდენციისა და ა. შ. ხშირად ქვესათაური თეზისის სახით ყალიბდება. არცთუ იშვიათად იგი მოწოდების ან გაოცების შემცველია.

ალსანიშნავია, რომ ზოგჯერ ქვესათაურებში საკითხთა მნიშვნელობაც გაიხაზება. ეს სხვადასხვაგვარად კეთდება. ამჯერად ყურადღებას შევაჩერებთ ერთ ზერხზე — ნაცვალსახელი „ჩვენი“ გამეორებაზე. საილუსტრაციოდ 1882 წლის შინაური მიმოხილვა გამოგვადგება. „რა უნდა ჰქონდეს საგნად წესთა ცვლილებასა ჩვენში. — სამმართველო წესთა ცვლილების კამისია რით არის ჩვენთვის საყურადღებო. — ჩვენი შუამდგომლობა. — ვინ ითავებს. — ჩვენი დიდაცობა. — ქანონიერი სახსარი“¹.

აქ საგანგებოდ აქცენტირდება სიტყვა „ჩვენი“ და ამით მკაფიოდ მჟღავნდება ავტორის ტენდენცია. მისთვის, უპირველეს ყოვლისა, საქართველოს ცხოვრებაა საინტერესო. იგი ილევწის ადგილობრივი ყოფის გაუმჯობესებისათვის და მოსალოდნელ ცვლილებებსაც უმეტესად ამ თვალთ უყურებს. პუბლიცისტი საგულისხმო მოსაზრებებს გამოთქვამს, თუ როგორ უნდა გატარდეს რეფორმები, როგორ უნდა ამოქმედდეს ეროვნული ძალები და ა. შ. ქვესათაურებიც სწორედ ამაზე მიგვანიშნებს.

ქვესათაურები ფრაზეოლოგიური თვალსაზრისითაც ნაირგვარია. ყურნალისტი ხატოვან თქმასაც იყენებს და ციტატასაც. ყოველივე ეს მოტივირებულია თემათა სპეციფიკითა და ავტორის ჩანაფიქრით. როცა ტექსტში პოლემიკური ელემენტი მძლავრობს, ქვესათაურებიც შესაბამისად იგება. მაგალითად, „რა გამოდის. — არა, ბატონებო. — მაშ რა ყოფილა? — რა დროს სიზმრებია. — მიზეზთა მიზეზი. — გვჯერა. — საილამ და სად“².

მთავარი მაინც ის არის, რომ მიმოხილვათა ქვესათაურები ინფორმაციული ხასიათისაა და ლაკონიურობით გამოირჩევა. ეს მოტივირებულია „დანაწევრებული სიგნალების“ მიჯრითი მოწოდებით, საერთოდ, ჟანრის სპეციფიკით.

საგანგებოდ მიმოხილვები მოკლებულია ქვესათაურებს, რაც მათი მოცულობითი სიმცირითა და საკითხთა ლოკალიზაციით აიხსნება. მხედველობაში მისაღებია აგრეთვე სახელწოდებათა ორიგინალობა.

¹ ი. ქაჯკაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 141.

² იქვე, გვ. 308.

დასაწყისიც განსხვავებული აქვთ საეურნალო და საგაზეთო მიმოხილვებს. პირველ შემთხვევაში ავტორი გაურბის ვრცელ ექსპოზიციას. უშუალოდ ფაქტის აღწერა-დახასიათებით იწყებს ნაწარმოებს. ეს პირობადებულია ფიქსირებული ამბების სიუხვითა და გარკვეული გამიჯნულობით, მათთვის ერთი წინათქმის მიზანშეუწონლობით.

გავეცნოთ 1883 წლის ოქტომბრის შინაური მიმოხილვის შესავალს: „გაუქმდა განსაკუთრებული მთავარმმართველობა კავკასიისა. იგი მთავარმმართველობა მოიკრგეს თავ-თავად შიდარუსეთის სამინისტროებმა. შეიცვალა ყოველისფერი ქალაქებზე და რა დაეტყუოთ მით აქაურს ცხოვრებასა, რით იჩინა ამა ცვლილებამ თავი, ამას არც არავინ კითხულობს და არც არავის აქვს სურვილი რომ იკითხოს. ან რა გამოვა — ბევრიც თავი რომ ვიცხელოთ, იტყვიან ზოგიერთნი უჯერონი და ურწმუნონი“¹.

როგორც ვხედავთ, პუბლიცისტი ფაქტის ფიქსაციით იწყებს მიმოხილვას. მაგრამ ფაქტი მოწოდებულია ორიგინალური კომენტარით. ავტორი კითხვებს სვამს და პასუხის მოპოვებისათვის განგვაწყობს. ინტერესს ისიც ძაბავს, რომ არა მხოლოდ ჟურნალისტის, არამედ სხვათა ექვიც არის გამოთქმული. მაშასადამე, საზოგადოებრივი აზრის გაცნობიერება ხდება. ეს კი საკითხს უფრო მასშტაბურად წარმოაჩენს. პუბლიცისტი მკითხველთა მიზიდვა-ჩათრევის სხვა ბერებსაც წარმატებით იყენებს. მაგალითად, „ჩვენი საზოგადოება ამ ბოლო დროს მეტად შეაფუცხუნა ერთმა ამბავმა, რომელიც დღეს ყველას სიტყვის მასალად გაუხდა და საცა კი მიხვალთ, ყველგან მაგ ამბავზედ არის ერთი გაცხარებული ლაპარაკი და ბაასი. ზოგი პოს იბახის, ზოგი არას, ერთნაირის სიცხარითა და რიხითა. ესეთი გაცხარება, ესეთი აპილირება ცხადი ნიშანია, რომ თითონ ეს ამბავი მეტად გულს მოხვედრია ჩვენს საზოგადოებას და მისი საგანი მეტად ძლიერ შეჰხებია ჩვენს არსებითს ყოფა-ცხოვრებასა. ამიტომაც ჩვენ, როგორც მემართიანე და თვალმადევენებული ჩვენის შინაურის ცხოვრებისა, მოვალენი ვართ ეს ამბავი ვაცნობოთ თავიდან ბოლომდე ჩვენს მკითხველებს“².

შესავალი ოსტატურად არის აგებული. აქცენტირებულია შედეგი, რომელიც მეტად მნიშვნელოვანია: საზოგადოება შეფუცხუნებულა კიდევ. მიზეზი ამგვარი მოქმედებისა დაფარულია. ეს კი „საიდუმლოების“ ამოცნობის წინაშე აყენებს მკითხველს, ძაბავს მის ყურადღებას და ტექსტისაკენ ეზიდება. მეორე აბზაცში უკვე შესაძლებელი ხდება საჭირო ინფორმაციის მოპოვება.

საგაზეთო მიმოხილვებს ვრცელი შესავალი უკეთდება. ეს გამო-

¹ ი. ჯავახიძე, თბ., ტ. 5, გვ. 293.

² იქვე, გვ. 188.

წვეულია თხზულებათა ხასიათით. ისინი მთელი წლის ამბებს შეიცავენ და ფაქტთა დაკავშირებისათვის პროლოგის გამოყენება უპრიანი. შესავალი ხელს უწყობს ძირითადი ხაზის გამოკვეთას და ლაიტმოტივის აღქმას.

1895 წლის შინაური მიმოხილვა იწყება იმის აღნიშვნით, რომ ცხოვრება „წიწწა-გლეჯის ბაზარია“ ჯა ამქვეყნად ყოფნა ჯოჯოხეთი იქნებოდა, „სხივფენილი მადლიც“ რომ არ არსებობდეს. „ადამიანი, თუ მთელი ერი, იმისათვის კი არ არის გაჩენილი, რომ პური სჭამოს, არამედ პურსა სჭამს იმიტომ, რომ კაცურ-კაცად იცხოვროს და აცხოვროს თავისი შთამომავალი“¹.

პუბლიცისტი მსჯელობს ადამიანის ღირსების საწყაოსა და სხვა მაღალ კატეგორიებზე. ყოველივე ეს იმიტომ სჭირდება, რომ უფრო შესაეცნობი გახადოს განვლილი წლის თავისებურებანი. შარშან სანუგეშო და სასიხარულო ბევრი არაფერი იყო. „...როგორც წინა-წლებშიაც, იგივე შური და მტრობა იყო გააფთრებული. ძმა ძმას ველარა ჰნდობია, მამა შვილსა, შვილი მამას, მეზობელი მეზობელსა, მაზლობელი მაზლობელს, მეგობარი მეგობარს — განა ეს ცხოვრებაა და არა ჯოჯოხეთი!“²

ამგვარმა მსჯელობამ ავტორისათვის სასურველი განწყობილება შეუქმნა მკითხველს. შესავალი არა მხოლოდ ძირითად ფაქტებზე, სიუჟეტებზე გადასვლაში შველის პუბლიცისტს, არამედ ნაწარმოების ანალიტიკური მხარის გაძლიერებაში.

მიმოხილვაში კონკრეტული პერიოდის უმნიშვნელოვანესი ამბები აისახება. ისინი შეიძლება იყოს პოზიტიური და ნეგატიურიც, დასრულებული და დაუსრულებელიც, ძნელადმოსაგვარებელი და ადვილგადასაწყვეტიც. ამდენად, მათი განლაგება და გადაჯაჭვა გარკვეულ სიძნელესთან არის დაკავშირებული. პუბლიცისტს თვალსაჩინო ოსტატობა სჭირდება, რათა განსხვავებული ფაქტებისაგან კომპოზიციურად პარმონიული ნაწარმოები შექმნას.

ილია ერთ შემთხვევაში მიმართავს ლოგიკურ ტიხარს, სხვა შემთხვევაში — პოლიგრაფიულ ნიშანს, უმეტესად კი — იდეურ ღერძს.

გვეცნოთ 1881 წლის ნოემბრის შინაურ მიმოხილვას. მის თემატიკაზე წარმოდგენას გვიქმნის ქვესათაურები: „ქვეყანა ვისია. — ოქრო და ხმალი. — ხმალი და გუთანა. — სახელოსნო-სამეურნეო სკოლა. — სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს პროექტი. — ჩვენი თეატრის გამო“³.

როგორ ხდება ამ თემების გაერთიანება? თავიდანვე დასმულია კი-

¹ ი. ჰავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 342.

² იქვე, გვ. 343.

³ იქვე, გვ. 121.

თხვა, რომელიც გულისხმობს პასუხს. კითხვა-პასუხის ერთიანობა ლოგიკურია და ტექსტიც ბუნებრივად აღიქმება. ილიას აზრით, ქვეყანა გუთნისაა: „უიმისოდ ოქროს ქვეყანაზედ მოედანი არა აქვს და არც თითონ ძალოვანს ხმაღს დიდი და ხანგრძლივი მანძილი“¹.

შემდეგ ყურადღება გამახვილებულია სახელმწიფო ქონებათა სამინისტროს პროექტზე, რომელიც ითვალისწინებდა სასოფლო-სამეურნეო სკოლების გახსნას. პროექტი საფუძვლიანად არის განხილული.

მეორე სიუჟეტი პირველს უკავშირდება არა მხოლოდ თემატიკით, არამედ ოსტატური ტიხრითაც. პირველი სიუჟეტის დასასრულს აღნიშნულია, რომ გუთანს ანუ სოფლის მეურნეობის გაძლოლას ცოდნა უნდა. ცოდნას პროფესიული სასწავლებელი იძლევა. ამგვარი სკოლების გახსნას კი სამინისტროს პროექტით კარგი პირი უჩანსო.

მიმოხილვის ბოლო ქვეთავი ეთმობა ქართული თეატრის გასაჭირს და მძიმე მდგომარეობიდან გამოსავალი გზების ძიებას. ამ სიუჟეტს თემატურად არავითარი საერთო არ აქვს ზემოაღწერილ ამბებთან. ამიტომაც მათი დაკავშირება ფრაზეოლოგიური სალტით შეუძლებელია. პუბლიცისტმაც სრულიად კანონზომიერად უპირატესობა სასტამბო ნიშანს — სამ ვარსკვლავს მიანიჭა.

მიმოხილვათა კომპოზიციური გამთლიანების საქმეში ილია უპირატესობას მაინც იდეურ ლერძს აკუთვნებს. საქმე ის არის, რომ ნაწარმოები ერთი სულისკვეთებით არის განმსჭვალული, ფაქტები და მოვლენები ერთი თვალსაზრისით განიხილება, ეს ადუღაბებს დაშორიშორებულ მოვლენებს, სხვადასხვა ხასიათის ამბებს. ზოგჯერ შემთხვევასიტუაციათა დაკავშირების მოტივი ლოკალიზებულია. მაგალითად, ერთ საგაზეთო მიმოხილვაში ჟურნალისტი მხოლოდ დადებითი ხასიათის ფაქტებს იმარჯვებს: შეიქმნა „სახლების ამშენებელი ამხანაგობა“, თავდაზნაურობამ კახეთის რკინიგზის საქმე საკუთარ საქმედ მიიჩნია, გლეხობამ კისრად იღო პურის ჩაბარება, რათა მიწათმოქმედება განვითარდეს და ა. შ. პუბლიცისტის აზრით, გასულმა 1892 წელმა „ისა ჰქმნა, რომ ორი დიდი ძალა წამოაყენა ფეხზე ჩვენში, იმისთანა ძალა, ურომლისოდაც წარმატება ერისა, მისი წინსვლა, მისი ბედნიერება, დღეგრძელობა, ღონიერება — შეუძლებელია და წარმოუდგენელი. ერთს ეძახიან ძალას თვითმოქმედებისას და მეორეს — თავის-თავის იმედისას“².

ილია ნაწარმოებთა სიუჟეტურად გამართვის სხვა ხერხებსაც იყენებს. რაც მთავარია, მისი შინაური მიმოხილვები შეკრულია, მიუხედავად თემატური მრავალფეროვნებისა, და მთლიანობაში აღიქმება. ეს

¹ ი. კ ა ე კ ა ე ა თ ე, თხზ., ტ. 5, გვ. 121—122.

² იქვე, გვ. 336.

ითქმის დიდ ნაწილზე. ამასთანავე გვხვდება მიმოხილვები, რომლებშიაც ნაწილთა ეფექტური ურთიერთგადაჯახვა ნაკლებ იგრძნობა. ეს არც არის გასაკვირი, თუ გავითვალისწინებთ ჟანრის სპეციფიკას.

როგორც აღინიშნა, მიმოხილვაში სხვადასხვა თემის თავმოყრასთან გვაქვს საქმე, განსხვავებული ყაიდის ფაქტები და მოვლენები განიხილება. ერთ შემთხვევაში კრიტიკული პათოსი მძლავრობს, მეორე შემთხვევაში დადებითი კვალიფიკაცია. ყოველივე ეს გამაერთიანებელი ეპილოგის შექმნას აძნელებს. ილიაც არცთუ იშვიათად ნაწარმოებს ამთავრებს ბოლო სიუჟეტის დასკვნით. მაგალითად, 1879 წლის თებერვლის მიმოხილვაში საუბარია აქარაზე, იქ შექმნილ უმძიმეს მდგომარეობაზე. პუბლიცისტი მოგვითხრობს ადმინისტრაციის უგერგილობასა და ქედმაღლობაზე. ჩინოვნიკებისაგან მოითხოვს ადგილობრივი ენის ცოდნას. შემდეგ განიხილავს ქართული სცენის საპირბოროტო საკითხებს. კმაყოფილია, რომ ეროვნული თეატრის გაძლოა დ. ყიფიანმა იკისრა და ასკვნის: „ღმერთმა ჰქმნას, რომ რამოდენადაც დ. ი. ყიფიანი გულმოდგინედ და გულმხურვალედ მოეკიდება ამ საქმეს, იმოდენად ჩვენც შემწეობა და გულის-ტკივილი ამოვუჩინოთ, და მაშინ ჩვენის სცენის საქმე მკვიდრს საფუძველზედ იქმნება დამყარებული, ჩვენდა სანუგეშოდ და სასიხარულოდ“¹. ამ დასკვნას არაფერი აქვს საერთო მიმოხილვის პირველ ნაწილებთან.

ილია სხვაგვარ დასასრულსაც გვთავაზობს, კერძოდ, ნაწარმოების მთელ შინაარსთან მისადაგებულს. ცხადია, ასეთი ფინალი უფრო ტევადი და მომგებია. იგი უმეტესად საგაზეთო მიმოხილვებს უკეთდება.

1893 წლის „ივერიის“ საახალწლო ნომერში დაბეჭდილ შინაურ მიმოხილვაში აღნიშნულია ის სასიამოვნო მოვლენები, რომელთაც ადგილი ჰქონია გასულ წელს. ავტორს სურს, რომ მიმდინარე წელიც ასეთივე შედეგიანი იყოს. „ღმერთმა ჰქმნას, რომ ეს ასე მოხდეს, და მოხდება კიდევ, თუ არ დავივიწყებთ, რომ თვითოეული ჩვენგანი, — გლეხია, თავადი, აზნაური, ქალია თუ კაცი, — სულ ყველანი ერთად ქართველები ვართ, ქირსა და ლხინში განუყრელნი და განუყოფელნი. ამიტომაც სიკეთისათვის ბრძოლაში თვითოეულს ჩვენგანს ყველანი ერთნაირად უნდა ახსოვდეს, რათა გარჯით და ბრძოლით მოპოვებული სიკეთისაგან ყველას თავისი წილი ერგოს უნაკლულოდ. მარტო ამ საერთო სიყვარულით გამსჭვალული კაცია უძლეველი და გამარჯვებული. ღმერთიც ამისთანა კაცსა სწყალობს და ქვეყანაც ამისთანა კაცის სახელს ჰლოცულობს. რადგანაც საქვეყნო საქმე მარტო ამისთანა კაცებისაგან ჰრიგდება და კეთდება“².

¹ ი. ჯავახიშვილი, თბ., ტ. 5, გვ. 41.

² იქვე, გვ. 339—340.

ამ დასასრულმა არა მხოლოდ დააგვირგვინა თხრობა, არამედ სამოქმედო პროგრამაც წამოაჩინა.

ზემოთ მოტანილი ციტატებიდან აშკარაა, რომ მიმომხილველი დასკვნაში თვალსაჩინო ადგილს უთმობს სურვილის გამჟღავნებას ან მოწოდებას. ფაქტობრივად დასასრული მკითხველის ამოქმედების წინა პირობად იქცევა. ამიტომაც იგი ძალზე ეფექტურია.

ამრიგად, ილიას შინაური მიმომხილველები გამორჩეულია თემატიკური მრავალფეროვნებით. პუბლიცისტი ამ ჟანრს იყენებს უმნიშვნელოვანესი საკითხების გასაშუქებლად. იგი ღრმად წვდება მოვლენის არა მხოლოდ არსს, არამედ მის გამომწვევ პიზეზებსაც და ცდილობს ლოგიკური განსჯის საფუძველზე მკითხველი ფიქსირებული ფაქტისადმი სასიკეთოდ ან მტრულად განაწყოს. ეს კი გადამწყვეტია მიმდინარე პროცესებზე ზეგავლენის მოსახდენად.

ილია, როგორც ვნახეთ, ნაირგვარ ხერხსა და საშუალებას იყენებს ჩანაფიქრის სარეალიზაციოდ. მიზანსაც წარმატებით აღწევს. მისი მიმომხილველის ერთ-ერთ თავისებურებად უნდა მივიჩნიოთ ანალიტიკური მხარის სიძლიერე. ცალკეულ შემთხვევაში კვლევა-შეფასება ფარავს კიდევ ფაქტს. მიმომხილველებში ძალუმაღ გამოვლინდა ილიას რკინისებური ლოგიკა და სატირული ნიჭი.

შინაურ მიმომხილვაზე დაყრდნობით ილიამ თვალსაჩინოდ გამოკვეთა პროგრესული შეხედულებები და მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის განვითარებას.

პოლემიკური ოსტატობა

ილია ჭავჭავაძის მრავალი ნაწარმოები გამიზნულობით, არსით, შესრულების მანერით პოლემიკურია. სხვა სახის თხზულებებშიც ხშირად იჩენს თავს პოლემიკური ტონი. ეს, უპირველეს ყოვლისა, ეპოქის თავისებურებითა და ი. ჭავჭავაძის დიდი საზოგადოებრივი მისიით აიხსნება. XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოში სიღრმისეული ძვრები ხდება. ბატონყმობის გაუქმებას, კაპიტალიზმის განვითარებას, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის გაძლიერებას თუ სხვა უმნიშვნელოვანეს მოვლენებს თან სდევდა სოციალურ ძალთა გააქტიურება და იდეური ბრძოლის გამძაფრება. ერთმანეთს უპირისპირდებოდნენ კლასები, თაობები, კორპორაციები. ამდენად, დებატებიც ბუნებრივია. ასეთ ვითარებაში შეუძლებელი იყო ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერს ფხიზლად არ ღედევნებინა თვალი მიმდინარე პროცესებისათვის და სათანადო რეაგირება არ მოეხდინა. იმასაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ ი. ჭავჭავაძე პრინციპული და

შეუპოვარი მებრძოლი იყო, უფრო გასაგები გახდება მისი პუბლიცისტიკის ღრმად პოლემიკური ხასიათი.

ამიტომ გარკვეულ ინტერესს იწვევს ილიას პოლემიკურ ოსტატობაზე, მის მიერ გამოყენებულ ზოგიერთ ხერხზე დაკვირვება. ამ თვალსაზრისით უხვ მასალას იძლევა „პასუხი“, 1881 წლის მარტის „შინაური მიმოხილვა“ და „ქვათა ღალადი“. სამივე ნაწარმოებში რელიეფურად ინაკეთება ილიას პოლემიკურ თხზულებათა ნიშან-თვისებები. ამასთან, თემათა განსხვავებულობა პოლემისტის პალიტრის უკეთ ჩვენების კარგ საშუალებას იძლევა. პირველ ნაწარმოებში ილია ქართველ მოღვაწეებს ებრძვის, მეორეში — მთავრობის წარმომადგენლებს, მესამეში — უცხოელებს. ახდენს თუ არა ეს გავლენას კამათის ტონსა და მანერაზე? „პასუხი“ და „ქვათა ღალადი“ მთლიანად პოლემიკურია, „შინაური მიმოხილვა“ — მხოლოდ ნაწილობრივ. ამის გათვალისწინებაც აუცილებელია, რათა ილიას პოლემიკურ ოსტატობაზე უფრო მკაფიო წარმოდგენა შეგვექმნას.

ვიდრე მასალათა განხილვას შევუდგებოდეთ, ისიც უნდა ითქვას, რომ ილიას ნათელი და სწორი შეხედულებები აქვს კრიტიკა-პოლემიკის არსსა და დანიშნულებაზე. მისი აზრით, კამათი უნდა ემყარებოდეს მოწინააღმდეგის დებულებათა საფუძვლიან გაცნობას და ლოგიკურ მსჯელობას. უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა საგნის ღირსების თუ ნაკლის ჩვენება, შემდეგ დამტკიცება იმისა, რასაც აღვნიშნავთ და ბოლოს კვალიფიკაცია. ამრიგად, კრიტიკა-პოლემიკა ილიას რამდენიმე საფეხურიან აქტად წარმოუდგენია. იგი თავისი ოპონენტების მისამართით შენიშნავდა: „მე მეგონა, რომ ან ჩემს აზრებს დაარღვევდნენ, ან თითონ სტატიის მიმართულებას დამიწუნებდნენ და შემდეგ დაფასებდნენ, ცუდია თუ კარგი“¹. თვითონ ილია ყოველთვის ითვალისწინებდა ზემოხსენებულ მოთხოვნებს. ამ პრინციპით არის დაწერილი „ორიოდე სიტყვა...“, ამავე გზას აგრძელებს იგი „პასუხსა“ და სხვა ნაწარმოებებში.

დისპუტის ხასიათი და ღირებულება შეპირობებულია პოლემიკის საგნითაც. რამდენად აქტუალურ და საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანი მოვლენების გარკვევას ესწრაფვიან დაპირისპირებული მხარეები? რამდენად არის დამოკიდებული მათ დასკვნებზე აუდიტორიის ამოქმედება და მდგომარეობის გადახალისება? თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ამ მხრივ საანალიზო ნაწარმოებები გამორჩეულია. ი. ჭავჭავაძისათვის უცხოა დოგმატური დავა. იგი კამათობს არა ყოფითი წვრილმანების, არამედ პრობლემების შესახებ, რომლებიც ერის სასიცოცხლო ინტე-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 35.

რესებს ეჯაჭვება. მისი კონკრეტული დასკვნები ფართო ასპექტით გა-
იაზრება.

„ცისკრის“ 1861 წლის აპრილის ნომერში იბეჭდება ი. ჭავჭავაძის
„ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძის ერისთავის მიერ კოზლოვის
„შეშლილის“ თარგმანზედა“. პუბლიცისტი თავს ესხმის ძველი თაობის
წარმომადგენლებს, — ფეოდალურ-კონსერვატორული ტენდენციების
დამცველთ. იგი საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნას, დემოკრა-
ტიულ განვითარებას მოითხოვს.

„ორიოდე სიტყვაში...“ წამოჭრილმა საკითხებმა და მოვლენათა
ურვეერანსო კვალიფიკაციამ ძველი თაობის წარმომადგენელთა აღ-
შფოთება გამოიწვია. ხმა აიმაღლეს ბარბარე ჯორჯაძემ („თ. ილია ჭავ-
ჭავაძის კრიტიკაზედა“), გიორგი ბარათაშვილმა („წერილი რედაქტორ-
თან“), რევაზ ერისთავმა („პასუხი თ. ილია ჭავჭავაძის კრიტიკისა“).
ამ დარაზმულმა გამოლაშქრებამ ილიას საშუალება მისცა კიდევ
ერთხელ ეჩვენებინა ძველი თაობის ჩამორჩენილობა და მკაფიოდ გა-
მოეთქვა მოწინავე შეხედულებები. მან „ცისკარშივე“ დაბეჭდა „პა-
სუხი“, რომელშიც კვლავ ხელოვნების, ლიტერატურის, ენის საკი-
თებზე მსჯელობს და მტკიცედ იცავს მატერიალისტურ თვალსაზრისს.
ეს წერილიც საზოგადოებრივ ურთიერთობათა კრიტიკას შეიცავს,
მხოლოდ თავისებური ფორმით, რაც მოტივირებული იყო ეპოქის
სპეციფიკით.

„პასუხში“ გაღრმავებული და განვითარებულია „ორიოდე სი-
ტყვის...“ დებულებები. ილია აშიშვლებს კლასიციზმისა და სანტიმენ-
ტალიზმის სუსტ მხარეებს და იცავს კრიტიკულ რეალიზმს; მწერლობას
მიზნად უსახავს ცხოვრების სინამდვილის ასახვას და საყოველთაო
პროგრესისათვის ხელის შეწყობას.

„პასუხიც“ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის გაღრმავე-
ბას ემსახურება. ამდენად, მისი ხვედრითი წონა დიდია.

უმნიშვნელოვანეს, პრინციპულ საკითხზეა მსჯელობა „შინაურ
მიმოხილვაშიც“. კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველმა მოითხოვა,
რომ ადგილობრივ დაწყებით სკოლებში სწავლა უმეტესად რუსულ
ენაზე ყოფილიყო. ილიამ მკაცრად გაილაშქრა ამგვარი პოლიტიკის
წინააღმდეგ, რაც ერთხელ კიდევ უსვამს ხაზს ილიას შეუპოვრობას და
ერისთავის თავდადებას.

კავკასიაში კაპიტალიზმის განვითარებამ და სხვადასხვა ერის ბურ-
ჟუაზიის ლტოლვამ ბატონობისკენ გაამძაფრა ნაციონალისტური მი-
დრეკილებები, რამაც გამოხატულება ჰპოვა მეცნიერებასა და პუბლი-
ცისტიკაშიც. ზოგიერთი არაქართველი მოღვაწე ცდილობდა დაემკი-
რებინა საქართველოს წარსული. ამგვარ ტენდენციას კი სავალალო შე-
დეგი მოჰქონდა. ყველას როდი შეეძლო წყალქვეშა დინების შემჩნევა

და საზოგადოების ნაწილიც ნაციონალისტური შხამით იწამლებოდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ საქართველოს საზიანოდ მიმართული წერილები იბეჭდებოდა რუსულ და ევროპულ ენებზე, რაც ხელს უწყობდა ჩვენი ხალხის შესახებ მცდარი საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებას.

ი. ჭავჭავაძემ მიზნად დაისახა დაედგინა ჭეშმარიტება, ეჩვენებინა ვაი-მეცნიერთა მტკიცების სიყალბე, გამოეაშკარაებინა მათი ზრახვები. მეორე მხრივ, იგი ესწრაფოდა განემტკიცებინა ქართველი და არა-ქართველი ხალხების მეგობრობა. ყოველივე ამან განაპირობა „ქვათა ღალადის“ შექმნა. ილია ეკამათება პატკანოვს, ქიშმიშოვს, ეზოვს, კუტულის, გოლმსტერმს და სხვებს, რომლებიც, ნებისთ თუ უნებლიეთ, ივიწყებდნენ ქართველი ხალხის დიდ წარსულს და ჩრდილს აყენებდნენ მთელ ერს. მათი მსჯელობიდან ისე გამოდიოდა, თითქოს ქართველობა არასდროს წარმოადგენდა მნიშვნელოვან ძალას კავკასიაში, ხოლო ახლა გადაშენების გზაზე იდგა და სათვალავში მისი ჩაგდება შეუძლოა იყო.

ილია იბრძვის სიმაართლის აღსადგენად, ამასთანავე ეროვნულ-პოლიტიკური დაძაბულობის შენელებას ცდილობს. მისი თქმით, „...სწორედ ამ პირმოშვებულმა ფილოსოფოსებმა გაუფუჭეს გული ქართველებს სომხებზე და სომხებს ქართველებზე, თორემ სად იყო ჩვენში ამ ორმოც-სამოცი წლის წინად ერთმანეთის ასეთი ათვალწუნება! ერთმანეთში არ ვირჩეოდით და თუმცა სხვადასხვა მოდგმისანი და სარწმუნოებისანი ვიყავით, მაგრამ სომხობით ქართველის ძულეზას და ქართველობით სომხებისას ჩვენში აღგილი არ ჰქონია ჩვენდა საერთო საბედნიეროდ და სასახელოდ...“¹

ი. ჭავჭავაძე ხაზს უსვამს იმ დიდ ისტორიულ კავშირს, რაც ამ ორ ერს შორის სუფევდა. პუბლიცისტი არაერთგზის მიუთითებს, რომ ცალკეული პირების გამოლაშქრება არ უნდა განვაზოგადოთ, „მთელი ერი სომხებისა აქ არაფერს შუაშია. იგი, ვითარცა მშვიდობიანად მშრომელი და გამრჩელი, თავისს საქმეს ადგია — ვაჭრობაა თუ ხვნათესვა — და ფიქრადაც არ მოსდის და არც ეჭირება პასუხისმგებელი იყოს იმ ზოგიერთთა ცოდვების გამო, რომელნიც არამკითხე მოამბესავით მეტიჩარობენ და გარს დასტრიალებენ, როგორც მუშლი მუხასა“².

ამგვარი მართებული კვალიფიკაციით, საკითხისადმი ბრძნული მიდგომით ილიამ სწორი მიმართულება მისცა ქართველთა აღშფოთებას.

რას ესწრაფვის ილია — მოწინააღმდეგის თუ საზოგადოების დარწმუნებას? იანოვსკები და ეზოვები ჭეშმარიტების გასარკვევად არ იბრ-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 8, 193.

² იქვე, გვ. 98.

ძოდნენ. ზოგიერთი მათგანი გრძნობდა კიდევ, რომ სცოდავდა, მაგრამ მაინც მიჰყვებოდა მოლიბულ გზას. ამდენად, შეუძლებელი იყო მათი გადმობირება და ილიას არც უცდია ეს. პუბლიცისტმა ძირითად ამოცანად მკითხველზე ზემოქმედება დაისახა. აქედან გამომდინარე, ინაჟეთება ბრძოლის ზერხები და მეთოდები; ამიტომ მძლავრობს სატირულიუმორისტული მიდგომა. ილია მგზნებარე და ბობოქარია, მკაცრი და დაუნდობელი, მოწინააღმდეგისადმი სარკასტულად განწყობილი. მეორე მხრივ, იგი ირჩევს ისეთ გზებსა და საშუალებებს, რომლებიც მასზე მძაფრი ზემოქმედებისა და მისი გათვითცნობიერებისათვის არის განკუთვნილი.

„პასუხში“, უპირველეს ყოვლისა, თავდაცვაა, რასაც ვერ ვიტყვით „შინაურ მიმოხილვასა“ და „ქვათა ღალაღზე“. ეს გარემოება კი გავლენას ახდენს ნაწარმოებთა აღნაგობასა და კამათის პროცესზე. ორივე შემთხვევაში ილია მთავარ ადგილს მაინც სხვათა მოსაზრებების გაბათილებას უთმობს. ეს არის კამათის პირველი საფეხური. მკითხველი უნდა დარწმუნდეს, რომ მავანისა და მავანის დებულება მცდარია. რა თქმა უნდა, მოწინააღმდეგის თეზისის უკუგდება ყოველთვის არ გულისხმობს საპირისპირო თვალსაზრისის გამართლებას, მაგრამ იგი აუცილებელია საკითხის გასარკვევად.

რა საშუალებას მიმართავს ილია ჭავჭავაძე მიზნის მისაღწევად?

ჭეშმარიტების დადგენისას არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ცნებების სწორად ხმარებას. ისინი განმტკიცებული, დადგენილი თვალსაზრისით უნდა მოიაზრებოდეს. ილია ამ ელემენტარული წესის უგულებელყოფას უკიუიენებს მოწინააღმდეგეებს. ხელოვნების ბ. ჯორჯაძისეული განსაზღვრა პრინციპში ეწინააღმდეგებოდა ამ ცნების დაკანონებულ გაგებას. ი. ჭავჭავაძემ არა მხოლოდ აღნიშნა ოპონენტის შეცდომა, არამედ ისიც განმარტა, თუ რა იგულისხმებოდა „ხელოვნებაში“. „ხელოვნება არის განხორციელება სახეში იდეისა, აზრისა: მუსიკა, მხატვრობა, პოეზია — ესენი სულ სახეში გამოსთქვამენ იდეას, მხოლოდ იმით განიყოფებიან, რომ თავის იდეის გამოსათქმელად სხვადასხვა მასალებსა ხმარობენ, როგორც მუსიკა — ხმასა, მხატვრობა — ხაზსა, პოეზია — სიტყვასა. სიტყვიერებითი ხელოვნება პოეზიასა ჰქვია, რადგანაც სიტყვის საშუალებით და შემწეობით აღასრულებს ხელოვნების მნიშვნელობასა. მაშასადამე, ანბანის განსაზღვრა ხელოვნება არ არის...“¹

ამგვარი დაკონკრეტებით სრულად და რელიეფურად გამჟღავნდა ოპონენტის შეზღუდულობა. ილიამ დაიწუნა და მოხსნა მოწინააღმდეგის თეზისი, ჩამოაყალიბა სწორი თვალსაზრისი და მჭიდროდ დაუყავ-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 30.

შირა იგი ძირითად საკითხს. ამით მისი მსჯელობა გაცილებით დამარწმუნებელი გახდა.

ილია სხვა შემთხვევაშიც მიუთითებს იგივეობის კანონის დარღვევასა და ფაქტის გაყალბებაზე. ბ. ჯორჯაძემ შენიშნა: „ჰაევჰაძეს ძალიან საკვირველად მიაჩნია, რომ არ გვეყვანან ბაირონებსავეთ, შექსპირებსავეთ და სხვათა ევროპის გამოჩენილთა პოეტთა მგზავსნი...“¹ ილია უპასუხებს: „სულაც არა, თქვენმა მზემა! ეგ იმას უნდა მიაჩნდეს, ვინც ანბანის თეორეტიკის სწავლას ხელოვნების სწავლას ეძახის. ჩვენ ძალიან კარგად გვესმის დამოკიდებულება ხელოვნებისა, პოეზიისა ხალხის ცხოვრებაზედ; ეგეც კარგად ვიცით, რომ მაგისთანა ობოლ მარგალიტებს ძალიან იშვიათად მოპყრის ხოლმე მდინარე ცხოვრებისა. პოეტს ხალხი დაჰბადავს და ხალხის ცხოვრება ძუძუს აწოვებს...“²

ილია დიალექტიკურად, მატერიალისტური პოზიციებიდან განიხილავს მოვლენებს. მან კარგად იცის, რომ ბაზისი განსაზღვრავს ზედნაშენის ხასიათს; რომ ცხოვრების მდინარება და სპეციფიკა აპირობებს ლიტერატურის სიძლიერეს. ამგვარი მიდგომით იგი კიდევ უფრო ცხადყოფს მოწინააღმდეგის ტენდენციურობას.

ილია მოწინააღმდეგეს ამხელს თეზისის შეცვლაში. რევაზ ერისთავი წერდა: ი. ჰაევჰაძეს არ მოსწონს „ჩაფვლა ოცნებაში“, თავად კი უფრო უხამს „ლექსებს“ ხმარობსო: „წირპლიანობას“, „ბრახაბრუხს“... მაგრამ ფრაზათა უვარგისობა-ვარგისობის ამგვარი ჩვენებით როდი ბათილდება ბრალდება. უფრო მეტიც, რევაზ ერისთავმა აღიარა ილიას მოსაზრების სისწორე, რადგან შეპირისპირება ხარისხობრივ ასპექტში წარიმართა. ილიამ ლოგიკურ ჩიხში მოაქცია მოწინააღმდეგე. „თუ ჩემი ლექსები, თქვენის სიტყვით, უფრო უვარგისნი და უკადრისნი არიან თქვენს „ოცნებაში ჩაფვლაზედა“, მაშასადამე, თქვენი ოცნებაში ჩაფლვაც უვარგისი ყოფილა: მეც უნდა ეგ მეტყო და სხვა არაფერი“³.

რაც მთავარია, ილია განმარტავს, თუ რატომ არ მოსწონს რევაზ ერისთავის ფრაზა. ეს ზრდის მისი კრიტიკის ძალას.

ი. ჰაევჰაძეს, არცთუ რწმინათად, მაწირდნენ იმას, რაც არ უთქვამს და ამ გზით ცდილობდნენ მკითხველზე ზემოქმედებას. ილიაც ააშკარავებს, რომ კრიტიკოსები შეცდომას თეზისშივე უშვებენ. ბ. ჯორჯაძისა და გ. ბარათაშვილის მსჯელობაში თავი იჩინა ე. წ. *argumentum ad populum*. ილია „ორიოდე სიტყვაში...“ წერდა: „... თუ მკითხველი ეყოლება ჩვენს სტატიას, მასთან ბოდიშს ვითხოვთ ჩვენ: იქნება იგი ჩვენ სტატიაში ერთს ჰკვიანურს განხილვას ელოდა და ვერა ჰპო-

¹ „ცისკარი“, 1861, № 5, გვ. 42.

² ი. ჰაევჰაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 45.

³ იქვე, გვ. 48.

ვა. რა უყოთ? როგორიც მღვდელია, ისეთიც ერიო, ამბობს ქართული ანდაზა. როგორც პოემა იყი ნათარგმნი, იმისთანაც, ლეთის წყალობა ოქვენა გაქვთ, გამხილავიც შეხვდა“¹.

ეს სიტყვები გ. ბარათაშვილმა კვეხნად ჩაუთვალა ავტორს. სინამდვილეში პუბლიცისტის ნათქვამიდან სრულიადაც არ გამოდის ის, რაც ოპონენტს გამოჰყავს. ეს ნათლად აჩვენა ილიამ. „ეხლა ვკითხავ უფ. ბარათოვსა: როგორი იყო პოემა ნათარგმნი ჩემის კრიტიკის აზრით! — ძალიან ცუდი. მაშასადამე მისი-მსგავსი კრიტიკა რაღა იქნება? თუ ეს ვერ გაუგია უფ. ბარათოვს, დარწმუნებული ვარ, რომ არც იმ სიტყვებს გააგებდა, რაც ამოუწერია, მაგას თქმა აღარ უნდა. ბატონებო, თუ ორჯერ ორი არ გესმით რა არის, რის იმედით გამობრძანებულხართ მოედანზედ“?²

ილია ააშკარავებს მოწინააღმდეგეთა სხვა შეცდომებსაც, კერძოდ, ერთადერთი განსხვავების მეთოდთა უადგილოდ მომარჯვებას. ბ. ჭორჭაძე წერდა: თამარ მეფემ ათინაში შეიღი ყმაწვილი გაზარდა და შეიღივემ უბრწყინვალესი ნაწარმოებები შექმნეს. ახლა ხელმწიფე შეიღას ახალგაზრდას ზრდის, მაგრამ არცერთს არ შეუქმნია უკვდავი თხზულებაო. ბ. ჭორჭაძემ თვალსაჩინო პოეტური ნაწარმოების შეთხზვის ერთადერთ წინა პირობად განათლება მიიჩნია. ილიას ამჯერად ნაკლებ აინტერესებს იმის გარკვევა, მართლაც იღებენ თუ არა ახალგაზრდები საფუძვლიან განათლებას, რადგან ამ საკითხის გადაწყვეტით ქეშმარიტება მაინც ვერ დადგინდება. იგი თეზისს უტევს და მისი უკუგდებით წინამძღვარსაც აბათილებს. ილიამ იცის, რომ განათლებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს პოეტისათვის, მაგრამ იგი ყველაფრის მომცველი როდია. ბ. ჭორჭაძემ დაივიწყა სხვა ფაქტორები. „...რომ კაცმა სწეროს, ცოდნის და განათლების გარდა, ნიჭიც უნდა ჰქონდეს“ — შენიშნავს ილია; ბ. ჭორჭაძეს კი „ასე ჰგონია, მწერლობა ღილახანა იყოს“³.

ილიამ დაგვარწმუნა, რომ ოპონენტის მიერ მოტანილი მაგალითები და მათგან გამომდინარე მსჯელობა ალოგიკურია. მან გააცნობიერა ოპონენტის მსჯელობის წინააღმდეგობრივი ხასიათი. პოლემიკაში ამას გადაწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან იგი მოპირდაპირის ბასტიონის შიგნიდან აფეთქებას გულისხმობს. კრიტიკოსი თითქოს ნეიტრალურია და ეფექტიც ფაქტების პუბლიცისტური გამახვილებიდან, მძაფრი კვალიფიკაციიდან კი არ მოდის, არამედ მათი გამოყო-

1 ი. კ ა ე კ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 27.

2 იქვე, გვ. 33.

3 იქვე, გვ. 32.

ფა-შეპირისპირებიდან. ილია არაერთგზის და მარჯვედაც მიმართავს ამ ხერხს.

ილია მოწინააღმდეგეთ ამხელდა იმაში, რომ ნაწილს მთელთან აიგივებდნენ და კონკრეტულს უსაფუძვლოდ ავრცობდნენ, რითაც მკითხველი შეცდომაში შეყავდათ. პატკანოვი წერდა: „ქართლის ცხოვრება“ არასანდო ნაწარმოებია, როგორც ამას გამოჩენილი მეცნიერი ლანგლუა ამტკიცებსო. სინამდვილეში ლანგლუამ „ქართლის ცხოვრების“ შესავალი დაიწუნა. თქმულებები ქართლოსის, პაოსის და სხვათა შესახებ ზღაპრებიაო, მთლიანი ნაწარმოები კი მნიშვნელოვან ისტორიულ დოკუმენტად მიიჩნია.

ილიამ გაამჟღავნა ეს ამბავი და ამით პატკანოვის ტენდენციურობაც გამოაშკარავდა. პატკანოვი იმასაც ამბობდა, რომ ქართული მწერლობა ღარიბია ძველი წყაროებით, რასაც თვით ქართველი მემატიანე სტეფანოზი აღიარებსო. ილიამ აქაც ნათლად დაანახა მკითხველებს, რომ პატკანოვი ამახინჩებდა ფაქტს, ნაწილს მთელთან აიგივებდა. სინამდვილეში სტეფანოზი საქართველოს მატიანეთა სიღარიბეს კი არ ლჩიოდა, არამედ ორბელიანთა შესახებ მასალების ნაკლებობას. ეს ნაკლებობა კი გამოწვეული იყო იმ ღონისძიებებით, რომლებიც საქართველოს მეფეებმა ამ აღზევებულ ფეოდალთა წინააღმდეგ გაატარეს. „ამ სახით სომეხთა მეცნიერმა საქმის შესახებ სიტყვა სტეფანოზისა განაზოგადა, გადააკეთა თავისებურად და ნაკლი, ერთის ცალკე ამბის შესახები, მთელს ჩვენს ისტორიულ წყაროებს ზედ დააკეცა“¹, — დასძენს ილია.

ილია დაკვირვებული კრიტიკოსი და ალლოიანი პოლემისტი, ის ადვილად პოულობს ბზარს მოწინააღმდეგის ნააზრევში.

გაზეთის „Temps“ კორესპონდენტმა კუტუღიმ კავკასიიდან გაგზავნილ რეპორტაჟებში თითქმის მიწასთან გაასწორა ქართველი ხალხი. ილია დაწვრილებით განიხილავს „ქარაფშუტა ფრანგის“ ნაწერს და მისი დებულებებიდან ქვას ქვაზე აღარ ტოვებს. კუტუღი წერდა, რომ საქართველოს წარსული უდიდლამო და უნუგეშო იყო, ხალხს წუთითაც არ ჰქონდა მოსვენებული ცხოვრება, რის მიზეზად ცუდი მმართველობა, ერთმანეთის შური და მტრობა უნდა მივიჩნიოთო.

ფაქტის ამგვარი ახსნა არ შეესაბამებოდა სინამდვილეს. შეცდომა დაშვებული იყო დასაბუთების დემონსტრაციაში. თავისთავად სწორი დასკვნა მცდარ საფუძველს ეყრდნობოდა. ილიამ მიუთითა, რომ კუტუღიმ მიზეზთა რიცხვი შეგნებულად შეკვეცა. პოლემისტი წერდა: ქართველებს, მართალია, არ ჰქონიათ მოსვენებული ცხოვრება, „...მაგრამ არა მარტო იმ მიზეზებით“, რომელთაც კუტუღი და მისი მეგობ-

¹ ი. ჰავეკაძე, თხზ., ტ. 8, გვ. 113.

რები ასახელებენო. მან დამაჯერებლად დაარწმუნა მკითხველი კუტულის შეცდომაში და სკეპტიკურად განაწყობი იგი უცხოელი ჟურნალისტის სხვა მოსაზრებებისადმიც.

ილია არ კმაყოფილდება კუტულის შეცდომის ფიქსაციით. იგი ამასაც გახაზავს, თუ რა სურვილი ამოძრავებს მოწინააღმდეგეს. ამასთან ერთად, უკუგდებული დებულების საპირისპირო თვალსაზრისის ავითარებს. იგი მიუთითებს: „ვისაც საქართველო დაუვლია და უჩხრეკია... ვისაც თითონ თავისის ღვაწლით უკვლევია საბუთები ქართველების წინანდელ ცხოვრებისა, ისინი არც ისე გვხვევენ მხვარში, როგორც კუტული და მისნი შთამგონებელნი. პირიქით, გაკვირვებულნიც არიან — ამ პატარა საქრისტიანო ქვეყანამ, ამ ერთმა მუქა ერმა, როგორ გაუძლო იმდენს ბრძოლას ბარბაროსებთან. „თუ ერთობ მხნე, თავგანწირული და მამაცი ერი არა ყოფილიყო ქართველობა, ეს შეუძლებელი იქნებოდაო“, ამბობს აღმოსავლეთის მცოდნე მეცნიერი დელორიე, თანამემამულე კუტულისა. განა მართო ეს ამბობს!“¹

ილია-პოლემისტი სთვლის დამახასიათებელია: ა. მოწინააღმდეგის დებულების უკუგდება. ბ. მოწინააღმდეგის განზრახვის ჩვენება. გ. საპირისპირო თვალსაზრისის დამამტკიცებელი საბუთების მოტანა.

ჩვენი ქვეყნის ცილისმწამებლები განმტკიცებული თვალსაზრისის საპირისპირო დებულებას ხშირად ჭეშმარიტებად აცხადებდნენ. თანაც ყოველგვარი არგუმენტის გარეშე. მაგალითად, პატკანოვი აღნიშნავდა: „მოსხები და კოლხები“ ქართველის ნათესაობისანი არ არიან“. ამის გამო ილია შენიშნავს: „...არავითარს საბუთს ამისას არ იძლევა-კი ეს საოცარი მოფიცარი“². მან ხაზი გაუსვა პატკანოვის არამეცნიერულ მოქმედებას და საფუძველშივე შეარყია მისი თეზისი.

ნ. მარი წერდა: „ვეფხისტყაოსანი“ უცხოურიდან უნდა იყოს ნათარგმნი თუ გადმოკეთებული. ამას აუცილებლად დაგიმტკიცებთ, როცა ერთ მანუსკრიპტს შევისწავლი, რომელიც, მგონი, ლონდონში ინახებაო. ამ განცხადებიდან 7—8 წელი გავიდა, მაგრამ მკვლევარმა მსგავსი ვერაფერი იპოვა და ვერც დანაქადი შეასრულა. ამის გამო ილიამ შენიშნა: „რა საკადრისია, კაცს ჭერ საბუთი არ ენახოს, არ გაეჩხრიკოს და არც იცოდეს, მართლა ამისთანა საბუთი არის სადმე თუ არა, აიღოს და მთელს ერს შეუგინოს მისი სამართლიანად სახელოვანი კაცი, შებლაღვოს იგი თითქმის წმიდათაწმიდა, რომელსაც შეიდას-რვაასი წელიწადია განუწყვეტლივ შეცქრფის და შეჰქარის...“³ ილია არ იფარგლება მოწინააღმდეგის შეცდომის დემონსტრაციით და მძაფრი

¹ ი. პავ ქავაძე, თბ., ტ. 8, გვ. 134.

² იქვე, გვ. 116.

³ იქვე, გვ. 123.

კვალიფიკაციის მეოხებით კიდევ უფრო ნათლად გამოკვეთს დანაშაულის არსს: „... ნუთუ ამისთანა ქედმაღალმა მეცნიერმა, როგორც მარია, თითონ რომ ჰკითხოთ მართალი არა სთქვა? და თუ არა სთქვა, რას გვემართლებოდა? რათ დაიქადა ასეთის გაბედულის რიხით, და თუ დაიქადა, რათ არ აასრულა ქადებული? რა ანგარიშია, რომ ჰლმის ზელიდამ გამოგვაცალოს ჩვენ ჩვენი საუნჯე და ამისათვის ცარიელი მუქარის და ქადილის დალაბრებული, პირგადაღეჭილი ხმალი მოგვიღერა“¹.

ეს სიტყვები ყურადღებას იპყრობენ ფაქტის ღრმა გააზრებითა და და სწორი შეფასებით.

მაგრამ ყოველთვის საკმარისი როდია იმის აღნიშვნა, რომ მოპირდაპირეს სათანადო საბუთები არა აქვს. ზოგიერთი ბრალდება მაინც ახდენს შთაბეჭდილებას მკითხველთა ნაწილზე და ორჭოფულად განაწყობს მას. ამიტომაც, ბრალდების მოსახსნელად აუცილებელია კონკრეტული ფაქტების მოშველიება.

კუთულის აზრით, ქართველი გლეხები „ზარმაცნი და ლოთები“ არიან. „ამათ ერთი მტკაველი მიწაც მეზატონეთაგან არ შეუსყიდნიათ“².

ამ ზერელე განცხადებას ილიამ მეტყველი ფაქტები დაუპირისპირა. იგი ეყრდნობა ოფიციალურ ცნობას, რომლის მიხედვით იმ დროისათვის „...ქართველს გლეხობას გამოსყიდული ჰქონდა თავიანთ მეზატონეთაგან ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში მილიონ-ნახევრის მამული...“³

ამრიგად, მოწინააღმდეგე მხილებულია არა მხოლოდ ფაქტის გაჯალბებაში, არამედ არასერიოზულობაშიც.

მოპაექრის გაცამტვერება, უპირველეს ყოვლისა, მის მიერ დაშვებულ შეცდომაზეა დამოკიდებული.

ზოგიერთი ბრალდება, რომელიც ილიას წაუყენეს, საკითხის პრიმიტიული გაგებიდან, არსებული წესის უცოდინარობიდან მომდინარეობდა. ამდენად, საჭირო იყო ამ წესის შესწავლა-ხაზგასმა.

ბ. ჯორჯაძემ ილიას დაუწუნა ფრაზა: „ფრთით მოფრინდება“. ერთი ფრთით ვინ ფრინავსო. კრიტიკოსს მხედველობიდან გამორჩა, რომ მეტყველებაში დაკანონებულია ზოგადის კონკრეტულით გამოხატვის ჩერხი. ილიამაც ეს შეახსენა ოპონენტს და საილუსტრაციო მაგალითებიც მოიშველია. „როცა ამბობენ: „ჩემის თვალით ვნახეო“, „ჩემის ფეხით მოვედიო“, ნუთუ მართლა ერთის „ფეხით“ მიხტოდნენ და ერთის

¹ ი. ქ ა ვ კ ა ძ ე, თხზ., ტ. 8, გვ. 123—124.

² იქვე, გვ. 136.

³ იქვე.

„თვალთ“ ხედავდნენ“! სულაც არა, მაგრამ ამბობენ კი. მაშასადამე, ჯერ ხალხს მოაშლევინეთ ეგრეთი ულოლიკო ლაპარაკი და მერე მე“¹.

ილიამ ტრადიციით გაიმაგრა ზურგი და ამიტომაცაა, რომ მკითხველი უყოყმანოდ დგება მის პოზიციაზე.

მზილების ეფექტურ ხერხს წარმოადგენს იმის ხაზგასმაც, რომ ერთსა და იმავე დროს, ერთსა და იმავე მიმართულებით არ შეიძლება ჭეშმარიტებად მივიჩნიოთ კონტრალური და კონტრადიქტორული მსჯელობები.

ილიამ იანოვსკის გასანადგურებლად სწორედ ეს გზა აირჩია. კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველმა 1880 წლის 12 დეკემბერს განაცხადა, რომ ადგილობრივი საერთო სკოლების მესამე განყოფილებაში სწავლება უმეტესად რუსულ ენაზე უნდა წარმოებდესო. 22 დეკემბერს მთავრობამ დაამტკიცა კიდევ ამ სულისკვეთებით შედგენილი სასწავლო გეგმა. ექვსი დღის შემდეგ იგივე იანოვსკი „კავკაზში“ წერდა: „...в каждой благоустроенной начальной школе преподавание должно быть ведено преимущественно на родном языке“².

დებულებები აშკარად ურთიერთგამომრიცხავი იყო და ილიაც ამაზე მიუთითებს. მას ერთმანეთის გვერდით მოაქვს ციტატები და თეზისებს კურსივით გამოყოფს.

ასეთი შეპირისპირების საფუძველზე ყველაფერი ნათელი ხდება და ილიაც გაშლილ დასკვნა-კომენტარს ანდაზას ამჯობინებს: „ასე, ჩემო მანასეო, ხან ისე და ხან ასეო“.

არათანმიმდევრულობას უკიეჩინებს ილია ეზოვსაც. ეზოვი წერდა: „ერეკლე უთმობდა რუსეთის კარს მას, რაც უფლებით ეკუთვნოდა სპარსეთს და არა თითონ, უთმობდა უმაღლეს ხელმწიფებას საქართველოზე, რომელიც de facto ულონობით ხელში ვეღარ შეემაგრებინა და ამის სანაცვლოდ ითხოვდა მეფის ხარისხს, რომელიც მას არ ჰქონია სპარსეთში (?)“³.

ამ მსჯელობის ალოგიკურობა ძნელი შესამჩნევია არ არის. ილია მიუთითებს: „ერთი კჟუისა და ლოლიკის ლარი გაუსინჯეთ ზემოხსენებულ ნათქვამს ბ-ნ ეზოვისას — რა უცნაურობა გამოდის. ჯერ ხომ ამბობს, ერეკლე მეფე უთმობდა იმას, რაც მას არ ეკუთვნოდა, მერე ამბობს, უთმობდა იმას, რაც ულონობით ხელში ვეღარ შეემაგრებინაო. სჩანს, ხელთა ჰქონია, თორემ რა სათქმელია, ხელში ვერ შეიმაგრა ის, რაც კაცს ხელთ არა აქვს. რა შემაგრება უნდა იმას, რაც არ არის და კაცს ხელში არ უჭირავს. აბა ყოველივე ეს ერთმანეთს პირში წაუყენეთ

¹ ი. კავკაზაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 43.

² «Кавказ», 1880, № 348.

³ ი. კავკაზაძე, თხზ., ტ. 8, გვ. 153.

და აშკარად დაინახავთ, რომ ბატონი ეზოვი ერთით იმას ამტკიცებს, რასაც მეორით უარყოფს“¹.

მკითხველთა განწყობისათვის პრინციპული მნიშვნელობა ენიჭება იმის გარკვევას, შეცდომა მოწინააღმდეგის უცოდინარობიდან თუ ახირებულობიდან მომდინარეობს. გ. ეზოვმა საქართველო სახანოდ გამოაცხადა, მეფეები კი — ხანებად. ეს იყო სინამდვილის შეგნებული ფალსიფიკაცია. ილია მიუთითებს: ეზოვი რომ ტენდენციური არ ყოფილიყო. ასეთ რამეს არ დაწერდა, რადგან თვით სომხურ წყაროებშიც კი საქართველო სამეფოდ იხსენიება (მოჰყავს სათანადო საბუთები). ამრიგად, მოწინააღმდეგე მხილებულია აშკარა სიყალბეში. ამას მოსდევს მეტად მეტყველი კომენტარი: „მართალია, საქართველო სამეფო იყო თუ არა — ეგ დღეს ჩვენთვის დიდი საძიებელი არ არის. ეგ წასული საქმეა. დღეს ის დღეა, რომ „ერთი მაქვს სჯობს ათას მქონდას“. და თუ ეს შესაძლოა, გესლმორეული მაგალითი მოვიყვანეთ, მართო იმისთვის ვჩადით, რომ მკითხველმა დაინახოს, რა გაუწყვეტელი ღარი გაჰყავთ ჩვენს საყვარელ მწიგნობარ-მეცნიერებს თავიდან ბოლომდე, ოღონდ ქართველს, საცა-კი მოასწრებენ, სახელი გაუტეხონ, ოღონდ ქართველი დაამდაბლონ, დააქვეითონ, ყოველივე ღირსება, თუ-კი რამ გააჩნიათ, აჰყარონ და არაზად გახადონ ქვეყნის თვალში, და სხვა დარდი არაფრისა აქეთ“².

ილიასათვის ნიშანდობლივია მოვლენისადმი დიალექტიკური მიდგომა. იგი მოითხოვს ფაქტების ურთიერთკავშირში, დროისა და ადგილის გათვალისწინებით შეფასებას. მან კარგად იცის, რომ საბოლოო დასკვნის გამოსატანად გააზრებული უნდა იყოს მრავალი მომენტი, რომ მხოლოდ ერთი მხარის წამოწევის და სხვათა დაკნინებას შეცდომად მივყავართ. ილია იმითაც ანადგურებს მოწინააღმდეგეს, რომ მას ამხელს მოტანილი არგუმენტების საპირისპირო საბუთთა დავიწყება-მიჩქმალვაში. გ. ეზოვი დაესესხა შარდენს და მხოლოდ ის ადგილები ამოკრიბა მისი თხზულებიდან, რომლებშიც ქართველთა ნაკლზე იყო საუბარი. ილია შენიშნავს: „იმავე შარდენს სხვა არა უთქვამს-რა ქართველებზე ამ საძაგლობის მეტი? აბა გულზე თავისი პატიოსანი ხელი დაიდოს და პასუხი ისე გვითხრას. განა იგივე შარდენი არ ამბობს, რომ ქართველებს ნიჭი არ აკლიათ, ამათ რომ მწვერთნელი ჰყავდეთ --- სახელს იშოვიდნენ მეცნიერებასა და ხელოვნებაშიო. განა იგივე შარდენი არ ამბობს, რომ ქართველები ზრდილნი არიან, მოსიყვარულენი, საკუთარის ღირსების გრძნობისანი, სომხებზე უფრო ძლიერნი, გულ-

¹ ი. ჰაეკავაძე, თხზ., ტ. 8, გვ. 153.

² იქვე, გვ. 140—141.

მაგარი ვაჟკაცი და თავგანწირული მეომარი თავისი თავისუფლებისთვის.

თუ მართო ჩვენი ძაგება არ ჰქონია ფიქრად, თუ მართო ჩვენი სახელის გატეხა არ მოსწყურებია, განა შარდენის მეტი სხვა არავინ რას ამბობს ქართველებზე? სად და რადა მიჰმალა ესენი, თუ ჩვენი ავკარგიანობა ჰსურდა ყოვლის მხრით გამოერკვია...“¹

გ. სპენსერი წერდა: „Чем более мы любим правду и чем менее мы должны победы, тем пламенней мы желаем узнать, почему наши противники думают не так, как мы“².

ი. ჭავჭავაძე ააშკარავებს მოწინააღმდეგის ანტიმეცნიერულ მოქმედებას. გ. ეზოვი წამოყენებული დებულებების მეტი დამაჯერებლობისათვის მიუთითებს წყაროს, კერძოდ „აქტებს“ და გვერდებსაც კი ასახელებს (529, 530, 531, 532), რითაც სიზუსტის ილუზიას ქმნის. შემოწმებისას აღმოჩნდა, რომ დასახელებულ გვერდებზე მსგავსი არაფერი ეწერა. ამის ხაზგასმით ილიამ ცხადყო, თუ როგორ მოწინააღმდეგესთან ჰქონდა საქმე, რამდენად კეთილსინდისიერი იყო გ. ეზოვი. არსებითია ისიც, რომ ამგვარ მხილებას განმაზოგადებელი მნიშვნელობა ენიჭება. მოწინააღმდეგის არა მხოლოდ კონკრეტული შენიშვნები ბათილდება, არამედ მთელ მის მოღვაწეობას ადგება ჩრდილი. მკითხველს ეკვი შეაქვს გ. ეზოვის სხვა დებულებათა სისწორეშიაც.

პოლემისტი შეიძლება არც კი გამოეხმაუროს მოწინააღმდეგის ყველა შენიშვნას, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ძირითად ამოცანად მისი სისუსტის ჩვენებას ისახავს და ეს მიზანი ერთი მაგალითითაც მიიღწევა. ამ შემთხვევაში აუცილებელია ყველაზე რელიეფური და მეტყველი ფაქტის შერჩევა. ი. ჭავჭავაძემ სწორედ ასეთი გზა აირჩია გ. ბარათაშვილის განსაქიქებლად. საქმე ის არის, რომ თვით გ. ბარათაშვილის წერილი ნაკლებ იძლეოდა მსჯელობის სხვა კუთხით წარმართვის შესაძლებლობას. ილიამაც ოპონენტის სტატიიდან აიღო ისეთი ფაქტი, რომლითაც მკაფიოდ ვლინდება ავტორის ლიტერატურული გაუნათლებლობა და კრიტიკული ალღოს უქონლობა. გ. ბარათაშვილმა ი. ჭავჭავაძის „გაზაფხულის“ მისამართით ასეთი შენიშვნა გამოთქვა: „გაზაფხულში“ პოეტი სულთ ნატრობს საყვარელი მამულის აღყვავებას. ნეტავი დაანახვა ესლა, საქართველო როგორ მწვანე ხავერდით ბიბინებს!“³ ეს იყო გასაოცარი პრიმიტივიზმი, მხატვრული ნაწარმოების სპეციფიკის სრული გაუგებრობა და ილიამაც ირონიულად უწოდა გ. ბარათაშვილს „მკვირცხლი გონების“ პატრონი. ამ ხარვეზის

¹ ი. ჭავჭავაძე, თბ., ტ. 8, გვ. 142.

² ახ. С. П о в а р н и. Искусство спора, издание второе, 1923, стр. 25.

³ „ცისკარი“, 1861, № 5, გვ. 81.

გამომზეურებით მოწინააღმდეგე პარალიზებულია საბოლოოდ, მაგრამ ილია გზადაგზა მაინც გადაკრავს მას მათრახს.

ამრიგად, ილიამ ცხადყო, რომ მოწინააღმდეგეებმა დაარღვიეს იგივეობისა და ლოგიკურობის კანონები, დაამახინჯეს ერთადერთი მსგავსებისა და ერთადერთი განსხვავების მეთოდები, შეცვალეს თეზისი, ნაწილი გააიგივეს მთელთან, ზერელე განცხადებას მინიჭეს კანონის ფუნქცია, მიჩქმალეს მნიშვნელოვანი ფაქტები და ა. შ.

ი. ჰავეკაძემ დაამტკიცა, რომ მისი მოწინააღმდეგენი (ბ. ჭორჭაძე, გ. ბარათაშვილი, რ. ერისთავი) ვერ იდგნენ თანამედროვე მოთხოვნათა სიმალლეზე. მათი მსჯელობა პრიმიტიული და დაუსაბუთებელი იყო. რაც შეეხება „შინაურ მიმოხილვისა“ და „ქვეათა ღალადის“ „პერსონაჟებს“, ისინი ილიამ ამხილა ტენდენციურობაში, გამოამჟღავნა ქართველი ხალხისადმი მათი არაკეთილი დამოკიდებულება.

საანალიზო ნაწარმოებებში მთავარი ადგილი მცდარი შეხედულებების გაბათილებას ეთმობა. ამიტომ დასაბუთებაც შესაბამისი განშტოებით წარმოებს. მაგრამ გარკვეულ შემთხვევაში კონკრეტული თვალსაზრისის უარყოფა საპირისპირო თვალსაზრისის მტკიცების ფარდი როდია. აუცილებელია კამათის შემდგომ საფეხურზე გადატანა. ილიაც საკუთარ მოსაზრებებს აყალიბებს და ამტკიცებს. იგი იყენებს დასაბუთების როგორც პირდაპირ, ასევე ირიბ ზერხებს. მაგრამ ორივე შემთხვევაში მეტად მეტყველ არგუმენტებს იშველიებს და ნათლად, ლოგიკურად გამოთქვამს თავის თვალსაზრისს. დავესესხოთ რამდენიმე მაგალითი.

ილიას ცოდვად ჩაუთვალეს მოძველებული ასოების უკუგდება. ოპონენტები არსებითად აღშფოთების გამოხატვით დაკმაყოფილდნენ. მხოლოდ ბ. ჭორჭაძე შეეცადა ეჩვენებინა ილიას „შეცდომა“, მაგრამ მისი მსჯელობა ორთოგრაფიის წესთა გადმოცემას არ გასცილებია. „პასუხში“ ილია განმარტავს, თუ რატომ არ ხმარობს ასოებს: უ, ჳ, ჴ, ჵ, ჶ, ჷ, ჸ, ჾ. მისი აზრით, ბევრა, რომელსაც გრაფიკულად უ გამოხატავს, ვინითაც ფიქსირდება. ამიტომ დუბლირება ზედმეტია. რაც შეეხება დანარჩენი ასოების შესატყვის ბგერებს, ისინი „სულ აღარ ისმიან ეხლანდელს ენაში“. ილია დაკვირვებით განიხილავს საკითხს. იგი სამართლიანად შენიშნავს: „იქნებ ჩვენს უწინდელ ენაში იყო განსხვავება მაგ ასოთა შორის (და სწორედაც უნდა ყოფილიყო, რადგანაც შემოუღიათ), მაგრამ ეხლანდელს ჩვენს ენაში არა ეხედავ...“¹

საკითხისადმი მიდგომა უდავოდ დიალექტიკურია.

პატკანოვი წერდა: ქართველებს XII საუკუნემდე არც ისტორია ჰქონდათ და არც მისი საქიროების აუცილებლობას გრძნობდნენო.

¹ ი. ჰავეკაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 40.

თანმომდევრული თუ ვიქნებით, ამ თეზისის მიხედვით გამოდის, რომ ჩვენი წინაპრები უეცინი, გაუნათლებელნი და უკულტურონი ყოფილან. ილიამ, როგორც ზემოთ ვნახეთ, მოხსნა მოწინააღმდეგის საბუთები. მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა სრულ გამარჯვებას. საჭირო იყო იმის დასაბუთება, რომ ქართველებს მართლაც სასახლო წარსული ჰქონდათ და კარგადაც გრძნობდნენ ისტორიის დაწერის საჭიროებას. ილიაც მტკიცების აპაგოგიურ გზას ირჩევს. ის ეყრდნობა დ. ბაქრაძის გამოკვლევებს და მიუთითებს: სტრაბონმა ჯერ კიდევ პირველი საუკუნის დასაწყისში აღნიშნა, რომ ქართველები „აყვავებულს მდგომარეობაშიაო“. ჩვენმა წინაპრებმა გასაოცარი ხელოვნების ეკლესიები და მონასტრები ააგეს; უჩვეულო სამკაულებითა და მანუსკრიპტებით გაავსეს საბერძნეთ-პალესტინა. ძველთაგანვე ითარგმნა „ვისრამიანი“, დაიწერა გენიალური „ვეფხისტყაოსანი“. აქედან გამომდინარე, ილია ასკვნის: „ვინც განგებ გონებადახშული არ არის, ან განგებ თვალებზე ხელაფარებული, ვინც კითხვა იცის და გაგება წაკითხულისა, განა იკადრებს თქმას, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ შემქმნელი ერი იმოდენად ბრწყინო, რომ ისტორიის საჭიროების გრძნობაც არ ჰქონიაო“¹.

გ. ეზოვი აცხადებდა, მე-18 ს-ში საქართველო სამეფოს არ წარმოადგენდაო. ამ მტკიცების წინააღმდეგ ილიამ შემდეგი საბუთიც წარმოაჩინა. „თუ საქართველო სამეფო არ იყო, მისნი მპყრობელნი მეფეებად არ იწოდებოდნენ, მაშ რუსეთის სახელმწიფო ტიტულში რუსეთის იმპერატორები რად იხსენებიან საქართველოს მეფეებად სხვათა შორის. სიანს, სამეფოდ ხსენება საქართველოს და მისთა მპყრობელთა მეფეებად წოდება მოგონილი ამბავი არ არის, სიანს საბუთია, რომ ეს საქართველოს მპყრობელთა ხარისხი რუსეთის სახელმწიფო ტიტულშია შეტანილი“².

პოლემისტმა მხარი გაიმავრა ოფიციალური თვალსაზრისით. ეზოვის შეცდომა თითქმის სახელმწიფო დანაშაულს გაუტოლა. ილია ცარიზმის დაუძინებელი მტერი იყო. მას ვერავინ შესწამებს რუსეთის მონარქთა აპოლოგეტობას. მაგრამ როცა საქმემ მოითხოვა, მარჯვედ გამოიყენა რომანოვების ავტორიტეტი. ილიამ ბრძოლას პოლიტიკური ნირი მისცა და მოწინააღმდეგე გამოუვალ ჩიხში მოაქცია.

ილია მიმართავს საინტერესო ხერხს: საკუთარ მოსაზრებას, დაწუნებულს მოპირდაპირის მიერ, ზოგად წესს უსადაგებს. აქედან გამომდინარე, ოპონენტის მოქმედებას კანონის წინააღმდეგ გალაშქრების კვალიფიკაციას აძლევს. ილიამ თავი იმართლა: ჩემს მიერ ნახმარი „სუბუქ ფრთითა“ გავრცელებულ ფორმათა რიცხვს მიეკუთვნება. ანალოგი-

1 ი. კ ა ვ ჯ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 8, გვ. 111.

2 იქვე, გვ. 154.

ური ფორმები ენის სიმდიდრის' მაჩვენებელია და „ეს ძვირფასი თვისება ჩვენის ენისა როგორ უნდა დაიძრახოს წინდაუხედავად თეორეტიკის ზღაპრებით! როგორ უნდა დაუკარგოთ ეგ უკეთესი თვისება ჩვენს ენას! ცოდვაა, სასიკვდილო ცოდვაა მაგვარი წინდაუხედავი მასხარაობა ლიტერატურაში ენაზედა და ენის უკეთეს თვისებაზე!“¹

მკითხველის მიმხრობა დამოკიდებულია პოლემისტის ტონსა, პოზიციის შერჩევასა და სხვა მრავალ გარემოებაზეც. ილია იმითაც იგებს, ყველაფრის მცოდნისა და შეუმდლარი პიროვნების პოზას რომ არ იღებს. იგი ცალკეულ შემთხვევაში აღიარებს საკუთარ შეცდომას და ამგვარი მოქმედებით სათანადო შთაბეჭდილებასაც კმნის. ილია წერს: „მთელს სტატიაში ერთი ნამდვილი შენიშვნა აქვს ჩვენს მწერალ ქალსა, — ეგ მერცხლის ჭყვილზედა. მართალიც არის, სწორედ უხერხოდ არის მანდ ეგ ზმნა ხმარებული...“² მეორეგან ილია ბოდიშს უხდის რ. ერისთავს: „სწორედ „უ“ და „ე“ ამრევია, რომ ეგრეთ ამოვიწერე. საქვეყნოდ თქვენს წინ ბოდიშს ვიხდი!“³

ყურადღებას იპყრობს კონკრეტულის ზოგადთან დაკავშირება. ხშირად ზოგადს ანიჭებენ კონკრეტულის გამართლების ან უარყოფის ფუნქციას და ამ თავისებური დედუქციით საკუთარ თვალსაზრისს დამარწმუნებლობას მატებენ. ილია სხვა გზას ირჩევს. საერთო წესს არ ავრცელებს კონკრეტულზე და უკანასკნელის „კანონგარეშე გამოცხადებით“ კიდევ უფრო გახსნავს მის თვისებებს. ეს ხერხი უმეტესად მმარჯვებულია მოვლენის თუ პიროვნების სატირული დახასიათებისას. ილია წერს: „უნიჭო და ამასთან უცოდინარი მწერალი არა მარტო ენას ახდენს, ამასთან გონებას, გემოვნებას, გულსა და სულს მკითხველისას“⁴. კონტექსტიდან გადმომდინარე მკითხველი მოელის, რომ აქსიომას სათანადო ფაქტი მოყვება, კერძოდ ბ. ჭორჯაძის დასახელება. მაგრამ ვარაუდი არ მართლდება. ილია აგრძელებს: „ამას ჩვენ მწერალ ქალს არ მივაწერთ, რადგანაც მაგათ არც წახდენა შეუძლიანთ რისამე და არც გაკეთება“⁵. დაძაბული მოლოდინის განსხვავებული ფინალი იწვევს სიცილს. იგი ამძაფრებს წარმოსახვას და აძლიერებს ეფექტს.

საინტერესო ხერხია, აგრეთვე, „გასაკრიტიკებელის გვერდით დგომა“. ამ შემთხვევაში იქმნება ილუზია, რომ ორივე მხარე ერთნაირად გაკიცხულია, რაც ხელს უწყობს ნდობის ატმოსფეროს შექმნას. სინამდვილეში თვითკრიტიკა მოჩვენებითია. ილია ასე მიმართავს ბ. ჭორ-

¹ ი. ჯავახიშვილი, თბ., ტ. 3, გვ. 43.

² იქვე, გვ. 44.

³ იქვე, გვ. 51.

⁴ იქვე, გვ. 38.

⁵ იქვე, გვ. 45.

ჯამეს: „ბაირონამდინ და შექსპირამდინ მე და თქვენ ბევრჯელ დავი-
ქანცებით რითმების ბეკვაში და მარხვების ტრაკტაციების ბლაჯნაში.
მაგრამ მაინც კი ერთს ბეწვს სარგებლობას არ მივცემთ მაგითი ჩვენს
ლიტერატურას“

საქმე ის არის, რომ რითმების მბეჭველად, მარხვების გამლექსავად
წინა გვერდებზე სწორედ ბ. ჯორჯაძეა მოხსენებული. ამრიგად, ზოგადი
განცხადება და კონკრეტული შენიშვნა არაადეკვატურია. ზოგადი ორი-
ვე მხარეზე ვრცელდება, კონკრეტული მხოლოდ — ბ. ჯორჯაძეზე. მთა-
ვარი და გადამწყვეტი მოცემულ სიტუაციაში კი კონკრეტულია, ამი-
ტომაც მისგან გამომდინარე კეთდება უტყუარი დასკვნა.

ცოტა ქვემოთ ილია განაგრძობს: „...მე და თქვენისთანა თანამშრო-
მლებმაც რომ ხელი და კალამი შეასვენონ, „ცისკარი“ უფრო უკეთესს
დღეებს ნახავს“². აქაც მსგავს შემთხვევასთან გვაქვს საქმე. ავტორმა
იცის, რომ ამ ფრაზის შინაარსს მკითხველი პედანტური სიზუსტით არ
აღიქვამს. „პასუხი“ ი. ჭავჭავაძისა და ბ. ჯორჯაძის დაპირისპირების
დემონსტრირებაა. ამიტომაც კრიტიკული ფრაზა გაიაზრება მთელ ნა-
წარმოებთან მიმართებაში და დიფერენცირებულად.

ილია-პოლემისტი ხშირად მიმართავს სატირასა და იუმორს; გან-
საკუთრებით მაშინ, როცა მოპირდაპირის მოქმედება თუ მსჯელობა
აბსურდულია. ამ შემთხვევაში მას არ სჭირდება საგანგებო სიტუაციის
შეთხზვა. საკმარისია რეალურად არსებული სატირული ვითარების
ხაზგასმა. ეს არა მხოლოდ აადგილებს პუბლიცისტის მდგომარეობას,
არამედ მეტ დამაჯერებლობასა და ძალას მატებს მისივე კვალიფიკა-
ციას.

კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველმა ოფიციალურად განაცხა-
და, რომ ადგილობრივ საერო სკოლებში ბავშვები სამ-ოთხ წელიწადში
ძლივს სწავლობენ წერა-კითხვას, არითმეტიკის პირველ ოთხ მოქმედე-
ბას, მოკლე კატეხიზმს და საღვთო წერილს, მაშასადამე, პროგრამა
გადატვირთული ყოფილა. ამიტომ მზრუნველს მის გამარტივებაზე
უნდა ეფიქრა. მან კი ახალი საგნის სწავლება მოითხოვა. ამგვარმა ალო-
გიურმა მოქმედებამ გზა გაუხსნა დაცინვას. მაგრამ ხელისუფლების
უმაღლესი წარმომადგენლის პირდაპირ გამასხარავება სახიფათო იყო.
ილიამაც შემოვლითი გზა აირჩია. იგი მკითხველს ესაუბრება: „განა
არ იცით, რომ ვინც ერთს ფუტს ძლივსა ჰზიდავს, იმას მეორე ფუთიც
რომ ზედ დაადოთ, უფრო სუბუქად ივლის“³. ილიამ მეტყველი მაგა-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 45.

² იქვე, გვ. 46.

³ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 85.

ლითი მოიმარჯვა და დაუმტკიცებლის „დამტკიცებით“ საუცხოოდ მი-
აღწია მიზანს.

საანალიზო ნაწარმოებებში გვხვდება გაშლილი ანალოგია. შესა-
დარებლად მოხმობილია ამბავი, ეპიზოდი, რომელთაც სიუჟეტი აქვთ.
ეს დასამახსოვრებელსა და შთამბეჭდავს ხდის იდეას. ცალკეული ფრა-
ზები და მოკლე პარალებები, თუ ისინი აფორიზმის დონემდე არ არიან
ამაღლებულნი, ამგვარ მაგალითებს ვერ უტოლდებიან. ანალოგია
უმეტეს შემთხვევაში მოხმობილია მოწინააღმდეგის განსაქიქებლად
და არა თავის გასამართლებლად. ილიას სურს კიდევ უფრო დაამციროს
ძველი თაობის წარმომადგენლები და გახაზოს მათი სისუსტე. ამიტომ
ამგვარ გადაკვრას მიმართავს: „...საკვირველია, რომ ზოგი, ვისაც ღონე
და ძალა აქვს, გაიქცევა ხოლმე მოედნიდამ და იმალება ხალხში; ზოგი
კი ვისაც არც ღონე აქვს და არც ძალა, გამოვა და შეუპოვრად დადგე-
ბა შუა მოედანზედ. რათ არის ამისთანა წინააღმდეგობა კაცის ბუნება-
ში? ამას ყოველი გონიერი კაცი მიხვდება, თუ გონება დააკვირვა მაგ
ორგვარ ქცევასა. სულელის უბედურობა ის კი არ არის, რომ სულე-
ლია, ის არის, რომ თავისთავს ვერ იცნობს და თავისი თავი დიდი რამა
ჰგონია“¹. ამ მაგალითით ილიას ოპონენტები ბაქიბუქა და უვიც პიროვ-
ნებებთან არიან გატოლებულნი. იმავე სტატიაში ილია წერს: „უფ.
ბარათოვი სწორედ იმ მოკრივესა ჰგავს, რომელსაც ერთი ხელი მოკ-
ლე აქვს და ერთი გრძელი, ისიც მარცხენა; გრძელის ხელით მტერსა
სცემს და მეორე, მოკლე ხელით — თავის-თავსა...“²

მოწინააღმდეგის დამცირების მიზნით პოლემისტი ორ მოვლენას
თუ საგანს რამდენადმე მოულოდნელად აკავშირებს და მსჯელობის ბუ-
ნებრივ მდინარებაში ახალი ნაკადი შეაქვს. ილია დასცინის ბ. ჭორჯა-
ძეს: „ასოს ხმარებას სწავლა არ უნდა; თითონ სიტყვა გვასწავლის,
სად უნდა ვიხმართ რომელი ასო. მერე თვით ასოს ხმარება გარეგა-
ნი საგანია, — ეგ მეხანიკური მიკერ-მოკერებაა ენაში...“³ ასეთ კონ-
ტექსტში რამდენადმე მოულოდნელია შემდეგი გაგრძელება: „...რო-
გორც კნ. ბ. ჭორჯაძის ლექსები; ეგ ხელოსნობაა და არა ხელოვნება“⁴.
ზოგად მსჯელობაში მძაფრი რეპლიკის ჩართვა დიდ შთაბეჭდილებას
ახდენს, რადგან რეპლიკის შინაარსი დაწუნებულ მოსაზრებასთან კონ-
ტექსტში განიხილება და საერთო მტკიცების სიძლიერე მასზეც გადმო-
დის. ამასთან რეპლიკა ამობურცულის შთაბეჭდილებას ტოვებს და
თვალში საცემია, რაც მისი შინაარსის აქცენტირებას იწვევს. ამავე
მიზანს ემსახურება შემდეგი სიტყვები: „...ვისაც წერა უნდა, ანბანი

¹ ი. ჰავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 29.

² იქვე, გვ. 23.

³ იქვე, გვ. 30.

⁴ იქვე.

უთუოდ უნდა იცოდეს, მაგას თქმა არ უნდა, რომ როგორც მარტო ნუ-
მერაციის ცოდნა არ შეიქმს მათემატიკას, ისე მარტო ანბანის ცოდნა
არ შეიქმს მწერალსა. ამას ძალიან ცხადად ამტკიცებენ კნ. ბ. ჯორჯაძის
ლექსები და მისი სტატია...“¹

ნიშანდობლივია ციტატის კომენტირება ჩართული რეპლიკით. რეპ-
ლიკას ღიდ ამოცანას ვერ დავაკისრებთ. დებულებები უფრო სერი-
ოზული გზით უნდა მოიხსნას და ამას კარგადაც აკეთებს ილია. რაც
შეეხება ციტატაში ჩართულ რეპლიკას, მას პოლემისტი ძირითადად
ტონის გამძაფრების ფუნქციას ანიჭებს. ამ ხერხს არაერთგზის მიმარ-
თავს იგი ბ. ჯორჯაძესთან კამათისას. „პასუხში“ მოტანილია ბ. ჯორ-
ჯაძის სიტყვები: „ჩვენ, როგორც შეგვიტყვია, ილია ჭავჭავაძე, ბატო-
ნებო, გაზრდილი გახლავს უნივერსიტეტში (ვის უთქომს?), სადაც
ასწავლიან მრავალ საგნებსა (ესეცა სცოდნია!) და, რასაკვირველია,
სწავლას მიიღებდა. მაგრამ აი საკვირველი (მართლაც რომ აი!!!): უპირ-
ველესი საგანი არ შეუძინებია, ესე იგი თეორეტიკა (?) ანუ ხელოვნე-
ბითის სიტყვიერების სწავლა“². ფრჩხილებში მოტანილი სიტყვებით
ილიამ ზაზი გაუსვა მოწინააღმდეგის სისუსტეს და გაამძაფრა დაცინვა.

ასეთივე შთამბეჭდავია რეპლიკით მოწინააღმდეგის გაბიაბრუების
შემთხვევები. ბ. ჯორჯაძის მისამართით ილია წერს: „ერთგან ბრძანებს:
„იქნება, როგორც უსწავლელში, მრავალი ნაკლოვანება ნახოს ჩემს
ლექსებში (იქნება კი არა, სწორედ ნამდვილად), მაგრამ, რასაკვირვე-
ლია მეც რომ იმასავით სასწავლებელში გავზრდილიყავ (ძალიან ეწუხ-
ვარ, რომ არ გაზრდილხართ და, თუ გაზრდილიყავით, მაინც კიდევ
პოეტი ვერ შეიქმნებოდით. გეტე ამბობს: „მხოლოდ ბუნება ჰქმნის
პოეტსაო“), შეცდომებს მორიდებული ვიქნებოდი“³.

აშკარაა, რომ ილია ცხარობს.

პოლემისტი სატირული მიზნით სქოლიოსაც იყენებს. „პასუხში“
ილია განმარტავს რა არის კრიტიკა და გახზავს მის ამოცანას: „...არ-
ჩევს ცუდსა და კარგსა და მერე სწონავს მართალ სასწოროზე“. ბო-
ლო სიტყვას სქოლიოს ნიშანი უზის, სქოლიოში კი ვკითხულობთ: „იქ-
ნება აქ პურის მოედნის სასწორი მოაგონდეს უფ. გ. ბარათოვს, ეგ
ჩვენი ბრალი არ იქნება“⁴. ამ ხიზხის გამოყენებით ილიამ კიდევ უფ-
რო გაამძაფრა დაცინვა. სხვა შემთხვევაში, როგორც ვნახეთ, იგი ტექს-
ტშივე ურთავდა რეპლიკას. ახლა კი ტექსტიდან გამოიტანა და ამით
საგანგებოდ გაამახვილა მასზე ყურადღება. გამოცალკევებამ უფრო
რელიეფური გახადა ნათქვამი.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 30—31.

² იქვე, გვ. 29.

³ იქვე, გვ. 46.

⁴ იქვე, გვ. 34.

ყურადღებას იპყრობს ოპონენტის განადგურება მოჩვენებითი შე-
ლავათით. ამ ხერხის არსი შემდეგში მდგომარეობს: მოწინააღმდეგის
დებულებას, თუ საქციელს, მთლიანად როდი უარყოფენ. თითქოს შე-
საძლებელია გარკვეული გამოწვევის დაშვება. მაგრამ ეს გამოწვე-
ვის ფაქტობრივად ისევ კრიტიკის ძირითადი თეზისის განმამტკი-
ცებელია. ამ ხერხის სიძლიერე ის არის, რომ ხანგრძლივდება თავდასხ-
მა და, რაც მთავარია, მოსალოდნელი შედეგის არარაობად გადაქცევა
გზას უხსნის სიცილს. ილია სიფთიაძეს, რომ მის ოპონენტებს არ ეს-
მით სიტყვები: „ლიტერატურა“, „კრიტიკა“, „ხელოვნება“, „სიტყვი-
ერება“... ამათი გაგება რომ ჰქონდეთ, „...დარწმუნებული ვარ, რომ,
არამც თუ ლიტერატორობას მოჰყვებოდნენ, კალამსაც ხელში არ აი-
ღებდნენ და, თუ აიღებდნენ, მარტო მოკითხვის წიგნების დასაწერად“¹.
ფრაზის ბოლო ნაწილმა, რომელიც თითქოს შელავათიანია, არსებითად
განადგურა მოწინააღმდეგენი.

საანალიზო ნაწარმოებების ღრმად სატირულ-იუმორისტული ხასია-
თი განპირობებულია კრიტიკის ობიექტთა ანტისაზოგადოებრივი ზრახვე-
ბითა და მოქმედებით. ილია უხვად იყენებს დამამცირებელ ეპითე-
ტებს. მეტაფორებს, მოკლე შენიშვნებს თუ ვრცელ კომენტარებს. მაგა-
ლითად, „ოუ „ცისკარი“ უვარგისია, კიდევ თქვენგან, ყვავებო ფარშე-
ვანგის ფრთებითა, ბულბულებო ყორნის ჩხავილითა“². „ბატონებო, თუ
ორჯერ ორი არ გესმით რა არის, რის იმედით გამობრძანებულხართ
მოედანზედ? რვა წელიწადი, როგორც თვითონვე ამბობს, მჭდარა
უ. გ. ბარათოვი ლიმნაზიაში და ნაცვალსახელმძღვანელის მისულა. ძალიან
შორს წასულა, თქვენმა მშემ, თუ ამრიგად გაუგია, რაც მასწავლებელთ
უთქვამს; კიდევ ბარაქალა იმ ოსტატების ხელოვნებას, რომ მაგისტრან-
მსმენელი ნაცვალსახელმძღვანელს მიუყვნიათ“³; თქვენი თეორეტიკა
თქვენთვის შეინახეთ...“⁴

„პასუხის“ სატირას ნაკლებ ეტყობა ის დახვეწილობა, რითაც ესო-
დენ გამოირჩეულია „ქვეათა ლაღადი“. ლიტერატურულ-მოღვაწეობის
გარიყრაზე ილიას ტონი რამდენადმე უხეშია, იუმორიც ზოგჯერ კარ-
გავს პეწს. პუბლიცისტი არაერთგზის შეახსენებს ბ. ჯორჯაძეს „შინიდან
ფეხის გამოუდგომელობასა“ და „ანბანთთეორეტიკოსობას“. ეს გამე-
ორებები დაცინვას ასუსტებს. როგორც ფ. ენგელსი მიუთითებს,
„...одни лишь крепкие выражения не всегда придают достаточ-

¹ ი. კავკავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 29.

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 33.

⁴ იქვე, გვ. 40.

ნული სილუა ჟაზუკი ნი პირიასთაჲმ პირიასთაჲმ პირიასთაჲმ
ჟაზუკი, ვრდო ნოგოდიჲნი ნი თ. ნ., იხ ეფექტი სლბოო...“¹

„ქვათა ღალადში“ ილიას სატირა და იუმორი გატრლბით რაფინი-
რბულია. პუბლიცისტი მიზნის მისაღწევად ხშირად ირონიას მიმარ-
თავს, რად დაციწვას გაშიშვლებისაგან იცავს. თუმცა ისიც უნდა ითქვას,
რომ ილია არც „ქვათა ღალადში“ გაურბის პირდაპირ გამათრანბას.
იგი კუტულის უწოდებს „საოოდავს“. „არამციხე მოამბეს“, „ფუქსა-
ვატ ფრანგს“. ნ. მარის მისამართით შენიშნავს: „დიდის რიხით იჭრე-
ბაო“ და ა. შ.

კამათისას თვალსაჩინო როლი ენიჭება სხვათა გამონათქვამს. ცი-
ტატამ შეიძლება გაამაგროს და კიდევ შეარყოფოს საკუთარი პოზიცია.
მთავარია, რამდენად კომპეტენტურ პიროვნებას ეკუთვნის და რამდე-
ნად ლოგიკურია იგი. ილია ნიჰილისტურად განწყობილი როდია ავტო-
რიტეტებისადმი. მან კარგად იცის, რომ პიროვნება, რომელიც მთელი
სიცოცხლე გულდაგულ და ნიჭიერად ემსახურება არჩეულ საქმეს,
პატივისცემას იმსახურებს; მისი მოსახრებანი ანგარიშგასაწევია. მაგ-
რამ ასეთი დამოკიდებულება არ უნდა გადაიზარდოს ბრმა მორჩილე-
ბაში. ილიასათვის მთავარია ქეშმარიტება.

ი. ჰაეჰვაძე არაერთგზის მიუთითებს, რომ მოწინააღმდეგე არაკომ-
პეტენტური პირების გამონათქვამს აბსოლუტურ ქეშმარიტებად ასა-
ღებს. მაგალითად, გ. ეზოვმა გრაფი ტოტლებენი დაიმოწმა: „ქართვე-
ლები გაიძევრანი და ფლიდნი არიან, ანგაარნი, ბიწიერნი. გაგებაცა არა
აქვთ, რა არის კეთილი“². ილია შენიშნავს: „სხვა ყველა რიგიანი კაცი
არამცთუ მოწმედ არ იკადრებდა ამისთანა კაცს (ტოტლებენს. — ნ. ტ.),
ასლოც არ გაუვლიდა, რომ არა მომეცხოს რაო“³.

ასეთ დასკვნას იგი ამყარებს მეტყველ საბუთებზე, ტოტლებენის
ბიოგრაფიაზე. ტოტლებენი, — წერს ილია, — გამოძევებული იყო
გერმანიიდან — სამშობლოდან. რუსეთის დედოფალმა შეივრდომა იგი,
გენერალ-მაიორობა უბოძა და კორპუსი ჩააბარა. ტოტლებენმა აქაც არ
დაეშალა ავკაცობა. მას რუსეთის ღალატი შეამჩნიეს და სიკედლით
დასჯა გადაუწყვიტეს. მერე სასჯელი შეუმსუბუქეს, — რუსეთიდან
გააძევეს. ექვსი წელი იხეტიალა შერისხულმა გენერალმა უცხო ქვეყ-
ნებში. ბოლოს ისევ პეტერბურგს მიაღდა. ეკატერინე მეორემ შეუნდო
ოდევები, ჯარი ჩააბარა და ქართველ მეფეთა დასახმარებლად გამოის-
ტუმრა. ტოტლებენმა კვლავ იპუხთლა. იგი ასპრინის ომის წინ განუდგა
ერეკლეს და ქართველი ლაშქარი მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდო.

1 К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч., издание второе, т. 35, стр. 283.

2 ი. ჰაეჰვაძე, თხზ., ტ. 8, გვ. 152.

3 იქვე.

ტოტლებენის დახასიათებისას ილია ეყრდნობა რუსულ ოფიციალურ წყაროებს, რაც კიდევ უფრო დამარწმუნებელს ხდის მის მსჯელობას.

ამგვარი მიდგომით ილიამ არა მარტო ტოტლებენი გაკიცხა, არამედ მისი დამმოწმებელნიც.

პატკანოვი წერდა: „ქართლის ცხოვრება“ „არაფრის მაქნისიაო“, მისი ლირსება უმნიშვნელოაო და ამ დებულების დასამტკიცებლად სხვებთან ერთად, კოხს იმოწმებდა. ი. ჭავჭავაძემ მიუთითა: კოხი „მართო ბოტანიკოსად არის ცნობილი და არა ისტორიკოსად“¹. ამიტომ მისი მოსაზრება ქართულ საისტორიო წყაროებზე ვერ ჩაითვლება კომპეტენტურად.

როგორც ვხედავთ, პირველ შემთხვევაში ილია აცამტკევრებს „ავტორიტეტს“, მეორე შემთხვევაში კი უფრო მოკრძალებულია. ამგვარი მიდგომა განპირობებულია კრიტიკის ობიექტთა ვინაობა-დამსახურებით.

თვითონ ილია არაერთგზის მიმართავს ავტორიტეტს, განსაკუთრებით „ქვათა ლაღადში“, რაც წამოჭრილი საკითხების სირთულითა და მასშტაბურობით უნდა აიხსნას. იგი უმეტესად უცხოელ მეცნიერებს იმოწმებს. ეს ბუნებრივია, რადგან ორიენტალისტიკის ცენტრები სწორედ ევროპაში არსებობდა. ილიას თავისი პოზიციის გასამაგრებლად მოაქვს ჟან სენ მარტენის, ვივიან დე-სენ მარტენის, დებუა დე-მონპერის, რ. ანდერსონის და სხვათა მოსაზრებანი. ეს პირები რეკომენდაციას არ საჭიროებდნენ მეცნიერთა წრეებში; მაგრამ ასევე პოპულარული როლი იყვნენ საქართველოში. ამიტომაც პოლემისტი ცდილობს ეპითეტებითა თუ მოკლე განსაზღვრებებით გახაზოს და წარმოაჩინოს მათი სიდიადე. ლენორმანის მისამართით წერს: „ეს ყველასაგან დიდ სწავლულად მიჩნეული კაცი“. ნიკოლსკის კი ასე ახასიათებს: „მცოდნე კაცი და დიდად საზრიანი“; სხვებს კიდევ „სახელდებულ სწავლულთ“ უწოდებს. ამ გზით ილია ერთიორად ამაღლებს დასახელებულ მეცნიერთა ავტორიტეტს. რაც მთავარია, ეს შეფასებანი საზოგადოებრივი აზრის გამოვლენად აღიქმება.

ქართველთაგან სხვაზე მეტად დ. ბაქრაძეს იმოწმებს ილია. ეს იმიტომ, რომ დ. ბაქრაძე სახელმოხვეჭილი, ერუდირებული მეცნიერი იყო. ამასთან, იგი ილიაზე ადრე შეეხო ზოგიერთ ისეთ საკითხს, რომელიც აქცენტირებულია „ქვათა ლაღადში“, და სწორი თვალსაზრისი განავითარა. ილია დიდად აფასებს ბაქრაძის გამოკვლევებს და ზოგიერთა მისი საბუთი ზუსტად გადმოაქვს „ქვათა ლაღადში“.

ილიას ნაწერებიდან აშკარაა, რომ ყველაზე დიდ ავტორიტეტად მას ხალხი მიაჩნია. ამიტომაცაა, რომ ასე უხვად იყენებს მოსწრებულ

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 8, გვ.

თქმებს, აფორიზმებს, ანდაზებს... ისინი „ქვათა ღაღადის“ თითქმის ყველა გვერდზე გვხვდება. მათ სხვადასხვა დატვირთვა აქვთ. ერთ შემთხვევაში, სატირული გამიზნულობით ხასიათდებიან, მეორე შემთხვევაში აზრის პუბლიცისტურ გამახვილებას ემსახურებიან, მესამე შემთხვევაში — იდეის რელიეფურად და ბატონად გამოთქმას და ა. შ. ილიამ კარგად იცის, რომ ამ გზით თვალსაჩინო ეფექტი მიიღწევა, რადგან ანდაზის ან ხალხური თქმის მომარჯვება ნიშნავს ხალხის გამოყვანას თანამოაზრედ, საკუთარი პოზიციის მრავალთა მხარდაჭერით განმტკიცებას.

ილიას საბუთები მეტყველია, მსჯელობა ლოგიკური. ასევე ძლიერ შთაბეჭდილებას ახდენს ენა. იგი გამოირჩევა ექსპრესიულობით. ილიასათვის უცხოა მშვიდი მემატიანის პოზა. იგი მთელი გამძაფრებით უტევს მოწინააღმდეგეს. ილიას ენაზე გარკვეულ წარმოდგენას გვიქვანის შემდეგი ნაწყვეტიც: „კიდევ ვიწვევთ ბ-ნს გოლმსტრემს: თუ ჩვენ მართალს არ ვამბობთ, აბა ერთი საბუთი, აბა ერთი მართალი სწავლული, მართალი მეცნიერი, აბა ერთი ქვა და მისი ღაღადი წამოგვიყენოს პირში, მაშინ ჩვენ ჩვენს მშვილდს ძირს დავდებთ და ბ-ნ გოლმსტრემის წინაშე ქედს მოვიხრით, ჩვენს შეცდომას შევინანებთ საქვეყნოდ“¹. სიტყვათა გამეორებამ სათქმელს ძალა შემატა, საზოგადო ფრაზამ კი უფრო დასამახოვრებელი გახადა იგი.

საქმე ისე არ უნდა წარმოვიდგინოთ, თითქოს ილიას დასახელებულ ნაწარმოებებში საერთოდ არ შეინიშნებოდეს ხარვეზი. პოლემისტის მიერ მოხმობილი ზოგიერთი მაგალითი ნაკლებ დამარწმუნებელია. მაგრამ ეს წერილმანია, რომელთაგან მომდინარე შთაბეჭდილება სხვა მხრივ ქარწყლდება. მაგალითად, ილია აცხადებს, რომ „სუბუქ ფრთითა“ სწორი ფორმაა. ამის დამტკიცებას იგი ცდილობს პარალელებით: „თვალ დაკვირვებით“, „პირ მცინარი“, „თეთრი ტაიქოსანი“, „საყვარელ მამულს“. სინამდვილეში ამ მაგალითების ერთ სიბრტყეზე განხილვა სწორი არაა. „სუბუქ ფრთითა“ მსაზღვრელ-საზღვრულია მოქმედებით ბრუნვაში. „თვალ დაკვირვებით“, „პირ მცინარი“, „თეთრ ტაიქოსანი“ კი კომპოზიტებია და ფიქსირებული ფორმით მათი წარმოჩენა ბუნებრივია. რაც შეეხება „საყვარელ მამულს“, აქ მსაზღვრელ-საზღვრული მიცემით ბრუნვაშია და ამიტომ მსაზღვრელის არსებობა ბრუნვის ნიშნის გარეშე მოსალოდნელია.

ამრიგად, ილიასეული დასაბუთება არ არის სწორი, თორემ ფორმის „სუბუქ ფრთითა“ გამართლება საერთოდ შეუძლებელი როდია, თუნდაც პოეტური ლიცენციის წესზე დაყრდნობით.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 2, გვ. 190.

რამდენად აპირობებენ თხზულებათა ცალკეული ნაწილები ძირითადი დასკვნების რელიეფურად და დამაჩერებლად წარმოჩენას?

პირველი სტატიის სახელწოდება („პასუხი“) აშკარად გვეუბნება, რომ ავტორი რაღაცას ამტკიცებს თუ უარყოფს. კერძოდ რას? სათაურის პირველი გაცნობით ძნელია პუბლიცისტის პოზიციის გარკვევა. მაგრამ სათაურის აღქმა ძირითადად ხომ ორჯერადია. მკითხველი კვლავ უბრუნდება მას ტექსტის გაცნობის შემდეგ. ამრიგად, თუ, ერთი მხრივ, სათაური უწყობს ხელს ტექსტის გაცნობას, მეორე მხრივ, თვით ტექსტი აპირობებს მის სრულად შემეცნებას. ამიტომ სათაურის შეფასება მხოლოდ პირველი შთაბეჭდილებებით სწორი არ იქნება. მთავარია, თუ რამდენად ესადაგება იგი ქვემოთ მოთხრობილს. ამ თვალსაზრისით თუ შევხედავთ „პასუხს“, იგი არცთუ უტყვად მოგვიჩვენება.

როგორც ითქვა, „შინაური მიმოხილვის“ მხოლოდ ერთი ნაწილია პოლემიკური. ამიტომ ყურადღების გამახვილება ქვესათაურებზე გვმართებს. ისინი კი ნამდვილად მეტყველია: „სამოსწავლო გეგმა ბ-ნ იანოვსკისა. — ახირებული დასკვნა. — ერთის თქმა და მეორის ქმნა“. აქ ნაჩვენებია თემა და გამოხატულია ავტორის ტენდენცია, მისი კრიტიკული განწყობილება.

მესამე ნაწარმოების სათაურიც დამაინტერესებელია. რას ნიშნავს „ქვეათა ღალადი?“ რას ღალადებენ ქვეები? — იმთავითვე იბადება კითხვები და პასუხის მოსაპოვებლად ტექსტს უნდა ჩავუღრმავდეთ. რაც მთავარია, სახელწოდება არა მარტო ცნობისმოყვარეობას აღრმავებს, არამედ თემასა და იდეაზეც მიგვანიშნებს.

„ქვეათა ღალადი“ პოლემიკური სათაურია, მაგრამ ეს მხოლოდ ტექსტის გაცნობის შემდეგ ცნაურდება. მთელი ნაწარმოები იმის მტკიცებას შეიცავს, რომ საქართველოს დიდი და მდიდარი წარსული აქვს. ამაზე ღალადებენ ისტორიული საბუთები, მატერიალური თუ ეპიგრაფიკული ძეგლები... მოტანილია სათანადო მაგალითებიც. ამდენად, სათაური ზუსტად გამოხატავს ნაწარმოების არსს. ამასთანავე იგი ხატოვანია, სწრაფად იპყრობს ყურადღებას და ღრმა ანაბეჭდს აკეთებს მკითხველის გონებაში. რატომ არის ეს სათაური პოლემიკური?

1899 წელს „პეტერბურგსკიე ვედომოსტში“ ვ. გოლმსტრემმა გამოაქვეყნა წერილი — „და ქვეებიც ღალადებენ“. იგი აცხადებდა, რომ ურარტუელთა მოდგმის ხალხი მხოლოდ სომხებიაო. ი. ჭავჭავაძე მიუთითებს, რომ ლურსმული წარწერები შექმნილია გაცილებით ადრე, ვიდრე სომხები ვანის მიდამოებში დასახლდებოდნენ. ამიტომ ლურსმულ წარწერებში მოხსენებული იქ მოზინადრე ერი არ შეიძლება სომხები იყოს. იგი ეყრდნობა ევროპელ მეცნიერთა გამოკვლევებს და ურარტუელთა პირდაპირ შემკვიდრებლად ქართველებს ასახელებს. მაშასადამე, ქვეები ღალადებენ არა იმას, რაც გოლმსტრემს სურს, არამედ

სულ სხვასო. სინტაგმა „ქვათა ღალადი“ სხვადასხვაგვარად იშიფრება და ეს ქმნის პოლემიკურ ნაყადს.

ამრიგად, სათაურები ხელს უწყობენ პოლემიკური სულისკვეთების წარმოქმნას, ლაიტმოტივის მკითხველებთან მიტანას.

„პასუხს“ ეპიგრაფად წამძღვარებული აქვს ბ. ბელინსკის სიტყვები: «Из нашей литературы хотят устроить бальную залу, и уже завывают в нее дам; из наших литераторов хотят сделать светских людей в модных фраках и белых перчатках, энергию хотят заменить вежливостью, чувство — приличием, мысль — модною фразою, изящество — щеголеватостью, критику — комплиментами»¹.

ეპიგრაფის მომარჯვებით ილიამ განამტკიცა სათაურიდან მომდინარე პირველი შთაბეჭდილება და გააღრმავა ნაწარმოებისადმი ინტერესი. ბ. ბელინსკის სიტყვები გამოიჩინეს პოლემიკური ტონით, რაზეც ნათლად მეტყველებს დაპირისპირებებიც. ამრიგად, პირველი ნოტი სწორად არის აღებული. ახლა მთავარია, როგორ შეერწყმება მას ნაწარმოების სხვა კომპონენტები. ილია ექსპრესიულად იწყებს სტატიას: „ბარაქალა, ჩემო სტატიავ, ბარაქალა! ვისაც თავის დღეში კალამი ხელში არ აუღია, იმასაც აალებინე; ვისაც მართალი სიტყვა პირდაპირ ნათქვამი თავის დღეში არ გაუგია, იმას მართლის თქმით გული აუშლერიე; ვისაც „შინიდან ფეხი კარში არ გამოუდგამს“ და რალაც ანბანის თეორეტიკის მეტი არა უკითხავს-რა, ისიც კი ალაპარაკე თეორეტიკის გარე საგანზედ“². ოპონენტის გამონათქვამთა ირონიული ხაზგასმით შექმნილია სატირული განწყობილება. შესავალი შემტევი და მძაფრია. ეს მიღწეულია გრადაციის ხერხის გამოყენებითაც. ამგვარი პროლოგი მოტივირებულია არა მარტო პირველი ნოტის ლოგიკური გაგრძელების აუცილებლობით, არამედ მკითხველთა სწრაფად ჩათრევის სურვილით. ილია მიისწრაფვის თავიდანვე დაძაბოს მათი ყურადღება.

რამდენიმე სტრიქონიც და აგრძელებს: „...სხვა კრიტიკებიც კიდევ მზადდება თურმე ჩემზედ. სხვანიც რომ ამ სამს კრიტიკაზედ დაჰმატოდნენ, კარგი იქნებოდა; პირველი — რომ პასუხს ერთად გავსცემდი, მეორე — რომ ეს რამდენიმე კრიტიკა ერთად კი ზომიერი ლუკმა მაინც გამოვიდოდა, რომ ღირებულიყო ჩასაყლაპავად“³.

ეს უკვე მოწინააღმდეგეთა გაბიაბრუებაა. დაცინვა მაღალ რეგისტრში აღის. მაგრამ ამგვარი თავებრუდამხვევი შეტევა მოითხოვდა მკი-

¹ ი. კავკაძე, თბ., ტ. გვ. 28.

² იქვე.

³ იქვე.

რეოდენ პაუზას, რათა მკითხველს წაკითხულის გააზრებისა და დასკვნების გაკეთების შესაძლებლობა მისცემოდა. ამიტომაც ილია ამდორებს თხრობას. იგი ზოგად ამბავს გვაცნობს, „კაცის ბუნების სისუსტეზედ“ მოგვითხრობს. მკითხველმა ამოისუნთქა და ილიაც აგრძელებს შეტევას. იგი გახაზავს იმ საერთო ნაკლს, რაც მის ოპონენტებს აქვთ: მხატვრული ლიტერატურის არსისა და კრიტიკის ფუნქციის გაუგებრობა, დაბალი გემოვნება და გაუნათლებლობა... ამ ხარვეზთა გამოშვება-კვალიფიკაციას საკმაოდ ადგილი ეთმობა. ამით ილიამ, ჯერ ერთი, აჩვენა, რომ ოპონენტთა შეცდომები შემთხვევითი არაა, რითაც წინასწარ შექმნა საფუძველი მოპირდაპირეთა კონკრეტული დებულებების მეტი დამაჯერებლობით უკუგდებისათვის. მეორეც, სტატიის ამ ნაწილს დაეკისრა კომპოზიციური „ქულის“ ფუნქცია. ამგვარი „ქუდი“ აუცილებელი იყო, რადგან ქვემოთ ბ. ჯორჯაძის თუ რ. ერისთავის წერილები ცალ-ცალკეა განხილული.

„პასუხში“ ილია როდი იფარგლება მოწინააღმდეგის დებულების უკუგდებით; ის არცთუ მოკლე განმარტებებს იძლევა ცალკეულ საკითხებზე, აყალიბებს კონცეფციას. ეს გარემოება ძირითადად გამოწვეულია მკითხველთა სუსტი განათლებითა და ქვეშარტებებაში გაუცნობიერებლობით, პრობლემათა ახლებური გაშუქების სურვილით. შემდეგში, განსაკუთრებით მოლდაწეობის ბოლო ხანებში, ილია ასეთ ვრცელ ჩანართებს უფრო ნაკლებ მიმართავდა.

„პასუხის“ არქიტექტონიკიდან აღსანიშნავია ისიც, რომ ნაწარმოებს არ აქვს განზოგადებული დასკვნა. იგი რევაზ ერისთავის ერთ-ერთი შენიშვნის გაბათილებით ბოლოვდება.

„შინაური მიმოხილვის“ ჩვენთვის საინტერესო ნაწილი კი იწყება ყოველგვარი წინასწარი განმარტების გარეშე, იანოვსკის დებულების გაცნობით. მაგრამ შესავლის ფუნქციას რამდენადმე მიმოხილვის წინა ქვეთავები ასრულებს. მხედველობაში გვაქვს ის ფაქტი, რომ ი. ჭავჭავაძე უპირისპირდება ველიკორუს ნაციონალისტებს და ამტკიცებს, ერთ სახელმწიფოში შეიძლება სიამტკბილობით ცხოვრობდეს სხვადასხვა ხალხი; რომ აუცილებელია ეროვნული უფლებების აღდგენა-განვითარება. ამრიგად, კრიტიკული პათოსი მიმოხილვის წინა ნაწილშიც არის და ეს აადვილებს იანოვსკის წინააღმდეგ მიმართული ქვეთავების პოლემიკური ხასიათის სწორად და სწრაფად აღქმას. „შინაური მიმოხილვაში“ მხოლოდ რამდენიმე ფაქტია მოტანილი და კვალიფიკირებული. იგი განტვირთულია ვრცელი ჩანართებისა და ახსნა-განმარტებებისაგან.

ნაწარმოები ბოლოვდება შემდეგნაირად: „ასე, ჩემო მანასეო, ხან ისე და ხან ასეო“. ეპილოგი გამოირჩევა დიდი განმზოგადებელი ძა-

ლით. აქ კვინტენსირებულია ზემოთქმული და გამოტანილია საბოლოო დასკვნა, თანაც ძალზე მიმზიდველად.

ეპიგრაფი წამძღვარებული აქვს „ქვათა ლაღადაც“. მისი მიზანია სათაურის გამაგრება და იდეაზე მინიშნება:

„ეგრე მტრისა არ მეშინის, რადგან ცხადად მაწყინარობს;
მოყვარესა — მტერსა ვუფრთხი, მემოყვრება, მოცინარობს.“

ეპიგრაფი მიგვანიშნებს საქართველოსადმი არაკეთილად განწყობილ პიროვნებათა ბრძოლის ხასიათზე, მათ მიერ გამოყენებულ ხრიკებზე ილია რუსთაველს დაესესხა და ეს შემთხვევითი როდია. „ვეფხისტყაოსნის“ აფორიზმის მომარჯვებით მან გარკვეულად შექმნა ნდობის ატმოსფერო და დიდი ავტორიტეტის მხარდაჭერით პოზიცია გაიმაგრა.

„ქვათა ლაღადი“ იწყება ამალელებლად: „ჩვენისთანა დაბრიყვებული, დაბალ ლობედ მიჩნეული ერი, ჩვენისთანა სახელგატეხილი ძნელად თუ სხვა მოიპოვება დედამიწის ზურგზე. ვინც გნებავთ, ან ზედ გვაბოტებს, ან გვქელავს და მიწასთან გვასწორებს. ლამის კავკასიის ქედს აქეთ ჩვენი ხსენება გააჩანავონ, ქართველების სახელი დედამიწის ზურგიდამ აღგავონ და ჩალასავით ქარს გაატანონ. თითქო არც ოდესღაც ვყოფილვართ, არც დღესა ვართ...“¹

ამგვარი ექსპოზიცია ემსახურება მკითხველის სწრაფ მობილიზაციას და ავტორისათვის სასურველ პოზიციაზე მისი გადმოყვანისათვის ნიადაგის მომზადებას. პოლემისტის ჩანაფიქრით, შთამბეჭდაობის სიძლიერე ფერთა სიმუქის პირდაპირპროპორციულია და ამიტომაც მიმართავს გრადაციას. რატომ არის ქართველი ხალხი ესოდენ დაჩაგრული, რატომ გვქელავენ და გვასწორებენ მიწასთან? ეს კითხვები არა მარტო ცნობისმოყვარეობას აღვივებენ, არამედ აღშფოთებასაც იწვევენ, მაგრამ ვის წინააღმდეგ უნდა წარიმართოს ეს კანონიერი გულისწყრომა? ილია იქვე ასახელებს ობიექტებს და ერთხელ კიდევ ხაზგასმით წარმოაჩენს მათ „ღვაწლს“.

ამრიგად, შესავალშივე გამოტანილია ძირითადი საკითხი, მინიშნებულია იდეაზე და მობილიზებულია მკითხველი. საანალიზო ნაწარმოების ექსპოზიციური ნაწილი მძლავრი და კონკრეტულია.

„ქვათა ლაღადი“ თითქმის სამოცი წლის ამბებს მოიცავს. მასში განალიზებული და შეფასებულია სხვადასხვა დროსა და სხვადასხვა პირთა მიერ გამოთქმული მოსაზრებები. დიდმა მოცულობამ და საკითხთა სიუხვემ ნაწარმოების თავებად დაყოფა განაპირობა. ეს ხელს

¹ ი. ჯავახიშვილი, თბ., ტ. 8, გვ. 95.

უწყობს მოპირდაპირეთა დებულებების უფრო რელიეფურად გამოყოფას და მათ დამაჯერებლად უკუგდებას.

თაგები გაერთიანებულია არა მხოლოდ ერთი იდეითა და პათოსით, არამედ მოხდენილი გადასვლითაც და, რაც მთავარია, შესავლით, რომელშიც მკაფიოდ არის ჩამოყალიბებული პუბლიცისტის კონცეფცია.

„ქვათა ღალადი“ ისევე კარგად მთავრდება, როგორც იწყება. ეპილოგში განზოგადებულია კონკრეტული დასკვნები და გამომზეურებულია ვაი-მეცნიერთა მიერ წარმოებული ლაშქრობის სავალალო შედეგები; კიდევ ერთხელ არის გახაზული ის დიდი ძმობა და კავშირი, რომელიც ქართველებსა და სომხებს შორის სუფევს. დამაგვირგვინებელი აბზაცი პირდაპირ ეხმაურება ეპიგრაფს, რითაც ნაწარმოები კიდევ უფრო იკვრება.

ამრიგად, ჩვენთვის საინტერესო ილიას ნაწარმოებთა კომპონენტები ხელს უწყობენ ავტორის ჩანაფიქრის მართებულად გაგებას, იდეის ღრმად შემეცნებას და მკითხველთა დამუხტვას. ისიც უნდა ითქვას, რომ შემოქმედებით ზრდასთან ერთად ილია უფრო მეტ ყურადღებას უთმობს პუბლიცისტურ ოსტატობას; საგანგებოდ ზრუნავს ნაწარმოებთა ცალკეული მხარეების თუ დეტალების სრულყოფაზე.

ილია-პოლემისტს ამოძრავებს მაღალი იდეალები. მისთვის უცხოა წვრილმან საკითხებზე კინკლაობა და პირადული ანგარიშსწორება. ილიასათვის მთავარია ქეშმარიტების დადგენის გზით საზოგადოებრივი ცხოვრების გაუმჯობესება, ერის ინტერესების დაცვა და არა კამათი კამათისათვის. საკუთარი სიძლიერისა თუ მკვერმეტყველების დემონსტრაციისათვის.

ილია ჭავჭავაძე ყოველთვის დიდი მომზადებითა და საკითხების მრავალმხრივი შესწავლის შემდეგ ებმებოდა კამათში. ყოველთვის ავლენდა განსწავლულობას, გონებამახვილობასა და ლოგიკურობას.

ილია-პოლემისტი მთავარ ადგილს უთმობს მოწინააღმდეგეთა არგუმენტების გაბათილებას: უბრალოდ კი არ უკუთავდება მათ, არამედ ხშირად აბსურდამდე დაჰყავს მოპირდაპირის მოსაზრებები. შემთხვევითი არაა, რომ ილიას პოლემიკურ სტატიებში მძლავრობს მოვლენისადმი სატირულ-იუმორისტული მიდგომა.

ილია-პოლემისტისათვის დამახასიათებელია შემტევი, მძაფრი ტონი; დებულებათა დამაჯერებლად და ნათლად ჩამოყალიბება. „პასუხი“, „შინაური მიმოხილვა“ და „ქვათა ღალადი“ დაწერილია ერთნაირი სულისკვეთებით. ისიც შესამჩნევია, რომ ამ უკანასკნელში მიზნის მისაღწევად შედარებით დახვეწილი ფორმებია მომარჯვებული.

საანალიზო ნაწარმოებებში გამოყენებულია ნაირ-ნაირი პოლემიკური ხერხი, რომელთა არჩევა შეპირობებულია არა მხოლოდ მოწინააღმდე-

გის შეცდომის ხასიათით, არამედ დასაბუთების ავტორისეული ტენდენციით.

ა. შოპენჰაუერი წიგნში „ერისტიკა, როგორც კამათის ხელოვნება“ მიუთითებს, რომ პაექრობაში გამარჯვებისათვის დასაშვებია ნებისმიერი, თუნდაც საეჭვო და არაეთიკური ხერხის გამოყენება. ილია საპირისპირო პოზიციაზე დგას. მისთვის უცხოა პირადულ-ინტიმური ამბების აქცენტირებით, სოფისტური ხერხებით მიზნის მიღწევა.

განხილული მასალების მიხედვით ილია წარმოგვიდგება პირველხარისხოვან პოლემისტად, რომელიც მთელ ეპოქას ქმნის ქართულ სინამდვილეში.

დეტალის გამოჯანება

დეტალის, როგორც ტექსტის შინაარსობრივი ელემენტის, ფუნქცია ღრიალდ გამორჩეულია. მაგრამ ეს კეშმარიტება ნაკლებ იშიფრება და კონკრეტდება. უფრო მეტიც, პუბლიცისტიკაში დეტალის ადგილისა და გამოყენების შესახებ არ მოგვეპოვება ერთი თვალსაჩინო თეორიული წერილიც კი.

დეტალი ნაწარმოების საშენი მასალაა, ავტორის ჩანაფიქრის, მრწამსის რელიეფურად და ეკონომიურად გამომხატველი. სიტყვაკაზმულ მწერლობაში იგი მიზანს აღწევს სახის შექმნით. იდეის გრძნობად-ემოციური გამჟღავნებით; პუბლიცისტიკაში კი—ფაქტობრივ-კონკრეტული სინამდვილის სილოგისტური გზით, ტენდენციის შეუნიღბავი გამოხატვით.

როგორც მხატვრულ, ასევე პუბლიცისტურ ნაწარმოებში დეტალი ინტენსიურია (ტერმინი ე. დობინს ეკუთვნის). იგი ობიექტის ნიშანდობლივი მხარის აქცენტირებას ახდენს. მაგრამ სიტყვაკაზმულ მწერლობაში დეტალი შეიძლება ფანტაზიის ნაყოფი იყოს — ტიპის თუ მოვლენის რეალურ ბუნებასთან შერწყმულ-შეხამებული. პუბლიცისტიკაში კი იგი დოკუმენტურია (მხედველობაში გვაქვს პუბლიცისტური დეტალი).

სტატიაში, კორესპონდენციაში, მიმოხილვაში, ფელეტონში და ა. შ. უხვად გვხვდება არა მხოლოდ წმინდა პუბლიცისტური, არამედ მხატვრული დეტალიც. ცხადია, ეს უკანასკნელი ტრანსფორმირებულია, რამდენადმე განსხვავდება ბელეტრისტიკაში გამოყენებული მხატვრული დეტალისაგან. ამ სხვაობას, უპირველეს ყოვლისა, შემოქმედების სფეროთა სპეციფიკა განსაზღვრავს.

საერთოდ, შემოქმედების სფეროთა მიხედვით დეტალთა კლასიფიკაცია ლოგიკურად გვესახება. მაგრამ ამჯერად ასეთ მიზანს არ ვისა-

ხავთ. მათი გამიჯვნა და თითოეულის თავისთავადობის გამოწვლილვით შესწავლა მომავლის საქმეა.

ჩვენი ამოცანაა გავარკვიოთ, თუ რა როლს აკისრებს ილია დეტალს, რამდენად ეფექტურად იყენებს ტექსტის ოპტიმალურად გააზრებისათვის, კონკრეტული იდეური ჩანაფიქრის რეალიზაციისათვის.

ილიას პუბლიცისტიკაში დეტალის გამოყენების მრავალი ასპექტი იჩენს თავს. ნიმუშთა ნაირგვარობაც აშკარაა. ამიტომ უპირველეს ამოცანად ისახება დეტალთა ტიპოლოგია. რამდენადაც ამ მხრივ არც ზოგადი მოსაზრება არსებობს და არც მყარი ტერმინოლოგია, ამდენად, შეიძლება ჩვენს კლასიფიკაციაში ყველაფერი ზუსტი არ აღმოჩნდეს.

გამოვყოფთ დეტალთა სამ სახეს: დეტალი-მაგალითი, დეტალი-კვალიფიკაცია, დეტალი-დასკვნა. ცხადია, თავს უფლებას ვერ მივცემთ, რომ ეს ჯგუფები ყველაფრის მომცველად მივიჩნიოთ.

კლასიფიკაციისას არსებითია მყარი კრიტერიუმის დაძებნა. არ შეიძლება ერთდროულად, ერთსა და იმავე შემთხვევაში ციკლიზაციის საყრდენი იყოს როგორც ფუნქცია, ასევე ფორმა, კომპოზიცია ან, ვთქვათ, დეტალის გაფორმების ხერხი. ჩვენ ამოვდივართ, უპირველეს ყოვლისა. პუბლიცისტიკის სპეციფიკიდან. პუბლიცისტიკაში თავიდათავია მაგალითის მოტანა, მსჯელობა-კომენტირება და საბოლოო დასკვნის გამოტანა. საფეხურების მონაცვლეობა-გადაადგილებით არსი არ იცვლება. შეიძლება რომელიმე ეტაპზე ურთულეს გადაწყვეტასთანაც გვექონდეს საქმე. არცთუ იშვიათად ილუსტრაცია მტკიცებასაც შეიცავს, დასკვნა — მოწოდებას და ა. შ. ხან ზოგადიდან კონკრეტულისაკენ არის სვლა, ხან კიდეც — კონკრეტულიდან ზოგადისაკენ. ერთ შემთხვევაში ფაქტი უფრო სუვერენიტეტულია, ვიდრე მეორე შემთხვევაში და სხვ. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, პუბლიცისტური ნაწარმოები ყოველთვის მყარ სახეობად რჩება და კლასიფიკაციის ჩვენეული მოდელიც ამას ითვალისწინებს.

ახლა უშუალოდ ჯგუფთა შესახებ. ვნახოთ რა თავისებურებებით ხასიათდება თითოეული და როგორი ოსტატობით იყენებს მათ ილია.

წინასწარვე უნდა ითქვას, რომ ყველა მაგალითი, კვალიფიკაცია თუ დასკვნა არ შეიძლება ჩაითვალოს დეტალად. გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება იმას, თუ როგორ გამოხატავს მოვლენის, ტიპის არსებით მხარეს, რამდენად ცვლის წვრილმანს და აქვს თუ არა განზოგადების შინაგანი საწყისები.

დეტალი-მაგალითი ნაწარმოების სხვა კომპონენტებთან ურთიერთობაში არსებობს. იგი მსჯელობა-დასკვნის საფუძველია. ხასიათდება ჟურნალისტის კონცეფციის გამომჟღავნებისა და ნაწილით მთელის გამოხატვის უნარით.

პუბლიცისტურ ტექსტში ხშირად გვხვდება მაგალითები, მაგრამ

მათი უმეტესობა საილუსტრაციო მასალაა და აკლია ის განზოგადება-გააზრება, რაც მაგალითის დეტალად აქცევს. ეფექტობთ, ჩვეულებრივი მაგალითის მიზანია ნაწილის ჩვენება, დეტალ-მაგალითის კი — მთელის, ზოგადის დახასიათება.

დეტალ-მაგალითის საყრდენი — რეალურად არსებული ფაქტი — ჯერ კიდევ მასალაა. იგი პუბლიცისტის ქურაში გადადნობის, ჟურნალისტური გააზრების შემდეგ იღებს საბოლოო სახეს. მეტიც, ზოგჯერ სწორედ კონტექსტი ხდის მას ასეთად. ერთი სიტყვით, მაგალითი დეტალად იქცევა არა ცენტრიდანული, არამედ ცენტრისკენული ძალების მოქმედებით.

რამდენადაც დეტალ-მაგალითის ფაქტურა სოციალური სინამდვილის ფაქტია, ის კი ხშირ შემთხვევაში ვარიანტთა ან სხვა მსგავს მასალათა გვერდით დევს, ამდენად მთელი პასუხისმგებლობით ისმის ოპტიმალური ნიმუშის მოძებნის საკითხი.

საერთოდ, ჟურნალისტიკაში არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ფაქტთა სწორ შერჩევას. ეს მოითხოვს ნატურისადმი შემოქმედებით მიდგომას, რეალობის აღქმასა და გათავისებას მკაფიო კონცეფციის საფუძველზე.

ვეშმარიტი ჟურნალისტი იმითაც განსხვავდება რიგითი მეთვალყურისაგან, რომ ძალუძს ერთი შეხედვით უმნიშვნელოში მნიშვნელოვანის აღმოჩენა, წვრილმანში არსებობის შემჩნევა, პროცესთა რიგიდან მთავარის გამოცალკევება, ფიგურალურად რომ ვთქვათ, ნიავის ქროლვაში მომავალი გრიგალის დანახვა.

ილია ამ მხრივაც გამორჩეული იყო. მისი თვალი ყველაფერს სწვდებოდა, მისი გული ყველაფერს გრძნობდა, მისი გონება ყველაფერს წონიდა. ისტორიამ არა ერთი და ორი მაგალითი შემოგვინახა იმისა, თუ რაოდენ განსხვავებულ და სწორ პოზიციას იკავებდა იგი ცალკეული საკამათო მოვლენისადმი. ილია-ჟურნალისტი მთელი თავით მალა დგას თანამოკალმეებზე, რაც არა მარტო ანალიზის უნარსა და წერის კულტურაში მელაენდება, არამედ სინამდვილეზე დაკვირვებასა და ფაქტთა გაცხრილვაშიც.

1898 წლის 11 იანვარს, ერეკლე მეფის გარდაცვალებიდან ასი წლის თავზე, სიონის ტაძარში წირვა და პანაშვიდი გადაიხადეს. „...დიდძალი ხალხი მოაწყდა ამ დღეს სიონის სობოროს, ასე რომ ეკლესიაში ტევა არ იყო. გარეთ მთელი სიონის ქუჩა ორპირად დაჭერილი იყო ხალხითა და პოლიცია ძლივს ამაგრებდა. რადგანაც ყველა ეკლესიაში შესასვლელად იწევდა და ეკლესიაში კი ადგილი არ იყო. ამ საუკუნოდ სახსენებელ დღეს მეფე ერეკლეს მიცვალებისას დაესწრნენ მისი ბრწყინვალება მთავარ-მართებელი თავადი გოლიცინი, ტფილისის გუბერნატორი, ვიცე-გუბერნატორი, გუბერნიის მარშალის მოადგილე, მარშლები, ჩვენი

დიდკაცობა, ქალი თუ კაცი. ქართველთა დაწესებულებათა წევრნი და თითო-ოროლა რუსთა მოხელეობის წარმომადგენელნი და მრავალნი სხვანი“¹.

ამ ზღვა ხალხში ილიამ ვერ შენიშნა ქალაქის გამგეობის წარმომადგენლები. შეიძლება სხვას ყურადღებაც არ მიექცია სხენებული გარემოებისათვის, ილიამ კი ეს ფაქტი პრინციპული მსჯელობის საგნად აქცია და ხალხთა მეგობრობის საქადაგებლად გამოიყენა.

პუბლიცისტი სამართლიანად მიუთითებს, რომ ნახევარ საუკუნეზე მეტი ხნის მანძილზე ერეკლე ხმალამოღებული იცავდა არა მარტო ქართველებს, არამედ მის სამეფოში შემოხიზნულ ყველა ეროვნებისა და რჩულის ხალხს. მან ქვეყნის საუკეთესო შვილები თბილისის დაცვას შესწირა და დღეს „...ტფილისის საბჭომ და გამგეობამ არც კი იკადრა წირვასა და პანაშვიდზედ დასწრებოდა, თუ მთელი კრებული საბჭოსი და გამგეობისა მეტის-მეტი პატივი იქნებოდა, მათის გაკადნიერებულ აღმატებულობის ფიქრით, ერთი ორი წევრი მაინც გამოეგზავნათ!... ვთქვათ არც ეს იკადრეს და არ დაიმდაბლეს აღვირაშვებული თავი, თვით ქალაქის მოურავის მოადგილემ რატომ არ დაინახა საჭიროდ, რომ ამისთანა დღეს პატივი ეცა ქართველებისათვის და მობრძანებულიყო ეკლესიაში!“²

ტონის სიმწვავე აშკარაა. იგი მოტივირებულია არა მხოლოდ ხსენებული ფაქტით, არამედ ქალაქის საბჭოს გამგეობის საერთო მოქმედებით, ხშირ შემთხვევაში ანტიქართული ტენდენციების გამოვლენით.

ილიამ ფართო განზოგადება მისცა ქალაქის მესვეურთა საქციელს. მათი მოქმედება არა მხოლოდ კანონიერი მოვალეობის უგულებელყოფად აღიქვა, არამედ ხალხთა შორის ურთიერთობის გამწვავების საბაბადაც. „განა ესე ექცევიან ძმები ერთმანეთს? განა ერთის ძმის სადიდებელი მეორისათვის პატივსაცემელი მაინც არ უნდა იყოს, სადიდებელს ნულარ ვიტყვი? სიტყვით რომ ძმობას იძახით, საქმით რათა ღართ ეგრე შორს? ძმობა განა ქირისა და ლხინის გაზიარება არ არის?“³

„ასი წლის თავი ერეკლე მეფის გარდაცვალებიდან“ თვალნათლივ ამტკიცებს, თუ როგორი ალლოთი და შორსმჭვრეტელობით ხასიათდება ილია, როგორ იყო მისი დაკვირვების და ანალიზის უნარი. მაგრამ ეს მაინც რამდენადმე განსხვავებული რიგის მანგალითია და თუ მაინც

¹ ი. პ ა ე ქ ა ვ ა ძ ე, თბზ., ტ. 4, გვ. 264.

² იქვე, გვ. 265.

³ იქვე, გვ. 266.

შოკისმეტ, იმ მიზნით, რომ პუბლიცისტის საერთო თვისება წარმოგვეჩინა, გზა გაგვეწალდა კონკრეტულ საკითხზე გადასასვლელად.

როგორც ცნობილია, პუბლიცისტიკაში წინ იწევს ფაქტის, მოვლენის, იდეის გაცნობიერება თუ დასაბუთება. ამიტომ ცალკეულ ქანრებში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება მაგალითს. მაგრამ მაგალითთა სიუხვე ხშირად წამგებიანია. ამიტომაც უნდა დაიძებნოს ისეთი ერთეული, რომელიც მრავლის მაგივრობას გასწევს. ეს ფუნქცია კი უშუალოდ დეტალ-მაგალითს ეკისრება.

ილია პოულობა ისეთ მაგალითებს, რომლებიც საგულისხმოა არა რაოდენობრივი, არამედ ხარისხობრივი თვალსაზრისით. ისინი ძირითადი აზრის დამაჯერებლად გამოხატეას უწყობენ ხელს.

ილიამ მაღალი შეფასება მისცა ვიქტორ გამყრელიძის არტისტიზმს. ბრწყინვალედ შეასრულა სვიმონ ლეონიძის როლი „სამშობლოში“. ეს გამჟღავნებულა შინაგან თავდაპერილობაში, ჩაცმულობაში, ქესტში, მიმიკაში, მეტყველებაში და, საერთოდ, ხასიათის მართებულად გახსნაში.

წერილში მძლავრობს კვალიფიკაცია, ვითარების ანალიზის გარეშე გამოტანილი დასკვნები. ამიტომაც კრიტიკულად განწყობილ მკითხველს პუბლიცისტის ნათქვამი შეიძლება ზოგად ფრაზეზად აღექვა და ნაკლებად გაეზიარებინა მისი თვალსაზრისი. ილია გრძნობს ამას და საშიშროების თავიდან ასაცილებლად აფიქსირებს ერთ დეტალ-მაგალითს, რომელიც მისი შეხედულების სამართლიანობას ადასტურებს. „უკანასკნელ სცენაში, როცა ლევან ხიმშიაშვილს ეთხოვება და სასიკვდილოდ მიდის, აქ ასეთი ბუნებით სავსე კილო იხმარა ბ-ნმა გამყრელიძემ, რომ პირველ ხარისხოვან არტისტსაც ხშირად გაუძნელდება. სვიმონ ლეონიძის დიდ-ბუნებოვანობის ზარი მთელის თავის ძალმომრეობით იგრძნო მთელმა კრებამ მაყურებლებისამ და იმოდენად გაინაბა ყველამ სული, რომ ბ-ნ გამყრელიძესაგან თქმული: „ლევან, აღთქმა. აღთქმა, არ დაივიწყო აღთქმად“ — გასავალ კარებში ხმადებლად, თითქმის ჩურჩულით თქმული, მოეფინა მთელს დარბაზს თეატრისას თავიდან ბოლომდე“¹.

ამ დეტალმა-მაგალითმა მეტი დამაჯერებლობა შესძინა ძირითად თეზისს.

ხსენებულ წერილში მხოლოდ ერთი დეტალი-მაგალითია ფიქსირებული. სხვაგან კიდევ მათი სიუხვე იგრძნობა. ეს გამოწვეულია ნაწარმოებთა ხასიათითა და ავტორის ჩანაფიქრით. გრიგოლ ორბელიანის დასაფლავებაზე წარმოთქმულ სიტყვაში ილიამ რამდენიმე დეტალ-მაგა-

¹ ი. პაეკავაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 196.

ლითი მოიმარჯვა და მოიმარჯვა გასაოცარი ოსტატობით. მათ სხვადა-
სხვა ამოცანის გადაჭრა მიანდო.

„იგი იყო კაცი, რომელმაც ქვეყანას უანდერძა:

მეცოთ ნიქსა გზა ფართო, თავუანისცემა ღირსებას!

იგი იყო კაცი, რომელმაც —

ლაპნატრდა დროთა, როს აქვნდათ ტრფობა
მაშელისადმი გულს აღბეჭდილად.

იგი იყო კაცი, რომელმაც ღალადებით წარმოსთქვა:

იცოდეთო, რომ არიან ღარიბნიც,
არის საღმე სიმწარითა ცხოვრება.

იგი იყო კაცი, რომელსაც სწყუროდა:

რომ ჩვენ განვახლდეთ,
სულთ ავმალდეთ —
და განქრეს ბნელი უმეცრებისა“¹.

მწერლის შემოქმედება სწორედ ამ დეტალ-მაგალითებით არის და-
ხასიათებული. მათ გრ. ორბელიანის პოეზიის ძირითადი მოტივების
აქცენტირების ფუნქცია დაეკისრა. ერთი შემცველია მრავლისა და
ამანაც განსაზღვრა ფრაგმენტთა სიძლიერე.

ილიას მიერ მოტანილი სიტყვები თუმცა ლიტერატურული, მაგ-
რამ მაინც ობიექტური რეალობაა. ჟურნალისტურ ტექსტში ისინი პირ-
დაპირ არის გადმოტანილი, მაგრამ უკვე პუბლიცისტურ იდეას დაქვე-
მდებარებულად. ამდენად, მათ ახალი თვისებები შეიძინეს.

აქ კარგად ჩანს მაგალითის დეტალად ტრანსფორმაციის პროცესიც.
ფრაგმენტები უცვლელია და მაინც განსხვავებულნი, დამატებითი
ფუნქციით აღჭურვილნი, უფრო ინფორმაციულნი, პუბლიცისტური
ჟღერადობით გაჯერებულნი.

ილიას ოსტატობა დეტალ-მაგალითების შერჩევასა და მათ ოპერი-
რებაში მქლავნდება. გრ. ორბელიანის მთელი ლიტერატურული მემ-
კვიდრეობის ღრმა ანალიზისა და სწორი კრიტიკული გააზრების საფუ-
ძველზე მოხმობილია ისეთი მაგალითები, რომლებიც რომანტიკოსი-
მწერლის მთავარ ტენდენციებს არა მხოლოდ ზუსტად, არამედ ლამა-
ზადაც გამოხატავენ. იდეური მიზანდასახულობა შერწყმულია მხატ-
ვრულ შთამბეჭდაობასთან.

შემონათქვამიდან ისიც აშკარაა, თუ რით განსხვავდება დეტალ-
მაგალითი ჩვეულებრივი მაგალითისაგან.

¹ ი. ქავკავაძე, თბ., ტ. 3, გვ. 248.

ილიამ სპეციალური წერილი მიუძღვნა ლუარსაბ მეორეს. კარგად არის ცნობილი ქართლის მეფის მოწამეობრივი სიკვდილი. ილიასაც არა ერთი და ორი მაგალითის მოტანა შეეძლო ამ პიროვნების ღირსებათა წარმოსაჩენად. მაგრამ არჩევს მაინც განსაკუთრებულს და დეტალად გარდაქმნის. ეს არის ლუარსაბ მეფის პასუხი ერთგულ ქვეშევრდომებისადმი: — შაჰის მიწვევა უნდა მივიღო. „უკეთუ არა წავიდე, ამიყრის ქვეყანასა და მოაოხრებს, რა მადლი არის ჩემდა“.

ამით გამჟღავნებულია მეფის გონიერება, ჰატრიოტული გზნება, თავგანწირვისათვის მზადყოფნა. მაშასადამე, ხსენებული დეტალით თითქმის ყველაფერი ითქვა, ხასიათი გაიხსნა.

მაგრამ ამ მაგალითს მხოლოდ ლუარსაბ მეორის დახასიათება როდი ეკისრება... მან უნდა მოაგონოს მკითხველებს სხვა წამებულნიც, მამულისათვის თავდადებული გმირები და მათდამი გულწრფელი პატივისცემით განმსჭვალოს; უფრო მეტიც, ანალოგიური მოქმედებისათვის აღანთოს ისინი.

ეს მრავალნიფორმაციულობა არსებითია მაგალითის დეტალად გარდაქმნისათვის.

ჩვენს მიერ გაანალიზებული ყველა დეტალი-მაგალითი დოკუმენტალურია. ისინი დაფუძნებულია რეალურად არსებულ ფაქტებზე, რომლებიც დეტალბად გარდაიქმნენ „ეჟერნალისტური ტემპერატურის“ წყალობით.

პუბლიცისტიკაში ყოველივე ეს ბუნებრივი და ლოგიკურია. ხშირად მაგალითი კი არ ითხზება, არამედ იძებნება და ტრანსფორმირდება ან უცვლელად გადაიტანება, მაგრამ კონტექსტში მოთავსებით ახალ თვისებას იძენს.

დეტალ-მაგალითთა ციკლში მხოლოდ ამ წყების ნიმუშები როდი შემოდის. არცთუ იშვითია სხვა ყაიდის ერთეულები. მაგალითად, ზოგჯერ პუბლიცისტი თავად ქმნის მაგალითს, რა თქმა უნდა, ლოგიკური ფანტაზიის საფუძველზე.

ილია აღწერს ქობულეთელთა მდგომარეობას. რუსეთ-თურქეთის ომმა ისინი განადგურებამდე მიიყვანა. ხალხი შიმშილობს. ამის შესახებ იუწყება პრესა. მისამართიანი მაგალითების მოტანაც ხშირია. ამიტომაც ილია გაუბრის სტატისტიკას და რეალური ვითარების დასახასიათებლად დეტალ-მაგალითს თხზავს.

პუბლიცისტი ხატავს შემდეგ სურათს: ღონემიხდილ ოჯახის უფროსს ესმის ცოლის ძახილი: „კაცო, გვიშველე, ვიხოცებით“. ესმის ბავშვების კნავილი: „მამავ, პური, მამავ, პური“. ყოველივე ეს გულს უზზარავს კაცს. ხსნა არ ჩანს და ისიც გარბის, გარბის და გრძნობს, რომ სამუდამოდ ეცლება ხელიდან ყველაფერი.

ეფექტური დეტალია. ის ტიპურ მოვლენას აცნობიერებს და თანაც

თვალსაჩინო ესთეტიკური ფუნქციითაც გამოირჩევა. მაგალითის სიძლიერეს აპირობებს ალტერნატივის ზღვრულობამდე მიყვანა.

ი. ჭავჭავაძესთან პირველი რიგის დეტალ-მაგალითები მძლავრებს.

რა შეიძლება ითქვას დეტალ-კვალიფიკაციაზე? ტერმინი მოაზრებულია ფართო მნიშვნელობით. მასში იგულისხმება მსჯელობა-მტკიცება, სურათი-ილუსტრაცია მკაფიოდ გამოხატული შემფასებლური აქცენტით და სხარტი გამონათქვამი-კომენტარი.

დეტალ-კვალიფიკაციად ჩაითვლება არა ყველა მტკიცება, არამედ არსებითი მხარის გამხაზველი, ნაწარმოების ძირითადი ტენდენციის გამჟღავნებელი.

ხსენებული ტიპის დეტალებისათვის უცხო როდია ექსპრესიულობა. ყოველ შემთხვევაში, ამ მხრივ ისინი ნამდვილად სჯაბნიან პირველი ჯგუფის ნიმუშებს.

ილია ხშირად მიმართავს დეტალ-კვალიფიკაციას. ისინი არცთუ იშვიათად ემოციურობით ხასიათდებიან. განვიხილოთ რამდენიმე მაგალითი.

XIX საუკუნის ქართველ მოღვაწეთა შორის გამორჩეული ადგილი უკავია გაბრიელ ეპისკოპოსს (ქიქოძეს). იგი იყო კეშმარიტი პატრიოტი, სპეტაკი პიროვნება, ფართო განათლებისა და ერუდიციის მოღვაწე. მისი თხზულებები გამოცემულია რუსულ და ინგლისურ ენებზეც. სხვათა შორის, ნ. დობროლიუბოვი „სოვრემენიკში“ სპეციალური წერილით გამოეხმაურა გ. ქიქოძის წიგნის „ცდისეული ფსიქოლოგიის საფუძვლების“ გამოსვლას.

ი. ჭავჭავაძე დიდ პატივს სცემდა გაბრიელ ეპისკოპოსს. ეს გაამჟღავნა გაენათის მონასტერში წარმოთქმულ სიტყვაშიაც. ილიამ მართებულად აღნიშნა გაბრიელის დამსახურება. არაერთგზის გახაზა მისი მეცნიერული მიღწევები და სარწმუნოებრივი განსწავლულობა. და მაინც; ამ სიტყვაში მარგალიტით ბრწყინავს შემდეგი დეტალი: გაბრიელ ეპისკოპოსი „სარწმუნოებას ამეცნიერებდა და მეცნიერებას ასარწმუნოებდა“¹.

ძნელია ამაზე ლაკონურად გამოთქმა ძირითადი აზრისა, უფრო ზუსტი დახასიათება ცნობილი მღვდელმთავრისა. ილიამ შესწლო ის, რაც ბევრი ჟურნალისტისათვის მიუღწეველია. დეტალი თითქმის აფორიზმის დონემდე აიყვანა. ეს ერთიორად ზრდის მის ზემოქმედებით ძალას.

ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს დეტალ-კვალიფიკაციის შედარებით ნარტივ, მაგრამ ძალზე გაერცელებულ ქვესახეობასთან. ავტორის თვალსაზრისი გამჟღავნებულია სხარტად. არგუმენტაციის სისტემისათვის გვერდის ავლით.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 4, გვ. 253.

მეორე ადგილას ილია სენეკას გამონათქვამის მომარჯვებით ახასიათებს გაბრიელ ეპისკოპოსს: „ნეტავი იმასაო, ვინც არამც თუ ჩვენთან ყოფნით გვეწურთნის ჩვენ, არამედ მარტო თავისი სახელის ხსენებითაცაო“¹.

აქაც მსგავსი ვითარებაა. ჟურნალისტმა ვრცელ განსჯასა და კომენტარს ამჯობინა ფიგურალური თქმა.

ილია ცდილობს პიროვნებისა თუ მოვლენის ძირითადი შტრიხის აქცენტირებით შექმნას შთაბეჭდილება. ამ შემთხვევაში იგი არ კმაყოფილდება ჩვეულებრივი სილოგისტური მსჯელობით, ხატოვნებასაც ესწრაფვის.

საზოგადოებამ ზეიმით აღნიშნა მოსამართლე იასე ანდრონიკაშვილის მოღვაწეობის 50 წლისთავი. ილიაც გამოეხმაურა ამ ფაქტს. მან საკადრისი მიუზნა პირუთვნელ და ზნეკეთილ მსაჯულს. პუბლიცისტის ტენდენცია მელანდრება წერილის ყველა აბზაცში. მაგრამ ძირითადად მაინც განცხადებებთან, ზოგად დებულებებთან გვაქვს საქმე. კონკრეტული მაგალითებით თეზისის დასაბუთების გზა არსებითად უარყოფილია. ასეთ შემთხვევაში სტატიის ზემოქმედებითი ძალა სუსტდება. არა-და მთავარი სწორედ ის არის, რომ მკითხველმა იწამოს, დაიმახსოვროს ნათქვამი. ამიტომაც ილია ფრთიან სიტყვას იმარჯვებს. „...თ. იასე ანდრონიკაშვილმა დღეს-აქამომდე ისე პატიოსნად და მართლად ატარა თავისი სახელი, რომ არც ერთხელ თითონ ცილმაც კი ვერ შეჰბედა ცილისწამებ...“²

ჩვენს მიერ ხაზგასმული სიტყვებით იქმნება დეტალი, რომლითაც მკაფიოდ იკვეთება პიროვნების ხასიათი.

XIX საუკუნის საქართველოში, სადაც თემიდას სასწორი პინებდამსხვრეული იყო, სადაც თვითნებობა და განუკითხაობა მძლავრობდა, მოსამართლის ობიექტურობის ხაზგასმას მართლაც უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა.

როგორც ვხედავთ, ილიამ შეარჩია მეტყველი დეტალი და მისი მეოხებით წარმატებით განახორციელა ჩანაფიქრი, მოგვცა იასე ანდრონიკაშვილის სულიერი პორტრეტი.

ილიას პუბლიცისტიკაში ბუნებრივია მხატვრული დეტალი. იგი ორგანულად ერწყმის ტექსტს და აბლიერებს ლაიტმოტივს, უფრო დასამახსოვრებელს ხდის იდეას.

ქართული პუბლიცისტიკის კლასიკურ ნიმუშში „ზოგიერთი რამ“ ილია ღრმა გულისტკივილით, სატირულად მოგვეთხრობს ერთიანი ქართული ინტერესების უქონლობაზე, კუთხურობასა და კარჩაკეტილ-

¹ ი. ქაეკაეაძე, თბ., ტ. 4, გვ. 251.

² იქვე, გვ. 242—243.

ბაზე. „საერთო სახელი ქართველი კერძოობითად გავხადეთ, მაშული დანახვილ ნაფუიერად გარდავაქციეთ. პ ა ტ ი ვ ი — ნეხვად, თ ა ვ ი — გოგრაღ, და ჩვენი უაღამიანობა იქამდინ მივიყვანეთ, რომ კ ა ც ი კაცს აღარ ნიშნავს, თუ ზედ კ ა ც უ რ ი არ დაუშაბთეთ, და მის შემდეგ კიდეც გინდათ, რომ ენა გვექონდეს?“¹

ამ აზრს ილია ერთი მეტად მოხდენილი, სახოვანი დეტალითაც აცნობიერებს: „აბა დაიძახე: ქართველო-თქო, თუ შავის ზღვიდამ მოყოლებული კასპიის ზღვამდე მარტო ღიპ-გადმოვდებულის ქართლელის მეტმა (ე. ი. გორის მაზრაში მცხოვრებელმა) შემოგხედოს ვინმემ, და თუ გაჭირდა, იქნებ კ ა ხ ე ლ მ ა ც თ ა ვ ი ს ი ს ხ ვ ი ლ ი კ ი ს ე რ ი შე ნ კ ე ნ მ ო ი ღ რ ი ჯ ო ს, სხვანი კი ყურსაც არ გათხოვებენ, თითქო ამათ არ ეძახიო, თითქო ისინი კი ქართველები არ არიანო“².

ჩვენს მიერ ხაზგასმული სიტყვებით ტიპის ნიშნები ინაკეთება. ფიქსირებულ დეტალზე დაყრდნობით მკითხველი წარმოსახვაში ძერწავს და ასრულებს პორტრეტს. იგი გროტესკული და დასამახსოვრებელი გამოდის.

დეტალი არა მარტო გვაფიქრებს, არამედ განგვაწყობს კიდეც. მისი მეოხებით ნაწარმოების ზემოქმედებითი ძალა გაიზარდა, ეფექტი უფრო თვალსაჩინო გახდა.

დეტალი-კვალიფიკაცია ზოგჯერ ტროპის სახეს იღებს. იგი ეფუძნება პიროვნების არა ერთ მოქმედებას, არამედ მისეულ ცხოვრების წესს, არა კონკრეტულ შემთხვევას, არამედ ვითარებათა ციკლს. მაშასადამე, მას ზოგადის გამოხატვის ფუნქციაც ეკისრება.

ამგვარი დეტალი ხასიათდება სისხარტიო, ემოციური მუხტის სიმძაფრითა და იღეის ავტორიტეტული ფიქსირებით.

ზოგიერთ დეტალში მთავარია მტკიცების პროცესი, ზოგში კიდეც — შედეგის აქცენტირება. ქვემოთ მოტანილ მაგალითში მეორე მომენტი იჩენს თავს. ილია იმეორებს ვოლტერის მოსაზრებას, რომ ქვეყნის ღონე ნიჭიერი და მხნე კაცია. ასეთად თვლის იგი მიხეილ ყიფიანს. სხვათა სიხარულით ცხოვრობდა და ბევრიც გააკეთა მოძმეებისთვისო. პუბლიცისტის შეხედულებით, მ. ყიფიანი გამორჩეული იყო უანგარო და უხმაურო მუშაკობით. ეს აზრი გამჟღავნებულია შემდეგ დეტალშიც: „იგი ნიაღვარს-კი არა ჰგვანდა „მლეღვარეს, კლდესა მცემელსა“, იგი „მდღმარე წვიმისამებრ ნაყოფის გამომცემელი“ იყო...“³

ამ ხატოვანი თქმით საუკეთესოდ არის დახასიათებული მართლაც და თავდადებული მოღვაწე.

1 ი. ჭ ა ე ჭ ა ე ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 81.

2 იქვე, გვ. 75.

3 ი. ჭ ა ე ჭ ა ე ა ძ ე, თხზ., ტ. 4, გვ. 249.

ილია უმეტესად მაშინ მიმართავს მსგავს დეტალებს, როცა ნაწარმოები განტვირთულია პიროვნების ღვაწლის თანმიმდევრული ჩამოთვლისაგან. იმ წერილში, რომლიდანაც არის ამოღებული ზემოთ ფიქსირებული დეტალი, არ არის აღნიშნული, თუ სად მუშაობდა მიხეილ ყიფიანი, კონკრეტულად რას აკეთებდა, რით დააჩნია კვალი ცხოვრებას. ისიც კი არ არის ნათქვამი, როდის დაიბადა და როგორი განათლება მიიღო. ერთი სიტყვით, ბიოგრაფიული მონაცემები ძალზე მწირია. ასეთ შემთხვევაში ზოგადი განცხადებით მიზნის სრულად მიღწევა შეუძლებელია. ამიტომაც პუბლიცისტი ავტორიტეტს ესესხება. ეს ნიშნავს ასპარეზზე უძძლავრესი თანამებრძოლის მხარდამხარ გამოსვლას.

ილიასათვის არსებითია ჩანაფიქრის მკითხველებამდე შთამბეჭდავად მიტანა, რისთვისაც ყველა მომგებიან გზას იყენებს. ამიტომაც ბუნებრივია სხვათა არა მხოლოდ გამონათქვამების, არამედ დეტალების სესხება.

ილიას პუბლიცისტიკაში დეტალ-კვალიფიკაციის უფრო გაშლილი ქვესახეებიც გვხვდება.

ილიამ მტკიცნეულად აღიქვა ნინო ბაგრატიონის გარდაცვალება. საქმე ისაა, რომ სამეგრელოს მთავრის შვილს, მუხრანელი ბაგრატიონის მეუღლეს, უმდიდრეს და უგავლენიანეს ფეოდალს შეეძლო უშრომელად და განცხრომით ეყელყელავა. მან კი სხვა გზა აირჩია. წავიდა სოფლად და მთელი ცხოვრება შრომაში, საზოგადოებრივად მნიშვნელოვან გარჯაში გაატარა. ეს ხდება მაშინ, როცა მოსახლეობის ერთი ნაწილი დიდგვაროვნებს სირცხვილად უთვლიდა შრომას. ჯაფა მხოლოდ მდაბიოთა ხვედრიაო. ილია ილაშქრებს ამ შეხედულების წინააღმდეგ. მთელი მისი შემოქმედება „მოძრაობის“, შრომის, ქმედების აპოლოგიაა. და ამ საქმეში ნინო ბაგრატიონის თანამოაზრეობის ხაზგასმა ფრიად მომგებიანი იყო, რადგან დადიანის ასული უდიდესი ავტორიტეტით სარგებლობდა და მისადმი მიბაძვის სურვილი შეიძლება ბევრს გასჩენოდა...

ილიას ქალის ძირითად მოვალეობად მიაჩნია დედობა — შვილების გონივრულად და პუმანურად, საზოგადოების ღირსეულ წევრებად აღზრდა; მეორეც — სიმხნევე და შრომისმოყვარეობა. ნინო ბაგრატიონი ამ თვისებებით გამოირჩეოდა და ამიტომაც იხრის მის წინაშე თავს ერის წინამძღოლი.

ილიამ თავისი კრედიტ მეტყველი დეტალითაც გაამყლავნა. მან გაიხსენა ერთი ადგილი გაბრიელ ეპისკოპოსის ქადაგებიდან. მღვდელმთავარს უთქვამს: „მე თითონ არ მინახავს, ხოლო გამიგონია სარწმუნოთა კაცთაგან, რომელ ერთს ძველს ეკკლესიასა შინა კედელსედ ადრის დახატული ყოვლად-წმიდა ღვთისმშობელი და მის წინ სძევს მატყლი, ხელში უჭირავს ტარი და ჰქსოვს მატყლსა. ნეტამც ჩემის თვალით მე-

ნახა ეს ხატი! მაშინ მე გავიცნობდი მეორესა კერძოსა საღმრთოისა მისის ხასიათისასა და უდიდესსა პატივსა და კრძალვასა მისადმი იგრძნობდა გული ჩემი! რა კარგი იქნებოდა, რომ ყოველსა ქალსა მარადის ჰქონდეს წინაშე თვალთა ისოეთი ხატი ყოვლად-წმიდისა, რომ ერს. კერძო მისსა იღვეს და შესცქეროდეს მას სიყვარულის ღიმილითა ღვთაებრივი მისი ყრმა, ხოლო თვით მას ხელში ეპყრას მატყლი და ტარი და სახესა ზედა მისსა ღვთაებრივსა კარგითა ხელოვნებითა იყოს გამოყვანილი ის ღვთაებრივი სიწმინდე, სიმშვიდე და სიყვარული, თვალთა შინა მისთა ბრწყინავდეს ის უფსკრული გონიერების და კრძალულებისა. რომელნი წარიტაცეაენ კაცის გულსა. ესრეთი ხატი იქნებოდა ჰეშმარიტი ღრეშა, ანუ სიმბოლო. ესე იგი ნიშანი ყოვლის ქალის მოვალეობისა, ღირსებისა და მნიშვნელობისა“¹.

იშვიათი შინაარსის დეტალია: ღვთისმშობელი ქსოვს. მას ალტაცებით შესცქერის ნორჩი იესო. ამით გამჟღავნებულია ქალის ძირითადი ფუნქცია. მოხმობილი დეტალი გაბრიელ ეპისკოპოსს ეკუთვნის. ილიაც იმიტომ დაესესხა ბრძენ კაცს, რომ მაგალითი არა მხოლოდ იშვიათი და დასამახსოვრებელია, არამედ მორწმუნეთათვის ძვირფასი და მაზლობელი სამყაროდან არის აღებული. ისიც ხაზგასასმელია, რომ სანუკვარი იდეა ვიზუალურად მეტყველი ხატით არის გაცნობიერებული, რაც შთამბეჭდაობას აძლიერებს. მოტანილ მაგალითში ობიექტური სინამდვილე კომენტირებულია. სუბიექტურ-ობიექტური პლასტების გადაწყენით სათქმელი კიდევ უფრო ნათლად გამოიკვეთა და მეტი დამარწმუნებლობა მიენიჭა იდეას.

ძალზე თავისებურია დეტალის მესამე სახე — დეტალი-დასკვნა. ერთი შეხედვით თითქოს უცნაური უნდა იყოს მისი არსებობა. რადგანაც დასკვნა უპირატესად მსჯელობის ლოგიკური და განზოგადებული დასასრულია, ამდენად იგი თითქოს ნაკლებ უნდა ემორჩილებოდეს დეტალით გამჟღავნებას. ილია ამ შემთხვევაშიაც ორიგინალურია, მარჯვე გზას პოულობს და ბრწყინვალედაც აღწევს მიზანს.

მაგალითად, პუბლიცისტი თვალს ავლებს საქართველოს ისტორიას: „რა არ გადაგვხდენია თავს, რა მტრები არ მოგვსევინა, რა ვაი-ვაგლახი, რა სისხლის ღვრა, რა ღრჰენა კბილთა არ გამოგვივლია, რა წისქვილის ქვა არ დატრიალებულა ჩვენს თავზედ და ყველას გაუუძელით, ყველას გაუუმაგრდით, შევიანახეთ ჩვენი თავი, შევიკრინეთ ჩვენი ქვეყანა, ჩვენი მიწა-წყალი. ლანგთემურებმა ჩვენს საკუთარს სისხლში გვაბანეს და მაინც დავრჩით და გამოვცოცხლდით. შაჰ-აბაზებმა ჩვენის კბილით გვაგლეჯინეს ჩვენი წვრილშვილნი და მაინც გამოვბრუნდით. ალა-მაჰმად-ხანებმა პირქვე დაგვამხეს, ქვა-ქვაზედ არ დაგვიყენეს,

¹ ი. ე. კ. ა. ვ. ა. ძ. ე. თხზ., ტ. 4, გვ. 236.

მოგვსრნეს, მოგველიტეს და მაინც ფეხზედ წამოვდექით, მოვშენდით, წელში გავსწორდით. გავუძელით საბერძნეთს, რომსა, მონღოლებს, არაბებს, ოსმალ-თურქებს, სპარსელებს, რჯულიანსა და ურჯულოს და დროშა ქართველობისა, შუბის წვერით, ისრით და ტყვიით დაფლეთილი, ჩვენს სისხლში ამოვლებული, ბელში შევერჩინეთ, არავის წავაღებინეთ, არავის დავანებეთ, არავის შევაგინებინეთ. ცოდვა არ არის, ეს დროშა ეხლა ჩრჩილმა შესჭამოს, თავგმა დაგვიჭრას...”¹

ციტატის დასაწყისში ზოგადად არის ნაჩვენები ვითარება. შემდეგ კონკრეტული მაგალითებით დასტურდება ზემოთ ნათქვამი. ჩამოთვლა კიდევ უფრო აძლიერებს ექსპრესიას. და აი, ორივე ნაწილს ლოგიკურად უნდა მოჰყვეს დასკვნა. ის შეიძლება გამჟღავნდეს სილოგისტური ფორმით მოწოდებული წანამძღვარებიდან გამომდინარე დანასკვში. უბეტესად ასეც ხდება. მაგრამ ილია გვერდს უვლის გატკეპნილ გზას. მან ქვეყნის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა დროშას დაუკავშირა. დროშაში არის კოდირებული ქვეყნის მთელი ისტორია და მისი მომავალი. ამასთანავე მახვილი გადატანილია მომავალზე. პუბლიცისტმა ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაცვისაკენ მოუწოდა თანამემამულეებს. მაშასადამე, დეტალით ავტორის მთელი კონცეფციაა გამჟღავნებული.

დეტალი მომგებიანი აღმოჩნდა. ჭერ ერთი, შერჩეულია ყველაზე სანუკვარი სიმბოლო. მეორეც, წინ წაიოწია ბედითაა მოქმეობდა, რთაც გაძლიერდა შთაბეჭდილება. მესამეც, დეტალი-დასკვნა სტილურადაც მოერგო წინა ნაწილებს და სრული ჰარმონიის შექმნას შეუწყო ხელი.

ანალოგიურ ვითარებასთან გვაქვს საქმე მეორე შემთხვევაშიაც: „არ ვიცი — რაღა ვყოფილვართ, არ ვხედავთ — რაღა ვართ, ვერ გამოგვისახია — რაღა ვიქნებით! ყურებში ბამბა გვაქვს დაცული და თვალებზე ხელი აგვიფარებია. არც არაფერს ვხედავთ, არც არაფერი გვესმის. უზარმაზარი თხრილია ჩვენ, ქართველების, წინ და აინუნშიაც არ მოგვდის: ამ თხრილის პირას ვდგევართ და საკმაოა ხელი გვკრან — და შიგ გადავიჩეხებით დედაბუდიანად. ორბი, არწივიც კი ვეღარ გვიპოვის, ვეღარ დასწვდება ჩვენს ძელებს. რომ გამოზრან, გამოსწიწკნონ, ისეთი ღრმაა ეს თხრილი, ისეთი უძირო. ვდგევართ და უღონოდა ვბზუთ „მე ვარ და ჩემი ნაბადიო“ და ამ ბზუილიდამ არა გამოდის-რა. იქნება იმიტომ, რომ ყველა ბუზი კი ბზუის, ფუტკართან — კი ყველა ტყუის. ახალო წელიწადო, თუ რამ შეგიძლიან, თვალი აგვიხილუე, ყურებიდამ ბამბა გამოგვაცალუე, ფუტკრისაგან გვასწავლუე დროთა შესაფერი სამამაცონი ზნენია, რომ ჩვენმა შემდეგმა მაინც აღარა სთქვას: რა გითხრათ? რით გაგახაროთო?“²

¹ ი. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. 5, გვ. 11.

² იქვე, გვ. 14.

უფსკრულში გადაჩეხვის მოლოდინი მკითხველს არა მარტო ზარავს, არამედ აფხიზლებს და მდგომარეობიდან თავდასაღწევი გზის ძიებისაკენ მოუწოდებს.

ეს დეტალი იმიტაცაა საგულისხმო, რომ ქვეტექსტების შემცველია და ინტუიტურ წვდომას მოითხოვს. დაკვირვებული მკითხველი ბევრს გრძნობს და განიცდის.

ამგვარი დეტალით პუბლიცისტი მკითხველის თანამოაზრედ გახდომასაც ისახავს მიზნად, გარკვეული აზრით შემოქმედებით პროცესში რთავს.

მასალათა ანალიზი უფლებას იძლევა ვთქვათ, რომ პირველი ჯგუფის დეტალებში მძლავრობს კონსტანტაცია, მეორეში — შეფასება, მესამეში — მოწოდება.

ცხადია, ეს ჯგუფები სადემარკაციო ხაზით არ არის გამიჯნული. მათ ბევრი აქვთ საერთო. ერთის ნიშნები მეორეში გადადის და ა. შ. მაგრამ თითოეულის თავისთავადობა, დამოუკიდებლობაც აშკარაა.

როგორც ვხედავთ, დეტალს თვალსაჩინო ადგილი ეთმობა ილიას პუბლიცისტიკაში. ეს აიხსნება ტექსტის ამ შინაარსობრივი ელემენტის ფუნქცია-მნიშვნელობის სწორი გაგებით.

ილია იყენებს როგორც პუბლიცისტურ, ასევე მხატვრულ დეტალს. ჯერ კიდევ შემოქმედებითი პროცესის საწყის ეტაპზე ჟურნალისტი საგანგებო გულისყურს იჩენს მასალისადმი. თავიდანვე ისეთ ფაქტურაზე ამახვილებს ყურადღებას, რომელიც შინაგანად ატარებს დეტალად გადაქცევის ტენდენციას.

ილია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ისეთ მაგალითს, რომელიც იდეურ-შინაარსობრივი თვალსაზრისით არის დატვირთული, ამასთანავე გლობალურობით გამოირჩევა. საქმე ისაა, რომ ფიქსირებული შემთხვევა, მოვლენა, ამბავი, გამონათქვამი და ა. შ. თუ საკმაოდ პოპულარულია, მაშინ მისი მომარჯვება საზოგადოებრივ ავტორიტეტზე დაყრდნობასაც ნიშნავს და ამ გზით ეფექტის გაძლიერებასაც.

კარგი დასაწყისი სათანადო გაგრძელებას მოითხოვს. წინ იწევს ფაქტის გაფორმებისა და დეტალად გადაქცევის საკითხი. ამ შემთხვევაში ილია, უპირველეს ყოვლისა, მინარევებისაგან ათავისუფლებს მასალას, ამახვილებს იმ მხარეს, რომელიც ყველაზე რელიეფურად ამჟღავნებს ავტორის კონცეფციას. ჟურნალისტი ცდილობს დეტალით წარმოაჩინოს პიროვნებისა თუ მოვლენის ან ანალოგიური პატარა შტრიხი, არამედ ძირითადი თვისება. ეს არ გამოირიცხავს ფაქტის ინფორმაციულ გაჯერებულობას.

ილიას დეტალი ზუსტია. იგი არა მხოლოდ გონებაზე, არამედ გრძნობაზეც მოქმედებს. ეს მიღწეულია მეტაფორის, შედარების, ეპითეტისა თუ ტროპის სხვა სახეების ან ღეზად ნათქვამის გამოყენებით.

მაგრამ ემოციური მუხტი მხოლოდ საზოგადოებრივი სტილისტიკიდან როდი მოდის. დიდია თვით ფაქტთა სიახლისა და არსის ორიგინალობის ხედვითი წონა.

ილია არა მხოლოდ თვით ქმნის დეტალს, არამედ სხვებსაც ესესხება. ამ შემთხვევაში ამოსავალია მოხმობილი მაგალითის სიძლიერე და არა მისი ავტორის დამსახურება. თუმცა არც ამ უკანასკნელის მნიშვნელობას უგულებელყოფს. ცალკელ შემთხვევებში ავტორიტეტთა გვარების აქცენტირებაც ხდება. ეს ხერხი მომარჯვებულია უტყუარობის ეფექტის გასაძლიერებლად.

დეტალზე დაყრდნობით ილია გამოხატავს ნაწარმოების იდეას. ამასთანავე, მეტად თვალსაჩინოსა და დასამახსოვრებელს ხდის დეტალს.

ნაწილით მთელის ჩვენების სპეციფიკა მომგებიანია კომპოზიციური თვალსაზრისითაც.

ამრიგად, ილია უნარიანად იყენებს დეტალს. მოვლენის არსსა და პიროვნების დამახასიათებელ მხარეებს გახაზავს, უჩვენებს, უმტკიცებს, მოუწოდებს.

დეტალით მეტ მკაფიობასა და დამარწმუნებლობას ანიჭებს იდეას; ხელს უწყობს მკითხველთა მსოფლმხედველობის ფორმირებასა და საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბებას, რაც სინამდვილის გარდაქმნა-გადახალისებას ემსახურება.

ი ლ ი ა რ ე ლ ა ქ ტ ო რ ი

ილია ქართული ჟურნალისტიკის ერთ-ერთი მესაქე და რეფორმატორია. მან ფართო კალაპოტი გაუჭრა სამამულო პრესას და პროგრესული მიმართულებით წარმართა იგი. სრულიად მართებულია შეფასება, რომელიც გაზეთებმა „ისარმა“ და „ტიფლისკი ლისტოკმა“ მისცეს მას. პირველმა ქართული ჟურნალისტიკის მამამთავარი უწოდა, მეორემ კი — კავკასიური პრესის ვეტერანი².

უფრო ადრე ჟურნალ „ფალანგაში“ დაიბეჭდა მეგობრული შარკი: ილია ჭავჭავაძის ხელში ატათებული ყავს ორი „ყრმა“ — ს. მესხი და ი. მაჩაბელი. ქვემოთ წარწერაა: „Нянька грузинской журналистики“ — ეს დახასიათება მეტად ნიშანდობლივია. ილია მართლაც ძიძა იყო. ქართული ჟურნალისტიკისა, ძიძა გულუხვი, უანგარო და თავდავიწყებით მოყვარული.

1863 წელს ილია უძღვებოდა „საქართველოს მოამბეს“. 1877 წლი-

¹ ილია ჭავჭავაძის სიკედილი და დასაფლავება, კრებული, 1907, გვ. 43.

² იქვე, გვ. 44.

დან 1901 წლის 5 დეკემბრამდე ხელმძღვანელობდა „ივერიას“¹, პარალელურად 1880—1881 წწ. ს. მესხთან ერთად რედაქტორობდა „დროებას“.

ჟურნალისტიკით ასეთი დაინტერესება ობიექტური მიზეზებით აიხსნება. ილია პრესას ბასრ იარაღად თვლიდა და ცდილობდა მრავალმხრივ გამოეყენებინა იგი. ამიტომაც სწერდა პეტრე უმიკაშვილს 1872 წელს: „სამსახურის თავის დანებება ჩემთვის ამჟამად დიდი არაფერია, და თუ სამსახურიდამ გამოვალ, მარტო იმისათვის, რომ ჟურნალი გამოვჰსცე“².

ბეჭდვითი სიტყვისადმი საგანგებო ინტერესი, პრესის სიყვარული მან სიცოცხლის ბოლომდე შეინარჩუნა. ამას იაკობ გოგებაშვილიც აღნიშნავს. ილია წელიწადში „...რამდენსამე ასს თუმანს ადებდა „ივერიას“ თავის ჭიბიდან“³.

პრესა ურთულესი მოვლენაა. მას შეუძლია ნაირგვარი საკითხები მოიცივას და განსხვავებული შეხედულებები იქადაგოს. ამდენად, ბუნებრივად იხსნება გზა იდეური დაპირისპირებულობისათვის. ზშირია შემოხვევა, როდესაც გაზეთი პრობლემატურ საკითხებზე ურთიერთგამომრიცხავ დებულებებს ავითარებს. თავი რომ დავანებოთ ფრანგულ-გერმანულ ჟურნალისტიკას, გვერდი რომ ავუაროთ მრავალფეროვან რევოლუციამდელ რუსულ პრესას, ამის მაგალითები ქართული ბეჭდვითი სიტყვის ისტორიიდანაც შეიძლება მოვიტანოთ. ყოველ შემთხვევაში, „ცისკარი“ ნამდვილად იძლევა ასეთი განცხადების უფლებას. მის ფურცლებზე გვერდიგვერდ იბეჭდებოდა დიამეტრალურად განსხვავებული, სხვადასხვა თვალსაზრისის შემცველი თხზულებანი.

თქმა არ უნდა, „ცისკრის“ ორკოფობა-გაორების მიზეზად მაშინდელი ცხოვრების თავისებურება უნდა მივიჩნიოთ. მაგრამ ამასთანავე რედაქტორის ბუნება, მისი მომზადება და ფსიქო-იდეოლოგიაც არ უნდა დავივიწყოთ.

რედაქტორის უმთავრესი დანიშნულებაა პერიოდული ორგანოს იდეური ხელმძღვანელობა, ერთიანი სულისკვეთებით განმსჭვალვა.

ვ. ი. ლენინი შენიშნავდა: „ჟურნალი უმიმართულებოდ — უაზრო, შეუსაბამო, სკანდალური და მევენე რამ არის“⁴. ელიაც დარწმუნებული იყო, რომ პრესის სიძლიერე და ღირებულება უმთავრესად მისი იდეური

¹ „ივერია“ 1877—1878 წლებში იყო ყოველკვირეული გაზეთი; 1879, 1881—1885 წლებში ყოველთვიური ჟურნალი; 1886 წელს სამთვლიური აღმანახი; 1886 წლიდან ყოველდღიური გაზეთი.

² ი. კ ა ე ქ ა ე ა ძ ე, თხზ., ტ. 10, გვ. 37.

³ ი. გ ო გ ბ ა შ ვ ი ლ ი, ჩვეული პედაგოგიური და პუბლიცისტური ნაწერები, ტ. 1, 1910, გვ. 534.

⁴ ვ. ი. ლ ე ნ ი ნ ი, თხზ., ტ. 34, გვ. 505.

მთლიანობით იზომება. გაზეთი სუბიექტური ზრახვების რუბორი კი არ არის, არამედ საზოგადოების ინტერესების გამომხატველი-დამცველი. ამიტომაც ილია განსაკუთრებული სერიოზულობითა და გულისყუარით ეკიდებოდა საქურნალო საქმეს. მან სახელმძღვანელოდ გაიზადა „საქართველოს მოამბის“ საპროგრამო წერილში წამოყენებული დებულება — „ჩვენი საქმე, საქართველოს ხალხის ცხოვრებაა; მისი გამჭობინება ჩვენი პირველი და უკანასკნელი სურვილია“.

ილიას სიმტკიცე-პრინციპულობა შენიშნული ჰქონდათ არა მარტო მეგობრებსა და თანამშრომლებს, არამედ ხელისუფლების წარმომადგენლებსაც. კავკასიის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარე გაკელი იძულებული იყო აღენიშნა:

„Вполне игнорируя цензурные указания, кн. Чавчавадзе продолжает с упорством и настойчивостью представлять в цензуру статьи, направленные к возбуждению неразвитой и крайне восприимчивой местной молодежи“¹.

ასეთი პოზიცია აიხსნება საბოლოო მიზნის სიდიდითა და მისი განხორციელების აუცილებლობით.

პუბლიცისტური ეფექტი მნიშვნელოვნად არის მოტივირებული საზოგადოების განწყობით. მკითხველს უნდა სჯეროდეს რედაქციისა. წდობის მოპოვება კი არცთუ იოლია. ი. ჭავჭავაძე კარგად სწვდება რედაქცია-მკითხველის ურთიერთობის რთული მექანიზმის სპეციფიკას და განუხრელად იბრძვის გაზეთის ავტორიტეტის ამღლებისათვის. ამიტომაც კატეგორიულად მოითხოვს სამართლიანობისა და ობიექტურობის დაცვას.

ს. მგალობლიშვილისადმი გაგზავნილ ერთ ბარათში ილია აღნიშნავდა: პრესაში ადგილი არ უნდა ჰქონდეს პიროვნების შეურაცხყოფელი ნაწარმოებების პუბლიკაციას. რედაქციის უპირველესი ამოცანაა სიწმინდისა და ჰუმანიზმის დაცვა. მე არ მოვერიდები კარგი თანამშრომლის კრიტიკას, მასთან კავშირის გაწყვეტასაც კი, თუ იგი ამ მხრივ მოწოდების სიმალლეზე ვერ აღმოჩნდება.

ასეთი შეუვალობა იოლი როლი იყო; მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ ობიექტურ ვითარებას, ნიჭიერი თანამშრომლების სიმცირეს.

ილია თანამიმდევრულად ატარებდა ერთ იდეურ ხაზს, რაც არ გამორიცხავდა ცალკეულ შემთხვევებში ზიგზაგებს. მან კარგად იცოდა, რომ მანევრირების უნარსმოკლებული რედაქტორი დიდხანს ვერ გაიტანდა თავს. ძირითადი მიზნის მისაღწევად საჭირო იყო შედარებით უმნიშვნელოს დათმობა. საგულისხმოა, რომ ილიამ თავის ქურნალში დაბეჭდა სულხან ბარათაშვილის „საქართველოს ისტორია“, მიუხედა-

¹ ი. ჭავჭავაძე, საიუბილეო კრებული, 1935, გვ. 423. ხაზი ჩვენია.

ვად იმისა, რომ ეს ნარკვევი ისეთ დებულებებსაც შეიცავდა, რომელთა გახიარება რედაქტორს არ შეეძლო. პუბლიკაციის აუცილებლობა იმან განსაზღვრა, რომ ნაშრომი მთლიანობაში მისაღები იყო და ფართო საზოგადოების ყურადღებას იმსახურებდა.

„ჩვენი სამშობლო ისტორია ისე დაუმუშავებელი არის და ისრე ცოტა არის ნაწერი მაზედ, რომ ყველა შრომას, სადაც კი იქმნება ახსნილი რომელიმე კითხვა წარსული ხალხის ცხოვრებიდამ, რედაქცია მიიღებს დიდის მადლობით. მით უმეტესად სასიამოვნო იყო რედაქციისათვის მიღება ამა თხზულებისა, რომ ამაში სჩანს დიდი შრომა ავტორისა და სურვილი ჰეშმარიტების ახსნისა“¹. რაც შეეხება ნაწარმოების ცალკეულ ხარვეზებს, რედაქციას გადაწყვეტილი ჰქონდა მათზე სხვა დროს შეჩერებულიყო. „ყოველს პატივისცემასთან ამ შრომისადმი ჩვენ ვბედავთ ვსთქვათ, რომ არა ვართ თანახმა ავტორის ზოგიერთ კრიტიკულ შეხედვაზედ და კითხვებისა გამოყვანაზედ. ჩვენ იმედი გვაქვს თავის დროზედ წარმოვადგინოთ ჩვენი აზრი ამ კითხვებზედ“².

საშასაღამე, რედაქტორი ურთიერთისაგან ანსხვავებს არსებითსა დ. მეორეხარისხოვანს.

საკითხებისადმი ასეთი მიდგომა გონივრულია. ავტორებს საშუალება ეძლევათ პირდაპირ, დაუფარავად გამოსთქვან თავიანთი შეხედულებები. რედაქცია კი ნაწარმოების საბოლოო შეფასების უფლებას იტოვებს. მაგრამ ეს იმ შემთხვევაში ხდება, როდესაც პუბლიცისტები ჟურნალის ძირითად მიმართულებას არ ეწინააღმდეგებიან.

როგორც ვხედავთ, ილიასათვის არ არსებობს ურყევი დოგმები და რთულ ვითარებაშიაც პოულობს გამოსავალს.

პრესა, როგორც ზედნაშენი, თავისი არსებობის გამართლებას ბაზისის სამსახურში პოულობს. ილიას კარგად ჰქონდა ეს შეცნობილი. მისთვის ჟურნალ-გაზეთების ხელმძღვანელობა თვითმიზანი როდი იყო. იგი უწყებრივ პატრიოტიზმზე მალლა აყენებდა ქვეყნის ინტერესებს. მათ შორის წამოჭრილ წინააღმდეგობას ყოველთვის მეორის სასარგებლოდ წყვეტდა.

1891 წელს თედო ჟორდანიასა და ექვთიმე თაყაიშვილს შორის ატყდა კამათი, რომელმაც, სამწუხაროდ, მეტად მწვავე ხასიათი მიიღო. „ივერიაში“ დაბეჭდილ პოლემიკურ სტატიაში „რა მნიშვნელობა აქვს ჩვენს ქველს მწერლობას მსოფლიო მწერლობაში და როგორ უნდა შესდგეს სამეცნიერო კატალოგი ჩვენის ხელნაწერებისა“ თ. ჟორდანია საფუძვლიან შენიშვნებთან ერთად ზოგიერთ არაზუსტ და მცდარ დებულებას ავითარებდა. სხვათა შორის, იმასაც წერდა, რომ ე. თაყა-

¹ „საქართველოს ბოამბე“, 1863, № 1, გვ. 32—34.

² იქვე, გვ. 34.

იშვილს ვერ წაუციტხავს ხუცური ტექსტით. ე. თაყაიშვილმა თავის დასაცავად და მოწინააღმდეგის გასამტყუნებლად ჟორდანიას და მის მიერ სხვადასხვაგვარად წაკითხული ძველი სიტყვების ნუსხა დასაბეჭდად „ივერიის“ რედაქციას წარუდგინა.

ილია თუ ხსენებულ ნუსხას არ გამოაქვეყნებდა, რედაქციის მოქმედებას ტენდენციურად მიიჩნევდნენ. რედაქტორმა არჩია საზოგადოების ნაწილს ასე ეფიქრა, ვიდრე დიდი ეროვნული საქმე შეფერხებულიყო. მან სთხოვა ე. თაყაიშვილს თავი შეეკავებინა მასალის გამომზეურებისაგან „...რაკი იგი ეხლა მუშაობს სხვა მასალების გამოქვეყნებაზე, ხელს ნუ შევუშლით“¹.

ილიამ კარგად იცოდა, რომ ძველი ქართული ლიტერატურისა და ისტორიის ისედაც მცირერიცხოვან მკვლევარებს ჯოჯოხეთურ პირობებში უხდებოდათ მუშაობა. მათ განსაკუთრებული მხარდაჭერა, წახალისება და დახმარება სჭირდებოდათ. თაყაიშვილის წერილი ძლიერ იმოქმედებდა ჟორდანიაზე და შეფერხდებოდა იმ მნიშვნელოვანი ძეგლის გამოცემა, რომლის გამომზეურებისათვის იგი წლების განმავლობაში რუღუნებდა.

გაზეთი მრავალწახნაგოვანი ფენომენია და მისი ხელმძღვანელობა მოითხოვს სხვადასხვა მეთოდის, ხერხის გამოყენებას. რედაქტორი, უპირველეს ყოვლისა, საკუთარი ნაწარმოებების პუბლიკაციით აკეთებს ამას. საპროგრამო წერილებითა და მეთაური სტატიებით იგი ქმნის სასურველ ატმოსფეროს, თანამშრომლებსაც გარკვეულ გეზს აძლევს. ასეა ილიასთანაც. მისი მოწინავეები მრავალმხრივ გამორჩეულია. გავიხსენოთ თუნდაც „ტფილისი, 31 დეკემბერი“ („მეცხრამეტე საუკუნე“). იგი ყველა ნიშნის მიხედვით ზოგადპოლიტიკურ მოწინავეებს განეკუთვნება. პირველი, რაც მისი გადათვალისწინებისას თვალში გვხვდება. კომპაქტურობაა. თითქოს შეუძლებელია მთელი საუკუნის ავ-კარგი ხუთ აზნაუცში ჩატევა, თითქოს წარმოუდგენელია მრეწველობა-ტექნიკა-თავებრუნდამხვევი წინსვლითა და მოვლენათა არაჩვეულებრივი ცვლით დაღდასმული ეპოქის პატარა წერილში დახასიათება. ეს მხოლოდ ერთეულებს, ფართო გაქანების, ღრმა აზროვნებისა და ფხიანი კალმის ჟურნალისტებს ხელეწიფებათ. ილიაც ასეთი იყო. მან შეძლო დაენახა მთავარი, განცილ-გააზრებული შემოქმედებით პრიზმაში გადაეტეხა და მჭივებივით აესახა წინადადებებში. ილიასათვის ნიშანდობლოვია, ერთი მხრივ, უსაზღვრო აღმაფრენა, მეორე მხრივ, წერტილის დროზე დასმა. „მეცხრამეტე საუკუნე“ ამის დადასტურებაა.

ხსენებულ მოწინავეს ახასიათებს კომპოზიციური შეკრულობა. მასში ვერ ნახავთ ვერც ერთ ზედმეტ წინადადებას. ფაქტები დაჯგუფებუ-

¹ ლიტერატურის მატჩანე, წიგნი 6, ნაკვეთი 1, 1952, გვ. 31.

ლია მაგისტრალური ხაზის გარშემო. ისინი ძირითადი იდეის გამოკვეთას ემსახურებიან. სტატია ყურადღებას იპყრობს აზრთა ლოგიკური გადაჯაჭვითა და საფეხურეობრივი განვითარებით. თითოეული დებულება წანამძღვრის ზუსტი ანალიზიდან გამომდინარე დანასკვს წარმოადგენს, მეორე მხრივ, კი, — მომდევნო მსჯელობის საფუძველს.

მაგრამ „მეცხრამეტე საუკუნის“ მთავარი სიძლიერე მის არქიტექტონიკაში კი არ უნდა ვეძიოთ, არამედ იდეურ სიღრმესა და ფილოსოფიურ გააზრებაში. ამ სტატიაში ილიამ ერთხელ კიდევ გაამჟღავნა თავისი სოციალურ-პოლიტიკური შეხედულებანი. იგი მეცხრამეტე საუკუნის უდიდეს დამსახურებად მარქსისტული იდეების გავრცელებას თვლის. „...ამ მეცხრამეტე საუკუნემ სოციალურის წყობილების იდეალად გამოსახა „გაუქმება ქონებისა და შემოსავლის მეტ-ნაკლებად განაწილებისა ადამიანთა შორის, გაუქმება ყოველის კლასობრივის ბატონობისა და. შეძლებისამებრ, ყოველის კლასობრივის სხვადასხვაობისა, ფეხზე წამოყენება და ხელშეწყობა გამრჩელ და მშრომელ კლასებისა წარსამატებლად“. ამ გზაზე წინა საუკუნეებს ერთად იმოდენა არა უქმნიათ-რა, რაც ამ ერთმა მეცხრამეტე საუკუნემ ჰქმნა თავისდა პატივის მოსახსენებლად“¹.

უფრო ქვემოთ ილია იძლევა კაპიტალიზმის ბუნების ღრმა ანალიზს. იგი მიუთითებს, რომ ეროვნული შემოსავლის განაწილებამ ყველაზე მახინჯი სახე ახალ ეპოქაში მიიღო, რაც ერთიორად ამძაფრებს კლასთა დამოკიდებულებისა და თანამშრომლობის ატმოსფეროს. ილიას მიაჩნია, რომ ისტორიას, მოვლენათა მსვლელობას საზოგადოება სოციალური ტკივილების გაქრობამდე მიჰყავს, რომ მეოცე საუკუნეში ეს პრობლემა დადებითად უნდა გადაიჭრას.

„მეცხრამეტე საუკუნე“ იმის საუკეთესო მაჩვენებელია, თუ როგორ უნდა იწერებოდეს მეთაური სტატია. ფორმისა და შინაარსის მჭიდრო ერთიანობა, წამოყენებული დებულებების პროგრესულობა და არაჩვეულებრივი სიცხადე, პუბლიცისტური სიმახვილე და არგუმენტაცია — აი, რა ახასიათებს მას.

„მეცხრამეტე საუკუნის“ თავისებურებანი მეტნაკლები სიძლიერით ჩანს ილიას სხვა მოწინავეებშიც.

ილია პირველი კალამი იყო და თავისი ნაწარმოებებით მნიშვნელოვნად განსაზღვრავდა პერიოდული ორგანოს ხასიათს, მიმართულებას. რედაქტორის ავტორიტეტს გულწრფელად ცნობდნენ მისი თანამშრომლები და ცდილობდნენ მიებაძათ კიდევ დიდი მასწავლებლისთვის. ყოველივე ეს საგრძნობლად აპირობებდა გაზეთის მონოლითურობას.

ილია-რედაქტორი ჟურნალ-გაზეთების მუშაობას წარმართავდა

¹ ი. კ ა ე ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 5, გვ. 8—9.

აგრეთვე პერსპექტიული და მიმდინარე გეგმების შედგენით. ის განსაზღვრავდა ძირითად მიმართულებას, გამოკვეთდა წამყვან თემებს და შემსრულებლებსაც თვით არჩევდა. ეს არის ურთულესი საქმე, რომელიც რედაქტორისაგან მოითხოვს საზოგადოებრივი ცხოვრების საფუძვლიან ცოდნას, შორსმჭვრეტელობას, დიდ ალლოს და ორგანიზატორულ ნიჭს.

1888 წელს ილია გრიგოლ ყიფშიძეს სწერდა: „ბატონო გიგავ! დღეს Медицинское общество-ში კრებაა ავქალის წყლის თაობაზე; ფრიად საინტერესოა და რომ წაბრძანდეთ, ჩვენის გაზეთისათვის ანგარიში დასწეროთ, ურიგო არ იქნება. ალრესი ამ Общество-სი საპიორის ქუჩაა, საცა Медицинское управление ჰსადგურობს. ზვალ კიდევ საქალებო გიმნაზიის ზალაში მეორე კრებაა ქალებისა, ანასტასია თუმანიშვილის თავმჯდომარეობით. ამისიც რომ ვიცოდეთ რამე, ურიგო არ იქნება“¹. ეს პატარა დოკუმენტი კარგად მეტყველებს, თუ როგორ ხელმძღვანელობდა ილია გაზეთს, როგორ ზრუნავდა თითოეული მასალის მოპოვებისათვის.

წერილების შეკვეთისას რედაქტორი ითვალისწინებდა თემის სირთულესა და ავტორის მომზადებას.

საგანგებოდ უნდა შევჩერდეთ პერიოდული ორგანოს ხელმძღვანელობის მესამე ფორმაზე. ეს არის დასაბეჭდი მასალების სწორება. ილია, უპირველეს ყოვლისა, იდეურ-შინაარსობრივი თვალსაზრისით განიხილავდა მათ, ავტორებს შენიშვნებსა და რჩევას აძლევდა. შემდეგ ლიტერატურულ სრულყოფაზე გადაჰქონდა მანვილი.

სტატიების რედაქტირებისას ილია განსაკუთრებულ გულისყურს იჩენდა ენის სიწმინდისადმი. იმ პერიოდში, როცა იანოვსკი სკოლებში დედაენას ავიწროებდა, მაღალი წრის წარმომადგენლები ქართულად ლაპარაკს თაკილობდნენ, ხოლო სინოდში ქართული წირვა-ლოცვის სლავურით შეცვლის პროექტი ითხზებოდა, ენის სიწმინდის დაცვა აშკარა პოლიტიკური სიმახვილე გააჩნდა, იგი ერის სასიცოცხლო ინტერესებთან იყო დაკავშირებული. ამიტომაც ილია უდიდეს ყურადღებას აქცევდა საგაზეთო მასალების ენობრივ სრულყოფას.

რედაქტორი თანამშრომელ-კორესპონდენტებისაგან, პირველ რიგში, ქართული ენის საფუძვლიან ცოდნას მოითხოვდა.

„ეცადე ქართული ენა რიგიანად შეისწავლო, დაიცვა ჩვენი გაზეთის სწორმეტყველება, რისთვისაც საჭიროა ყურადღებით ადევნო თვალყური“², — ურჩევდა იგი ლადო ბზვანელს.

¹ ი. ჯავახიძე, თბ., ტ. 10, გვ. 119.

² კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ი. ჯავახიძის ფონდი, საქმე № 13408.

ილია-რედაქტორის ასეთ გულისხმიერება-მზრუნველობასა და სიფხიზლეზე მიუთითებს ი. მეუნარგია: „იმას არ მოსწონს იმერელთა წერილებში სიტყვები — „ვლელულობ“, „ამნარიად“. საცა ეს სიტყვები მოხედება ილიას, მაშინვე შლის და სამაგიეროდ ზემოდან აწერს სიტყვებს: „ვილბე“, „ამგვარად“¹.

ჟურნალისტიკის თავისებურება პერმანენტულ აგიტაცია-პროპაგანდაშია გამოიხატება. თემისადმი რამდენჯერმე დაბრუნება კი ერთფეროვნება-ტრაფარეტულობის საფრთხეს ბადებს. მისგან თავის დასაღწევად საჭიროა განსხვავებული პუბლიცისტური ჟანრებისა და ფორმების გამოყენება, პრობლემების სხვადასხვა კუთხით და ვარიაციით წარმოჩენა. ეს ხელს შეუწყობს საკითხის ამომწურავად გაშუქებას და კიდევ უფრო მიმზიდველს, საინტერესოს გახდის პერიოდულ გამოცემას.

ილია-რედაქტორს კარგად ჰქონდა შეცნობილი ეს გარემოება და ოსტატურად იყენებდა განსხვავებულ ჟანრებსა თუ ხერხებს. მან იცოდა, რომ პრობლემას მრავალი მხარე და განშტოება აქვს, ამიტომაც მოსახერხებელია კონკრეტული თემის რამდენჯერმე განხილვისას ერთფეროვნების თავიდან აცილება.

ვნახოთ, როგორ აისახა „ივერიაში“ რუსეთ-თურქეთის ომი. საქმე ისაა, რომ შორსმჭვრეტელი პოლიტიკოსი და მგზნებარე პატრიოტ-რუსეთის გამარჯვებაში ქართველი ხალხის საუკუნეობრივი ოცნების ხორცშესხმას ზედავდა. მისი ღრმა რწმენით, აჭარისა და ლაზისტანის შემოერთება იქნებოდა პროგრესული ნაბიჯი.

ომის გამოცხადების პირველი დღეებიდანვე ილიამ ფართო კამპანია გააჩაღა. იგი მოუწოდებდა ქართველებს მონაწილეობა მიეღოთ ომში და საკუთარი მკლავით ჩაეჩხათ ის ზღუდეები, რომლებიც სამასი წლის განმავლობაში ერთმანეთისაგან თიშავდა ძმებს, გაეტკეპნათ ახალი ბოლიკები თბილისიდან არტანუჯამდე, ქუთაისიდან ბათუმამდე.

გაზეთის მეშვიდე ნომერში (1877 წ.) რედაქტორი პირველ გვერდზე მეთაური წერილის ადგილას ათავსებს კავკასიის ჯარების მთავარსარდლის ბრძანებას, რომელშიაც ნათქვამია: „...თქვენს უკან — კავკასიის მხედრობის სახელოვანი წარსულია, თქვენ წინ — მინდორნი და სიმაგრენია, სადაც თქვენს მამებს და ძმებს თავისი სისხლი დაუნთხევიათ“, ქართველებო, აისხით აბჯარი, დაიცავით სამშობლო.

ამ ბრძანების საერთო პათოსი მისაღები და სასურველია ილიასთვის, ამიტომაც „ივერიის“ მეშვიდობით ფართო პოპულარიზაციას უწევს მას.

გაზეთის ამავე ნომერში რუბრიკით „საქართველოს მატთანე“ სამაოდ დიდი ადგილი ეთმობა ომის ამბებს. მაგრამ ხსენებული თემა აქ

¹ ილია მეუნარგია, ქართველი მწერლები, ტ. 2, 1957, გვ. 40.

უკვე განსხვავებული კუთხით არის წარმოჩენილი. რედაქცია გვაწვდის ცნობას ომის დაწყებისა და ხალხის განწყობილების შესახებ. ამ ვრცელ ინფორმაციაში, რომელიც დაწერილია სადად, საინტერესოდ და, შეიქ-ლება ითქვას, მხატვრულად, აღნიშნულია, რომ ომი საშინელებაა, მაგრამ ისიც ხაზგასმულია, რომ „ჩვენც ხმაღს ხელი უნდა ვიკრათ და ჩვენს ძმებთან ერთად სისხლი ვღვაროთ“.

მესამე გვერდზე „საპოლიტიკო მიმოხილვაში“ რედაქცია კვლავ ეხება ამ თემას, მაგრამ სულ სხვა ასპექტით. საუბარია რუსეთ-თურქეთის ომის მსოფლიო ომად გადაზრდის შესაძლებლობაზე და ევროპის სა-ხელმწიფოების პოზიციაზე.

ომის ამბები უფრო ვრცლად არის წარმოდგენილი გაზეთის შემდეგ ნომერში. პირველ გვერდზე დაბეჭდილია კავკასიის ჯარების მთავარ-სარდლის მიმართვა აჭარისა და ქობულეთის მცხოვრებლებისადმი: „ძენო კეთილ-შობილის ქართველის ტომისანო, ძმანო ყოველთვის ერთგულთა და საყვარელთა ქვეშევრდომთა რუსის იმპერატორისათა“. მიმართვის პარალელურად მოთავსებულია მოწინავე წერილი — „ტფი-ლისი, 21 აპრილს“. მისი ავტორი რუსეთის მხედრობისადმი სიმპათიით არის განმსჭვალული და კავკასიის ჯარების მიერ თურქეთის საზღვრე-ბის გადალახვას სამართლიან მოქმედებად მიიჩნევს. იმავე ნომერში პირველად ჩნდება საპეციალური განყოფილება — „ომის ამბები“. გაზე-თის მეცხრე-მეათე გვერდებზე დაბეჭდილია საყურადღებო სტატია „ოსმალის საქართველო“, რომელსაც მოსდევს ხალხური „სო-ლალას ლექსი“ და ა. შ. „ივერიის“ მე-8 ნომერი არსებითად ომისადმი მიძღვნილი. როგორც ჩანს, თემატური ნომრის შედგენისას ილია ძირი-თადად ორი პრინციპით ხელმძღვანელობს: 1 — ყველა მასალა ერთ მი-ზანში ურტყამდეს, ერთი სულისკვეთებით იყოს განმსჭვალული. II — დაცული იყოს მრავალფეროვნება, პუბლიკაციები ინტერესით იკითხე-ბოდეს, ერთმანეთისაგან განსხვავდებოდნენ ფაქტებით, სტილით, აგე-ბულებით და ა. შ.

რედაქტორმა იცის, რა საშუალებით მიიღწევა მიზანი, რა გზით შეიძლება ქართველებში პატრიოტული გრძნობების გაღვივება და აჭარა-ლაზისტანის შემოერთებისათვის გაჩაღებულ ბრძოლაში ფარ-თო მასების ჩაბმა. ამიტომაც მიმართავს პირველ რიგში მხატვრულ ლიტერატურას და საქართველოს ძველ ისტორიას.

ილიას სამართლიანი გაგებით, მხატვრული ლიტერატურა არა მარ-ტო პოზიტიურ ცოდნას გვაძლევს, არამედ ესთეტიკურადაც გვატკ-ბობს. მწერლის მიერ ოსტატურად გამოძერწილი ტიპი მკითხველის სულიერ სამყაროში იჭრება და ძლიერად მოქმედებს მასზე. მხატვრულ ლიტერატურაში იდეა, ლაიტმოტივი გადმოცემულია არა გაშიშვლებუ-

ლი ტენდენციურობით, არამედ შეფარვით, რაც აგიტაციის ეფექტურობისათვის მისწრებაა.

რუსეთ-თურქეთის ომის დროს „ივერიაში“ ალფონს დოდეს „მედროშისა“ და „მოღალატე ბავშვის“ გამოქვეყნებას შემთხვევითად ვერ მივიჩნევთ. ამ მოთხრობებში გამოჩენილი ფრანგი მწერალი მისთვის ჩვეული ოსტატობით გვიხატავს სამშობლოსათვის თავდადებულ უბრალო ადამიანებს, მათ ბრძოლას პრუსიელ დამპყრობთა წინააღმდეგ. მწერალი ქებათა ქებას უძღვნის ხალხისა და მამულის კეთილდღეობისათვის თავდადებულ რაინდებს. ბუნებრივია, ასეთი შეხედულების შემცველი ნაწარმოების დაბეჭდვით რედაქტორი პირდაპირ მოქმედებდა ქართველთა თავმოყვარეობაზე, პატრიოტულ გრძნობებზე.

რედაქტორი წარმატებით იყენებდა აგრეთვე საქართველოს ძველ ისტორიას და გარდასულ დროთა ამბების მოთხრობით აცოცხლებდა სახელოვან წინაპრებს, მოძმეებში ნერგავდა სიამაყის გრძნობას, თავისუფლებისადმი ტრფიალს.

ილია-რედაქტორი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა მოვლენათა დროულად გაშუქებას და მკითხველების სწრაფ ინფორმირებას. ყოველდღიური გაზეთი ძირითადად ერთ დღეს ცოცხლობს, რაც მრავალ თავისებურებას ქმნის და განსაკუთრებულ ოპერატიულობას მოითხოვს. ილია ყოველთვის ითვისებდა ამას და რედაქციის მუშაობასაც შესაბამისად წარმართავდა. „ივერია“ მყისეულად ეხმაურებოდა მნიშვნელოვან მოვლენებს. მაგალითად, 1886 წლის 4 თებერვალს თბილისის ქალაქის საბჭოში გამართული სხდომის შესახებ ინფორმაცია იბეჭდება 5 თებერვლის ნომერში. ანალოგიური შემთხვევები ხშირია და, შეიძლება ითქვას, ტიპურ ხასიათს ატარებს. „ივერია“ არა მარტო ადგილობრივი ფაქტებისადმი იჩენდა ფიცხელ დამოკიდებულებას, არამედ საერთაშორისო მოვლენებისადმიც. ბერლინის, პეტერბურგის, მოსკოვის თუ სხვა ქალაქების ამბები გაზეთში ძირითადად ორი დღის შემდეგ იბეჭდებოდა.

რედაქტორი იზიდავდა კარგ რეპორტიორებს და ენერგიულად აბაძდა საგაზეთო მუშაობაში.

ილიამ დაიხსლოვა ახალგაზრდა ტელეგრაფისტი ო. აგლაძე, რომლის მეშვეობით „ივერიას“ შეეძლო ზოგჯერ თბილისურ რუსულ გაზეთებზე ადრე გამოექვეყნებინა ცხელ-ცხელი ამბები. მალე ო. აგლაძე გაზეთის ერთ-ერთი აქტიური თანამშრომელი გახდა. მის მიერ მიწოდებული ცინცხალი ცნობები დაუყოვნებლივ იბეჭდებოდა.

ერთხელ, — გადმოგვცემს ო. აგლაძე, — დილით მივედი რედაქციაში. მცირე ხნის შემდეგ ილიამაც შემოაღო კარი. „მე მაშინვე ფეხზე წამოვიჭერი.

— რა ადრე მოსულხარ, ქალო? — შემეკითხა.

ჩემი ადრე მისვლის მიზეზი მოვახსენე:

— წუხელ მორიგე გახლდით ტელეგრაფში, ცოტა ახალი ამბები მოვიტანე, რომ პავლოვმა არ დამასწროს-მეთქი. პავლოვი ძველი გამოცდილი რეპორტიორი იყო, ფრაკსა და ცილინდრში გამოწყობილი დადიოდა ლორდივით. იმას როგორ ვაჭობებდი, მაგრამ იმ ახალი ამბის მიტანა კი მივასწარი.

ილიამ გაიცინა:

— კარგია, რომ ყველაზე ადრე ჩვენ ჩავგივარდეს ხელში ახალ ამბები“¹.

ო. აგლაძემ მოინდომა ბანკში გადასულიყო სამუშაოდ. ილიამ შორს დაიჭირა მისი თხოვნა. „ჩემის აზრით, — უთქვამს მას, — უთუოდ საჭიროა, რომ ასეთ ადგილზე (ტელეგრაფში — ნ. ტ.) თქვენისთანა ფხიზელი ხალხი გეყავდეს და ამიტომ მე გთხოვთ, ისევ მანდვე განაგრძოთ მუშაობა“².

ასეთი პასუხი განპირობებული იყო „ივერიის“ ინტერესებით. ტელეგრაფიდან ო. აგლაძის წასვლით გაზეთს მოაკლდებოდა ახალ-ახალი ამბები, რომლებიც მას შნოსა და სიცხოველეს მატებდა.

რედაქტორულ მუშაობაში ილიას ხელი შეუწყო ეპოქის ცვალებადობამაც. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ყოველდღიური „ივერიის“ გამოცემის ხანა. 1886 წლიდან გაძლიერდა ეროვნული შეგნება. შეინიშნება თვალსაჩინო კულტურული ძვრები. კაპიტალიზმის განვითარებამ დააჩქარა არა მარტო მრეწველობა-ტექნიკის წინსვლა, არამედ შესაბამისი ზედნაშენების აღმავლობაც. საქართველოში მომრავლდნენ წიგნის მოყვარულნი, თან გაცხოველდა პრესისადმი ინტერესი, რაც აპირობებდა გაზეთის ტირაჟის ზრდას. მაგალითად: 1886 წელს, როდესაც „ივერია“ ყოველდღიურ გაზეთად გადაკეთდა, მისი ტირაჟი 860 ეგზემპლარი იყო. ათი წლის წინ კი ეს რიცხვი 300 არ აღემატებოდა. 1887 წელს გაზეთის ტირაჟმა 960 ეგზემპლარს მიაღწია; 1888 წელს — 1000, 1890 წელს — 1500, 1905 წელს — 6 000 ცალს³. ტირაჟის ზრდა მატერიალურად აძლიერებდა რედაქციას. ილიას საშუალება ეძლეოდა აეყვანა მუდმივი თანამშრომლები, ეზრუნა გაზეთის ტექნიკურ სრულყოფაზე და საკმაო თანხა გაეცა ჰონორარის სახით.

ეს იშვიათი მოვლენა იყო იმდროინდელ საქართველოში. გავიხსენოთ „დროების“ ისტორია. მისი რედაქტორი ს. მესხი 1874 წელს ეკატერინე მელიქიშვილს სწერდა: „შენ ამბობ, რომ ილ. ჭავჭავაძე და აკ. წერეთელი, რასაკვირველია, მიიღებენ გაზეთში („დროებაში“ — ნ. ტ.)

1 ლიტერატურის მატთან, წიგნი 6, ნაკვეთი პირველი, 1952, გვ. 67.

2 იქვე, გვ. 72.

3 ილია ჭავჭავაძე, საიუბილეო კრებული, 1939, გვ. 203.

მონაწილეობას. თუ რამე საშუალება მიეცემათო. საუბედუროთ, რედაქცია ჯერ-ჯერობით ვერავის ვერ მისცემს გონორარს (შრომის ფასს), რადგან იმდენი შეძლება თუ ექნა, რომ იმის რედაქცია (ე. ი. მე და მიქელაძე) თუ გვარჩინა, ისიც საკმაო იქნება... მერე კი სულ სხვა ანგარიშია“¹. სამწუხაროდ, ასეთი მდგომარეობა დიდხანს გაგრძელდა. დავით მესხი იგონებს: „დროების“ რედაქცია ღარიბი იყო. თანამშრომლებს ხელფასი არ ეძლეოდათ. სტრიქონებით ჰონორარის გაღება სულ უცხო ხილი იყო. იშვიათად აკაკი თუ მიიღებდა მცირე რაოდენობას“². „დროება“ გამონაკლისს არ წარმოადგენდა.

ჰონორარის გაცემა არ შეიძლება მხოლოდ იმით აიხსნას, რომ „ივერიის“ შემოსავალი გაიზარდა. შორსმკვრეტელი რედაქტორი საჭიროდ თვლიდა დაენერგა მატერიალური წახალისების წესი და ამით კიდევ უფრო მიეზიდა თანამშრომლები, გაეზარდა მათი პასუხისმგებლობა და დაინტერესება. ამას უნდა გამოეწვია გაზეთის ხარისხის გაუმჯობესება და ფართოდ გავრცელება. როდესაც ილიამ ს. მგალობლიშვილს კორესპონდენტობისათვის თვითურად 10 მანეთი დაუნიშნა, სწორედ ამგვარი მოტივებით ხელმძღვანელობდა. რედაქტორს გიგა ყიფშიძისთვის განუცხადებია: „მე იმედი მაქვს, რაკი იმისი (ს. მგალობლიშვილის — ნ. ტ.) ნაწერები დაიბეჭდება, გორიდან და გორის მაზრიდან მკითხველებიც ბევრი გვეყოლება და, მაშასადამე, იმისი ჯამაგირი ერთი-ორად დაუბრუნდება რედაქციასაო“³.

ჰონორარის გაცემა „ივერიის“ რედაქციაში განსაკუთრებული წესით ხდებოდა. მკურველს ოფიციალურად უნდა განეცხადებია, რომ იგი თავისი შრომის მატერიალურ ანაზღაურებას მოითხოვდა. ამის შემდეგ ილია სპეციალურად იხილავდა მასალას, აცნობდა რედაქციას და სათანადო მსჯელობის შემდეგ ავტორს გასამრჩელოსაც აძლევდა.

ილია ზურაბიშვილი იგონებს: „წელიწადნახევარმა გაიარა, რაც მე „ივერიაში“ ვთანამშრომლობდი როგორც ბელეტრისტი. ამ ხანში შედარებით ბევრს ვწერდი და ყველა ჩემი ნაწერი იბეჭდებოდა. ჰონორარს, რასაკვირველია, არ მაძლევდნენ და არც მე მოითხოვდნენ. ვიცოდი კი, რომ ხანდახან ჰონორარსაც იძლეოდნენ. ერთხელ ვადავწყვიტე, შემემოწმებინა, ვლირი რადმე, თუ ჩემს ნაწერებს მიბეჭდავდნენ ისე, იოლად, გაზეთის ასავსებად. თანაც, არც გასამრჩელოს დავიწუნებდი; ხელმოკლე ჟარისკაცი ვიყავი, ჯამაგირს ორ თვეში 9 მან. და 15 კაპ. ვიღებდი. მივიტანე ერთი ჩემი ნოველა „ღუღუნა“ და ჰონორარი მოვიტხოვე. გიორგი ლასხიშვილმა მითხრა, რაკი ფულს თხოულობ, შენა

1 ს ე რ გ ი მ ე ს ხ ი, წერილები, 1950, გვ. 99.

2 დ ა ვ ი თ მ ე ს ხ ი, მოგონებანი, 1940, გვ. 85.

3 ს ო ფ რ ო მ მ გ ა ლ ო ბ ლ ი შ ვ ი ლ ი, მოგონებანი, 1938, გვ. 198.

ნაწერი ილიამ უნდა წაიკითხოს და გადაწყვიტოს, მოგეცეს თუ არა გასამრჩელო, ასეთი წესიაო“¹. ილია გაცნობია ზურაბიშვილის ნოველას, მოუწონებია და განკარგულებაც გაუცია, ავტორისათვის ჰონორარი გამოეწერათ.

ჩვენამდის მოაღწია ეგნატე ნინოშვილის მეტად საინტერესო ბარათ-მა ანასტასია თუმანიშვილ-წერეთლისადმი. 1893 წელს ე. ნინოშვილს კავშირი გაუწყვეტია „ივერიასთან“ და „კვალში“ გადასულა. ამასთან დაკავშირებით ზემოხსენებულ ადრესატს სწერს: „თქვენთან და ბატონ გიორგისთან ორი სათხოვარი მაქვს: „ივერიის“ რედაქციისაგან გასულ წელში ავანსად მქონდა მიღებული ოცდათხუთმეტი (35) მანეთი. გასულ ნოემბერში, როცა მოთხრობა „ჩვენი ქვეყნის რაინდი“ დავიბრუნე „ივერ“. რედაქციისაგან, გრ. ყიფშიძეს სიტყვა მივეცი, რომ მომავალი იანვრის დამლევამდე ან თქვენგან ავანსად მიღებულს 35 მანეთს დაგიბრუნებ და, თუ ფული ვერ ვიშოვე, მოთხრობას მოგცემთ დასაბეჭდათ და იმით დაგაკმაყოფილებთ-მეთქი...“²

ამით ირკვევა, რომ ილია წინასწარაც კი აძლევდა ზოგიერთ თანამშრომელს ჰონორარს, რათა მას კავშირი არ გაეწყვიტა რედაქციასთან და სისტემატურად ეგზავნათ ნაწარმოებები.

როდესაც ილიას რეფორმატორულ როლზე ვლაპარაკობთ, გასათვალისწინებელია მისი ხელმძღვანელობით გატარებული არა მხოლოდ დიდი იდეური ცვლილებები, არამედ ტექნიკური და სხვა სახის სიახლენიც.

ილიამ ქართულ ჟურნალისტიკაში დაამკვიდრა კოლექტიური მუშაობის მეთოდი. მან რედაქციის საქმე ზუსტად გაანაწილა და თითოეულ თანამშრომელს თავისი უბანი მიუჩინა. მაგალითად, 1888 წელს გიგა ყიფშიძე ასრულებდა ლიტერატურული მუშაყისა და რედაქციის მდივნის მოვალეობას. მის ფუნქციებში შედიოდა გაზეთის მეურნეობასთან დაკავშირებული საკითხები და აგრეთვე ცენზურასთან მოლაპარაკების წარმოება. მუდმივი თანამშრომელი ილია ხონელი ამზადებდა ერთ ფელეტონს რუსეთის ცხოვრებიდან და ერთ „სახელდახელოს“ კვირაში. ამას გარდა, ეხმარებოდა რედაქციას წვრილმანი საქმეების მოგვარებაში. თვით ილია გაზეთს აძლევდა გეზსა და მიმართულებას, წერდა მოწინავეებს, ადგენდა „დამაკვირდის“ და ათასგვარ „სამურებო“ საქმესაც არ თაკილობდა. ასევე იყო განსაზღვრული სხვა თანამშრომელთა მოვალეობანიც.

საგულისხმოა, რომ სარედაქციო მუშაობის მსგავსი დიფერენცია-ცია ილიამ ჯერ კიდევ 1863 წელს სცადა. „საქართველოს მოამბის“ რე-

¹ ი. ბ. ჯავახიძე, საიუბილეო კრებული, 1939, გვ. 320.

² ეგნატე ნინოშვილი, თხზულებათა სრული კრებული, 1954, გვ. 577—578.

დაქციის განცხადებაში, რომელიც 1862 წლის სექტემბრის „ცისკარში“ დაიბეჭდა, ვკითხულობთ: „ეჟრნალს ექნება ექვსი განყოფილება: 1) წმინდა სალიტერატურო, 2) ისტორიული, 3) საპოლიტიკო და სოფლური ეკონომია, 4) კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია, 5) სხვადასხვა ამბავი, 6) დამატება. „ისტორიული ნაწილის რედაქტორობა იქისრა უფ. ნიკოლოზ ლოლობერიძემ, სხვადასხვა ამბებისა — უფ. დავით ყიფიანმა და საპოლიტიკო და სოფლური ეკონომიისა — უფ. ივანე სერგებრიაკოვმა“.

„საქართველოს მოამბეს“ „ცისკარმა“ მიბაძა, ხოლო 1876 წელს შეიქმნა „დროების“ ახალი რედაქცია აკაკი წერეთლის, ილია ჭავჭავაძის, ნ. ნიკოლაძისა და სერგეი მესხის შემადგენლობით. რედაქციის წევრებს შორის ფუნქციები განაწილდა, მაგრამ მათი შეხმატკბილებული მუშაობა დიდხანს არ გაგრძელებულა, რედაქციის ეს შემადგენლობა მალე დაიშალა.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ „საქართველოს მოამბეში“, ცისკარსა, „დროებაში“ თუ სხვა მაშინდელ პერიოდულ ორგანოებში, სარედაქციო მუშაობის მსგავსი დაყოფა შედარებით ზედაპირული იყო, ნაკლებად მყარი და ზოგჯერ ფორმალურ ხასიათს ატარებდა. ეგრეთწოდებული, „თანარედაქტორები“ გაზეთში შემთხვევიდან შემთხვევამდე მუშაობდნენ. ზოგჯერ თვეების განმავლობაშიც ვერ ახერხებდნენ რედაქციაში შევლას.

ყოველდღიურ „ივერიაში“ მდგომარეობა საგრძნობლად შეიცვალა. მუდმივი თანამშრომლების არსებობა საშუალებას იძლეოდა, სარედაქციო მუშაობის განაწილებას რეალური სახე მიეღო.

ილიამ შემოიღო აგრეთვე დასაბეჭდი მასალების სარედაქციო 'ზეკრებებზე' კითხვა-განხილვა. ეს იყო ბრწყინვალე წამოწყება, რომელიც მტკიცედ დამკვიდრდა საგაზეთო პრაქტიკაში. მასალების კოლექტიურ კითხვა-სწორებას ბევრი დადებითი მხარე ჰქონდა. ჯერ ერთი, მართო რედაქტორს არ უხდებოდა მუშაობა და, ამდენად სწრაფად და დროულად კეთდებოდა საქმე. მეორეც, სხვადასხვა აზრი, მრავალი შენიშვნა და მითითება ხელს უწყობდა მასალის სრულყოფას.

იაკობ მანსვეტაშვილი იგონებს: „...არც ერთი წერელი, დიდი თუ პატარა, არც ერთი ფელეტონი, არც ერთი კორესპონდენცია ისე არ გაიგზავნებოდა სტამბაში ასაწყობად, ვიდრე მთელი სიგრძე-სიგანით, ძირიან-ფესვიანად არ გადავათვალიერებდით, არ გავრანდავდით, არ გავაშალაშინებდით. მთელი კოლეგია, ილიას მეთაურობით, ვისხედით ღამის ორ საათამდის და გულდასმით ვასწორებდით, ვამზადებდით მასალას დასაბეჭდათ“¹.

მასალების კითხვა უმთავრესად დავალებული ჰქონდა გიგა ყიფშიძეს. ერთ-ერთ ასეთ შეკრებაზე მოისმინეს ვაჟა-ფშაველას „მოხუცის

¹ იაკობ მანსვეტაშვილი, მოგონებანი, 1936, გვ. 77.

ნათქვამი“, რომელმაც რედაქციის თანამშრომლებზე ბრწყინვალე შთაბეჭდილება მოახდინა და დიდ ილიას ათქმევინა: „არა, ჩვენ, ძველებმა ახლა კალამი უნდა ძირს დავსდვათ. გზა ვაქვს უნდა დავუთმოთ!“

რედაქტორი „ივერიას“ ერის სამსახურს უსახავდა მიზნად. ამიტომ საკიროდ თვლიდა ხალხთან სიახლოვეს, მისი შეხედულებების, გემოვნებისა და მისწრაფების გაცნობას. გაზეთის სიძლიერის ყველაზე უტყუარ ბარომეტრად ილია მასებს თვლიდა და უხვად ეწაფებოდა მათგან მომდინარე სიბრძნე-სიმართლეს. იგი ყოველმხრივ ცდილობდა გაზეთსა და მკითხველს შორის მტკიცე ხიდის გადგებას.

ილიას სახლში ყოველ ხუთშაბათს იმართებოდა ლიტერატურული საღამოები. აქ მწერლობის, ხელოვნების და საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალი საკითხი იხილებოდა. ამ საღამოებზე რედაქტორი თავისი გაზეთის საფუძვლიან კრიტიკას ისმენდა. მკითხველები ახალ მოსაზრებებს და დებულებებს აყენებდნენ. ილია ყოველთვის დინჯად უგდებდა ყურს მოკამათეებს და რაც მოსაწონ-მისაღები იყო, შემდგომ მუშაობაში ითვალისწინებდა. შეხვედრებს რედაქტორი ადრეიდანვე გეგმავდა და სპეციალურად იწვევდა მკითხველ-ლიტერატორებს. 1890 წელს ილია პეტრე უმიკაშვილს სწერდა: „თუ გიყვარდეს და ჩემი მცირეოდენი პატივისცემა კიდევ შეგრჩენია, ამაღამ ჩემთან მოდი გასახსნილებლად. აქ ყმაწვილები იქნებიან, ივერიაზე გვექნება ლაპარაკი და მინდა, რომ შენც დაესწრო და შენი რჩევა გავიგონო“¹.

ხუთშაბათის კრებები არ ატარებდა ოფიციალურ სახეს, შეზღუდულს რეგლამენტითა და დღის წესრიგის მკაცრი ჩარჩოებით. ეს იყო მეტად თბილი და მეგობრული საღამოები. რა თქმა უნდა, ამ თავყრილობებისათვის უცხო არ ყოფილა აზრთა შეხლა-შემოხლა და მოკამათეების გაცხარება. კრებები მიმდინარეობდა ყოველგვარი თავმჯდომარისა და მდივნის გარეშე.

რედაქტორი სერიოზულად ეკიდებოდა მკითხველთა მოსაზრებებს.

1886 წელს გრ. ვოლსკი „ივერიის“ რედაქციას უგზავნის ლექსს და შენიშვნებს გაზეთის ენის შესახებ. იგი წერს: „ჩვენი ლიტერატორები ერთმანეთში ურევნენ ორ სიტყვას — „დაწყება“ და „დაწყობა“. ვიწყობ სხვაა და ვიწყებ სხვაა. დაწყობილი ერთი სიტყვაა და დაწყებული მეორე. რუსულად ერთი იქნება — *кладу, положенный*, მეორე *начинаю, начатый, начиная*. ეგებ ვსცდები, მაგრამ ვიდრე ვინმე წინააღმდეგს არ დამიმტკიცებს, მაქვს უფლება, რომ ამ სიტყვების ისე ხმარება, როგორც მაგალითებრ „ივერია“ ხმარობს, შეცდომად ჩავ-

¹ ი. კავკავაძე, თბ., ტ. 10, გვ. 40.

თვალთ¹. შემდეგ გრ. ვოლსკი აკრიტიკებს „ივერიაში“ დაბეჭდილ სტრიქონებს: „კაცისა და პირუტყვის შორის“, „რა დიდი განსხვავებაა სიტყვიერი აღწერისა და სურათებ შორის“. ვოლსკის აზრით, უნდა იყოს: „კაცსა და პირუტყვს შორის“, „რა დიდი განსხვავებაა სიტყვიერსა აღწერასა და სურათებ შორის“. მსგავსი შენიშვნები მრავლადაა. ავტორი ყოველ დებულებას კონკრეტული მაგალითით ასაბუთებს.

რედაქტორი დაკვირვებითა და ყურადღებით გასცნობია ვოლსკის შენიშვნებს. ამას ამტკიცებს ბარათის თავფურცელზე გაკეთებული წარწერა: „ლექსი ვერაფერია, შენიშვნა საყურადღებოა“.

გაითვალისწინა თუ არა ილიამ ეს შენიშვნები? ამ მიზნით გადავხედოთ „ივერიაში“ გამოქვეყნებულ ალ. მირიანაშვილის წერილებს. ისინი იმითმაც ავირჩიეთ, რომ ვოლსკის მიერ დაწუნებული ფრაზა:-- „რა დიდი განსხვავებაა სიტყვიერი აღწერისა და სურათებ შორის“ — ამოღებულია ალ. მირიანაშვილის წერილიდან, რომელიც 1886 წლის № 24 „ივერიაში“ გამოქვეყნდა. საფიქრებელია, მირიანაშვილი მსგავს გრამატიკულ კონსტრუქციებს 1886 წლის თებერვლის შემდეგაც იხმარდა. მაგრამ, როგორც საკითხის სპეციალურმა შესწავლამ დაგვანახა, 1886 წლის „ივერიაში“ დაბეჭდილ მის სხვა სტატიებში ანალოგიური შეცდომები არ გვხვდება. პირიქით, გრამატიკის კანონი (ამ თვალსაზრისით) ზუსტადაა დაცული, მაგალითად: „არამც თუ ადამიანებში, თვით ცხოველებსა და ფრინველთა შორისაც კი არის ამგვარი სიყვარული“², „ჩვენს ღროში ამგვარი პირობა მესტამბესა და გამომცემელს შორის ხომ აუცილებელია და რომ უწინაც ასეთი რამ ყოფილიყო, საკვირველი არ არის“³. მაშასადამე, რედაქტორმა გაიზიარა გ. ვოლსკის შეხედულება და ალ. მირიანაშვილის მომდევნო წერილებში სათანადო შესწორებები შეიტანა.

ილია-რედაქტორი არ კმაყოფილდებოდა ხუთშაბათის კრებებზე ან სხვა თათბირებზე გამოთქმული მოსაზრებებით. მას ხალხის ხმა აინტერესებდა. ამ მიზნით მიწერ-მოწერა ჰქონდა გაჩაღებული მკითხველებთან. „დღე არ გადის, რომ ფოსტამ არ მოგვითანოს ერთი-ორი წერილი მაინც ჩვენის ქვეყნის რომელსამე კუთხიდან, — ეკითხულობთ „ივერიაში“, — ამ წერილების ავტორები ათასნაირ რჩევას გვაძლევენ გაზეთის შესახებ, გვიწონებენ, რაც მოსაწონია და გვაყვედრიან მას, რაც, მათის ფიქრით, შესაცვლელი და გასასწორებელია... ჩვენ, რასაკვირველია,

¹ კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ი. პაპუაშვილის ფონდი, ს.ქმე № 179.

² „ივერია“, 1886, № 206.

³ იქვე.

ვალდებულ ვაყოფთ ჩვენს თავს მადლობა ვუძღვნათ ყველა ამ, ჩვენის საქმის გულ-შემატკივართ პირთ და, სადაც შეიძლება, წინ წარვიმძღვა-ნიოთ მათი რჩევა და დარიგება“¹.

ილია-რედაქტორი ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანად ისახავდა თანამშრომელთა შემოკრებას და აღზრდას. იგი თანამდგომთ ეძებდა არა მარტო საქართველოში, არამედ რუსეთსა და საზღვარგარეთაც. მკითხველებს აინტერესებდათ ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხის ცხოვრება, ხალხის ჭირ-ვარამი და ილიაც ადგილებზე ქმნიდა კორესპონდენტთა ქსელს. მკითხველებს აინტერესებდათ მსოფლიო ძვრები, საზღვარგარეთის ამბები და ილიაც პარიზის ლათინურ კვარტალში მცხოვრებ თუ ციურიხის უნივერსიტეტში მოსწავლე ქართველებს თხოვდა შევლას.

თუ როგორი მონდომებით და გატაცებით იბრძოდა რედაქტორი თანამშრომელთა მოსაზიდად, ამაზე მეტყველებს ვასილ მაჩაბლისადმი გაგზავნილი ბარათი: „საყვარელო ძმაო ვასო! მოგართვი შენგან დაბარებული ივერია. აბა შენ იცი, როგორც დაგვეხმარები. იწერები, ვანოს უნდა გაუუგზავნო. თუ გიყვარდე, იმისი ადრესი მომწერე და მე თვითონ გაუუგზავნი პირდაპირ აქედამ რედაქციის მხრით. შენ შენი ნომერი გაზეთისა შენ იქონიე.

ვანოს წიგნების ქებას იწერები. ვიდრე ამას შენ მოიწერებოდი, ჩვენმა ავალოვმა დიდი ქება მითხრა მაგ წიგნებისა. რა კარგი იქნება, რომ ეგ წიგნები დამაბეჭდვინო, თუ შესაძლებელია და თუ ვანო ნებას მოგცემს. მიჰსწერე შენად და ჩემად მოგვეშველოს როგორმე. ჰკვიანი ბიჭია და ამასთანაც კარგის კალმის პატრონი — ჩვენთვის ვანო დიდი ნუგეში იქნება. ჰსთხოვე, და არამცთუ ჰსთხოვე, შეეხვეწე ჩემ მაგიერ, რომ სტატიები რამ გამოგვიგზავნოს.

მეფე ლირი დავებუდეთ. გამოგიგზავნი ამ დღეებში. ვანოს ადრესს რომ მივიღებ, იმასაც გაუუგზავნი. ცოტა კორექტურის შეცდომებით დაიბეჭდა, მაგრამ არა უშავს-რა.

ჩვენი დავით იესეს ძე ჩუბინოვი ნახე. გაზეთი მოვართვი, როგორც ჩვენს უბუცესს მწიგნობარსა. ჰსთხოვე ჩემ მაგიერ, ლაზისტანზედ რომ რუსულად ნაწერი აქვს, გამომიგზავნოს, მე თვითონ ვჰსთარგმნი და ისე დავბეჭდავ. შენი ჭირიმი, ამ წიგნის მიღებისვე უმალ მიდი და ჩემ მაგიერ ჰსთხოვე, მალე გამომიგზავნოს. დაპირებულიც არის. ჩვენი ალექსანდრე ცაგარელიც შეაფუცხუნე — გვიშველოს რამე. ეცადე, შენ გეთაყვანე, მანდ მოსწავლეთაგან მკირე სალიტერატურო წრე შეადგინო. მათთან მისვლა-მოსვლას ნუ დაიზარებ. შენ იცი და შენმა გულშემატკივრობამ, ამ ჩემს თხოვნას რა ყურადღებას მიაქცევ.

სანდრო ერისთავი ნახე. უთხარი, სირცხვილია-თქო, რომ ქალალდი

¹ „ივერია“, 1886, № 8.

არ გამომიგზავნე-თქო და ამოდენა ტყუილ-უბრალო ხარჯში ჩამსვითქო. თუ შეიძლება, ფული უკანვე დამიბრუნოს, ან შენ მოგცეს, და შენ მიყიდე ისეთი ქაღალდი, როგორც „Неделя“-ს ქაღალდი.

აქაური არა არის რა შენთვის ღირს საცნობი.

იყავ მშვიდობით, ჩემო კარგო ვასო, და ისურვე ჩვენთან ერთად ჩვენის ივერიის სიკეთე და დღეგრძელობა“¹.

რედაქტორი თავის აგენტებს, ნათესავებსა და მეგობრებს სთხოვდა ებრუნათ კორესპონდენტთა ქსელის გაფართოებისათვის. იგი ნებას რთავდა, თუ საჭირო იქნებოდა, გამოეყენებინათ მისი სახელი და ავტორიტეტი. ამ თვალსაზრისით ინტერესს იწვევს წერილი იონა მეუნარგისადმი. ეს ბარათი დაწერილია 1885 წელს, როცა იონა რუსეთში იმყოფებოდა, ილია კი საქართველოში საფუძველს უყრიდა „ივერიას“. რედაქტორი აცნობდა მეგობარს საქმის ვითარებას და ავალბდა: „ნიკოლაძესა სთხოვე და შეეხვეწე ჩემს მაგიერ ჩვენს გაზეთს თავისი ნაწერებით შეეწიოს. მომიტევეს ამ ქამად, რომ საკუთარს წერილს არ ვსწერ, ეგ იმისთანა კაცი არ არის, რომ ამის გამო გაგვიწბილდეს და გულიდან ამოიღოს ჩვენი გაზეთი, წვრილმანმა წვრილმანს მოუკიდოს ცეცხლი“².

ილია თანამშრომელთა მიზიდვისთვის იყენებდა აგრეთვე შრომის მატერიალურ ანაზღაურების წესს. ჰონორარის თუ ხელფასის დანიშვნით ბევრ ლიტერატორს საშუალება მიეცა ლუკმაპურის მოსაპოვებლად გაჩაღებულ ყოველდღიურ ბრძოლას ნაწილობრივ მაინც ჩამოშორებოდა და თავისი ნიჭი, ენერგია უმთავრესად ქართული ლიტერატურისა და ჟურნალისტიკისათვის მოეხმარა. აქვე უნდა გავიხსენოთ ილიას წერილი ალექსანდრე ნანეიშვილისადმი.

1895 წელს ილია უკვე საკმაოდ გადაღლილი და გადატვირთულია საგაზეთო მუშაობით. ამასთანავე დაკავებულია ბანკის, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თუ სხვა საქმეებით. ფიზიკურად შეუძლებელი იყო ერთ კაცს ყველაფრისთვის წარმატებით გაერთვა თავი და იგიც ეძებდა დამხმარეს, თანარედაქტორს.

არჩევანი ალ. ნანეიშვილზე შეჩერდა. გაიმართა მოლაპარაკება, საბოლოოდ ილიამ ასეთი პროექტი შეიმუშავა: „ბატონო ალექსანდრე! ავიღეთ-დავიღეთ თქვენი წინადადება და აი რაზედ დავდევით: თქვენ უსათუოდ მოგიწვიოთ თანა-რედაქტორად; ჯამაგირი დაგენიშნოთ 150 მან. (ხუთმეტი თუმანი) თვეში; ლასხიშვილიც მოწვეული იქმნას უსათუოდ და ჯამაგირიც მოემატოს: ოცი თუმანი თვეში გარეშე თანამშრომელთათვის შეუძლებელია რედაქციამ ხარჯად დაიდვას, ამ მხრით

¹ ი. კ ა ვ კ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 10, გვ. 59—60.

² იქვე, გვ. 110.

ხარჯს ისე მოვეყიდოთ, როგორც საქმეთა მსვლელობა და შემოსავალი სახსარს მოგვეცემს; თანამშრომელთა მოწვევა ჩემისა და თქვენის თანხმობით იქნას ხოლმე; პირობა დაიდვას ჩემსა და თქვენ შორის, რომ ვიდრე გაზეთი არსებობს, თქვენ თქვენი ჯამაგირი გეძლიოთ იმისდა მიუხედავად, იქნება მაგდენი შემოსავალი თუ არა და თქვენც. მოვალე იყოთ იშრომით.

რადგანაც თქვენი რედაქციაში შემოსვლა ფრიად საჭიროა, შესაძლოა ამისთანა პირობაც დავდვათ ჩვენ შორის: მე და თქვენ თანასწორის უფლების რედაქტორები და გამომცემლები ვიყვნეთ; რაც რედაქციას შემოსავალი ექმნება, შუაზედ გავიყოთ; თთვე და თთვე ამ ანგარიშში გეძლიოთ არა ნაკლებ ხუთმეტის თუმანისა, რომელიც მე უნდა გეძლიოთ ყოველ შემთხვევაში, დარჩება მაგდენი შემოსავლიდამ თუ არა; თუ, ლეით, შემოსავალმა იქამდე იმატა, რომ ყოველი ხარჯი გარისტუმრა და წელიწადში ას ორმოცი თუმანი თქვენ გერგოთ და ას ორმოცი თუმანი მე, დანარჩენის წმინდა შემოსავლიდამ ნახევარი აქამომდე დახარჯულის დასაბრუნებლად გადიდვას და ნახევარი ან გაზეთის განსაკარგებლად და თანამშრომელთა მოსაწევად, და ან თუ ამ მხრით გაზეთი საკმაოდ მოწყობილი იქნება, სანახევროდ ჩვენდა შორის გასაყოფად, ან კიდევ შიგ — რედაქციაში მყოფთ თანამშრომელთა დივიდენდად. ამ თანამშრომელთა რიცხვში, რასაკვირველია, თქვენცა და მეც უნდა ჩათვლილ ვიქმნეთ. ყოველ ამასთან უნდა მოგახსენოთ, რომ მე კვირაში სამი დღე მაინც რედაქციაში უნდა ვიყო, იშვიათ შემთხვევათა გარდა, როცა ჩემი სამსახური ბანკში ამას მოითხოვს. და მძიმე უღილი თანაშრომისა მეც უნდა თქვენთან ერთად ვეწიო.

მე მგონია, ეს უქანასკნელი წინადადება უფრო სამჯობინარი იყოს, რადგანაც თქვენცა და მეც ერთნაირი სურვილი და წყურვილი გვექნება გაზეთის შინაგანის განკარგებით ჩვენც ჩვენი გასამრჩელო მივიღოთ და სხვა თანამშრომელთაცა წაახალისებს დივიდენდის მიღება, თუ შემოხსენებულ დანარჩენს შემოსავლისას ამისათვის გადავდებთ¹.

არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ „ივერია“, როგორც ილიას გაზეთი, თავისთავად იზიდავდა მწერლებს. დამწყები ჟურნალისტის სანუკვარი ოცნება იყო „ივერიაში“ თანამშრომლობა.

რედაქტორი განსაკუთრებულ მზრუნველობას იჩენდა ახალგაზრდა ავტორებისადმი: აძლევდა რჩევა-დარიგებებს, უსწორებდა ნაწარმოებებს, ახალისებდა და ა. შ. ამიტომ ის, ვინც ერთხელ მაინც შეაღებდა „ივერიის“ რედაქციის კარს, ილიას სათუთი დამოკიდებულების წყალობით საბოლოოდ ეჩაქვებოდა გაზეთს. 1889 წელს ლუარსაბ ბოცვაძემ „ივერიაში“ დაბეჭდა წერილი, რომელშიც საფუძვლიანი მოსაზრე-

¹ ი. ჯავახიშვილი, თბ., ტ. 10, გვ. 91—92.

ბები განავითარა ჩვენი საბავშვო ლიტერატურის აწმყოსა და მომავალზე. ილიამ მოუწონა ლ. ბოცვაძეს კრიტიკული სტატია და ურჩია აღნიშნულ დარგში მუშაობა გაეგრძელებინა. „უმორჩილესადა გთხოვთ, ნუ მოაკლებთ თქვენს ფიზიკურს ყურადღებას ჩვენს საბავშვო მწერლობასა და ხშირად გამოგვიგზავნეთ თქვენი კალმის ნაღაწი“¹. ბუნებრივია, ასეთი წერილის შემდეგ ლუარსაბ ბოცვაძე ყოველმხრივ ეცდებოდა შეესრულებინა ილიას თხოვნა.

ილია თავიდანვე აცნობდა ჟურნალისტებს საქმის მთელ სირთულეს. გ. ლასხიშვილს მან პირდაპირ განუცხადა: „ვიცი თქვენი თავდასაყვანი და ახლანდელი განზრახვა: გუშინ უკვე გადმოძცა ღათიკომ (დავით გურამიშვილს გულისხმობდა), მაგრამ წარმოდგენილი გაქეთ რა ეკლიანს გზაზე დგებით, ქართული მწერლობა ვერაფერს მოგიტანთ ტანჯვის მეტს“². ასევე, როდესაც ილიამ რედაქციაში სამუშაოდ მიიწვია ს. მგალობლიშვილი, წინასწარ აუხსნა, რომ ჟურნალისტობა საზიფათოა, კორესპონდენტს უსახსრობა და ათასგვარი ფათერაკი ელის.

მსგავსი გაფრთხილებების შემდეგ, ბუნებრივია, მერყევენი ჩამოშორდებოდნენ გაზეთს და მხოლოდ საქმისადმი თავდადებული ჟურნალისტები ჩაებმებოდნენ მუშაობაში. ეს იყო მუდმივ თანამშრომელთა შერჩევის საუკეთესო გზა. მისი გამოყენებით ილიამ, მართლაც, შექმნა გაზეთის წამყვანი ბირთვი განათლებული და კულტურული კალმოსნები-საგან.

ცნობილი ჟურნალისტი და კრიტიკოსი იპოლიტე ვართაგავა გულწრფელად აღიარებს: „თუ მე დღეს ფეხი მიდგია (რასაკვირველია, სუსტად) ქართულ მწერლობაში, ეს პირველ ყოვლისა „ივერიისა“ და მისი რედაქტორის ყურადღებისა და წაქეზების წყალობით“³. ილიამ პირველმა დაუბეჭდა მას რამდენიმე კორესპონდენცია. შემდეგაც ყოველმხრივ უწყობდა ხელს, ახალისებდა, ფაქიზად და ყურადღებით ეკიდებოდა მის თითოეულ სტატიას.

ილია მხოლოდ ზოგადი ხასიათის შენიშვნებით და მითითებებით არ კმაყოფილდებოდა. იგი თანამშრომლებს კონკრეტულ მაგალითებზე ზრდიდა; აცნობდა პუბლიცისტურ ხერხებს, რომელთაც ბრწყინვალედ ფლობდა თვითონ.

რედაქტორი თანამშრომლებისაგან მოითხოვდა, ისეთი ფაქტები და მოვლენები შეერჩიათ, რომლებიც სიახლით და მნიშვნელობით ფართო საზოგადოების ყურადღებას იმსახურებდნენ. წერის დროს გამო-

¹ ი. პავქავაძე, თხზ., ტ. 10, გვ. 148.

² გიორგი ლასხიშვილი, მეშუარები, 1934, გვ. 71.

³ იპოლიტე ვართაგავა, XIX საუკუნის ქართული ჟურნალ-გაზეთების გამოჩენილი რედაქტორები, 1957, გვ. 110.

ეჩინათ პრინციპულობა, დაეძლიათ სუბიექტური მიზეზებით მოტივი-რებული ანტიპათია-სიმპათიები და საკითხი ყოველთვის მოქალაქეობ-რივი თვალსაზრისით შეეფასებინათ. რედაქტორი „ქუთათურს“ სწერ-და: თქვენი წერილი „ივერიაში“ არ დაიბეჭდება. მაგ გვარს უთავბო-ლო და გამოუსადეგარს საგანს, რომელსაც თქვენ გვაუწყებთ, „ივე-რიაში“ აღგილი არ ექმნება არას დროს. „ივერია“ კერძო პირის წადილს არ ემსახურება“¹.

რედაქტორი აფრთხილებდა თანამშრომლებს თავი შეეკავებინათ უმიზნო პოლემიკისაგან. საბრძოლო ასპარეზზე მხოლოდ მაშინ გამო-სულიყვნენ, როდესაც ღრმად იყვნენ დარწმუნებულნი საკუთარი ხაზის სისწორეში; პაექრობისათვის მომზადებულად გრძნობდნენ თავს და გა-თვალისწინებული ჰქონდათ როგორც ბრძოლის ხასიათი, ასევე საკუთა-რი და მოწინააღმდეგის შესაძლებლობანი.

ილიამ კარგად იცოდა, რომ მხოლოდ ნაკლის აღნიშვნა არ კმარა. საჭიროა განმარტება, რატომ არ ვარგა და რა გზით შეიძლება დეფექ-ტის თავიდან აცილება. ამასთანავე, როდესაც იგი ნაწარმოებს იწუნებდა, რაც ყოველთვის დასაბუთებული იყო, იქვე თხოვდა ავტორს (თუ ეს უკანასკნელი მწერლობაში ნიჭს ამჟღავნებდა) გაეგზავნა გაზეთისთვის სხვა თხზულებანი. ერთი სიტყვით, რედაქტორი ცდილობდა, გული არ გაეტეხა ავტორისათვის, გაემხნეებინა და რედაქციასთან მჭიდროდ და-ეკავშირებინა.

ილია დიდ ნიჭსა და ტაქტს იჩენდა თანამშრომლებთან მუშაობაში. იგი ასწორებდა მათ ნაწერებს, აძლევდა რჩევა-დარიგებას. თუ რაოდენ ძლიერი და შედეგიანი იყო ამ მხრივ რედაქტორის მოღვაწეობა, ამაზე ისიც მეტყველებს, რომ „ივერიის“ ბევრმა თანამშრომელმა სულ მალე შეითვისა ილიას შეხედულებები, დაეუფლა წერის ილიასეულ მანერას და დღეს ზოგჯერ ჰქირს კიდეც დადგენა, რომელი სტატიაა რედაქტორის და რომელი სხვა პუბლიცისტისა.

ილიამ შექმნა სკოლა. მისი აღზრდილი ჟურნალისტები წლების გან-მავლობაში წარმატებით მუშაობდნენ ქართულ პრესაში. რედაქტორის დიდ ამაგზე მიუთითებს წარწერა, რომელიც „ივერიის“ თანამშრომ-ლებმა: გრ. ყიფშიძემ, სოფ. მგალობლიშვილმა, სტ. ჭრელაშვილმა, არ-ტემ ფირალოვმა, ალ. ყიფშიძემ და არტემ ახნაზაროვმა გაუკეთეს დიდი მასწავლებლისადმი მიძღვნილ უკანასკნელ საჩუქარს, გვირგვინს: „შე-ნი დიდი ნიჭი, მაღლიანი კალამი, შენი წინამძღვრობა გვასულდგმუ-ლებდა და ნეტარებით ვმუშაობდით შენდა შევრდომილნი“².

ილია თანამშრომელთა ერთიანობასა და შეხმატკბილებულ მუშა-

¹ „ივერია“, 1877, № 6, გვ. 16.

² ილია ჭავჭავაძის სიკვდილი და დასაფლავება, კრებული, 1907, გვ. 243.

ობაში ხედავდა გამარჯვების საწინდარს. მან იცოდა, რომ კარგი ჟურნალისტების გარეშე შორს ვერ წავიდოდა. ამიტომაც, ხშირად აფრთხილებდა მათ — „ყმაწვილებო, არ მიღალატოთ, თორემ, ხომ იცით, თუ პაჭიკს ერთი წვერი მოერღვა, გათავდა, პაჭიკი ბოლომდე ჩაირღვევა, მისი შველა შეუძლებელია“.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ილია არა მარტო თავისი გაზეთის თანამშრომლებისადმი იჩენდა დიდ ყურადღებასა და მზრუნველობას, არამედ ყველა პატიოსანი და ხალხის კეთილდღეობისათვის მებრძოლი ჟურნალისტისადმი.

„ერთხელ, მახსოვს, ჩვენს ორკაპიკიან გაზეთში რომელიღაც წერილის გამოქვეყნებისათვის სტაეროპოლის გუბერნიაში გადასახლება გადამიწყვიტეს. ილია გამომექომაგა, მაზრის უფროს ვანო ჯანდიერთან წავიდა შეამდგომლობით. ილიას ავტორიტეტმა მიპატივა და თავი დამანებეს“¹. — იგონებს იერემია გულისაშვილი.

ილიას მკაცრ საცენზურო პირობებში უხდებოდა მუშაობა. ცენზორს არაერთხელ გადაუხაზავს ცალკეული სტატიები და ზოგჯერ მთელი გვერდებიც. საკმარისია, გადავათვალიეროთ „საქართველოს მოამბისა“ და „ივერიის“ ეგზემპლარები, რომ თვალში მოგვხვდეს მრავალწერტილთა გასაოცარი სიმრავლე, რაც უშუალოდ ცენზორის „დამსახურებას“ წარმოადგენს. „ივერიისათვის“ აწყობილი მრავალი წერილი თუ ლექსი აუკრძალავს სიტყვის ჯალათს. „ეთი ბედი ეწერა თვით რედაქტორის ნაწარმოებებს: „რა ვაკეთეთ? რას ვშვრებოდით!“ „მეშა“, „გაზაფხული“, „ელეგია“... აკაკი წერეთელის „ავადმყოფს“, „დიდ ვინმეს“ და სხვა. რ. ერისთავის, დ. მაჩხანელის და სხვათა თხზულებებს.

ილია ცდილობდა, რაც შეიძლება მეტი გასაქანი მიეცა თავისუფალი აზრისათვის. მაგრამ თუ ეს ხშირად არ ხერხდებოდა, მიზეზი ცენზურა იყო. რედაქტორი „საქართველოს მოამბის“ მე-11 ნომერში წერდა: „წარსულმა დრომა მრავალჯერ დაგვიმტკიცა, რომ რასაც ჩვენ თვითონ ვსთხოვდით ჩვენს ჟურნალსა, რასაც მისგან მოველოდით — ამას ყველაფერს წინ კედელი დახვდა“. ავტორი აქ გულისხმობს ობიექტურ მიზეზებსა და, პირველ რიგში, ცენზურას, რომლის წინაშეც რედაქტორი ხშირად უძლური იყო. მაგრამ ილია ცენზურის ყოველ გამოლაშქრებას გულხელდაკრეფილი როდი ეგებებოდა. იგი ყოველ ღონეს ხმარობდა, რათა ნაწარმოები სრულად მიეტანა მკითხველამდის. ამიტომაც იცავდა თითოეულ დებულებას, სტრიქონს და მზად იყო ომიც კი გადაეხადა ერთი სიტყვისათვის; თავად სწევოდა ცენზორს, რათა მისი შეუვალლობა დაეძლია. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა ა. ახნაზაროვის მოგონება. 1885

¹ „დროშა“, 1958, № 1, გვ. 15.

წელს „ერეირისათვის“ აუწყევით ვაჟა-ფშაველას ცნობილი ლექსი „ერთხელ იქნება, მოკვდები“. იგი ასე იწყებოდა:

„ერთხელ იქნება, მოკვდები,
მივებარები მიწასა, —
გულსა და გრძნობას შავერე
ცივის სამარის ქეიშასა...“

ცენზორს არ მოსწონებია პირველი სიტყვა და გადაუშლია. რედაქტორს ა. ახნაზაროვი გაუგზავნია ლ. ისარლოვთან, მაგრამ ცენზორის სიჭიუტე ვერ დაუძლევია. „ვილაც ფშაველაა, ორჯერ ხომ არ უნდა სიკვდილი. ერთხელ უნდა მოკვდეს, ზეერჯელ სიკვდილი ვის გაუგონია?“

ა. ახნაზაროვი ხელმოცარული დაბრუნებულა, „როცა ეს ამბავი ილიას ვუამბე, ეს საზოგადოდ დიდად მძიმე და დინჯი კაცი ფეხზედ წამოვარდა, საშინლად გაწიწმატდა და ორივენი იმავე ეტლით ისევ ისარლოვის სახლის კარებს მივაღექით. საინტერესო სანახავი იყო ისარლოვისა და ილიას შეხვედრა. ისარლოვი მე თუ მრისხანედ დამიხვდა, ილიას დანახვაზე მთლად მოიკუნტა, შეიკუმშა და ერთი ორად დაპატარავდა. სალამის შემდეგ ილიამ უთხრა: — აბა, ლუკა, შენ ჰკვიანი კაცი ხარ... ჰკვიანი რომ არ იყო, რუსეთის მთავრობა ცენზორად არ დაგნიშნავდა... მაგრამ აბა ერთი მიბრძანე, რომელი ჰკევათა მყოფელი კაცი დაამახინჩებს ასე ლექსს და ასეთ უდანაშაულო სიტყვას ამოშლის... აბა აქ ისეთი რა სწერია, პოეტი ამბობს, რომ ერთხელაც იქნება მოკვდებიო, მაშ რა უნდა ეთქვა, ორჯერ მოკვდებიო ხომ არ იტყოდა.

ერთი სიტყვით, ილიამ სწორედ იმავე ლოგიკური მოსაზრებით დაუწყო დავა ისარლოვს, რომელიც იმან ჩემთან ლაპარაკის დროს გამოიყენა. შემკრთალმა ისარლოვმა თითქმის მუდარით უპასუხა:

— რა ვქნა, კნიაზო, მაგ ლექსის წინააღმდეგი მეც არა ვარ, მაგრამ ექზარხოსი მიაქცევს ყურადღებას, სამსახურში აღარ დამაყენებენ. შეცვალეთ როგორმე ეს სიტყვა და მეც ხელს მოვაწერ.

ილიას შეებრაღა შეშინებული ისარლოვი და რომ ვერაფრით დაიყოლია, თითონ იმასვე ჩააწერინა: „ერთხელც“-ის მაგივრად „როცა“ და ამ რედაქციით დაიბეჭდა კიდევ ეს ლექსი გაზეთში¹.

რედაქციას ნება არ ჰქონდა, ცენზორის მიერ აკრძალული მასალის ადგილი ცარიელი დაეტოვებინა, რადგან ეს ცენზურულ სიმკაცრეზე მინიშნება იყო. მაგრამ ილია მაინც ახერხებდა პროტესტანტული განწყობილების გამჟღავნებას. მაგალითად, 1878 წლის № 20 „ივერიიდან“ „საპოლიტიკო მიმოხილვა“ მთლიანად ამოღებულია და თითქმის სვეტნახე-

¹ „ლიტერატურული საქართველო“, 1936, № 12, 31/VII.

ვარი თეთრად დატოვებული. რა თქმა უნდა, რედაქციას არ გაუჭირდებოდა 40—50 სტრიქონიანი მასალის მომზადება და ხარვეზის შეესება, მაგრამ ილიამ ეს არ ისურვა და ცარიელი ადგილის დატოვებით მკითხველთა მეხსიერებაში ერთხელ კიდევ აღადგინა სულით მახინჯი ცენზორის სახე.

ცენზორის სისასტიკის მხილებისათვის ილია სხვა გზასაც მიმართავდა.

პროგრესული ჟურნალ-გაზეთების გამოცემა ზეერ სიძნელესთან იყო დაკავშირებული. რედაქტორს ათასგვარი საფრთხე ელოდა. საკმარისი იყო ოდნავი წაფორხილება, მცირეოდენი დაუფიქრებლობა და პერიოდული ორგანო დაღუპვას ვერ აცდებოდა. ამიტომ გაზეთის ხელმძღვანელს განსაკუთრებული წინადახედულობა და მანევრირება სჭირდებოდა. რედაქტორი არა მარტო კარგი ჟურნალისტი, არამედ კარგი დიპლომატი და ცხოვრების ბილიკების საუკეთესო მცოდნე უნდა ყოფილიყო. ილიაც დიდ დაკვირვებას იჩენდა. მისმა სიფხიზლემ, გონიერულობამ და შორსმკვრეტელობამ ბევრჯერ იხსნა „ივერია“ ხიფათისაგან.

1888 წელს ფრანგმა ჟურნალისტმა ჟიულ მურიემ, რომელიც თბილისში ყოველთვიურ სამრეწველო ჟურნალს „Revue industrielle et commerciale“ გამოსცემდა, დაცინივით მოიხსენია ქართული ხალხი. არტემ ახნაზაროვმა „ივერიაში“ საკადრისი პასუხი გასცა მურიეს. თავმომწონე ფრანგმა ახსნა-განმარტება მოსთხოვა რედაქტორს. პასუხად ილიას განუცხადებია თურმე: რა გაეწყობა, რაკი შეურაცხყოფილად გიგრძენიათ თავი, პასუხი მომთხოვეთ და იძულებული ვიქნები თქვენი მოთხოვნა დავაკმაყოფილო. „ამ დროს თურმე შემთხვევით ილიას მაგიდაზე იდო ყუთი, რომელშიაც სადღელო დამბაჩები ეწყო, ილიამ თურმე გადახსნა ეს ყუთი, მურიეს დაანახვა და უთხრა: „Мусье, я к вашим услугам“. მურიე, რომელიც, როგორც სჩანს, არა მარტო ტანითა და აგებულებით იყო პატარა, არამედ სულიერადაც დაკნინებული, აკანკალდა და შესძახა: „არა, კნიაზო, მე მაგისტრის არ მოვსულვარ, მე ქართველების შეურაცხყოფა არ მინდოდა და თქვენი გაზეთის თანამშრომელს უდიერად არ უნდა მოვეხსენებინეო“. ამით განშორდნენ თურმე ილია და მურიე ერთმანეთს“¹. როგორც ვხედავთ, ილია არა მარტო სიტყვით იცავდა თავის გაზეთს, არამედ მზად იყო დამბაჩით ხელშიაც ებრძოლა ქემშარიტებისათვის. მაგრამ, მურიესთან ინციდენტი ამჟამად ჩვენ სხვა მხრივ გვაინტერესებს.

მურიეს გამოლაშქრება მტკივნეულად განიცადა ჩვენმა პროგრესულმა საზოგადოებამ, პირველ რიგში, აკაკი წერეთელმა. მან მურიეს

¹ „მნათობი“, 1938, № 5, გვ. 179.

დასცინა ქართული ლიტერატურის ერთ-ერთ შედეგში „პატარა მუ-
რია“. აკაკიმ ლექსი დასაბუქდად „ივერიის“ რედაქციაში მიიტანა. გაზე-
თის თანამშრომლები ალტაცებულნი დარჩნენ სატირის სიცხოველითა და
პოეტური სიძლიერით. მისი გამოქვეყნება თითქმის გარდუვალი იყო.
მაგრამ ილიამ თავი შეიკავა: „ამ ლექსს ჯერჯერობით ნუ დაუბეჭდავთ,
რადგან მურიემ შეიძლება ჩვენს გაზეთში დაბეჭდილი წერილის ამბავი
საფრანგეთის კონსულს აცნობოს, კონსულმა თავის მხრივ მთავარმარ-
თებელთან დაგვასმინოს და საქმე გართულდესო. ამიტომ სჯობს, რომ მაგ
დაბეჭდვით საკითხი უფრო არ გავამწვავოთ“¹. ილიას სიფრთხილე სა-
ფუძველმოკლებული არ იყო. არც ის უნდა დაევიწყოთ, რომ „ივერიამ“
საკმაოდ მიუზღო ერის შეურაცხყოფელს.

ილია-რედაქტორი წინა პლანზე აყენებდა პრესის გავრცელების სა-
კითხს და ამ მიზნით ყველა ხელმისაწვდომ, ეფექტურ საშუალებას
მიმართავდა. პირველ რიგში პერიოდული ორგანოების არსებობის აუცი-
ლებლობას ასაბუთებდა.

„საქართველოს მოამბის“ გამოცემამდე ილია პირდაპირ თუ გაკვრით
მრავალჯერ შეეხო ახალი ჟურნალის დანიშნულებას. იგი ამტკიცებდა,
რომ მეორე ჟურნალი არა თუ საჭირო, არამედ აუცილებელია. მან უნდა
მიიზიდოს საზოგადოების საუკეთესო წარმომადგენლები, ფართოდ გა-
უხსნას გზა პროგრესულ იდეებს. უფრო მოგვიანებით ილია საპროგრა-
მო სტატიაში წერდა: „რამოდენადაც მოსაყალი მრავალია, ასე რომ
ერთი ჟურნალის თვალი ვერ გადასწვდება, ერთი ჟურნალის ღონე ვერ
შესძლებს იმის ზიდვასა, იმოდენადაც მომეტებული ჟურნალები გამო-
დიან ხალხში. ეს ჟურნალები სხვადასხვა მხრით მოექცევიან იმ ცხოვრე-
ბის მოსაყალსა, სხვადასხვა მხრით სინჯავენ, სხვადასხვა მხრით ცნობაში
მოჰყავთ,—და ამ სხვადასხვაობითაც ურთიერთ შორის განირჩევიან. ამის
გამო ჟურნალების სიმრავლე არამც თუ უნდა იყოს საწყენი, არამედ სა-
სიხარულო იმისათვის, ვისაც უნაგაროდ, უყვარს თავისი ხალხი და, იმისი
ბედნიერება. ჟურნალების სიმრავლე ცხადად აჩვენებს, რომ ხალხს არ
სძინავს, ფიქრობს, სჯის; რომ ხალხში ტრიალებს, მოძრაობს სხვადასხვა-
ნაირი აზრი, რომლის გამომეტყველადაც არიან სხვადასხვა-ნაირი ჟურ-
ნალები“².

ილია თანამშრომელ-კორესპონდენტებისაგან მოითხოვდა პერიოდი-
კის გავრცელებაში აქტიურ მონაწილეობას. ლ. ბზვანელი მოგვითხრობს,
რომ პირველი შეხვედრისთანავე ილიამ მას განუცხადა: „საჭიროა ურჩიო
წერა-კითხვის მცოდნეთ, რომ გამოიწერონ („ივერია“ — ნ. ტ.). ამის

¹ „მნათობი“, 1938, № 5, გვ. 179.

² ი. ჯ ა ვ ე ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 65—66.

გარდა, კვირა-უქმ დღეებში გლეხებს უნდა წაუკითხოთ ისეთი ადგილები, რომლებიც მათ აინტერესებს და ასიამოვნებს“¹.

ილია ჭავჭავაძე ჟურნალ-გაზეთების გავრცელებისათვის ფართოდ იყენებდა რეკლამას. რედაქტორს რეკლამის დანიშნულებად მიაჩნდა არა ცუდის დაფარვა-შელამაზება და საზოგადოების მოტყუება, არამედ კარგისა და პროგრესულის გახმაურება.

„ივერიის“ ყდაზე სისტემატურად იბეჭდებოდა განცხადება, რომლითაც რედაქტორი დაწვრილებით აცნობდა მკითხველებს ჟურნალის გამოწერის პირობებს.

ღველ ოჯახებში დღესაც ნახავთ ლამაზი ფორმის თეთრ საფერფლეს, რომელზეც გაზეთ „ივერიის“ პირველი გვერდის გამოსახულებად აღბეჭდილი. ესეც თავისებური რეკლამა იყო, რომელსაც რედაქტორი წარმატებით იყენებდა „ივერიის“ გასავრცელებლად.

ილია ზრუნავდა ხარისხიანი ქაღალდის მოპოვებისათვის, კარგი შრიფტის შესარჩევად, კაბადონის ესთეტიკური სახის შესაქმნელად და, საერთოდ, პერიოდული გამოცემის მრავალმხრივი სრულყოფისათვის.

ილიამ იწამა ნ. ბარათაშვილის თავგანწირული ლტოლვა მომავლესაკენ. და არა მარტო იწამა, არამედ უკეთესი მერმისისთვის ბრძოლაში პოვა საკუთარი არსებობის გამართლება. „მოვიკლათ წარსულ დროებზე დარდი... ჩვენ უნდა ვსდიოთ ეხლა სხვა ვარსკვლავს, ჩვენ უნდა ჩვენი ვშვათ მყოობადი, ჩვენ უნდა მივსცეთ მომავალი ხალხს — აი, ლოზუნგი, რომელიც მან გაბედულად წააწერა ახალთაობის დროშას.

ილიას სურდა ქართველი ხალხის ბედნიერება, საყოველთაო პროგრესი. ეს იყო განათლებული თეორეტიკოსისა და ცხოვრებაში ღრმად ჩახედული პრაქტიკოსის პროგრამა, რომლის განხორციელებისათვის მან, უპირველეს ყოვლისა, ჟურნალისტიკას მიმართა. ილია სათავეში ჩაუდგა ჩვენს ბეჭდვით სიტყვას და ეს უზარმაზარი ძალა ხალხის ინტერესებს დაუშვრჩილა.

„საქართველოს მოამბე“ პირველი ჟურნალი იყო, რომელმაც უდიდესი ადგილი დაუთმო ეპოქალური საკითხების გარკვევას. მან შეურიგებელი ბრძოლა გამოუცხადა ბატონყმურ და ეროვნულ ჩაგვრას და ძირითად ამოცანად მშრომელი ხალხის კეთილდღეობისათვის ბრძოლა დაისახა. „საქართველოს მოამბის“ იდეური ბაზი წარმატებით გააგრძელა და განავითარა „ივერიამ“ სხვა პროგრესულ გამოცემებთან ერთად.

¹ კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ი. ჭავჭავაძის ფონდი, საქმე № 13458.

დასაბუთება

ილია ქავჭავაძის პუბლიცისტიკა გამორჩეულია მსჯელობის თანმიმდევრობითა და მტკიცების საფუძვლიანობით. ავტორის რკინისებურა ლოგიკა, ურთულესის ნათლად გამოხატვის უნარი თავს იჩენს თითქმის ყველა ნაწარმოებში.

ღირებულებათა გადაფასებისა და ახლის დამკვიდრების მძლავრმა ტენდენციამ, რითაც გამსჭვალულია ილიას მთელი შემოქმედება, ბუნებრივად მოითხოვს არგუმენტაციაზე ყურადღების გამახვილებას.

ილიას გაგებით, როცა საგნებისა თუ მოვლენების კვალიფიკაციას უძღვის ან ერთვის მათი საფუძვლიანი განჩხრეკა-გაცნობიერება, დამარწმუნებლობა იზრდება, მკითხველთა გადმოყვანა სასურველ პოზიციაზე ადვილდება. ამიტომაც ესწრაფვის შეუვალ მტკიცებას.

საერთოდ, პუბლიცისტიკა წარმოუდგენელია მტკიცების გარეშე. ჟურნალისტი ქადაგებს, ასაბუთებს, ამკვიდრებს, უარყოფს... ნებისმიერი საგანზეთა მასალა კონკრეტული იდეის გაშლა-განვითარებას უწყობს ხელს. მაგრამ ეს განსხვავებული მეთოდებითა და ხერხებით ხორციელდება. ზოგიერთ ჟანრში დასაბუთების პროცესი მძლავრობს, ზოგან კი არგუმენტაციის შედეგი გვეძლევა მხოლოდ.

ლოგიკურია, რომ მტკიცების ხერხები და მეთოდები ნაწარმოების სპეციფიკის მიხედვით ტრანსფორმირდება. მაგალითად, სტატიაში წამოყენებული თეზისის დასამტკიცებლად იძებნება წანამძღვრები, კორესპონდენციაში კი მზა წანამძღვრებიდან კეთდება დანასკვრ. კორესპონდენციაში არგუმენტაცია სიტუაციაზე დაყრდნობით წარმოებს, სტატიაში კი უპირატესად განზოგადებული მონაცემების ანალიზს ეფუძნება. ვერც იმას დავივიწყებთ, რომ კორესპონდენციაში ფაქტი-არგუმენტი უფრო სუვერენიტეტულია, ვიდრე სტატიაში. ჟურნალისტი დასკვნის გამოტანისას რამდენადმე შებოჭილია და გარკვეულად ემორჩილება ცხოვრებისეულ მასალას. სტატიაში კი სვლა არის ზოგადიდან კონკრეტულისაკენ. ამიტომაც პუბლიცისტი საბუთების შერჩევისას მეტ თავისუფლებას გრძნობს.

ისიც უნდა ითქვას, რომ დასაბუთების სახეების არჩევას, ამა თუ იმ ხერხის მომარჯვებას განსაზღვრავს ჟურნალისტის ჩანაფიქრი, კონკრეტ-

ტული მიზანი. რა გვსურს — მცდარი მოსაზრების უარყოფა თუ მსჯელობის კეშმარიტების გამართლება? თავიდათავი სწორედ ეს არის.

ილია-პუბლიცისტი ნაირგვარ საშუალებას მიმართავს. მტკიცების მისეული არსენალი ძალზე მდიდარია.

როგორც ცნობილია, დასაბუთება სამი ნაწილისაგან შედგება. ილიაც პირველ რიგში ძირითადი თეზისის მკაფიოდ ჩამოყალიბებას ესწრაფვის.

ყოველდღიური „იერიის“ ერთ მოწინავე სტატიაში ილიამ მიზნად დაისახა პოეზიის ახალგაზრდა მოყვარულთა გაფრთხილება, მათთვის ცხოვრების სწორი გზის ჩვენება. რედაქტორი გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ ამბავთა გარითმვა, ჩხაპნა სენად იქცა. „ჩვენ აუარებელი ლექსები მოგვდის დიდის თხოვნითა, რომ დაგვიბეჭდეთო. ჩვენდა საშწუხაროდ და დამწერთა არა-სასიქადულოდ, ათასში ერთი ძლივს გამოდგება ისეთი, რომელზედაც შესაძლო არ იყოს სამართლიანად თქმა: რაზედ მომცდარა დამწერიო“¹.

პუბლიცისტმა მკაფიოდ ჩამოაყალიბა თეზისი: პოეტისათვის ნიჭთან ერთად აუცილებელია დიდი განათლება. ამიტომაც პოეზიის ახალგაზრდა მოყვარულები სწავლას უნდა დაეშურონ, თავდაპირველად ცოდნა უნდა შეიძინონ.

თეზიდან აშკარაა, თუ რისთვის იწერება წერილი. ეს არის ახალგაზრდობაზე ზრუნვა, დაფიქრება ქართული პოეზიის მომავალზე. ილიას მამულის სიყვარული ამოძრავებს. ამიტომაც არის პრინციპული და მომთხოვნი. პუბლიცისტი ადრესატის ასაკსა და ემოციურობასაც ითვალისწინებს. ამიტომ ტონი ძალზე მეგობრული და თავაზიანია. გავიხსენოთ წერილის დასასრული: „ვცდებით ამაში, თუ არ ვცდებით, ეს კი გვერწმუნეთ, რომ რჩევა ჩვენი გულწრფელია ორსავე შემთხვევაში. გვერწმუნეთ, რომ ამ რჩევას ისლევა თქვენი გულთადი მეგობარი, თქვენი კეთილის მოსურნე“².

ილია ძირითადი თეზისის ლერძისეულობასაც გახაზავს. ეს აუცილებელია იმიტომ, რომ გამორიცხული არ არის სხვა დებულების მტკიცების საჭიროება. მთავარისა და დამატებითის გამიჯვნა შეპირობებულია არა მხოლოდ ლაიტმოტივის გამოკვეთის, არამედ მტკიცების ლოგიკურობის სურვილითაც, რადგან ხშირად ერთ თეზისს მეორის წინამძღვრის ფუნქცია ეკისრება.

დასაბუთებული დებულების ჩამოყალიბება სხვადასხვა გზითა და თანმიმდევრობით ხდება. არცთუ იშვიათად თეზისი ზუსტად ან პერიფრაზის სახით თხზულების დასაწყისშივე გვეძლევა. გავიხსენოთ „რა

¹ ი. კ ა ე კ ა ვ ა ძ ე, თხზ., ტ. 3, გვ. 89.

² იქვე, გვ. 92.

მიზეზია, რომ კრიტიკა არა გვაქვს“. იგი ასე იწყება: „ჩვენს განათლებულს საზოგადოებაში ხშირად ისმის გულისტკივილი, რომ ჩვენს ლიტერატურას კრიტიკა აკლია“¹. ავტორი თავიდანვე მიგვანიშნებს, რომ ნაწარმოები ამ პრობლემის გარკვევას ეძღვნება.

მთავარი მაინც ის არის, რომ ილია ძირითად თეზისს რამდენჯერმე უბრუნდება და სვლასხვა ვარიაციით გვაწვდის. ამგვარი შეხსენებით ავტორი მკითხველის ყურადღების მოდუნებასაც ებრძვის.

საერთოდ, ილიას პუბლიცისტიკისათვის ნიშანდობლივია თეზისის სიზუსტე-მკაფიოება და გამჭოლითობა.

დასაბუთების მეორე ნაწილი არის საფუძვლები, ესე იგი, მსჯელობა. მისი უტყუარობა შეიძლება დადგენილი იყოს. მაშინ მტკიცება შედარებით ადვილია, მაგრამ არცთუ იშვიათად სწორედ საფუძვლების კეშმარიტებაა ნათელსაყოფი, რაც გარკვეულ სიძნელეს ქმნის.

ილია ორივე გზას მიმართავს, ცხადია, ვითარების შესაბამისად. მის სტატიებში ხშირია პოსტულატები, აქსიომები. ავტორი არსებული ცოდნიდან ამოდის, მაგრამ უფრო ხშირად მაინც საფუძვლების დადგენა უწევს.

შევეჩრდეთ პირველი რიგის შემთხვევებზე, როცა მსჯელობის კეშმარიტება უშუალოა, დადგენილია.

უმეცრება მომაკვდინებლად მოქმედებს ხალხზე. ეს ისეთი კეშმარიტებაა, რომელიც საგანგებო მტკიცებას არ მოითხოვს. ამიტომაც ილია მას პოსტულატის ფუნქციას ანიჭებს და საფუძვლად უდებს სტატიას „ჩვენი ხალხი და განათლება“. მსჯელობის სიზუსტემ განსაზღვრა მოწოდების სიმძაფრეც. „თუ ნამდვილად გული გვტკივა ხალხისთვის, თავი ვიჩინოთ, რომ სიბნელე უმეცრებისა გავფანტოთ. თუ ხალხის სიყვარულით არიან გამსჭვალულნი; საქმით დაამტკიცონ სიყვარული და მრავალნი გამოიყვანონ უმეცრებიდან“².

სხვა სტატიაში ილია აყალიბებს თეზისს: სოფლის მოხელეთა არჩევის წესი გაუმართლებელია. ამას ასაბუთებს მსჯელობით, რომელიც ეფუძნება სინამდვილის უშუალო ჰერეზას, ცხოვრებისეულ ფაქტებს. ამ შემთხვევაში კონკრეტული წყარო, ვთქვათ, ოქმი ან სტატისტიკური მონაცემები არ არის მოხმობილი, მაგრამ იმდენად ტიპური დეტალებია შერჩეული, რომ მსჯელობის კეშმარიტება ეჭვს არ იწვევს. „...ხალხს იასაულების მათრახით მორეკენ, ერთ-ორს დააყვირებენ, ეს კაცი გვინდაო, ჩაასწერენ ამას ქაღალდში და წარადგენენ, საცა ჯერ არს, დასამტკიცებლად. მორჩა და გათავდა, არჩევანი შესრულდა. გულ-

¹ ი. ჯავახიძე, თბ., ტ. 3, გვ. 152.

² ი. ჯავახიძე, თბ., ტ. 4, გვ. 340.

მტკივნეული გლეხი-კი გულჩათუთქეილი დაღუნავს ხოლმე თავს და წავა შინ თავის ქნევით“¹.

ისტორია აცნობიერებს ძველ შეცდომებს და თვითდაზღვევისაკენ გვიბიძგებს. ეს ხანგრძლივი პრაქტიკით არის შემოწმებული და კეშმარიტებად აღიქმება. ილიამ იცის ეს და კონკრეტულ შემთხვევას უსადაგებს. სანტიმენტალიზმი, — წერს იგი, — „წარსულ დროთა სიცრუე და ცდომილებაა“². ამიტომაც არ უნდა ვთარგმნოთ მარმონტელისა და კოზლოვის ნაწარმოებები.

ახლა ვნახოთ როგორ ხდება მსჯელობის დასაბუთება. საანალიზოდ გამოგვადგება სტატია „ისევ კახეთის, რკინიგზის საკითხზე“, რომელიც 1893 წლის თებერვლის „ივერიაში“ დაიბეჭდა.

როგორც პუბლიცისტი იტყობინება, მთავრობამ საჭიროდ ცნო კახეთში რკინიგზის გაყვანა და გუბერნიის მარშალს შეეკითხა: ადგილობრივი თავადაზნაურობა ხომ არ იცისრებდა ამ საქმის მოგვარებას. შეკითხვაზე დასაბუთებული პასუხის გასაგზავნად აუცილებელი იყო დაზუსტება, თუ სად უნდა გაეწეოთ რკინიგზას, რა დაჯდება, რა სარგებლობას მოუტანდა ბრწყინვალე წოდებას და ა. შ. ყოველივე ამისთვის, — წინასწარი სამუშაოებისთვის, — საჭირო იყო 1500 თუმანი. ამიტომაც სთხოვეს თბილისის გუბერნიის სათავადაზნაურო ბანკს, გაეღო ეს თანხა. ბანკის ზედამხედველმა კომიტეტმა შეუძლებლად ცნო თხოვნის დაკმაყოფილება და საბოლოო დასკვნისათვის ბანკის საგანგებო კრება მოიწვია.

ერთი სიტყვით, კახეთში რკინიგზის გაყვანა ფერხდებოდა, რადგან გაძნელდა 1500 თუმნის შოვნა.

ამრიგად, პუბლიცისტის უპირველეს ამოცანას წარმოადგენდა იმის დასაბუთება, რომ ხსენებული თანხის გამოყოფა უაზრობა არ იყო. ილიამ ბრწყინვალედ გადაჭრა ეს ამოცანა.

ჟურნალისტი მიუთითებს: 1. წინასწარი სამუშაოების ჩატარებით დადგინდება, შეუძლიათ თუ არა თავადაზნაურობას რკინიგზის გაყვანა. 2. ისიც გაირკვევა, რა სარგებლობას მოუტანს რკინიგზა აქციონერებს. 3. ამ ორ კითხვაზე თუ უარყოფითი პასუხი მივიღეთ, ფული მაინც არ იქნება წყალში გადაყრილი. „რაც გინდა იყოს, გამოძიება ხელთ მოგვცემს საკმაოდ სარწმუნო საბუთს, ვიშუამდგომლოთ მთავრობის წინაშე, რომ გზა მოახვედრონ იმ ადგილებს, რომელნიც ჩვენთვის სასურველია და ქვეყნისთვის უფრო მომეტებულად სახიერო“³. 4. ილია ზნეობრივი პოზიციებიდანაც აფასებს მოვლენას და თავად-აზნაურთა

¹ ი. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. 8, გვ. 200—201.

² ი. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 12.

³ ი. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. 7, გვ. 253—254.

მიერ გაღებულ 1500 მანეთს ხალხისთვის ხელის გასაწვდენად მიიჩნევს.

ილიას არგუმენტები მყარია, კვლევა თანმიმდევრული. სხვადასხვა სიტუაციის განალიზების შედეგად დადგენილია კეშმარიტება, რომელზედაყრდნობითაც გამართლებულია ძირითადი თეზისი.

ილია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს საფუძვლებსა და შედეგს შორის ლოგიკური კავშირის ჩვენებას. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ამ მხრივაც იგი მოწოდების სიმალლეზე დგას.

აქ ერთ გარემოებაზეც გვმართებს ყურადღების გამახვილება: ილიასთან მტკიცება არცთუ იშვიათად განტოტებულია. მაგალითად, პირდაპირ დასაბუთებას ზოგჯერ უძღვის მცდარი დებულების უკუგდება. ირიბი დასაბუთება რომ ყოფილიყო, მაშინ ხსენებული პროცესი მოულოდნელი არ აღმოჩნდებოდა, მაგრამ მოცემულ შემთხვევაში გამოირიცხული არ არის ტავტალოგიიდან მომდინარე საფრთხის აღმოცენება. მისგან თავის დაღწევა ოსტატობას მოითხოვს და ილიაც მარჯვედ მოქმედებს.

პუბლიცისტი არკვევს, თუ რატომ არ გვაქვს სალიტერატურო კრიტიკა. მისი აზრით, მიზეზი ის გახლავთ, რომ ჩვენს ინტელიგენციას არ აქვს „გახსნილი და გადაშლილი“ თვითმსჯელობისა და თვითმხედველობის უნარი. მაგრამ ვიდრე ამ თვალსაზრისს ცხადჰყოფდეს, მანამდე ორი გავრცელებული დებულების უკუგდებას ახდენს.

პირველი დებულება ასეთი იყო: ქართული სალიტერატურო კრიტიკა იმიტომ არ არსებობს, რომ მისთვის მასალა მეტად მცირეა. ეს მსჯელობა ასეთ სახეს ატარებდა:

სალიტერატურო კრიტიკა მოითხოვს ბევრ ლიტერატურულ მასალას ქართულად არ არსებობს ბევრი ლიტერატურული მასალა

არ შეიძლება არსებობდეს ქართული სალიტერატურო კრიტიკა ილია ააშკარავებს ამ მსჯელობის მიუღებლობას. შეცდომა, უპირველეს ყოვლისა, დაშვებულია დიდ წანამძღვარში. ლიტერატურული პროდუქცია, მცირეა თუ ბევრი, მაინც განხილვას მოითხოვს.

სხვები აცხადებდნენ, რომ ქართული სალიტერატურო კრიტიკის უქონლობის მიზეზი უნდა ვეძიოთ არა სამამულო მწერლობის სიმცირეში, არამედ უზარისხოებაში. აი ჩვეულებრივი სილოგიზმიც:

კრიტიკა მოითხოვს მაღალხარისხოვან ლიტერატურულ მასალას
ქართულად არ არსებობს მაღალხარისხოვანი მასალა

არ შეიძლება არსებობდეს ქართული სალიტერატურო კრიტიკა.
აქ ორივე წანამძღვარი მცდარია, მაგრამ ილია მახვილს უპირატე-

სად მაინც მეორის წინააღმდეგ მიმართავს და ეს იმიტომ, რომ მისი უკუგდებით ქართული ლიტერატურის სიძლიერეს ამტკიცებს. ამას კი არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გაძლიერებისათვის.

„ჩვენ არას ვიტყვით ჩვენს ძველს ლიტერატურაზედ, რომელსაც ასეთის სიუხვით ასხივოსნებს „ვეფხისტყაოსანი“, — ეს უძირო მორევი, ზღვა აზრისა და გრძნობისა: ჩვენ არას ვიტყვით არც დავით გურამიშვილზედ, რომლის დიდაქტიური პოეზია პირს არ შეირცხვენს თუნდ ლუკრეციის, ვირგილის და პორაციოს დიდაქტიკურ პოეზიას დაუყენეთ პირის-პირ, და რომლის სარწმუნოებრივი ღაღადება დავით წინასწარმეტყველის ფსალმუნების სიმალლემდეა ასული. არას ვიტყვით მეფე ვახტანგ VI-ზე, არჩილ მეფეზე, თეიმურაზ I-სა და II-ზედ, რომელთაც, ნამეტნავად პირველს ორს, ვერავინ ვერ დასწამებს სიმჩატეს აზრებისას და გრძნობისას და რომელნიც მოვლიან გონება-მახვილს კრიტიკოსს, რომ თავისი მიუწყონ და სამართლიანის შარავანდედით მოპრთონ მათი ღირს-შესანიშნავი გონებრივი ღვაწლი.

საკმაოა გავიხსენოთ ამ მეცხრამეტე საუკუნის ჩვენი პოეზია და მისნი წარჩინებულნი წარმომადგენელნი, თ. ალ. ჭავჭავაძე დამ დაწყებული დღევანდელ მწერლებამდე, და მაშინ აშკარად დავინახავთ, რომ კრიტიკის უქონლობა ჩვენის ლიტერატურის უმინაარსობას კი არ უნდა დაჰბრალდეს, არამედ ჩვენს ქონდრის-კაცობას, რომელიც იმოდენად უძლურია, იმოდენად უღონოა, რომ ვერც ჩვენის ლიტერატურის სიღრმისათვის გონების თვალი ჩაუწვდენია და ვერც ჩვენის პოეზიის სიმალლისათვის თვალი გაუსწორებია“¹.

მოტანილი ციტატა იმითაც არის საგულისხმო, რომ ქართველი მწერლების სიდიადე არა მხოლოდ განცხადებათ, არამედ ევროპელ ავტორებთან შეპირისპირებითაც ევლინდება.

ზემოთ ითქვა, არგუმენტაციის სპეციფიკას მნიშვნელოვნად განაპირობებს ჟანრი და ავტორის ჩანაფიქრი. ეს მტკიცდება თუნდაც „ორიოდე სიტყვით...“ სხვათა შორის, ეს ნაწარმოებები რეცენზია კი არ არის, როგორც ზოგიერთები ფიქრობენ, არამედ სტატია, დაწერილი ბ. ბელინსკისა და ნ. ჩერნიშევსკის მანერით.

„ორიოდე სიტყვის...“ ძირითადი თეზისი ასეთია: — რევანზ ერისთავის თარგმანი უსუსურია. ამის ნათელსაყოფად ავტორმა პირდაპირა, თანაც მარტივი დასაბურება აიჩიოა. ეს გასაგებია, რადგან სტატია ლიტერატურულ მოვლენას ეძღვნება და ციტატები არსებულ ცოდნას გულისხმობს, საილუსტრაციო მაგალითები ისეთ წანამძღვრებად ფიქსირდება, რომელთაგან აუცილებლობით გაჰმოდინარეობს დანასკვი.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 152—153.

ამ შემთხვევაში, რადგანაც წინ იწევს ცოცხალი განსჯა და არა აბსტრაქტული აზროვნება, მაგალითთა სიუხვესაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. უფრო მეტიც, ერთი ან ორი კონკრეტული შემთხვევა შეიძლება საკმარისი არ აღმოჩნდეს ძირითადი თეზისის დასასაბუთებლად, რადგანაც გამორიცხული არ არის საკმაო საფუძვლის კანონის დარღვევა.

ილიამაც ოცამდე მაგალითი მოიტანა და ამით ტიპური სურათის არსებობა დაადასტურა. საგულისხმოა ისიც, რომ საილუსტრაციო მასალა მარჯვედ არის შერჩეული და ზუსტად პასუხობს ავტორის ჩანაფიქრს, საჭოკმანოს არაფერს ტოვებს.

„ესე ყოველი სახელოვნება
არს საილუმლოს აღსაარება
რომელ არს ერთი ერთისა სულთ
ყველასა მართავს ერთისა ძალით
ამა ქვეყნისა მშენიერებას
და აგრეთვეცა საშიშროებას
ზღვათა და ცათა, ქვეყნიერებას —
რომელსაც უწოდთ ერთსა ღვთაებას“¹.

მოტანილ ციტატას მართლაც არაფერი სცხია პოეზიისა. ფიქსირებული ნაწყვეტი მთარგმნელის უსუსურობასა და გაუნათლებლობაზე, უნიჭობაზე მეტყველებს. ამიტომაც კომენტარი უკამათოდ აღიქმება: „ამ რვა გარმიანულ ლექსში რალაც ღრმა აზრი უნდა იყოს, მაგრამ ჩვენი სუსტი გონება ვერ მიწვდება და ვგონებთ, თვით უ. მთარგმნელსაც არ ესმის, აქ რა არის. თუნდ რომ აზრიც იყოს, ამგვარი გამოთქმა მისი კაცს გულს გაუხეთქავს. აი, უბრალო სიტყვების და რითმების რახარუხი!“²

როგორც ვნახეთ, მიზნის მისაღწევად ილია ნაირგვარ საბუთს იშველიებს. ზოგიერთ მათგანს, გარდა ძირითადი დანიშნულებისა, სხვა ამოცანაც ეკისრება.

ერთ მეთაურ სტატიაში ილია მოგვითხრობს გლეხთა მამულების ვალში გაყიდვაზე. ეს მოვლენა საგანგაშოდ მიაჩნია, რასაც სხვადასხვა მაგალითით ასაბუთებს.

1. პროცესის შედეგის პუბლიცისტურ კვინტენსაციას ახდენს: „ამ კანონის ბოროტად მოხმარებამ დალუბა მრავალგან გლეხები, მრავალგან მოუშალა ბინა, ცოლ-შვილი უსახლკაროდ, უმამულოდ დაუგდო, და გუშინდელი მამულის მხმარებელი კაცი, დღეს პთელის სახლობით ბოგანო კაცად გახადა“³.

¹ ი. ქავჭავაძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 17.

² იქვე, გვ. 18.

³ ი. ქავჭავაძე, თხზ., ტ. 8, გვ. 204.

2. მოაქვს მისამართიანი ფაქტი: „ჩვენ ვიცით, რომ მთელი ერთი სახელმწიფო გლახთა სოფელი სიღნაღის მაზრაში გაყიდულია ამგვარად და ერთს სიღნაღელს სომეხსა აქვს ნასყიდი ჩალის ფასად. ისე გაუბეჯრია უილაჯო გლახები თურმე, რომ ნეტარ-ხსენებულნი და ცხოვრებული ბატონ-ყმობა ამასთან სამოთხეაო“¹.

ეს მაგალითი ძალზე დამაფიქრებელია. ბატონყმობა თუ სანატრელი გადაქცევა გლახებს, გასაგებია, რა მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდნილან ისინი. მაგრამ ფიქსირებული შემთხვევა მაინც ზოგად სურათად აღიქმება და ემოციას არ ან თითქმის არ იწვევს.

3. აცნობიერებს იშვიათ შემთხვევას: „ამბობენ, ყოფილა თურმე ამისთანა მაგალითები, რომ ესე ხელცარიელად დარჩომილი გლახი უილაჯობით იძულებული ქმნილა თავისი შვილი თუ ქალი ლეკებისათვის მიეყიდნოს და მით მეტი მკამელი თავიდან მოეშორებინოს“².

ყველაზე ძვირფასის დათმობით ხაზგასმულია უდიდესი ტრაგედია. მონათხრობიდან ერთი დეტალიც იპყრობს ყურადღებას. გლახს შვილი ლეკისთვის მიუყიდა. თუ გავიხსენებთ ჩვენი ისტორიის ავბედითობას და დაღესტნელთა მუდმივი თავდასხმებით კახელი კაცის შეგნებაში ჩამოყალიბებულ სტერეოტიპს, — ლეკის მიჩნევას ყველაზე საშინელ მტრად, — მაშინ კიდევ უფრო შემძვრელად მოგვეჩვენება სურათი.

ეს მაგალითი არა მხოლოდ გონებაზე, არამედ გრძნობაზეც მოქმედებს. ხშირად ამგვარი დეტალებიდან გამომდინარეც ვმსჯელობთ პუბლიცისტური არგუმენტაციის მეცნიერული არგუმენტაციისაგან განსხვავებულობაზე. მხატვრული ელემენტი შეიძლება მეცნიერულ გამოკვლევაშიც შეგვხვდეს, მაგრამ იგი დაქვემდებარებულ როლს ასრულებს, თავისებურ დივერტისმენტად აღიქმება. პუბლიცისტიკაში კი მხატვრული სახე მტკიცების ერთ-ერთი საშუალებაა.

გამოყენებულ სტატიაში („გლახთა მამულების ვალში გაყიდვა“) ყურადღებას იპყრობს აგრეთვე შედარება როგორც არგუმენტაციის საშუალება. ილია მიუთითებს, რომ გლახთა ღირ ნაწილს სახელმწიფო და საეკლესიო მიწები დროებითი სარგებლობისთვის ჰქონდათ გადაცემული. ამიტომ კანონით შეუძლებელი იყო მათი გაყიდვა. მაგრამ „მომრიგებელთ მისამართლებმა ის გზა უპოვეს ზემოხსენებულს კანონს, რომ გასყიდვის სიგელში მოიხსენეს გასასყიდად დანიშნულია მამულის ხმარება უმამულოდ, ანუ ვენახისა უმიწოდო.“

როგორ მოგწონთ, ბატონებო, ჰქუის გამჭრიახობა! ეს იმასა ჰგავს, რომ იყიდება ცოცხალი ცხენი უმუცლოდაო“³.

¹ ი. ჰაეჰაეძე, თხზ., ტ. 8, გვ. 204.

² იქვე.

³ ი. ჰაეჰაეძე, თხზ., ტ. 3, გვ. 203.

შედარებამ უფრო მეტყველი და რელიეფური გახადა ავტორის აზრი. როგორც ვხედავთ, ილია სხვადასხვა სახისა და სიძლიერის საბუთებს იშველიებს. თითოეულს მოზაიკის ნაწილის ფუნქციაც ენიჭება. ისინი დიდი ტილოს შექმნას უწყობენ ხელს.

მოღვაწეობის ხასიათმა და მიზანმა მნიშვნელოვნად განსაზღვრეს ილიას პუბლიცისტუკის ხასიათი. ხშირ შემთხვევაში საკუთარი თვალსაზრისის განვითარება სხვათა დებულებების მოხსნას ითვალისწინებს და გულისხმობს. ამიტომაც ბევრ ნაწარმოებში დასაბუთება სხვათა მცდარი დებულებების გაშიფვრა-უყუგდებას უკავშირდება.

ილია ერთ შემთხვევაში საფუძვლის ალოგიკურობის, მეორე შემთხვევაში დემონსტრაციის უსუსურობის, მესამე შემთხვევაში თეზისის სიყალბის დამტკიცებას ესწრაფვის და თითქმის ყოველთვის აღწევს მიზანს.

ამ მხრივ ძალზე საგულისხმოა 1882 წლის ნოემბრისა და დეკემბრის შინაური მიმოხილვები, მიძღვნილი მეისნერის პროექტისადმი.

მეისნერს განზრახული ჰქონდა დაეარსებინა ამიერკავკასიაში ღვინის კეთების, ვაჭრობისა და არყის გამოხდის სააქციო საზოგადოება. პროექტი წარუდგინა კიდეც მთავარმართებელს. ეს ფაქტი ფართო მსჯელობის საგანი გახდა. ერთნი ამ წამოწყებას საქართველოსათვის ხელსაყრელად თვლიდნენ, მეორენი პირუტყუ.

ილია შეეცადა დამტკიცებინა პროექტის უვარგისობა. ამისთვის დასჭირდა მოწინააღმდეგეთა საბუთების მოხსნაც. პუბლიცისტმა თეზისის უარსაყოფად, უპირველეს ყოვლისა, მახვილი მიმართა საფუძვლების წინააღმდეგ და მიზანსაც მიაღწია.

ახლა გავიხსენოთ გახმაურებული წერილი „აკაკი წერეთელი და „ვეფხისტყაოსანი“. საჩაროდ წაკითხულ ლექციაში აკაკიმ სცადა რუსთაველის პოემის სიდიადის წარმოჩენა და ეროვნულ ძირებთან დაკავშირება. მან ბევრი მისაღები დებულება განავითარა, მაგრამ ამათანავე ისეთი თეზისი წამოაყენა, რომელიც ზოგიერთებმა არ გაიზიარეს. „მთელი სამი ლექცია ბ-ნის აკაკისა წარმოადგენს ერთს იმ დედა-აზრის აკიდოს, რომ რუსთაველმა გამოსახა თავის პოემაში სამი, საქართველოს სხვადასხვა ნაწილის, ქართველი. მისი სიტყვით, ტარიელი, რადგანაც ზარმაცია — ქართლელია, ავთანდილი, რადგანაც წინდანედულია და ცბიერია — იმერელია, და ფრიდონი კი — არ გვახსოვს რა მიზეზით და რის გამო — ზღვის-პირის ქართველია...“¹

ყოველივე ეს ილიამ რუსთაველის დამცირებად მიიჩნია. ლექტორმა ბუმბერაზი მწერალი, რომელმაც მსოფლიო მნიშვნელობის ხასიათები შექმნა, ეთნოგრაფის დონემდე დაიყვანა.

¹ ი. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 167.

ამჯერად ჩვენთვის უფრო მთავარია არა აკაკის მოსაზრების ილი-
ასეული კვალიფიკაციის არსი, არამედ იმის ჩვენება, თუ რა გზით
ახერხებს კრიტიკოსი ლექტორის მოსაზრების გაბათილებას.

ილია არ იყენებს მეცნიერულ (ლოგიკა) ტერმინოლოგიას, მაგრამ
ფაქტია, რომ მან აკაკის მსჯელობაში საკმაო საფუძვლის უქონლობა
შენიშნა და ამის ხაზგასმით ცხადყო ლექტორის შეცდომა.

ტარიელი ზარმაცია
ქართლელი ზარმაცია

ტარიელი ქართლელია

წანამძღვრების კეშმარიტებით ყოველთვის როდი ხერხდება დანას-
კვის გამართლება. ერთ ნიშანზე, თავისებურებაზე დაყრდნობა მოლიბუ-
ლი გზა აღმოჩნდა. ზარმაცი შეიძლება იყოს არა მხოლოდ ქართლელი,
არამედ სულანელი არაბი, შირაზელი სპარსი, ანატოლიელი თურქი და
სხვა, ისევე როგორც ბევრი უცხოური ნაწარმოების გმირი. მაშასადა-
მე, მოცემული კონკრეტიზაცია გაუმართლებელია. ერთადერთი თან-
ხედომის უგულვებელყოფამ არასასურველი შედეგი გამოიღო. ილია-
მაც სწორედ ამის გათვალისწინება-ხაზგასმით მოხსნა აკაკის თეზისი.
სხვათა შეცდომების გამოაშკარავებისას ილია ხშირად მიმართავს
ფაქტის ფაქტთან შეპირისპირებას, ოფიციალურ დოკუმენტს, სტა-
ტიტიკას და ა. შ. იგი ყოველმხრივ სწავლობს მოწინააღმდეგის თვალ-
საზრისს და გვაწვდის დასაბუთებულ დასკვნას.

ამ მხრივ სანიმუშოა „ნუთუ“? იგი დაწერილია 1905 წელს და ზედ-
მიწევნით აელენს ეპოქის თავისებურებიდან მომდინარე დანაშრეევებს.

საქმე ის არის, რომ ყოველკვირეულ ჟურნალ „მოგზაურში“ დაი-
ბეჭდა ილიას წინააღმდეგ მიმართული კორესპონდენცია, რომლის ავ-
ტორი მიზნად ისახავდა ქართველი ხალხის სულიერი მამის, უდიდესი
პუმანისტიკისა და დემოკრატიის გლეხების მტრად, პირისხილიან მემამუ-
ლედ, მტარვალად გამოყვანას.

ჟურნალისტი თითქოს კონკრეტულ ფაქტებს ეყრდნობოდა და გუ-
ლუბრყვილო, დაუკვირებელი მკითხველი შეიძლებოდა მის ანკესზე
წამოგებულიყო.

ილია ფეხდაფეხ მიყვება მახეზლარას და რკინისებური ლოგიკით
აცამტკერებს.

დიდი პუბლიცისტის მიერ მოხმობილ ყველა კონტრსაბუთზე ვერ
შევჩერდებით. ეს არც არის აუცილებელი. ორიოდ მაგალითიც ხა-
თელყოფს ილიას ობიექტურობას და მისი მსჯელობის სისწორეს.

„მოგზაურის“ თანამშრომელი იმოწმებდა გურამიანთკარელი გლე-
ხის ცნობას: თითქოს ზამთარში სოფლის სასმელი წყალი გაყინულა და
მოსახლეობა უმძიმეს მდგომარეობაში ჩავარდნილა. „სოფლის ზევით

სამ ვერსტზე ტყეში მიუვალ ლელეში ჰავკავადის მამულში გამოდის პატარა წყარო, რომელიც ზამთრობით არ იყინება“. ჩვენც მას მივა-
წყდით, მაგრამ ილიამ ბიჭები დაგვახვედრა და წყარო არ დაგვანება.
იძულებული გავხდით მთელი ზამთარი უდიდესი ხარკი გვეძლია გულ-
ქვა მემამულისათვის — ერთ სულ საქონელზე ათი შაურისო.

ილიამ საბუთებით უკუაგდო ეს ამაზრზენი ცილისწამება. მან მი-
უთითა: 1. სოფელში გამოყვანილია მოზრდილი წყარო, რომელიც
არასდროს იყინება და არც ამ ზამთარს გაყინულა. მამასადამე, გლეხე-
ბი უწყლოდ არ დარჩენილან. 2. მის მამულში „მიუვალ ლელეში“
წყარო არ არის. 3. თუნდაც ყოფილიყო ასეთი წყარო, რამდენად და-
მაჯერებელია, კაცმა ტყეში იაროს და სამი ვერსიდან ზიდოს წყალი,
როცა სოფელში კარგა მოზრდილი წყარო მოჩუხჩუხებს. 4. თუ პა-
ტარა წყარო „მიუვალ ლელეშია“, საქონელი როგორ უნდა მიუდგეს?
5. თუ წყარო პატარაა, როგორ უნდა დააქმყოფილოს სოფლის ნახი-
რი? 6. გურამიანთვარს ვერსნახევარზე ჩამოუდის. არაგვი, რომლი-
თაც უფასოდ შეუძლიათ ისარგებლონ გლეხებმა. მაშ რატომ გადაყრი-
დნენ ფულს?

ერთი სიტყვით, ილიამ გვიჩვენა წამოყენებული ბრალდების უსა-
ფუძვლობა და გაამჟღავნა კორესპონდენტის ავი განზრახვა.

„მოგზაურის“ თანამშრომელმა ასეთი ფაქტიც მოიტანა: სოფელში
ერთი ლატაკი კაცი ცხოვრობდა. იგი დიდხანს ავადმყოფობდა. ფეხ-
ზე წამოდგომა რომ შეძლო, ორი კოკა აიკიდა და ილიას წყაროზე (არ-
არსებულ წყაროზე. — ნ. ტ.) ჰურჭელი აავსო. ი. ჰავკავადის მოუ-
რავი მივიარდა, რატომ ათ შაურს არ იხდიო, „ორივე სავსე კოკა ზედ
დაამტვრია ნახევრად შიშველ გლეხსაო“.

ამ დროს თურმე ორმოცთუმნიან ჰურჭში ჩათბუნებული მემამულე
აივანზე იდგა და მოურავს აქეზებდა. ილია წერს: „განა წარმოსადგე-
ნია, განა შესაძლოა, რომ კაცი, რომელიც სულ ორი კვირაა რაც აღან-
ტალდა ქვეშაგებიდამ და სულ ავად არის, ნახევრად შიშველი, ორი
კოკა სოფელ ზევით მთაში სამს ვერსტზე მიუვალ ლელეში პატარა
წყაროზე მიეტანოს, იქ ორი კოკა აევსოს, სავსე კოკები ზურგზედ
აეკიდნოს და სოფელში ჩამოეტანოს. ორი სავსე წყლით კოკა ჯერ სა-
ხედარისა და ცხენისათვისაც მძიმე სატარებელია და ნაავადყოფარი,
სნეული კაცი როგორ უნდა მორეოდა? ან რა საჭიროა, რა ჰქუაში მო-
სასვლელია, ნახევრად შიშველმა, სნეულმა კაცმა ეს მძიმე საპალნე
აიკიდოს და სამის ვერსტის სიშორეზე მიუვალ ლელეში წავიდეს
წყლის ჩამოსატანად, როცა რამდენისამე ლაჯის გადადგმაზე შიგ სო-
ფელში მშვენიერი წყაროა...“¹

¹ ი. ჰავკავადი, თხზ., ტ. 9, გვ. 299-300.

მართლაც რომ დაუჯერებელია.

ილიამ სხვა არგუმენტებიც მოიშველია. იგი დაეყრდნო ოფიციალურ მასალას, ბეკედლასმულ ცნობას, რომ ზამთარში გურამიანთკარში არცერთი მამაკაცი (გლეხი) არ გარდაცვლილა.

ასევე მოხსნილია სხვა საბუთებიც.

ხსენებულ წერილზე იმიტომ შეეჩერდით, რომ მასში ძალზე რელიეფურად მელანდებია ილიას ბუნება. მსგავსი ცილისწამება, შეურაცხყოფა, აბუჩად აგდება და თითქმის სასიკვდილოდ განწირვა იშვიათია. ილია მაინც არ კარგავს წონასწორობას. ძალზე ღირსეულად უჭირავს თავი. მოწინააღმდეგეს ანადგურებს არა იმდენად სატირული გადაკრებით, რამდენადაც სიმართლის გამოაშკარაებით, კეშმარიტების დადგენით.

მტკიცებაში თვალსაჩინო როლს ასრულებს შედარება, შეპირისპირება, ანალოგია და სხვ. ილიაც ხშირად მიმართავს მათ.

ამჯერად მოკლედ შეეჩერდებით მხოლოდ ანალოგიაზე.

ანალოგია გულისხმობს განსხვავებული საგნებისა და მოვლენების დამსგავსებას რომელიმე თვალსაზრისით, რომელიმე კუთხით. უფრო ხშირად ანალოგიას მიმართავენ რთულის მარტივად გამოხატვის, იშვიათის უფრო გავრცელებულით დახასიათების მიზნით. სხვათა შორის, შედარებაში შეიძლება პირუტყვ იყოს.

ზოგჯერ ილია ანალოგიას, გარდა ძირითადისა, სხვა ამოცანასაც აკისრებს, მაგალითად, მოწინააღმდეგის დაცინვას. ამ მხრივ უთუოდ საყურადღებოა 1882 წლის დეკემბრის შინაური მიმოხილვის ერთი ადგილი.

ილია აღნიშნავს, რომ საქართველოში ღვინის კულტურას დიდზე დიდი ისტორია აქვს. ღვინო თითქმის ყოველდღიური მოხმარების პროდუქტია და ამ გარემოებას ანგარიში უნდა გაეწიოს. ადგილობრივ მოსახლეობას არ უნდა შეეუშვიროთ იგი. ხოლო მეისნერის პროექტი თუ განხორციელდა, შეიძლება ღვინის დიდი ნაწილი კავკასიის გარეთ გაიტანონ.

ამ შემთხვევაში ილია იმათ უპირისპირდება, რომელთათვის მთავარი იყო პირადი გამორჩენა და არა ხალხის ინტერესები. მოვეუსმინოთ პუბლიცისტს: „რასაცკირველია, ბ-ნ მონასტირცევს და სხვას. მაგ-გვარებს, ადვილად შეუძლიან სთქვან: ოჰ, დიდი რამ იქნება, თუ ქართველებმა ღვინო არა სვესო. თათრები რომ ღვინოს არა სმენ, კაცები არ არიანო. რომ გავბრიყვდეთ და ეგრე წავიდეთ, როგორც ბ-ნი მონასტირცევი, განა ჩვენ კი ვერ ვეტყვი: პო, დიდი რამ იქნება, თუ ბ-ნ მონასტირცევმა წალები არ ატარა. განა ცოტა-

ნი არიან, რომ ფეხშიშველა დაიარებიან. მაშ ისინი კაცები არ არიან!“¹

ანალოგია შთამბეჭდავია. მასზე დაყრდნობით ილიამ არა თუ სასურველი თეზისი გაამაგრა, არამედ მასხრად აიგდო მოწინააღმდეგე. ის კი ნამდვილად იმსახურებდა ასეთ დამოკიდებულებას. ქვემოთ კიდევ უფრო გამაზვილებულად გვეძლევა ეს ტენდენცია: „ამისთანა სასაცილო აზრს ისევ ბ-ნ მონასტირცევს დაუთმობთ, დეე მაგან მაგ აზრით განაგოს ქვეყანა და ჩვენ ღმერთს მადლობა შევწიროთ, რომ ბ-ნი მონასტირცევი ჩვენის ბედის გამგებლად თა-ვის-დღეში არ იქნება“².

ილია ყოველთვის დროულად იმარჯვებს ხსენებულ ხერხს. მაგრამ მხოლოდ მასზე არ აფუძნებს მსჯელობას. ანალოგიით აძლიერებს ძირითად თეზისს და, რაც მთავარია, ხშირ შემთხვევაში ემოციურს ხდის თხზულების ცალკეულ მონაკვეთებს.

ამრიგად, ილიას პუბლიცისტიკაში თეზისი წინასწარვე მრავალმხრივ მოიაზრება, იძებნება მძლავრი არგუმენტები და დასაბუთებაც ლოგიკურად წარიმართება. „მის მსჯელობას ყოველთვის თან ახლდა დიდი დამაჯერებლობა“³.

ილია ცდილობს არა მხოლოდ უტყუარი საბუთები მოიმარჯვოს, არამედ ჩართოს კიდევ მკითხველი მსჯელობის პროცესში, მასთან ერთად იაზროვნოს, დაიახლოვოს იგი და ამ გზითაც მიიღწიოს თვალსაჩინო ეფექტს. როგორც არისტოტელე მიუთითებს, „... ყველაზე მეტად გვწამს ის, რაც დასაბუთებულად მიგვაჩნია“⁴.

ბ რ ლ რ თ მ მ ა

ილია ჭავჭავაძის სრული დახასიათება შეუძლებელია მისი პუბლიცისტური მემკვიდრეობის შეუსწავლელად. ეს მემკვიდრეობა ფრიად ორიგინალური და ანგარიშგასაწევია პრობლემატიკით, მოტივებითა და იდეურობით...

ბევრი საკითხი ილიამ პუბლიცისტიკაში დასვა და გადაჭრა, მაშასადამე, სტატიების, მიმოხილვების თუ ფელეტონების ანალიზით დიდი შემოქმედის პორტრეტი მეტი სისრულითა და მკაფიოობით წარმოჩნდება.

ილიას პუბლიცისტიკამ გაუძლო მკაცრ გამოცდას. მისი ნაწარმოებები ახლაც ინტერესით იკითხება, ბევრ მათგანს დღესაც არ დაუქარ-

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 5, გვ. 229.

² იქვე.

³ გ. ჯიბლაძე, ილია ჭავჭავაძე, 1966, გვ. 682.

⁴ არისტოტელე, რიტორიკა, 1981, გვ. 33.

გავს პრაქტიკული მნიშვნელობა. ეს იშვიათი შემთხვევაა, რადგან პუბლიცისტიკა „დროის ინტერესით“ სუნთქავს და შედარებით მალე კარგავს სიკაშკაშეს.

რით აიხსნება ილიას პუბლიცისტური მემკვიდრეობის ამგვარი სიცოცხლისუნარიანობა?

მხედველობაში მისაღებია, რომ ი. ჭავჭავაძის პუბლიცისტიკა საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას ემსახურება, XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ყველაზე დიდ საქმეს.

მის ნაწარმოებში შინაარსისა და ფორმის ადეკვატურობა, ოსტატური შერწყმა მძლავრობს.

შეიძლებოდა ცალკეულ მხარეებზეც გაგვემახვილებინა ყურადღება, ეთქვათ, მტკიცების სპეციფიკაზე, ენის თავისებურებებზე და ა. შ. მაგრამ ყოველივე ეს მაინც არ იკმარებდა ილიას პუბლიცისტური ფენომენის დასახასიათებლად.

განა სხვა ქართველ ჟურნალისტთა ნაწერები არ ხასიათდება თემატური მრავალფეროვნებით და იდეურობით? მაშ, რამ განაპირობა ილიას პუბლიცისტიკის ესოდენი პოპულარობა?

საქმე ის არის, რომ ილია, ჯერ ერთი, ზოგადსაკაცობრიო საკითხებს განიხილავს, ისეთ პრობლემებს დასტრიალებს, რომლებიც მხოლოდ ერთ საზოგადოებრივ ფორმაციაში როდია აქტუალური. იგი ქადაგებს მუდმივ ქმედებას, მამულის სიყვარულს, მაღალი საზოგადოებრივი იდეალებისადმი თავდადებას — ყოველივე იმას, რაც მუდამ იყო და იქნება ადამიანობის არსის განმსაზღვრელი. მეორეც, მიმდინარე პროცესების გაშუქებისას სწორედ ზოგადსაკაცობრიო პრინციპებს ეყრდნობა. ამიტომაც კონკრეტულ საკითხებზე მსჯელობას გლობალური ხასიათი ეძლევა. რაც მთავარია, ყოველივე ეს ილიას მსოფლმხედველობითი პოზიციის გამჟღავნებაა და არა შემთხვევითი გაელევა.

ს ა რ ა ჩ ე ვ ი

ჟურნალისტური შეხედულებანი	3
პუბლიცისტის პორიზონტები	33
ფელეტონი	68
მიმოხილვა	128
პოლემიკური ოსტატობა	173
დეტალის გამოყენება	201
ილია რედაქტორი	215
დასაბუთება	241
ბოლოთქმა	253